



## รายงานการวิจัย

### แผนงานวิจัย เรื่อง

ทวารวดี : ประวัติศาสตร์ ความรู้ และการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย  
Dvaravati : History Knowledge and The Propagation of Buddhism  
in Thai Society

โดย

ดร.เพ็ญพรรณ เฟื่องฟูลอย  
นางสาวภัทรกุล ศิลปรัตน์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ

พ.ศ. 2565

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

MCU RS 800765004



## รายงานการวิจัย

แผนงานวิจัย เรื่อง

ทวารวดี : ประวัติศาสตร์ ความรู้ และการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย  
Dvaravati : History Knowledge and The Propagation of Buddhism  
in Thai Society

ดร.เพ็ญพรรณ เฟื่องฟูลอย  
นางสาวภัทรกุล ศิลปรัตน์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ

พ.ศ. 2565

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

MCU RS 800765004

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)



## Research Report

### Research Program

Dvaravati : History Knowledge and The Propagation of Buddhism  
in Thai Society

By

Dr.Penphan Fuangfooloy

Miss Phattharakul Silparat

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Suphanburi Srisuvarnabhumi Buddhist College

B.E. 2565

Research Project Funded

By Thailand Science Research and Innovation Fund

MCU RS 800765004

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

|                     |                                                                           |
|---------------------|---------------------------------------------------------------------------|
| ชื่อรายงานการวิจัย: | ทวารวดี : ประวัติศาสตร์ ความรู้ และการเผยแพร่พระพุทธศาสนาใน<br>สังคมไทย   |
| ผู้วิจัย:           | ดร.เพ็ญพรรณ เฟื่องฟูลอย, นางสาวภัทรกุล ศิลปรัตน์                          |
| ส่วนงาน:            | มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย<br>วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ |
| ปีงบประมาณ:         | 2565                                                                      |
| ทุนอุดหนุนการวิจัย: | มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย                                        |

### บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดี 2) เพื่อออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี และ 3) เพื่อศึกษาเส้นทางการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี แผนงานวิจัยเป็นแบบผสมวิธี (Mix Method Research) ประกอบด้วย การวิจัยเชิงคุณภาพและการวิจัยเชิงเอกสาร คณะผู้วิจัยได้ร่วมกันออกแบบการวิจัย เครื่องมือวิจัย การเก็บข้อมูลวิจัยอย่างเป็นระบบ ร่วมกับการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ในพื้นที่วิจัย 4 แห่ง ได้แก่ อำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม และอำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี

ผลการศึกษาพบว่า:-

ประวัติศาสตร์และองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดี สามารถแบ่งออกเป็น 4 ยุค คือ 1. ยุคก่อนสมัยทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ 6-11) ประกอบด้วยโบราณสถาน โบราณวัตถุ ที่มีลักษณะของ ศิลปะอมราวดี ที่เป็นจุดเริ่มต้นของศิลปะทวารวดีในยุคแรก ศิลปะคุปตะ เป็นยุคทองของอินเดียโบราณมีความเจริญรุ่งเรืองครอบคลุมทางตอนเหนือและตอนกลางของอินเดีย ศิลปะปัลลวะ เป็นช่วงที่ภาคใต้ของอินเดียมีการความเจริญรุ่งเรืองในการค้าขายกับต่างชาติ และศิลปะปาละ ที่มีความเจริญรุ่งเรืองทางตอนเหนือของอินเดีย 2. ยุคสมัยทวารวดีตอนต้น (พุทธศตวรรษที่ 12-13) เป็นยุคที่มีการค้นพบศิลปกรรมทางภาคกลางและภาคใต้ของไทยเป็นศิลปกรรมที่นำเข้ามาจากอินเดียส่วนใหญ่คือศิลปกรรมสมัยอมราวดี สมัยคุปตะและสมัยหลังคุปตะ 3. ยุคสมัยทวารวดีตอนกลาง (พุทธศตวรรษที่ 14-15) เป็นยุคที่ประติมากรรมทั่วไปมีวิวัฒนาการสืบต่อมาจากการเลียนแบบศิลปะอินเดียในระยะแรกและได้รับ



การดัดแปลงจากอิทธิพลท้องถิ่นเข้ามาผสมเป็นอย่างมากจนมีความเป็นเอกลักษณ์ในรูปแบบของทวารวดีอย่างแท้จริง และ 4. ยุคสมัยทวารวดีตอนปลาย (พุทธศตวรรษที่ 16-18) เป็นยุคที่ศูนย์กลางทวารวดีในภาคกลางเริ่มเสื่อมลง เป็นเพราะอิทธิพลทางการเมืองและศิลปกรรมขอมเข้ามาแทนที่

ผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี ได้พบศาสนสถานถูกสร้างขึ้นในพุทธศาสนาทั้งหมด ปรากฏหลักฐานเป็นพระพุทธรูป พระพิมพ์ และโบราณสถานขนาดใหญ่ 2 แห่ง นอกจากนั้นเป็นฐานเจดีย์ขนาดเล็กและบางส่วนชำรุดเสื่อมสภาพไป ภายในเมืองโบราณยังพบโบราณวัตถุในศาสนาพราหมณ์ด้วย แสดงให้เห็นว่าน่าจะมีการนับถือศาสนาพราหมณ์ควบคู่กันไปด้วย บริเวณรอบเมืองโบราณอยู่ของกลุ่มที่ติดกับเมืองโบราณน่าจะเป็นสถานที่อยู่ของกลุ่มพุทธศาสนิกชนเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งน่าจะมีความสัมพันธ์กับกลุ่มพุทธศาสนิกชนในเมืองโบราณ อย่างไรก็ตาม ยังมีโบราณสถานอีกหลายแห่งที่เสื่อมสภาพไป จากการค้นพบชิ้นส่วนประติมากรรมดังกล่าวแม้จะน้อยชิ้น แต่ก็เป็นส่วนหนึ่งของประติมากรรมที่ประดับศาสนสถาน ซึ่งแสดงว่าได้มีการสร้างศาสนาในเมืองนี้ตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 8-10 และแม้ว่าพุทธดังกล่าวจะพังทลายลงไปแล้ว ยังคงเหลือให้เห็นชิ้นส่วนประติมากรรมทั้งที่เป็นดินเผาและปูนปั้นที่เคยใช้ประดับพุทธสถานดังกล่าว จึงจัดเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงว่าพุทธศาสนาได้เป็นที่ยอมรับนับถือของชาวพื้นเมือง

เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี เมืองโบราณอู่ทองและบ้านดอนตาเพชร มีร่องรอยหลักฐานการตั้งชุมชนมาก่อนราว 2,500 ปี โดยใช้ลำน้ำทวนและแม่น้ำจรเข้สามพันเป็นหลัก ชุมชนบ้านดอนตาเพชรถือเป็นเมืองซึ่งตั้งอยู่บนเส้นทางการค้าโลก ระหว่างจีนกับอินเดีย เชื่อมโยงแม่น้ำแม่กลอง ลำน้ำทวน แม่น้ำจรเข้สามพัน ลำน้ำท่าว่า แม่น้ำท่าจีน ให้มีความสัมพันธ์กับการค้าระหว่างชุมชนที่ห่างไกล นักประวัติศาสตร์เชื่อว่า ชุมชนบ้านดอนตาเพชร เป็นแหล่งบ่มเพาะทางประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการปกครอง แล้วส่งต่อไปยังเมืองโบราณอู่ทอง ซึ่งมีพัฒนาการของอารยธรรมทวารวดีเกิดจากการขยายตัวของชุมชนบ้านเมืองในเขตลุ่มน้ำใกล้ทะเล ทำให้เกิดการมีตัวตนของอารยธรรมทวารวดี ด้วยเส้นทางเชื่อมโยงชุมชนบ้านดอนตาเพชรและชุมชนเมืองอู่ทองเป็นชุมชนโบราณมาตั้งแต่สมัยยุคเหล็กผ่านลำน้ำทวนและแม่น้ำจรเข้สามพัน ต่อมา มีการแพร่เข้ามาของ ภาษา ศิลปวัฒนธรรม และพระพุทธศาสนา พร้อมกับการค้าขายที่เชื่อมโยงเครือข่ายการแลกเปลี่ยนของประเทศต่างๆ โดยมีข้อสันนิษฐานได้ว่าเมืองคูบัว ก็เป็นเมืองที่สำคัญ ที่มีการขนส่งสินค้าผ่านแม่น้ำสายสำคัญ เช่น แม่น้ำแม่กลอง ลำน้ำทวน ลำน้ำท่าว่า และแม่น้ำท่าจีน

**Research Title:** Dvaravati : History Knowledge and The Propagation of Buddhism in Thai Society

**Researchers:** Dr.Penphan Fuangfooloy, Miss Phattharakul Silparat

**Department:** Mahachulalongkornrajavidyalaya University  
Suphanburi Srisuvarnabhumi Buddhist College.

**Fiscal Year:** B.E. 2565

**Research Scholarship Sponsor:** Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

## ABSTRACT

In this research, three objectives were purposely made: 1) to study the history and body of knowledge on Davāravatī civilization, 2) to map out the archeological layout plan of Davāravatī civilization in the area of Suphan Buri province, and 3) to study the route of Buddhist propagation in the Davāravatī civilization. This research employed the mixed method research methodology, qualitative and documentary research methodology where the systematic research design, research tool, and research data collection were carefully made; it also included the in-depth interview in the following areas: Amphoe U Thong District of Suphan Buri province, Amphoe Phanom Thuan District of Kanchanaburi province, Amphoe Kamphaeng Saen District of Nakhon Pathom province and Amphoe Meuang District of Ratchaburi province.

The research results were clearly found that:

The history and the knowledge of Dvaravati civilization can be divided into 4 eras: 1) The age before Dvāravatī period (the 6<sup>th</sup> -11<sup>th</sup> Buddhist era) comprised of ancient sites and antiques where its characteristics of art are of Amravati originating the art of Dvāravatī in the first age and then the art of Gupta period becomes the golden age of ancient Indian age where its progress covered the north and the south regions of India.

The art of Pallava originated at the time when the south region of India was under the progress of trade with foreign countries and the art of Pala shed the light of progress at the north of India. 2) The age of early Dvāravatī (the 12<sup>th</sup> -13<sup>th</sup> Buddhist era) referred to the period where discovery of art works in the central and southern area of Thailand was done and they signified the import from India; mostly they belong to the art works of Amravati period, Gupta and after Gupta periods respectively. 3) The medieval age of Dvāravatī (the 14<sup>th</sup> -15<sup>th</sup> Buddhist era) referred the period where general sculptures were evolutionarily imitated from Indian art in the first age and were appropriately modified by the regional influences resulting in the uniqueness of Dvāravatī art, and 4) the final age of Dvāravatī (the 16<sup>th</sup> -18<sup>th</sup> Buddhist era) referred the period when the centrality of Dvāravatī was gradually decentralized and replaced by the political influence and Khmer's art.

In Suphan Buri province, the layout plan of Dvāravatī civilization was found from religious sites which were established in Buddhism where the appearance of statues of Buddha, Buddhist images and two big ancient religious places. Out of them, the rests are of the foundation of small pagodas and some of them are completely ruined. It was found that inside of the ancient city the antiques in Brahmanism were also found and it could be claimed that Brahmanism was also observed. In the peripheral area surrounding ancient city of U Thong there could be the place where most of Buddhist people lived which would indicate the relationship with Buddhist people in the ancient city. However, there appeared many ancient sites that were already ruined. Although the discovery of pieces of sculptures despite its fewness were found, yet they belonged to the sculptures of religious places as its decoration and that proved that the establishment of religious places in this city was made since the 8<sup>th</sup> -10<sup>th</sup> of Buddhist era. Though Buddhist sites collapsed, yet there remained pieces of sculptures made from baked clay and stucco which were used to decorate the mentioned Buddhist sites.

Consequently, they become the essential evidences in the sense that Buddhism was the faith of regional people since then.

When it comes to the route of Buddhist propagation in the Dvāravatī civilization, there appear the City of U Thong and Ban Don Ta Pet whereby the evidence in establishing the community was made before 2,500 years through the utilization of the main river named Thuan and Jorakhe Samphan. In this, the community in Ban Don Ta Pet located on the route of world trade between China and India which was somehow linked by Mae Khlong River, the stream Thuan River, Jorakhe Samphan River, stream of Tha Wah River, and Tha Jeen River whereby far away relation on trade with other community was actively done. It is claimed by historians that the community in Ban Don Ta Pet used to become the land of incubation of history, society, culture, economy and government and then lead to the city of U Thong where the development of Dvāravatī civilization was originated by the urbanization the area which was near to the ocean resulting in the identity of Dvāravatī civilization by the help of the route that linked with community of Ban Don Ta Pet and city of U Thong which became the ancient community since the iron age through the stream of Thuan River and Jorakhe Samphan River and later on it was widely and vastly spread by the advent of language, art and culture, Buddhism and trade that linked the networks of exchanges of various countries. In addition, the hypothesis also indicated that the city of Koobua was also the important port city whereby the transportation of goods could be done through the main significant rivers, Mae Khlong River, Thuan River, Wah River, Tha Jeen River, for instance.



## กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาวิจัยเรื่อง ทวารวดี : ประวัติศาสตร์ ความรู้ และการเผยแพร่พระพุทธศาสนาใน  
 สังคมไทย ในครั้งนี้สำเร็จลงด้วยดี คณะผู้วิจัยขอขอบพระคุณผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วย  
 ดร.อุดม สมพร ผู้ก่อตั้งจิตาณะภัณฑสถานบ้านคูบัว ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติราชบุรี  
 ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติอุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี เจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑ์บ้านดอนตาเพชร  
 ผศ.ดร.ฉันทส เพียรธรรม ที่ปรึกษาแผนงานวิจัย ผู้ให้คำแนะนำ ชี้แนะกระบวนการสืบค้นข้อมูล และเข้า  
 ร่วมกิจกรรมทุกครั้ง อาจารย์ธนิศศักดิ์ แป้ง บ้านพลูหลวง และอาจารย์ฉัตริน เพียรธรรม ผู้เชี่ยวชาญ  
 ด้านประวัติศาสตร์สุวรรณภูมิ พระครูโสภณวีรานุวัตร, ผศ.ดร. รองผู้อำนวยการฝ่ายบริหาร วิทยาลัย  
 สงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ ผู้เชี่ยวชาญเมืองโบราณอุทอง สมาชิกชุมชน ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ประชาชน  
 ในพื้นที่วิจัยทุกท่าน

ขอกราบขอบพระคุณ ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ที่ได้สนับสนุนทุนวิจัย ให้  
 คำแนะนำ ชี้แนะแนวทาง พร้อมทั้งให้คำปรึกษาที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง และขอขอบคุณเจ้าหน้าที่  
 สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ทุกท่านที่ช่วยอำนวยความสะดวกทุกขั้นตอน

ขอกราบขอบคุณพระสุพรรณวชิราภรณ์, ดร. ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรี  
 สุวรรณภูมิ ที่ให้การสนับสนุนและเมตตาแนะนำการประสานงานรับรองเอกสารลงพื้นที่วิจัยทุกครั้ง  
 ขอขอบคุณผู้ร่วมวิจัยทุกท่าน เจ้าหน้าที่สำนักงานวิทยาลัย ที่ช่วยลงพื้นที่เก็บข้อมูลวิจัยในครั้งนี้

ประโยชน์ทั้งหลายอันพึงมีจากงานวิจัยเล่มนี้ ผู้วิจัยขอบูชา พระคุณบิดา มารดา ครู อาจารย์  
 นักปราชญ์ราชบัณฑิตทั้งหลาย และผู้มีอุปการะคุณทุก ๆ ท่าน ที่ได้เมตตาอบรมสั่งสอน แนะนำ เป็นที่  
 ปรึกษาให้ความรู้ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันนี้

ดร.เพ็ญพรรณ เพ็ญพลอย

หัวหน้าโครงการวิจัย

30 มิถุนายน 2566

## สารบัญ

|                                                                    |    |
|--------------------------------------------------------------------|----|
| บทคัดย่อภาษาไทย                                                    | ก  |
| บทคัดย่อภาษาอังกฤษ                                                 | ค  |
| กิตติกรรมประกาศ                                                    | ฉ  |
| สารบัญ                                                             | ช  |
| บทที่ 1 บทนำ                                                       |    |
| 1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา                                 | 1  |
| 1.2 วัตถุประสงค์                                                   | 7  |
| 1.3 ปัญหาการวิจัย                                                  | 7  |
| 1.4 ขอบเขตการวิจัย                                                 | 7  |
| 1.5 นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย                                     | 10 |
| 1.6 กรอบแนวคิดการวิจัย                                             | 13 |
| 1.7 ประโยชน์ที่จะได้รับจากการวิจัย                                 | 17 |
| บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง                      |    |
| 2.1 แนวคิด ทฤษฎี                                                   | 19 |
| 2.1.1 แนวคิดสภาพทั่วไปเกี่ยวกับอารยธรรม                            | 19 |
| 2.1.2 แนวคิดร่องรอยชุมชนสมัยทวารวดี                                | 22 |
| 2.1.3 แนวคิดร่องรอยการเผยแพร่พระพุทธศาสนาสู่สมัยทวารวดีทางศิลปกรรม | 24 |
| 2.1.4 แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนแห่งการเรียนรู้                          | 36 |
| 2.1.5 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการความรู้                              | 40 |
| 2.1.6 แนวคิดการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม                           | 47 |
| 2.1.7 แนวคิดการออกแบบผังโบราณคดี                                   | 50 |
| 2.1.8 แนวคิดการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรม                               | 51 |
| 2.1.9 แนวคิดการเผยแพร่                                             | 58 |
| 2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง                                          | 59 |

|                                                                                                  |     |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 2.3 ข้อมูลทั่วไปของพื้นที่วิจัย                                                                  | 67  |
| <b>บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย</b>                                                                |     |
| 3.1 การวางแผนดำเนินงานโครงการวิจัย                                                               | 72  |
| 3.2 การออกแบบวิธีการดำเนินการบริหารการวิจัย                                                      | 72  |
| 3.3 รูปแบบการดำเนินงานวิจัย                                                                      | 73  |
| 3.3.1 โครงการวิจัยย่อยที่ 1 เรื่อง ประวัติศาสตร์ และองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดี                   | 73  |
| 3.3.2 โครงการวิจัยย่อยที่ 2 เรื่อง การออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี | 74  |
| 3.3.3 โครงการวิจัยย่อยที่ 3 เรื่อง เส้นทางเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี                    | 83  |
| 3.4 เป้าหมายการวิจัย                                                                             | 88  |
| 3.5 ผลผลิตที่ได้จากการวิจัย                                                                      | 89  |
| 3.6 การวิเคราะห์ข้อมูลในภาพรวม                                                                   | 90  |
| 3.7 การนำเสนอผลการวิจัย                                                                          | 90  |
| 3.8 สรุปกระบวนการดำเนินการวิจัยตามแผนงาน                                                         | 91  |
| <b>บทที่ 4 ผลการวิจัย</b>                                                                        |     |
| 4.1 ประวัติศาสตร์และองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดี                                                   | 92  |
| 4.1.1 การศึกษาประวัติศาสตร์และองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดี                                         | 92  |
| 4.1.2 การวิเคราะห์ข้อมูลการศึกษาประวัติศาสตร์และองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดี                       | 108 |
| 4.1.3 การนำเสนอผลการศึกษาประวัติศาสตร์และองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดี                              | 116 |
| 4.1.4 องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัย                                                           | 117 |
| 4.2 แบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี                                      | 118 |
| 4.2.1 การศึกษาผังประวัติศาสตร์โบราณคดีอารยธรรมทวารวดี                                            | 118 |
| 4.2.2 การวิเคราะห์การออกแบบผังประวัติศาสตร์โบราณคดีอารยธรรมทวารวดีในจังหวัดสุพรรณบุรี            | 122 |
| 4.2.3 การนำเสนอผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีในจังหวัดสุพรรณบุรีใหม่                                 | 126 |
| 4.2.4 องค์ความรู้ใหม่จากงานวิจัย                                                                 | 129 |
| 4.3 เส้นทางเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี                                                   | 130 |

|                                                                                |     |
|--------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 4.3.1 การศึกษาเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี                    | 130 |
| 4.3.2 การสังเคราะห์ข้อมูลการศึกษาเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี | 140 |
| 4.3.3 การนำเสนอผลการศึกษาเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี         | 146 |
| 4.3.4 องค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัย                                             | 147 |
| 4.4 องค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัย                                               | 148 |
| <b>บทที่ 5 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ</b>                          |     |
| 5.1 สรุปผลการวิจัย                                                             | 152 |
| 5.1.1 ผลการศึกษาวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1                                   | 152 |
| 5.1.2 ผลการศึกษาวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2                                   | 154 |
| 5.1.3 ผลการศึกษาวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3                                   | 162 |
| 5.2 อภิปรายผล                                                                  | 169 |
| 5.2.1 ผลการศึกษาวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1                                   | 169 |
| 5.2.2 ผลการศึกษาวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2                                   | 170 |
| 5.2.3 ผลการศึกษาวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3                                   | 173 |
| 5.3 ข้อเสนอแนะ                                                                 | 178 |
| <b>บรรณานุกรม</b>                                                              | 179 |
| <b>ภาคผนวก</b>                                                                 |     |
| ภาคผนวก ก หนังสือแนะนำ                                                         | 186 |
| ภาคผนวก ข เครื่องมือวิจัย                                                      | 194 |
| ภาคผนวก ค ภาพประกอบ                                                            | 208 |
| ภาคผนวก ง รายชื่อผู้ให้ข้อมูลวิจัย                                             | 219 |
| ภาคผนวก จ จริยธรรมวิจัยในมนุษย์                                                | 222 |
| <b>ประวัติคณะวิจัย</b>                                                         | 227 |



## บทที่ 1

### บทนำ

#### 1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประวัติศาสตร์ ถือเป็นพัฒนาการทางการศึกษาที่มีจุดเริ่มต้นขึ้นเมื่อเกิดความสงสัยว่าประวัติศาสตร์มีความต่างจากเรื่องเล่าอื่น ๆ อย่างไร เราจะเชื่อถือเรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีตที่ถูกเล่าโดยนักเล่าเรื่องได้หรือไม่ และเราควรตรวจสอบข้อเท็จจริงได้อย่างไร คำถามเหล่านี้เกิดขึ้นตั้งแต่ในยุคกรีกโบราณ เมื่อราว 2,500 ปีก่อน เฮโรโดตัส (Herodotus, 484–425 BC) นักประวัติศาสตร์คนแรก หรือ “บิดาของประวัติศาสตร์” คือ Histories ที่เล่าถึงสงครามระหว่างกรีกกับเปอร์เซีย เพื่อหาคำตอบว่าทำไมสองชาติทำสงครามกัน เขาไม่ได้เล่าเพียงเรื่องของสงครามเท่านั้น แต่ได้เล่าความเป็นมาของอารยธรรมเปอร์เซีย และดินแดนต่าง ๆ ในโลกโบราณ โดยเขาชี้ให้เห็นว่า “ชะตากรรม” หรือ “โชคชะตา” เป็นตัวกำหนดให้เหตุการณ์ต่าง ๆ คลี่คลาย สิ่งที่ทำให้งานชิ้นนี้มีความสำคัญอย่างมากเพราะ “ประวัติศาสตร์” ของเฮโรโดตัส เป็นความพยายามหาคำตอบด้วยวิธีการไต่สวนสืบสาวค้นหาความจริง ต่างจากการเล่าเรื่องแบบเทพนิยายหรือนิทานปรัมปราที่เล่าต่อ ๆ กันมา โดยสิ่งที่เขาได้ไต่สวนนั้นคือการกระทำของมนุษย์ ผ่านการเดินทางไปยังสถานที่ที่เคยเกิดเหตุการณ์และใช้หลักฐานในการยืนยัน ไม่เพียงเท่านั้นเขายังแสดงถึงความพยายามวิพากษ์และตีความหลักฐานด้วย<sup>1</sup> หรือไม่ สำหรับประเทศไทยได้เริ่มใช้คำว่า “ประวัติศาสตร์” ไม่นานนัก โดยในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะเหตุจากคำว่า “ตำนาน” (Legend) ที่ใช้กันมาแต่เดิมนั้น เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติของท้องถิ่นหรือบุคคลในท้องถิ่น มีลักษณะที่มีการแต่งเติมเกินกว่าความเป็นจริง และคำว่า “พงศาวดาร” (Chronicle) ซึ่งจำกัดอยู่เฉพาะเรื่องราวของสถาบันกษัตริย์ การอธิบายและวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลง หรือการเกิดขึ้นของเหตุการณ์ ในแนวคิดของ ประวัติศาสตร์ สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์พัฒนาการของบ้านเมืองได้หลายประการด้วยกัน การอธิบายและ

---

<sup>1</sup> พุทธพล มงคลวรรณ, การวิเคราะห์ตามแนวความคิดประวัติศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, พ.ศ. 2561), หน้า 8-9.

วิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์ยังสัมพันธ์กับกรอบแนวคิด มุมมอง ซึ่งในที่นี้จะเรียกว่า “แนวพินิจ” แต่ละแนวจะมีคำถามและแนวคิดทฤษฎีที่ใช้ใน การหาคำตอบที่แตกต่างกันไป การศึกษาประวัติศาสตร์ในปัจจุบันให้ความสำคัญกับแนวพินิจประวัติศาสตร์จากเบื้องล่าง ประวัติศาสตร์ความคิด และประวัติศาสตร์ระยะยาวมากขึ้น ทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์ไทยในช่วงปี 2500 เป็นต้นมา จนถึงปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมด้วย แม้แต่องค์ความรู้เกี่ยวกับ “พระพุทธศาสนาและอารยธรรมทวารวดี” ก็เปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นกัน

“ทวารวดี” มาจากไหน เป็นอย่างไร คำว่า ทวารวดี มีความมาจากชื่อในเอกสารจีน เมื่อครั้งหลวงจีนยวนฉั่งเดินทางมาแถบอ่าวไทยและได้อ้างถึงเป็นครั้งแรกเมื่อคริสต์ศตวรรษที่ 7 ในนามว่าโตโลโปตี หรือ จุลลอปัตตี ซึ่งนักวิชาการส่วนใหญ่ตีความว่าเป็นรัฐในแถบลุ่มน้ำเจ้าพระยา โดยอิงอยู่บนหลักฐานสำคัญคือ เงินตรา จารึก ที่ขุดพบ ณ พระปฐมเจดีย์และสิงห์บุรี มีคำจารึกว่า “ศรีทวารวดี ศวรปุณยะ” เป็นภาษาสันสกฤตโบราณ ซึ่งอาจแปลความได้ว่า “บุญกุศลของพระราชาแห่งทวารวดี” หรือตามเอกสารตีพิมพ์โดยกรมศิลปากรให้ความหมายว่า “บุญของผู้เป็นเจ้าแห่งทวารวดี” ด้วยเหตุนี้จึงมีผู้ตั้งสมมติฐานไว้ว่า เมืองหลวงของทวารวดีจะต้องอยู่ ณ จุดใดจุดหนึ่งใน 5 จุดนี้ คือ นครปฐม อโยธยา ลพบุรี ราชบุรี สุพรรณบุรี ซึ่งที่จริงแล้วหลักฐานเกี่ยวกับทวารวดีที่พบนั้น เป็นรูปแบบศิลปกรรมที่เนื่องจากคติความเชื่อในทางพุทธศาสนา นักประวัติศาสตร์เรียกศิลปะแบบที่เกิดขึ้นในช่วงนี้ว่า ศิลปะแบบทวารวดี ดังนั้นศิลปะแบบทวารวดีจึงสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมทางสังคมของพระพุทธศาสนา ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นวัฒนธรรมทวารวดี และอาจกล่าวได้ว่าสิ่งที่ทำให้เกิดวัฒนธรรมทวารวดีนั้น คือวัฒนธรรมทางพุทธศาสนานั้นเอง พระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือสร้างความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจวัฒนธรรมร่วมกัน เป็นการสะท้อนให้เห็นในรูปแบบของศิลปะซึ่งปรากฏอยู่ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 7-12 แผ่ขยายไปกว้างขวางมาก ทั้งภาคเหนือที่ทริภุญไชย (ลำพูน) ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่เมืองฟ้าแดดสูงยาง ภาคตะวันออกบริเวณลุ่มน้ำแม่กลอง และภาคใต้ของประเทศไทย เช่น ที่ปัตตานี<sup>2</sup> ต่อมาใน พ.ศ.2540 กรมศิลปากรโดยสำนักศิลปากรที่ 2 สุพรรณบุรี ได้ขุดค้นพบภาชนะดินเผาบรรจุเหรียญเงินสมัยทวารวดีจำนวน 9 เหรียญ ในเขตพื้นที่เมืองโบราณอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ในจำนวนนี้มีเหรียญเงิน 3 เหรียญที่ปรากฏจารึกอักษรปัลลวะ ภาษา

<sup>2</sup> ธิดา สาระยา, "วัฒนธรรมทวารวดีกับการคลี่คลายของเมืองในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา", รัฐโบราณในภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ : กำเนิดและพัฒนาการ, (กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, พ.ศ. 2537), หน้า 85.

สันสกฤต จำนวน 2 บรรทัด ซึ่งจากการศึกษาของนางสาวก่องแก้ว วีระประจักษ์ ในปี พ.ศ.2541 ได้อ่านว่า “ศรีทวารวดี ศุวรูปunya” แปลว่าการบุญของพระเจ้าศรีทวารวดี มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 12<sup>3</sup> นอกจากนั้น จากการสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดี โดยนักโบราณคดีของกรมศิลปากร พบหลักฐานว่าในตัวเมืองอุททอง และนอกเมือง พบโคกเนินดินตั้งอยู่เป็นหย่อมๆ จำนวนไม่น้อยกว่า 20 แห่ง โคกเนินดินเหล่านี้ เป็นที่ตั้งของสถูปเจดีย์โบราณ ซึ่งกรมศิลปากรได้ดำเนินการขุดแต่งเป็นบางส่วน พบว่าเป็นโบราณสถานสมัยทวารวดี ส่วนโบราณวัตถุที่พบในตัวเมืองและนอกเมืองอุททองนั้น มีตั้งแต่โบราณวัตถุสมัยก่อนประวัติศาสตร์จนถึงสมัยประวัติศาสตร์<sup>4</sup> การพบหลักฐานทางด้านโบราณคดีในบริเวณเมืองโบราณอุททองเป็นจำนวนมาก ทำให้นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีทั้งที่เป็นชาวไทยและชาวต่างชาติสนใจศึกษาเรื่องราวของเมืองอุททอง และได้ตั้งข้อสมมติฐานเกี่ยวกับบทบาทของเมืองอุททองไว้อย่างน่าสนใจ เช่น ศาสตราจารย์ผ่อง บวชเชอลีเยร์ ตั้งข้อสมมติฐานไว้ว่าราชธานีของอาณาจักรพูนนั้นอาจอยู่ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณเมืองอุททอง ขณะที่รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลโภดม สรุปว่า “เมืองอุททองและปริมณฑลคือบริเวณศูนย์กลางของรัฐหรือแคว้นสำคัญที่พัฒนาขึ้นในสมัยสุวรรณภูมิที่มีโบราณสถานวัตถุสนับสนุนมากกว่าที่อื่น ๆ เพราะตั้งอยู่ในตำแหน่งที่เป็นศูนย์กลางการคมนาคม ทั้งจากเส้นทางข้ามคาบสมุทรจากฝั่งมหาสมุทรอินเดีย มายังฝั่งทะเลจีนในอ่าวไทย อีกทั้งเป็นศูนย์กลางที่จะติดต่อทางทะเลไปยังบ้านเมืองตะวันออก นอกจากนั้นเมืองอุททองยังเป็นศูนย์กลางการคมนาคมทางบกที่ผ่านลุ่มน้ำเจ้าพระยาทางซีกตะวันออกเข้าสู่ลุ่มน้ำลพบุรี-ป่าสัก ไปยังที่ราบสูงโคราชในลุ่มน้ำมูล-ชี และแม่น้ำโขงอีกด้วย

สำหรับประเด็นเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ก็มีการให้ข้อมูลหลายกระแส บ้างก็เชื่อว่าพระพุทธศาสนาได้เข้ามาเผยแผ่ในดินแดนสุวรรณภูมิก่อน พ.ศ. 500 ด้วยหลายเส้นทาง อย่างไรก็ตาม ความเชื่อความศรัทธาในพระพุทธศาสนานับตั้งแต่มีการเผยแผ่เข้าสู่ดินแดนแห่งนี้ก็มิอยู่เรื่อยมา ถึงแม้ว่าจะเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ทั้งรุ่งเรืองและเสื่อมถอยตามกาลเวลา หรืออาจแตกต่างกันไปตามสภาพความ

<sup>3</sup> เขมชาติ เทพไชย, โบราณคดีและประวัติศาสตร์เมืองสุพรรณบุรี, (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, พ.ศ. 2557), หน้า 58-59.

<sup>4</sup> ผาสุข อินทราวุธ, อุททอง : เมืองท่าโบราณและศูนย์กลางพระพุทธศาสนายุคแรก, (เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง อุททอง เมืองสร้างสรรค์การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและวิถีชีวิตดั้งเดิม : ผ่านหลักฐานพระพุทธศาสนาสมัยเริ่มแรกและรอยลูกบัต ฒ เมืองโบราณอุททองและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุททอง สุพรรณบุรี, พ.ศ. 2556), หน้า 13.



เป็นอยู่ที่แตกต่างกันของแต่ละพื้นที่ หากแต่ปรากฏร่องรอยการเข้ามาเผยแผ่ของพระพุทธศาสนาอย่างชัดเจนในสมัยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ครั้นสถาปนากรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ซึ่งได้ยกพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ ในราว พ.ศ. 1836 และในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ได้ทรงอาราธนาพระสงฆ์ลังกา วงศ์จากนครศรีธรรมราชไปกรุงสุโขทัยและอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาจนมั่นคงยืนนานมาแต่บัดนั้น ในประเด็นการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เป็นการศึกษาเกี่ยวกับสิ่งที่ถือว่าเป็นองค์ความรู้แห่งรากเหง้าของวิถีชีวิตคนไทย เป็นรูปแบบการเรียนรู้ประวัติศาสตร์อีกช่องทางหนึ่งที่เอกลักษณ์ และอัตลักษณ์ของชนชาติไทยอย่างแท้จริง และเพื่อลดทอนการครอบงำของพหุวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับแนวคิดของ วินัย พงศ์ศรีเพียร ที่กล่าวไว้ว่า “..ความเข้าใจแก่นแท้ของวัฒนธรรม หรือวิถีชีวิตของชาติเป็นสิ่งที่ได้มาจากการเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์เท่านั้น เพราะประวัติศาสตร์ทำให้เราได้ว่า รู้ว่า ลักษณะเฉพาะของสังคมของเราได้พัฒนามาบนพื้นฐานของอะไร..”<sup>5</sup> ดังนั้น การเรียนรู้ประวัติศาสตร์ นอกจากจะเป็นการแสวงหาความหมายที่แฝงอยู่ในเหตุการณ์ของอดีตแล้ว ยังได้เรียนรู้ วิธีการบันทึกของนักประวัติศาสตร์ ในแต่ละยุค รู้ระบบการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และการสร้างองค์ความรู้ ทางประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะประวัติการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ที่เข้ามามีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของประชาชนสมัยอารยธรรมสมัยทวารวดีช่วงพุทธศตวรรษที่ 2 – 5 ผังโบราณคดีสำคัญหลายแห่งที่แสดงถึงร่องรอยความเจริญรุ่งเรืองและความตั้งมั่นของพระพุทธศาสนาในเมืองอุทอง ซึ่งเอกสารทางศาสนา ได้กล่าวไว้หลายช่วงเวลา ที่ปรากฏหลักฐานชัดเจนในช่วงพุทธศตวรรษที่ 3 พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงส่งสมณะทูตสายที่ 8 โดยมีพระโสณเถระและพระอุตตรเถระ เป็นหัวหน้า เข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนายังดินแดนสุวรรณภูมิ<sup>6</sup> ได้แก่ เมืองนครปฐมโบราณ จังหวัดนครปฐม เมืองโบราณอุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี<sup>7</sup> เมืองศรีมโหสถ อำเภอศรีมหาโพธิ์ จังหวัดปราจีนบุรี และในประเทศพม่า เช่นเมืองไถ่โน เมืองศรีเกชตร และเมือง สะเทิม<sup>8</sup> แล้วประดิษฐานพระพุทธศาสนา

<sup>5</sup> วินัย พงศ์ศรีเพียร,ดร., “ครูกับการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ไทย” คู่มือการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนประวัติศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, พ.ศ. 2543), หน้า 2.

<sup>6</sup> วิ.อ. (บาลี) 1/58, มหาวส. (บาลี) 1/6/82.

<sup>7</sup> บัญชา พงษ์พานิช และคณะ, จากอินเดียถึงไทย : รอยทางพระพุทธศาสนาแรกๆ, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พ.ศ. 2559), หน้า 14-15.

<sup>8</sup> พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตโต), จาริกบุญ - จาริกธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 10, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์สวย จำกัด, พ.ศ. 2547), หน้า 494.



ตั้งมั่นจนเป็นปึกแผ่น สมัยก่อนพุทธกาล ชาวอินเดียเดินทางมาค้าขายและตั้งถิ่นฐานกับสุวรรณภูมิ รวมถึงการเผยแพร่วัฒนธรรมแก่ชาวพื้นเมืองในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงมีผู้นับถือพระพุทธศาสนา เดินทางเข้ามาดินแดนแหลมอินโดจีนเป็นจำนวนมาก<sup>9</sup> ผู้คนในสมัยทวารวดีนั้นผสมผสานอยู่ร่วมกันหลายเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ หากแต่มีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้นโดยเฉพาะวิถีชีวิตที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังมีการสร้างสรรค์ วัฒนธรรมประเพณี โดยนำพระพุทธศาสนาเป็นตัวเชื่อมผสาน จากการหลอมรวมกันทางศิลปวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต เป็นรูปแบบที่มีลักษณะเฉพาะของศิลปวัฒนธรรมทวารวดี ซึ่งมีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่รากฐานมาจากวัฒนธรรมอินเดีย จนกลายเป็นศูนย์กลาง เชื่อมโยงความหลากหลายทางสังคม วัฒนธรรม คติความเชื่อต่าง ๆ เข้าด้วยกัน

หากแต่ยังมีข้อมูลที่ไม่ลงรอยกันเกี่ยวกับเรื่องชนชาติของชาวทวารวดีอีกจำนวนมาก บางกลุ่มสันนิษฐานว่าเป็นพวกมอญ ด้วยเหตุผล คือ<sup>10</sup> 1) มีการพบจารึกภาษามอญที่ลพบุรี ที่เกาะประมาณพุทธศตวรรษที่ 13-14 จารึกที่เสา 8 เหลี่ยม ซึ่งมีบัวหัวเสาเหมือนที่นครปฐม 2) พระนางจามเทวี ย้ายจากเมืองลพบุรี ไปครองเมืองหริภุญชัยในพุทธศตวรรษที่ 13 นั้น ความจริงแล้วเป็นเจ้าหญิงมอญ และ 3) ยอร์ช เซเดส ได้อ่านจารึกซึ่งพบที่วัดโพธิ์ร้าง จังหวัดนครปฐม ซึ่งข้อมูลดังกล่าวถูกนำไปเผยแพร่ที่กรุงปารีส ในราวปี พ.ศ.2495 สนับสนุนว่ารัฐทวารวดี (อุทอง) นั้นเป็นอาณาจักรมอญ สมมติฐานเรื่องศูนย์กลางของอาณาจักรทวารวดี นักวิชาการได้ตั้งไว้ 3 แห่ง คือ เมืองอุทอง เมืองนครปฐม(นครชัยศรี) และเมืองลพบุรี<sup>11</sup> ประเด็นเรื่องศูนย์กลางของอาณาจักรทวารวดีอยู่ที่เมืองอุทองหรือไม่ พระพุทธศาสนามีพัฒนาการเป็นอย่างไรในอารยธรรมทวารวดีและเมืองอุทอง เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคสมัยนั้นเป็นไปอย่างไร ล้วนเป็นเรื่องที่น่าสนใจศึกษาและน่าค้นหา

และเพื่อความสอดคล้องกับประเด็นนโยบายการขับเคลื่อนการปฏิรูปโครงสร้าง และการออกแบบนโยบายยุทธศาสตร์ของ สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

<sup>9</sup> เสถียร โพธิ์นันทะ, ภูมิประวัติพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : บรรณาการ, พ.ศ. 2515), หน้า2.

<sup>10</sup> สิริวัฒน์ คำวันสา, ประวัติพระพุทธศาสนาในประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพมหานคร : จรัสสินทวงศ์การพิมพ์, พ.ศ. 2542), หน้า 18 - 20.

<sup>11</sup> ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ศิลปะทวารวดีวัฒนธรรมพุทธศาสนายุคแรกเริ่มในดินแดนไทย, (กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, พ.ศ. 2561), หน้า 61-74.

(สกว.) คณะวิจัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ ซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่ตรงตามเป้าประสงค์ของการพัฒนาองค์ความรู้ และการพัฒนาเชิงพื้นที่ตามแนวทางยุทธศาสตร์ของจังหวัดในพื้นที่เครือข่าย เกี่ยวกับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม แผนงานวิจัยนี้ คณะผู้วิจัยจึงได้ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูล ที่กล่าวถึง ทวารวดี: ประวัติศาสตร์ ความรู้และการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย จากเอกสารเป็นเบื้องต้น เช่น คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา วรรณกรรม พระพุทธศาสนาในลังกา พม่า ล้านนา และล้านช้าง ตลอดจนงานค้นคว้าด้านภูมิศาสตร์ของนักประวัติศาสตร์และนักโบราณคดี ที่ได้ศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับเรื่องทวารวดี รวมทั้งการวิเคราะห์ข้อมูลทางด้านศิลปกรรมว่ามีความเกี่ยวข้องกันมากน้อยเพียงใด แล้วจึงนำเสนอผลการวิจัยที่สร้างองค์ความรู้ใหม่ตามวัตถุประสงค์ต่อไป

จากปัญหาความสงสัยในเรื่อง ศูนย์กลางของอารยธรรมทวารวดี นั้นอยู่ที่ใด นักวิชาการต่างก็มีความเห็นแตกต่างกันไป ทำให้นักวิชาการจึงตั้งสมมติฐานเกี่ยวกับศูนย์กลางของ อาณาจักรทวารวดีไว้ 3 แห่ง คือ เมืองอู่ทอง เมืองนครปฐม (นครชัยศรี) และเมืองลพบุรี<sup>12</sup> ประเด็นของเรื่องศูนย์กลางของอาณาจักรทวารวดี คือเมืองอู่ทองหรือไม่ พระพุทธศาสนามีพัฒนาการเป็นอย่างไรในอารยธรรมทวารวดี และเมืองโบราณอู่ทองที่สำคัญเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคสมัยทวารวดีนั้นเป็นไปอย่างไร มีความเชื่อมโยงกับพื้นที่วิจัยนี้แบบไหน ทั้งหมดนั้นล้วนเป็นเรื่องที่น่าสนใจและน่าศึกษาค้นหาอย่างยิ่ง

จากเหตุผลที่ได้กล่าวอ้างมาในเบื้องต้นแล้วนั้น ทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับ เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี จากเอกสารที่เกี่ยวข้องเป็นเบื้องต้น เช่น หนังสือของนักวิชาการโบราณคดี นักประวัติศาสตร์ คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา วรรณกรรม พระพุทธศาสนาในลังกา พม่า ล้านนา ล้านช้าง ตลอดจนงานค้นคว้าด้านภูมิศาสตร์ของนักประวัติศาสตร์ และนักโบราณคดี ที่ได้ศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับเรื่องทวารวดี รวมทั้งการวิเคราะห์ข้อมูลทางด้านศิลปกรรมว่ามีความเกี่ยวข้องกับเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาว่าสอดคล้องกันมากน้อยเพียงใด แล้วจึงนำเสนอผลการวิจัยที่สร้างองค์ความรู้ใหม่ตามวัตถุประสงค์ต่อไป

<sup>12</sup> ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ศิลปะทวารวดีวัฒนธรรมพุทธศาสนายุคแรกเริ่มในดินแดนไทย, (กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, พ.ศ. 2561) หน้า 61-74.

## 1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1.2.1 เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดี
- 1.2.2 เพื่อออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี
- 1.2.3 เพื่อศึกษาเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี

## 1.3 ปัญหาการวิจัย

- 1.3.1 ประวัติศาสตร์อารยธรรมทวารวดีเป็นอย่างไร และสามารถถ่ายทอดองค์ความรู้เหล่านั้นในสังคมไทยด้วยรูปแบบใด
- 1.3.2 ลักษณะผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรีมีลักษณะอย่างไร และสามารถสร้างสื่อการเรียนรู้การออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรีต่อสังคมได้อย่างไร
- 1.3.3 ร่องรอยเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดีเป็นอย่างไร มีความสอดคล้องทางประวัติศาสตร์แบบไหน และสามารถสร้างสื่อการเรียนรู้เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดีเพื่อเชื่อมโยงเครือข่ายในสังคมไทยได้อย่างไร

## 1.4 ขอบเขตการวิจัย

แผนงานวิจัยนี้ใช้รูปแบบการวิจัยแบบผสมวิธี (Mixed Method Research) ทั้งการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ประกอบด้วย 3 โครงการย่อย ซึ่งมีขอบเขตการวิจัยดังนี้

### 1.4.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในการศึกษาเอกสารคณะผู้วิจัยมุ่งเน้นศึกษาข้อมูล ตำรา แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ลักษณะสภาพทั่วไปที่เกี่ยวข้องกับอารยธรรมทวารวดี ร่องรอยชุมชนที่ปรากฏในอารยธรรมทวารวดี ร่องรอยทางประวัติศาสตร์ เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปกรรม จารึก และหลักฐานเส้นทางการเผย

แม้พระพุทธศาสนา ได้ศึกษาจากคัมภีร์พระไตรปิฎก หนังสือ ตำรา งานวิจัย และเอกสารที่เกี่ยวข้อง รวมถึง การศึกษาค้นคว้าจากระบบสารสนเทศทางอินเทอร์เน็ต

#### 1.4.2 ขอบเขตด้านพื้นที่

ในแผนงานวิจัยนี้ มีพื้นที่ดำเนินการศึกษาทั้ง 3 โครงการย่อย ในพื้นที่ใน 4 พื้นที่ ดังนี้

- 1) ตำบลจรเข้สามพัน และตำบลอุ้มทอง อำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี
- 2) ตำบลดอนตาเพชร อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี
- 3) ตำบลทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม
- 4) ตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี

#### 1.4.3 ขอบเขตด้านประชากรและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

แผนงานวิจัยนี้ คณะผู้วิจัยได้กำหนดประชากรและผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้ง 3 โครงการย่อย ดังนี้

##### โครงการย่อยที่ 1

1) การเก็บข้อมูลเชิงพื้นที่ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) ในพื้นที่ อำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี , อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี , อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม และอำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี ในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In depth Interview) จำนวน 56 คน ได้แก่ 1) ประชาชน จำนวน 20 คน 2) ราษฎรท้องถิ่น จำนวน 8 คน 3) นักวิชาการด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ จำนวน 8 คน ผู้เชี่ยวชาญด้านอารยธรรมทวารวดี จำนวน 8 คน และ 4) ผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้องของรัฐและเอกชน จำนวน 12 คน

2) การเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์แบบเจาะจง ของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) ในพื้นที่ อำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี , อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี , อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม และอำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี ในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In depth Interview) จำนวน 9 คน ได้แก่ 1) นักวิชาการด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ จำนวน 3 คน 2) ผู้เชี่ยวชาญด้านอารยธรรมทวารวดี จำนวน 3 คน และผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้องของรัฐและเอกชน จำนวน 3 คน



3) การตรวจสอบข้อมูล (Data Validation) โดยการสัมมนาย่อย (Mini Seminar) จำนวน 3 คน ได้แก่ 1) นักวิชาการด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ จำนวน 1 คน 2) ผู้เชี่ยวชาญด้านอารยธรรมทวารวดี จำนวน 1 คน และผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้องของรัฐและเอกชน จำนวน 1 คน

4) การประชุมเสวนา (Academic Forum) แลกเปลี่ยนเรียนรู้และเชื่อมโยงเครือข่ายประวัติศาสตร์และความรู้อารยธรรมทวารวดีในสังคมไทย โดยมีผู้ทรงคุณวุฒิด้านอารยธรรมทวารวดี (Key Note Speaker) จำนวน 4 คน

## โครงการย่อยที่ 2

1) การเก็บข้อมูลเชิงพื้นที่ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) ในพื้นที่ อำเภออุ้มทอง, อำเภอดอนเจดีย์, อำเภอหนองหญ้าไซ และอำเภอเดิมบางนางบวช จังหวัดสุพรรณบุรี ในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In depth Interview) จำนวน 64 คน ได้แก่ 1) ประชาชน จำนวน 40 คน 2) ปรานัญท้องถิ่น จำนวน 8 คน 3) นักวิชาการด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ จำนวน 8 คน ผู้เชี่ยวชาญด้านอารยธรรมทวารวดี จำนวน 4 คน และ 4) ผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้องของรัฐและเอกชน จำนวน 4 คน

2) การเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์แบบเจาะจง ของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) ในพื้นที่ อำเภออุ้มทอง, อำเภอดอนเจดีย์, อำเภอหนองหญ้าไซ และอำเภอเดิมบางนางบวช จังหวัดสุพรรณบุรี ในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In depth Interview) จำนวน 9 คน ได้แก่ 1) นักวิชาการด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ จำนวน 3 คน 2) ผู้เชี่ยวชาญด้านอารยธรรมทวารวดี จำนวน 3 คน และผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้องของรัฐและเอกชน จำนวน 3 คน

3) การตรวจสอบข้อมูล (Data Validation) โดยการสัมมนาย่อย (Mini Seminar) จำนวน 3 คน ได้แก่ 1) นักวิชาการด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ จำนวน 1 คน 2) ผู้เชี่ยวชาญด้านอารยธรรมทวารวดี จำนวน 1 คน และผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้องของรัฐและเอกชน จำนวน 1 คน

4) การประชุมเสวนา (Academic Forum) แลกเปลี่ยนเรียนรู้และเชื่อมโยงเครือข่ายประวัติศาสตร์และความรู้อารยธรรมทวารวดีในสังคมไทย โดยมีผู้ทรงคุณวุฒิด้านอารยธรรมทวารวดี (Key Note Speaker) จำนวน 4 คน

### โครงการย่อยที่ 3

1) การเก็บข้อมูลเชิงพื้นที่ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) ในพื้นที่ อำเภอร่องทอง จังหวัดสุพรรณบุรี , อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี , อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม และอำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี ในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In depth Interview) จำนวน 64 คน ได้แก่ 1) ประชาชน จำนวน 40 คน 2) ปรชาญท้องถิ่น จำนวน 8 คน 3) นักวิชาการด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ จำนวน 8 คน ผู้เชี่ยวชาญด้านอารยธรรมทวารวดี จำนวน 4 คน และ 4) ผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้องของรัฐและเอกชน จำนวน 4 คน

2) การเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์แบบเจาะจง ของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) ในพื้นที่ อำเภอร่องทอง จังหวัดสุพรรณบุรี , อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี , อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม และอำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี ในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In depth Interview) จำนวน 9 คน ได้แก่ 1) นักวิชาการด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ จำนวน 3 คน 2) ผู้เชี่ยวชาญด้านอารยธรรมทวารวดี จำนวน 3 คน และผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้องของรัฐและเอกชน จำนวน 3 คน

3) การตรวจสอบข้อมูล (Data Validation) โดยการสัมมนาย่อย (Mini Seminar) จำนวน 3 คน ได้แก่ 1) นักวิชาการด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ จำนวน 1 คน 2) ผู้เชี่ยวชาญด้านอารยธรรมทวารวดี จำนวน 1 คน และผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้องของรัฐและเอกชน จำนวน 1 คน

4) การประชุมเสวนา (Academic Forum) แลกเปลี่ยนเรียนรู้และเชื่อมโยงเครือข่ายประวัติศาสตร์และความรู้อารยธรรมทวารวดีในสังคมไทย โดยมีผู้ทรงคุณวุฒิด้านอารยธรรมทวารวดี (Key Note Speaker) จำนวน 4 คน

**1.4.4 ขอบเขตด้านระยะเวลา** การดำเนินการวิจัยโครงการวิจัยเรื่อง “ทวารวดี : ประวัติศาสตร์ความรู้ และการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย” ใช้ระยะเวลา 1 ปี ในกรอบปีงบประมาณ 2565 (โดยเริ่มตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม 2564 - 30 กันยายน 2565)

### 1.5 นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

**ประวัติศาสตร์ (History)** หมายถึง การศึกษาหรือการอธิบายเรื่องราวในอดีตเกี่ยวกับข้อเท็จจริง ด้วยวิธีการที่มุ่งสืบสวน ค้นหา และติดตามหาความจริง ทั้งการสอบถามและการจดบันทึกอย่างมีระเบียบ

เพื่ออธิบายเหตุการณ์หรือสิ่งที่เกิดขึ้นในอดีต<sup>13</sup> มีลักษณะของการไต่สวนเข้าไปให้รู้ถึงความจริงเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษยชาติที่เกิดขึ้นในช่วงใดช่วงหนึ่งของอดีต ฉะนั้นประวัติศาสตร์จึงเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับสังคมมนุษย์ ความเปลี่ยนแปลงของสังคม ความคิดที่ก่อให้เกิดพฤติกรรมต่าง ๆ ในสังคมและสถานเหตุการณ์ที่ส่งเสริม หรือขัดขวางวิวัฒนาการของสังคม ความเป็นอยู่ ความเชื่อ ศาสนา และวัฒนธรรม

**การเผยแผ่ (Propagation)** หมายถึง การทำให้ขยายออกไป การทำให้ขยายวงกว้างออกไป ทำให้แพร่หลายในลักษณะที่ติดแน่น ซึมซาบ กระจายไป<sup>14</sup> การเผยแผ่พระพุทธศาสนาจึงเป็นการทำให้ขยายออกไปโดยไม่ทิ้งหลักเดิม ของเดิมเป็นอย่างไรก็ขยายออกไปตามนั้นทุกประการ เป็นการดำเนินงานหรือการสร้างกิจกรรม ร่องรอย หลักฐานต่าง ๆ เพื่อให้หลักธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนาแพร่หลายออกไปในทุกสารทิศ จนมีผู้ศรัทธาเลื่อมใส เคารพ ยำเกรง ในพระรัตนตรัย น้อมนำเอาหลักธรรมในพระพุทธศาสนาไปประพฤติปฏิบัติ กล่าวคือ พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนมาอย่างไร ผู้ที่นำไปเผยแผ่ก็นำคำสอนที่พระพุทธองค์ทรงสอนนั้นไปเผยแผ่ให้ขยายออกไป โดยไม่ทิ้งหลักตามที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนไว้ ไม่นำความคิดหรือความเห็นของตนเองสอดแทรกเข้าไปด้วย ของพื้นที่อำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี , อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี , อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม และอำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี

**การออกแบบ** หมายถึง การออกแบบจะเกี่ยวข้องกับการควบคุมและความรู้ในหน้าที่ของเครื่องมือต่างๆ ซึ่งใช้ในการสร้างสรรค์ผลงาน แต่ที่มากกว่านั้น คือการออกแบบเป็นสิ่ง ที่เจริญเติบโตได้ สร้างความหวัง ความฝัน ความต้องการ และแรงบันดาลใจให้กับมนุษย์<sup>15</sup>

**ผังโบราณคดี** หมายถึง<sup>16</sup> องค์ประกอบหรือรูปแบบของเมืองที่สำคัญ คือ ประชากร หรือ มนุษย์ ผู้สร้างสภาพแวดล้อมต่างๆ จนเกิดเป็นภูมิทัศน์ภูมิทัศน์เมือง (Urban Landscape/Townscape) ประกอบไปด้วยองค์ประกอบต่างๆ ที่สำคัญ คือ ที่อยู่อาศัย ศาสนสถาน อาคารสาธารณประโยชน์เส้นทาง ศูนย์กลาง

<sup>13</sup> พัทธลิน จินนูน, **วรรณคดีเกี่ยวกับประวัติศาสตร์**, (สงขลา : มหาวิทยาลัยทักษิณ, พ.ศ.2560), หน้า 17.

<sup>14</sup> พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์**, พิมพ์ครั้งที่ 3 , (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, พ.ศ. ๒๕๕๑), หน้า 619.

<sup>15</sup> วัฒนะ จุฑาวิภาต, **การออกแบบ**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ปารณา, พ.ศ. 2527), หน้า 10.

<sup>16</sup> กรรณิการ์ สุธีรัตนภิรมย์, บทความวิจัยเรื่อง **โบราณคดีเมือง : แนวคิดและวิธีการ**, (กรุงเทพมหานคร : วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร ฉบับภาษาไทย ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม), พ.ศ. 2558), หน้า 2509 – 2529.

หรือสัญลักษณ์ของเมืองอันเป็นจุดหมายที่สำคัญที่อยู่รวมกันเหล่านี้ มนุษย์สามารถรับรู้ทางกายภาพและสุนทรียะ อันก่อให้เกิดวิถีชีวิตและวัฒนธรรมต่างๆ ภายใต้รูปลักษณ์ของเมือง สิ่งต่างๆ เหล่านี้ล้วนเคลื่อนไหวผ่านกาลเวลาจากอดีตเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

**อารยธรรม (Civilization)** หมายถึง<sup>17</sup> ธรรมอันดีงาม ธรรมของอารยชน ธรรมที่ทำให้เป็นอารยะ ซึ่งเป็นคุณธรรมที่เป็นหลักปฏิบัติของคนที่เจริญแล้ว หรือที่เป็นหลักปฏิบัติเพื่อความเป็นคนที่เจริญ ในคำไทยจะหมายถึง ความเจริญด้วยขนบธรรมเนียมอันดี เช่น “บ้านเมืองมีอารยธรรมมาช้านาน เขาก็เจริญอย่างนี้แหละ” เป็นต้น

**ทวารวดี (Dvaravati)** หมายถึง ทวารวดีเป็นอาณาจักรโบราณก่อนสมัยสุโขทัย เป็นปากประตูทางการค้า และเป็นชื่อเมืองของพระกฤษณะในมหากาพย์มหาภารตะ อายุอยู่ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12-16 มีศูนย์กลางมี 3 แห่ง คือ เมืองโบราณนครปฐม เมืองโบราณอู่ทอง และเมืองโบราณศรีเทพ ผู้คนนับถือศาสนาพราหมณ์ พระพุทธศาสนาทั้งเถรวาทและมหายาน มีศิลปกรรมเหมือนกับศิลปะคุปตะของอินเดีย และพัฒนามาเป็นแบบของทวารวดีราวพุทธศตวรรษที่ 13-15<sup>18</sup>

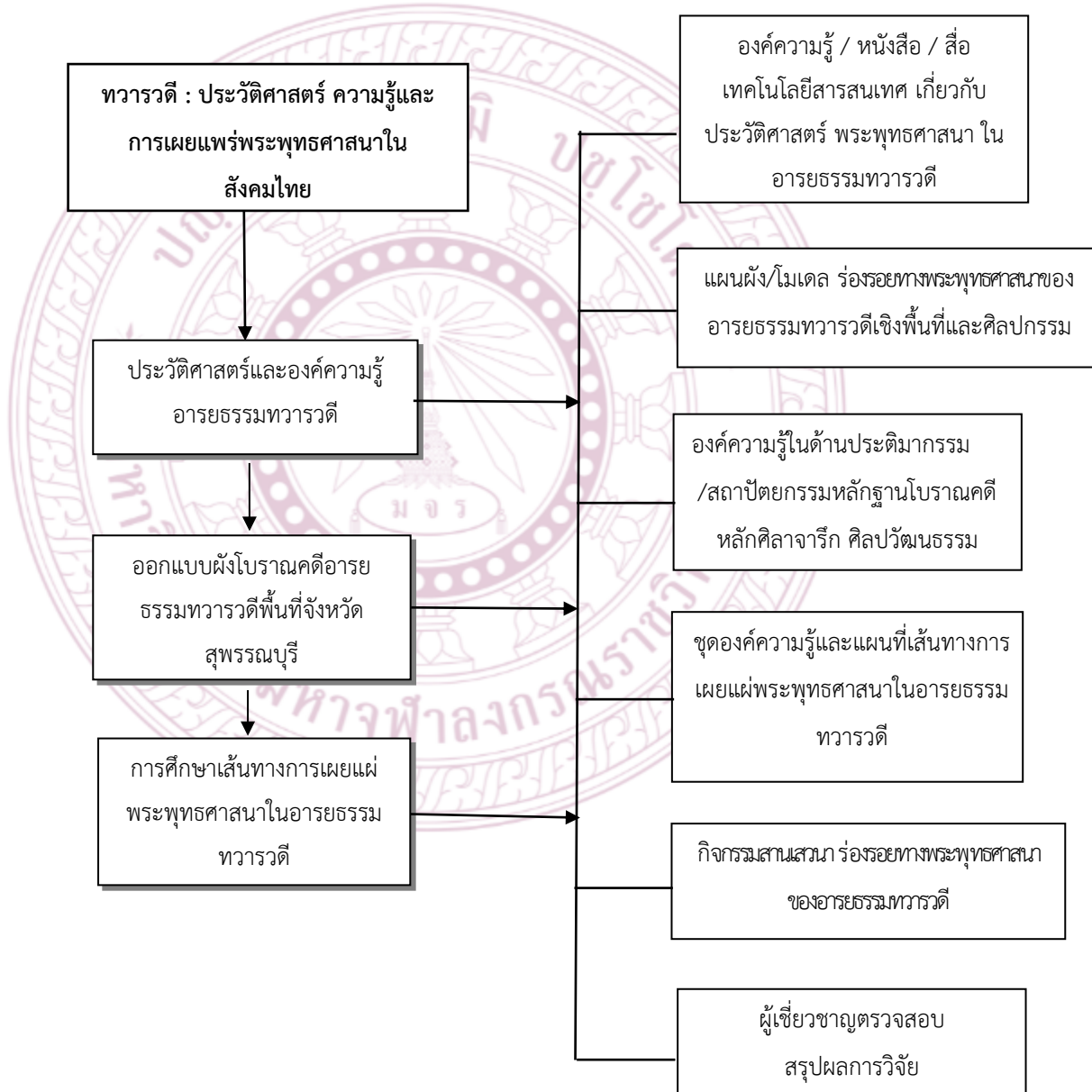
<sup>17</sup> พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์**, พิมพ์ครั้งที่ 3 , (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, พ.ศ. ๒๕๕๑), หน้า 1325.

<sup>18</sup> มานพ นักการเรือน และคณะ, **บทความวิชาการเรื่อง ทวารวดี : มิติทางความเชื่อและศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : วารสารสิรินธรปริทรรศน์, ปีที่ 22 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน), พ.ศ. 2564), หน้า 254 – 263.



## 1.6 กรอบแนวคิดการวิจัย

แผนงานวิจัยเรื่อง “ทวารวดี : ประวัติศาสตร์ ความรู้ และการเผยแพร่พระพุทธศาสนาใน  
สังคมไทย” ซึ่งกรอบการวิจัยนี้เชื่อมโยงกับ นโยบายและยุทธศาสตร์ อววน. พ.ศ. 2563 – 2570 สำนัก  
นวัตกรรมแห่งชาติ ดังนี้คือ

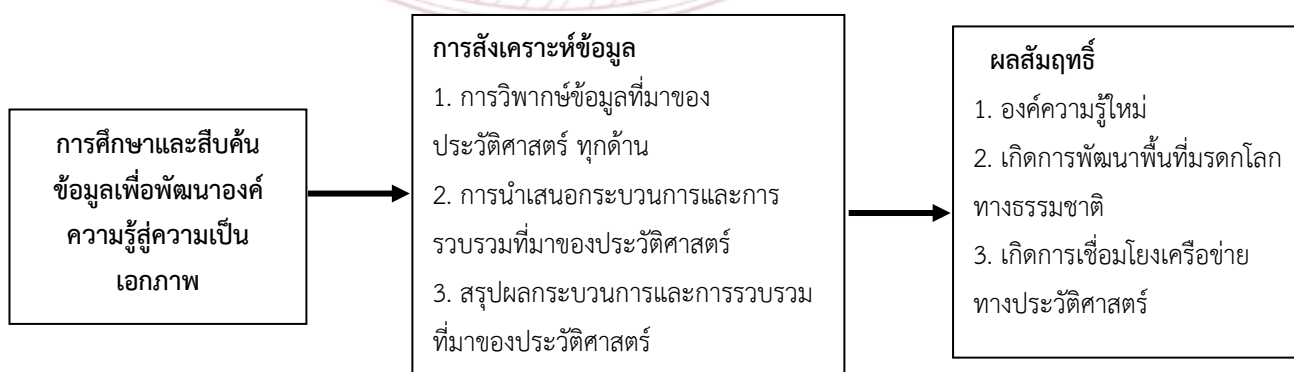


โครงการวิจัยเรื่อง “ทวารวดี : ประวัติศาสตร์ ความรู้ และการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย” มี  
กรอบการวิจัยทั้ง 3 โครงการย่อย ดังนี้

### โครงการย่อยที่ 1



รูปแบบการปฏิบัติ กรอบการวิจัยย่อยที่ 1 มีรายละเอียด ดังนี้



## โครงการย่อยที่ 2

แผนงานวิจัยการออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี

| ต้นน้ำ                                                                                                  | กลางน้ำ                                                                                                                                                                    | ปลายน้ำ                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1 เพื่อศึกษาผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี                                        | 2. เพื่อออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีเชิงพื้นที่และศิลปกรรมในจังหวัดสุพรรณบุรี                                                                                          | 3 เพื่อนำเสนอแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี                                                                                                                                                                                                                                                            |
| ผลลัพธ์ชุดความรู้ด้านการออกแบบแผนผังอารยธรรมทวารวดีในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรีและนำไปสู่ศูนย์การเรียนรู้ | ผลลัพธ์เกิดกิจกรรมตามเส้นทางการท่องเที่ยวตามรอยอารยธรรมโบราณคดีทวารวดีในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี ที่สามารถสร้างรายได้แก่ชุมชนโดยกระตุ้นเศรษฐกิจท้องถิ่นให้เกิดความเข้มแข็ง | ผลลัพธ์ที่ได้ คือ แผนผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรีที่จะจัดแสดงไว้ในศูนย์เรียนรู้ วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ เชื่อมโยงกิจกรรมอัตลักษณ์ของชุมชนที่สามารถนำมาสร้างมูลค่าและคุณค่าในทางเศรษฐกิจ แต่ละชุมชนกับการจัดการท่องเที่ยวทางโบราณคดีการเชื่อมโยงเครือข่ายอารยธรรมทวารวดีทั่วประเทศในสังคมไทย |

ความสำเร็จของแผนงาน ได้นวัตกรรมการวิเคราะห์ ประวัติศาสตร์ ทวารวดี ความรู้และการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย

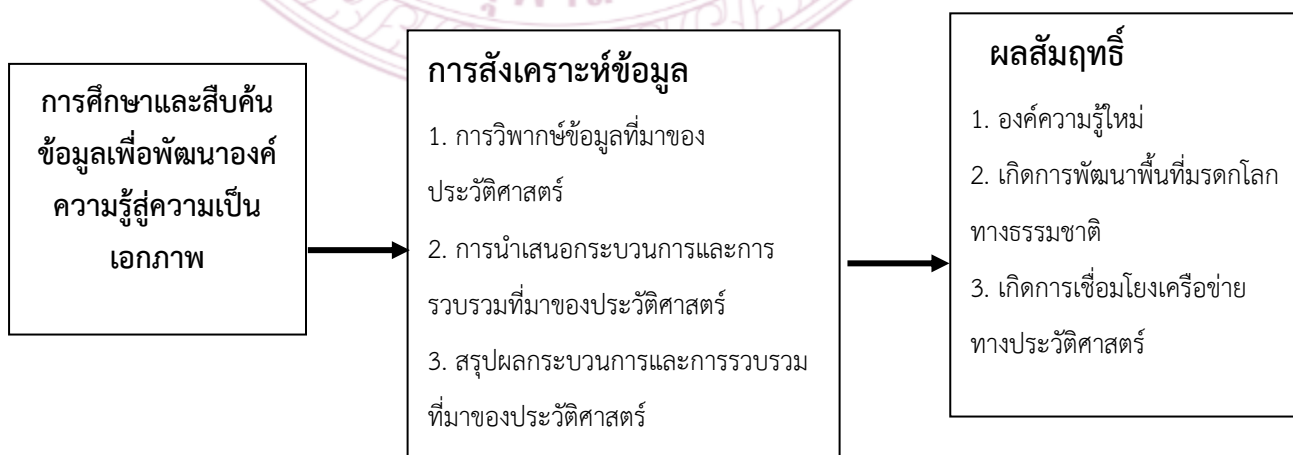
### โครงการวิจัยย่อยที่ 3

โครงการวิจัยย่อยที่ ๓ เรื่อง การศึกษาเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอารยธรรมทวารวดี

| ต้นน้ำ                                                            | กลางน้ำ                                                                                  | ปลายน้ำ                                                                                                                                 |
|-------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1) เพื่อศึกษาเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี        | 2) เพื่อสังเคราะห์ข้อมูลการศึกษาเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี            | 3) เพื่อนำเสนอผลการศึกษาเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี                                                                   |
| องค์ความรู้เกี่ยวกับเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี | พื้นที่มรดกโลกทางธรรมชาติและวัฒนธรรมในสังคมเกิดการตื่นรู้พร้อมรับการพัฒนายอย่างต่อเนื่อง | สามารถสร้างโมเดลเส้นทางการเป็นหนังสือหรือสื่อเทคโนโลยีอื่นให้เผยแพร่องค์ความรู้ในสังคมต่อไปเกิดความเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวได้ดี |

ความสำเร็จของแผนงาน ได้นวัตกรรมการวิเคราะห์ ประวัติศาสตร์ ทวารวดี ความรู้และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย

รูปแบบการปฏิบัติ กรอบการวิจัยย่อยที่ 3 มีรายละเอียด ดังนี้





## 1.7 ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

สำหรับประโยชน์ที่จะได้รับจากแผนงานวิจัยเรื่อง “ทวารวดี : ประวัติศาสตร์ ความรู้ และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย” แบ่งออกเป็น 4 ด้านด้วยกัน คือ

### 1.7.1 ประโยชน์กับวงวิชาการ

องค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัยทั้ง 3 โครงการย่อย ในประเด็น ประวัติศาสตร์ความรู้ โบราณคดี และเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา อารยธรรมทวารวดีในสังคมไทย จะจัดแสดงไว้ที่ ศูนย์การเรียนรู้ วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ เพื่อต่อยอดองค์ความรู้ให้กับนักเรียน นักวิชาการ นักการศาสนา นักโบราณคดี และผู้ที่สนใจใคร่รู้ในชุมชนต่าง ๆ ให้มีการสืบทอดองค์ความรู้และนำไปขยายผลในวงวิชาการต่อไป

### 1.7.2 ประโยชน์กับชุมชนและสังคม

องค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัยทั้ง 3 โครงการย่อย ในประเด็น ประวัติศาสตร์ความรู้ โบราณคดี และเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา อารยธรรมทวารวดีในสังคมไทย จะเห็นเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน นำไปสู่การพัฒนาชุมชนและสังคมเพื่อรองรับการเติบโตทางเศรษฐกิจการค้าขายตามแหล่งต่าง ๆ รวมถึงระบบการจัดการความรู้ผ่านวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา มาใช้การพัฒนาการท่องเที่ยวเสริมสร้างเครือข่ายชุมชนเข้มแข็งอย่างมีคุณภาพ พัฒนาเส้นทางไปพร้อมกับเทคโนโลยี 5.0 มีความหลากหลายมากขึ้นนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

### 1.7.3 ประโยชน์เชิงเศรษฐกิจ

องค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัยทั้ง 3 โครงการย่อย ในประเด็น ประวัติศาสตร์ความรู้ โบราณคดี และเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา อารยธรรมทวารวดีในสังคมไทย จะทำให้เกิดการเชื่อมโยงสู่ภายนอกจากการท่องเที่ยวในพื้นที่และรองรับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มรดกโลก ตามรอยเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี ที่มีเอกลักษณ์ อัตลักษณ์เฉพาะที่ถือว่าเป็นจุดแข็งและเกิดการมีส่วนร่วมของภาครัฐ เอกชน ในการเสริมสร้างแนวทางการพัฒนาพื้นที่ให้เกิดความร่วมมือของภาคประชาชนในการนำไปสู่การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมยกระดับไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจฐานของชุมชนในอนาคต

#### 1.7.4 ประโยชน์เชิงนโยบาย

องค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัยทั้ง 3 โครงการย่อย ในประเด็น ประวัติศาสตร์ความรู้ โบราณคดี และเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา อารยธรรมทวารวดีในสังคมไทย ทำให้หน่วยงานภาครัฐสามารถวางแผนและกำหนดนโยบายให้สอดคล้องกับการพัฒนาในพื้นที่ในการเพิ่มศักยภาพและโอกาสขององค์ความรู้ การพัฒนาชุมชน การอนุรักษ์มรดกทางศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิต นำไปสู่การบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพและก่อให้เกิดความร่วมมือของภาคประชาชน สถานศึกษา หน่วยงานภาครัฐ และปราชญ์ท้องถิ่น เสริมสร้างความเข้มแข็งในพึ่งพาตนเองได้ในอนาคต



## บทที่ 2

### แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เนื้อหาของบทนี้ได้รวบรวมและนำเสนอแนวคิด ทฤษฎี รวมถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มาใช้เป็นฐานเพื่อออกแบบเครื่องมือวิจัยและกรอบแนวคิดที่จะนำไปสู่การสร้างนวัตกรรมการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้บรรลุวัตถุประสงค์ของแผนงานวิจัย รวมถึงการเชื่อมโยงเครือข่ายอารยธรรมทวารวดี โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

#### 2.1 แนวคิด ทฤษฎี

##### 2.1.1 แนวคิดสภาพทั่วไปที่เกี่ยวข้องกับอารยธรรม

จากประเด็นสมมติฐานที่ว่า พื้นที่ราบลุ่มภาคกลางนางจะเป็นทะเลมาก่อน เนื่องจากบริเวณพื้นที่ภาคกลางส่วนใหญ่เป็นที่ราบ มีดินตะกอนของแม่น้ำพัดพามาทับถมกัน และน่าจะมีเมืองท่าสำคัญที่ใช้ในการติดต่อค้าขาย ซึ่งแบ่งตามลักษณะโครงสร้างได้ 4 เขต<sup>19</sup>

1. เขตภาคกลางตอนบน พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำ และที่ราบลูกฟูกที่มีแม่น้ำสายสำคัญ 4 สาย คือ แม่น้ำปิง วัง ยม และน่าน ทางทิศตะวันออกมีทิวเขาเพชรบูรณ์ และที่ราบลุ่มแม่น้ำป่าสักไหลผ่านไปลงอ่าวไทยได้

2. เขตที่ราบภาคกลางตอนล่าง เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางเดินของน้ำก็เกิดแม่น้ำสาขาแยกกระจายออกไปก่อนที่จะไหลลงสู่อ่าวไทย แม่น้ำสายสำคัญก็คือ แม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งมีจุดเริ่มต้นตั้งแต่ปากน้ำโพ ซึ่งเป็นจุดที่แม่น้ำ ปิง วัง ยม และน่าน ไหลมาบรรจบกันแล้วรวมเป็นแม่น้ำเจ้าพระยา ก่อนไหลลงสู่อ่าวไทยที่จังหวัดสมุทรปราการ

---

<sup>19</sup> ผาสุก อินทราวุธ, ทวารวดี การศึกษาเชิงวิเคราะห์จากหลักฐานทางโบราณคดี, (กรุงเทพมหานคร : อักษรสมัย, พ.ศ. 2542), หน้า 85-86.

### 3. พื้นที่ทางตะวันตกของประเทศไทย มีเทือกเขาสำคัญ คือ

- 1) เทือกเขาถนนธงชัย อยู่ในเขตจังหวัดแม่ฮ่องสอนและจังหวัดตาก เป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำ 3 สายคือ แม่น้ำเมย แม่น้ำสะแกกรัง และแม่น้ำแควใหญ่
- 2) เทือกเขาตะนาวศรี อยู่ในเขตจังหวัดกาญจนบุรีและจังหวัดราชบุรี ยาวลงไปจนถึงคาบสมุทรมลายู

4. บริเวณชายฝั่งตะวันออกเฉียงใต้ของอ่าวไทย ประกอบด้วยพื้นที่ของ 4 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดชลบุรี จังหวัดระยอง จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราด พื้นที่บริเวณนี้อยู่ทางตอนใต้ของกลุ่มแม่น้ำบางปะกง ทิศตะวันตกและทิศใต้จดกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและอ่าวไทย ประมาณพุทธศตวรรษที่ 6-9 ประเทศอินเดีย ได้มีการส่งเสริมการค้ากับเมืองท่าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีการใช้เส้นทางเดินเรือระหว่างภูมิภาคตะวันตก และตะวันออก ทำให้ภาคกลางมีพัฒนาการของบ้านเมืองมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ และยุคต้นประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะช่วงพุทธศตวรรษที่ 8 - 9<sup>20</sup> ซึ่งจัดได้ว่าเป็นพื้นที่ที่มีความเจริญรุ่งเรืองกว่าภาคอื่น ๆ ของประเทศ เพราะมีแม่น้ำลำคลองสามารถติดต่อกับบ้านเมืองภายนอกทางทะเลได้สะดวก จึงมีการเคลื่อนย้ายกลุ่มประชากรจากภายนอกเข้ามาตั้งถิ่นฐานเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในบริเวณภาคกลางทั้ง 3 บริเวณ ได้แก่

- 1) บริเวณภาคกลางด้านตะวันตก ซึ่งมีแม่น้ำแม่กลองและแม่น้ำเพชรบุรี ไหลผ่าน
- 2) ภาคกลางตอนกลาง ซึ่งมีแม่น้ำท่าจีน แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำป่าสัก ซึ่งเป็นแม่น้ำสายสำคัญ
- 3) บริเวณภาคกลางด้านตะวันออก ซึ่งมีแม่น้ำบางปะกง แม่น้ำพานทอง แม่น้ำประแสร์ แม่น้ำจันทบุรี ไหลผ่านไปออกทะเล พบร่องรอยการอยู่อาศัยของมนุษย์มาตั้งแต่ก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งมีร่องรอยพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรม ตามลำดับ

<sup>20</sup> ศรีศักร วัลลิโภดม, **อารยธรรมตะวันออก**, ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พินนัง พริ้นติ้ง เซ็นเตอร์ จำกัด, พ.ศ. 2545), หน้า 15.



การเผยแพร่วัฒนธรรมอินเดียมายังดินแดนแถบนี้<sup>21</sup> กลายเป็นหลักฐานชิ้นสำคัญที่แสดงว่าช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-16 บริเวณที่ราบลุ่มภาคกลางของไทยเดิมเมืองอู่ทอง ซึ่งตั้งอยู่แนวชายฝั่งทะเล มีลักษณะเป็นอ่าวลึก เว้าเขาไปในแผ่นดิน ห่างจากชายฝั่งทะเลปัจจุบันไปทางทิศเหนือประมาณ 140 กิโลเมตร และในแนวอ่าวที่เว้าเข้าไปในนั้นมีเมืองโบราณหลายเมืองตั้งอยู่ เช่น เมืองโบราณคูบัว จังหวัดราชบุรี เมืองนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม เมืองโบราณอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นต้น<sup>22</sup> สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงเห็นภาพ ก็ทรงเห็นว่า "สมัยที่ทวารวดีรุ่งเรืองนั้น มีอาณาเขตกว้างขวางถึงสุพรรณบุรี เป็นต้น"<sup>23</sup>

สรุปได้ว่า ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 6-9 บริเวณภาคกลางของประเทศไทยมีความเจริญด้านการค้า โดยเฉพาะการค้าทางเรือ ที่มีความเจริญอย่างมาก อีกทั้งก็มีประชากรอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น ต่อมาราวพุทธศตวรรษที่ 11-16 พบว่ารัฐทวารวดี (อู่ทอง) มีขอบเขตและวัฒนธรรมกระจายออกไปในหลายพื้นที่ ทั้งทางภาคตะวันออก ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ พบแหล่งอารยธรรมโบราณและมีการตั้งถิ่นฐานชุมชนตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 8-9 มาแล้วหลายแห่ง ซึ่งการตั้งถิ่นฐานดังกล่าวต่อเนื่องมายาวนานจนถึง สมัยประวัติศาสตร์ และต่อมาราว 2,500 ปี ได้มีพัฒนาการสังคมวัฒนธรรมต่อเนื่องเป็นบ้านเมืองสืบมาจนถึงยุค "ทวารวดี" และมีความเกี่ยวข้องเป็น "เครือข่าย" กับบ้านเมืองและแคว้นที่อยู่โดยรอบ<sup>24</sup> อย่างน้อย 3 กลุ่มใหญ่ ที่เรียกตัวเองว่า "คนไทย" ดังนี้

กลุ่มแรก เป็นคนพื้นเมืองดั้งเดิมตั้งถิ่นฐานมั่นคงมาตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์มากกว่า 3,000 ปี

กลุ่มที่สอง เป็นคนจากภายนอกที่เคลื่อนย้ายเข้ามาทางลุ่มแม่น้ำโขงลงมาตามเส้นทางคมนาคมทางบกตะวันตก-ตะวันออกกับเหนือ-ใต้ ผ่านแม่น้ำปิง แม่น้ำวัง แม่น้ำยม และแม่น้ำน่าน ตั้งแต่หัวเมืองเหนือจนถึงแม่น้ำเจ้าพระยาในสมัยต่อมา

กลุ่มที่สาม เป็นกลุ่มคนจากภายนอกเคลื่อนย้ายเข้ามาทางทะเล เลียบชายฝั่งจากกวางตุ้ง-กวางสี และเวียดนาม เข้าสู่พื้นที่ราบลุ่มของแม่น้ำเจ้าพระยา รวมทั้งพวกที่มาทางทะเลอันดามันอีกด้วย

<sup>21</sup> ศรีศักร วัลลิโภดม, **สยามประเทศ** : ภูมิหลังของประเทศไทยตั้งยุคดึกดำบรรพ์จนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา ราชอาณาจักรสยาม, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร : มติชน, พ.ศ. 2539), หน้า 43-46.

<sup>22</sup> กรมศิลปากร, **โบราณคดีเมืองอู่ทอง**, (นนทบุรี : สหมิตรพริ้นติ้ง, พ.ศ. 2545), หน้า 27-39.

<sup>23</sup> สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานพระพุทธรูปเจดีย์**, พิมพ์ครั้งที่ 6, (กรุงเทพมหานคร : ศิวพร, พ.ศ. 2510), หน้า 127.

<sup>24</sup> สุจิตต์ วงศ์เทศ, **คนไทยมาจากไหน**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, พ.ศ. 2548), หน้า 268.

### 2.1.2 แนวคิดร่องรอยชุมชนสมัยทวารวดี

นักวิชาการด้านโบราณคดีได้มีการขุดค้นเรื่องชุมชนโบราณในจังหวัดต่าง ๆ ของประเทศไทย ทำให้ภาพของชุมชนสมัยอุททอง มีความแจ่มชัดขึ้นและเป็นประโยชน์ต่อการศึกษา ถือเป็นหลักฐานสำคัญที่ยืนยันให้เห็นถึงสภาพสังคมสมัยทวารวดีอยู่ทางว่ามีอยู่จำนวนมาก และกินพื้นที่เป็นบริเวณกว้างขวางอยู่มาก และทำให้ทราบถึงความเก่าแก่ของแหล่งชุมชนต่าง ๆ ของประเทศไทย โดยเฉพาะพื้นที่บริเวณภาคกลาง ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การตั้งถิ่นที่อยู่อาศัยและประกอบอาชีพเกษตร เป็นต้น

กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ก่อนพุทธศตวรรษที่ 8-10 ได้แก่ชุมชนบริเวณ ต่อไปนี้

1. กลุ่มคนที่ตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัยบริเวณเมืองจันเสน อำเภอดาคลี จังหวัดนครสวรรค์ ปรากฏร่องรอยการอยู่อาศัยของผู้คนตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 4 <sup>25</sup>

2. บ้านคูเมือง<sup>26</sup> อำเภอสว่างวีรย์ จังหวัดสิงห์บุรี มีผู้คนอาศัยอยู่ตั้งแต่สมัยพูนัน (พุทธศตวรรษที่ 8-10) และอยู่อาศัยเรื่อยมาจนถึงสมัยอยุธยา

3. บ้านคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี พบโบราณวัตถุที่มีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-15 หลักฐานที่พบชี้ให้เห็นถึงลักษณะการแต่งกาย วิถีชีวิต สภาพสังคมของผู้คนในสมัยทวารวดีได้เป็นอย่างดี เช่น ประติมากรรมปูนปั้นรูปบุคคล รูปสตรีพร้อมเครื่องดนตรี <sup>27</sup> เป็นต้น

กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 11-16 ได้แก่ชุมชนบริเวณ

<sup>25</sup> วรรณิ ภูมิจิตร์, โบราณคดีนครสวรรค์ : หลักฐานเก่า-ใหม่ ; นครสวรรค์ : รัฐกิจกลาง, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์การพิมพ์, พ.ศ. 2528), หน้า 82-83.

<sup>26</sup> ดำรงพันธ์ อินฟ้าแสง, รายงานวิจัย เรื่อง การจัดระบบฐานข้อมูลของผลการศึกษาลักษณะดินที่ได้จากการขุดค้นทางโบราณคดีในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, พ.ศ. 2547), หน้า 31-32.

<sup>27</sup> ดำรงพันธ์ อินฟ้าแสง, รายงานวิจัย เรื่อง การจัดระบบฐานข้อมูลของผลการศึกษาลักษณะดินที่ได้จากการขุดค้นทางโบราณคดีในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, พ.ศ. 2547), หน้า 26-39.

1. นครปฐมสมัยโบราณ<sup>28</sup> เจริญรุ่งเรืองอยู่ในที่ราบภาคกลางพุทธศตวรรษที่ 11-16
2. บ้านดงเมือง<sup>29</sup> อำเภอหนองแซง จังหวัดสระบุรี อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 11-16 มีการติดต่อกับเมืองโบราณอื่น ๆ ในภาคกลางตะวันตกอีกด้วย
3. บ้านดอนตาเพชร อำเภอพนมทวน<sup>30</sup> จังหวัดกาญจนบุรี เป็นชุมชนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและการเลี้ยงสัตว์ ติดต่อกับชุมชนภายนอกใกล้เคียงและชุมชนที่อยู่ไกลออกไป เช่น อินเดีย เวียดนาม และจีน เป็นต้น
4. เมืองพงตึก อำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี<sup>31</sup> เป็นชุมชนที่มีผู้คนอยู่อาศัยมาตั้งต่อก่อน พุทธศตวรรษที่ 11 เรื่อยมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ 16
5. บ้านโป่งมะนาว อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี มีการอยู่อาศัยมาอย่างน้อย 2 ระยะ คือระยะแรกประมาณ 3,000- 3,500 ปี ระยะที่สองประมาณ 1,500-2,300 ปีมาแล้ว
6. เมืองลพบุรีหรือเมืองละโว้ <sup>32</sup> จังหวัดลพบุรี เป็นชุมชนโบราณแห่งเดียวที่มีผู้คนอยู่อาศัยมาตั้งต่อก่อนประวัติศาสตร์จนถึงปัจจุบัน และบ้านพรหมหินใต้ อำเภอโคกสำโรง จังหวัดลพบุรี มีผู้คนอยู่อาศัยตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคโลหะ จนถึงสมัยทวารวดี
7. บ้านอุตะเถา อำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท มีกลุ่มชนอยู่อาศัยมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ และมีความชัดเจนในสมัยทวารวดี

<sup>28</sup> ผาสุก อินทรารุช, รายงานการขุดค้นที่ตำบลพระประโทน อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม, (กรุงเทพมหานคร : คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, พ.ศ. 2526), หน้า 15-16.

<sup>29</sup> ดำรงพันธ์ อินฟ้าแสง, รายงานวิจัย เรื่อง การจัดระบบฐานข้อมูลของผลการศึกษาลักษณะดินที่ได้จากการขุดค้นทางโบราณคดีในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, พ.ศ. 2547), หน้า 37-38.

<sup>30</sup> เรื่องเดียวกัน , หน้า 41-44.

<sup>31</sup> สมศักดิ์ รัตนกุล, โบราณคดีเมืองคูบัว, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร (พิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพว่าที่ ร.ต.สมศักดิ์ รัตนกุล เมื่อวันที่ 27 เมษายน พ.ศ. 2535), หน้า 15.

<sup>32</sup> วาศิ บุรุษรัตนพันธุ์, “ความสำคัญของเมืองลพบุรีในฐานะเป็นแหล่งกระจายวัฒนธรรมทวาร วดีบริเวณลุ่มแม่น้ำป่าสัก”, (กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, พ.ศ. 2529), หน้า 11-12.



8. เมืองศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ มีกลุ่มชนอยู่อาศัยมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งได้รับวัฒนธรรมทวารวดีราวพุทธศตวรรษที่ 12 ต่อมาพุทธศตวรรษที่ 16 รับอิทธิพลวัฒนธรรมขอม บริเวณฝั่งทะเลเดิมของที่ราบภาคกลางยังตรวจพบเมืองโบราณที่มีคูน้ำคันดิน ล้อมรอบแบบทวารวดี จากภาพถ่ายทางอากาศอีกหลายเมือง ในเขต นครสวรรค์ ชัยนาท อุทัยธานี สิงห์บุรี ลพบุรี สระบุรี อ่างทอง สุพรรณบุรี นครปฐม ราชบุรี เพชรบุรี ชลบุรี ฉะเชิงเทราและปราจีนบุรี<sup>33</sup> และกรมศิลปากร ได้สำรวจพบร่องรอยของเมืองโบราณสมัยทวารวดีในภาคกลาง เพิ่มขึ้นอีก 16 เมือง ในเขตนครสวรรค์ ชัยนาท สิงห์บุรี ลพบุรี ราชบุรี นครปฐมและชลบุรี<sup>34</sup> จากประเด็นดังกล่าวให้ทราบว่า ได้มีกลุ่มชนอาศัยอยู่เป็นระยะและเป็นกลุ่ม ๆ ในบริเวณภาคกลางสืบต่อมาอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่สมัยพุทธศตวรรษที่ 4 เป็นต้นมา สอดคล้องกับ คัมภีร์พระพุทธศาสนาที่ระบุถึงการเข้ามาของพระพุทธศาสนาในดินแดนทวารวดีโบราณ ที่เรียกว่า ดินแดนสุวรรณภูมิ มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้นเมื่อเริ่มมีหลักฐานทางโบราณคดีรองรับ ว่ากลุ่มชนที่อยู่ในบริเวณภาคกลาง มีพัฒนาการและความเจริญมั่นคงมากพอที่จะสามารถรับวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาได้ และพบว่าพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมากในสมัยทวารวดี ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 11-16 รวมทั้งการเป็นศูนย์กลางเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ และภาคใต้

สรุปได้ว่า บริเวณภาคกลางนั้นมีผู้อยู่อาศัยเป็นจำนวนมาก จนกลายเป็นชุมชนเมืองมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 4 เป็นต้นมา แต่มีหลักฐานทางโบราณคดีปรากฏชัดเจนตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 8-9 ช่วงที่มีความเจริญรุ่งเรืองสูงสุดอยู่ในพุทธศตวรรษที่ 11-16

### 2.1.3 แนวคิดร่องรอยการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสู่สมัยทวารวดีทางศิลปกรรม

จากการศึกษาข้อมูลเอกสาร และหลักฐานทางโบราณคดีตลอดจนศิลปกรรมต่าง ๆ ที่ได้กล่าวมา พบว่าประเทศไทยเป็นดินแดนที่มีทำเลเหมาะสมสำหรับการตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัยมาตั้งแต่ก่อนสมัยทวาร

<sup>33</sup> ผ่องศรี วนาสิน และทิพา ศุภจรรยา, เมืองโบราณบริเวณชายฝั่งทะเลเดิมของที่ราบภาคกลางประเทศไทย : การศึกษาตำแหน่งที่ตั้งและภูมิศาสตร์สัมพันธ์, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, พ.ศ. 2525), ภาคผนวก.

<sup>34</sup> กรมศิลปากร, แหล่งโบราณคดีประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, พ.ศ. 2531), เล่ม 1 หน้า 121-291. และ เล่ม 2 หน้า 99-259.



วดี ด้วยเพราะความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ จึงเป็นเป้าหมายของกลุ่มชนชาติต่าง ๆ ในการเดินทางมาติดต่อค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้ากันระหว่างพ่อค้าชาวอินเดีย พ่อค้าชาวจีน และพ่อค้าชาวอาหรับ เป็นต้น ทำให้วัฒนธรรม วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของคนในบ้านเมืองสมัยนั้นได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมอินเดียเป็นหลัก

ในช่วงสมัยก่อนสมัยอุททองเล็กน้อยปรากฏว่า สภาพบ้านเมืองเริ่มมีความเจริญรุ่งเรืองขึ้น ทั้งด้านการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจการค้า และการศาสนา การติดต่อสัมพันธ์กับกลุ่มชนทั้งภายนอก และภายในดินแดนเป็นไปอย่างกว้างขวาง ดินแดนบริเวณนี้จึงกลายเป็นที่นัดหมาย ชุมชนกันของบรรดาพ่อค้า วาณิช นักเดินทาง นักบวช และพระสงฆ์ โดยเฉพาะพระพุทธศาสนาปรากฏชัดเจนมากยิ่งขึ้น

#### 1. วิเคราะห์จากข้อมูลเอกสาร

จากข้อมูลเอกสารที่กล่าวถึงการเข้ามาของพระพุทธศาสนา ส่วนใหญ่บอกว่าเข้ามาในประเทศไทย ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 3 เป็นต้นมา บ้างก็บอกว่า พระพุทธศาสนาได้เข้ามาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 7-8 แต่ก็มีเอกสารทางประวัติศาสตร์บางส่วนระบุว่า พระพุทธศาสนาเข้ามาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 8-9 หรือพุทธศตวรรษที่ 9-13 และจากหลักฐานข้อมูลเอกสาร สรุปได้เป็น 2 กลุ่ม คือ

1) กลุ่มที่หนึ่ง เชื่อว่า พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ดินแดนทวารวดีตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 3 เป็นต้นมา และเจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่สมัยนั้นจนถึงสมัยทวารวดี ช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-16 จากเอกสารข้อมูลดังนี้

อาจารย์พร้อม สุทัศน์ เชื่อว่าการฝังรากฐานพระพุทธศาสนา ลงที่บ้านคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชถึงพระเจ้ากนิษกะจาก พ.ศ.273-703<sup>35</sup> ซึ่งต้องมีผู้คนที่เคารพนับถือพระพุทธศาสนาอยู่ในดินแดนสุวรรณภูมิก่อน พระเจ้าอโศกมหาราชจะทรงให้ส่งพระโสณะเถระกับพระอุตตระเถระเข้ามา ชนชาติไทยสมัยสุวรรณภูมิหรือทวารวดี ส่วนใหญ่เป็นคนมอญ คนพุนัน นับถือพระพุทธศาสนาด้วยกันอยู่แล้ว เมืองหลวงของสุวรรณภูมิ อยู่ที่เมืองกาญจนบุรีเก่าทางด้านเดียวกันกับบ้าน

<sup>35</sup> พร้อม สุทัศน์ ณ อยุธยา, การฝังรากฐานพระพุทธศาสนาที่บ้านคูบัว อำเภอเมือง จังหวัด ราชบุรี สมัยพระเจ้าอโศกมหาราชถึงพระเจ้ากนิษกะ จาก พ.ศ.273-703, (กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา, พ.ศ. 2511), หน้า 163-166.

คูบัว โดยมาขึ้นที่เมืองท่าเมืองตะโกละ<sup>36</sup> แล้วเดินทางขึ้นมาทางตอนเหนือ เข้าสู่ดินแดนสุวรรณภูมิ ตอนกลาง อาจแวะตามเมืองท่าสากลชายทะเล เพื่อสะดวกในการบินขบาค การเผยแผ่ และการเดินทาง นั้นเอง

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ<sup>37</sup> กล่าวไว้ในตำนานพระพุทธเจดียว่า พระพุทธศาสนาเข้ามาประดิษฐานในประเทศไทยมานานจะก่อน พ.ศ.500<sup>38</sup> พระองค์ทรงสันนิษฐานเกี่ยวกับการเข้ามาของพระพุทธศาสนาสู่ประเทศไทยว่า พระพุทธศาสนาเข้าประเทศไทยหลายยุคและหลายนิกาย จึงเป็นเหตุให้มีโบราณสถานหลายแบบ ซึ่งเรียกเป็นยุคสมัยได้ 7 สมัย และในสมัยทวารวดี นั้น กำหนดเอาตั้งแต่ พ.ศ. 500 เป็นต้นมา จะเห็นได้ว่าพุทธเจดียสมัยทวารวดีพบที่นครปฐมจะมีมากกว่าแห่งอื่น ถือเป็นพุทธเจดียที่มีความเก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย สันนิษฐานว่าได้ว่าได้รับอิทธิพลจากแคว้นมคธราช โดยวัตถุที่สร้างเป็นพุทธเจดียในสมัยนี้มีทั้งเป็นธาตุเจดีย บริโภคเจดีย ธรรมเจดีย และอุเทสิกะเจดีย แต่ถือเอาการสร้างพระธาตุเจดียเป็นสำคัญกว่าอย่างอื่น อาจเนื่องด้วยการที่พระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงแจกพระบรมสารีริกธาตุ เพื่อไปประดิษฐานในประเทศต่าง ๆ ที่ทรงส่งสมณทูตไปประกาศพระพุทธศาสนานั้น ๆ ด้วย

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) กล่าวไว้ในหนังสือ จาริกบุญ-จาริกธรรม<sup>39</sup> ว่า พระพุทธเจ้าเข้าสู่ประเทศไทยเมื่อกว่า 2,000 ปี มาแล้ว ตั้งแต่สมัยสุวรรณภูมิ ได้สันนิษฐานเรื่องดินแดนซึ่งเป็นเส้นทางการติดต่อระหว่างอินเดียกับประเทศไทยในสมัยก่อน สรุปความได้ว่า ดินแดนส่วนที่เป็นแหลมของประเทศไทยในปัจจุบัน น่าจะเป็นส่วนแรกสุดของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ได้รับการติดต่ออย่าง

<sup>36</sup> พร้อม สุทัศน์ ณ อยุธยา, การฝังรากฐานพระพุทธศาสนาที่บ้านคูบัว อำเภอเมือง จังหวัด ราชบุรี สมัยพระเจ้าอโศกมหาราชถึงพระเจ้ากนิษกะ จาก พ.ศ.273-703, (กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา, พ.ศ. 2511), หน้า 12-23.

<sup>37</sup> สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานพระพุทธเจดีย, พิมพ์ครั้งที่ 6, (กรุงเทพมหานคร : ศิวพร, พ.ศ. 2510), หน้า 124-127.

<sup>38</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้า 145-146.

<sup>39</sup> พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตโต), จาริกบุญ - จาริกธรรม, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์สว, พ.ศ. 2547), หน้า 494.

สืบเนื่องกับอินเดีย โดยพวกพ่อค้าชาวฮินดูจากอินเดียได้ ซึ่งเป็นดินแดนที่พระพุทธศาสนาเจริญแพร่หลาย และเป็นแหล่งเผยแผ่วัฒนธรรมแห่งชมพูทวีป

สุจิตต์ วงษ์เทศ เสนอทัศนะไว้ในหนังสือ กรุงสุโขทัยมาจากไหน<sup>40</sup> ว่าการเผยแผ่พุทธศาสนาจากประเทศอินเดียสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชโดยการส่งพระโสณะ และพระอุตระ ครั้งแรกมาที่ดินแดนสุวรรณภูมิบริเวณลุ่มแม่น้ำท่าจีน - แม่กลอง (บริเวณอู่ทอง อำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรีปัจจุบัน) และพระพุทธศาสนาเถรวาทได้เจริญรุ่งเรืองสืบเนื่องในกาลต่อมา จนถึงทุกวันนี้

เสถียร โพธิ์นันทะ สรุปความเรื่องการเข้ามาของพระพุทธศาสนาไว้ในหนังสือ “ภูมิประวัติพระพุทธเจ้า” ว่า พระพุทธศาสนาได้แพร่หลายเข้าสู่ประเทศไทยตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 3 เป็นต้นมา ในระยะแรกเป็นพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท เจริญรุ่งเรืองอยู่หลายศตวรรษและแพร่หลายครอบคลุมไปทั่วในแถบแหลมอินโดจีน ต่อมาพุทธศตวรรษที่ 6 พระพุทธศาสนานิกายมหายาน ก็เข้าสู่ประเทศไทยสมัยก่อน โดยมาทางบกโดยเข้ามาทางบกแถบแคว้นเบงกอล ทางพม่าตอนเหนือ และทางทะเลซึ่งมาขึ้นที่แหลมมลายู สุมาตราและได้อ้อมอ่าวเข้ามาทางประเทศกัมพูชา ในช่วงเวลาดังกล่าวชาวพุนั้นนับถือพระพุทธศาสนาทั้งแบบเถรวาทและมหายาน ซึ่งเจริญรุ่งเรืองอย่างมากจนถึงกับมีสมณทูตชาวพุนั้นเดินทางไปแปลพระคัมภีร์ถึงประเทศจีน ในพุทธศตวรรษที่ 10 คือ ท่านพระสังฆปาละ และพระมันทรเสน<sup>41</sup>

คัมภีร์สังคิตยวงศ์ เป็นพงศาวดารทางพระพุทธศาสนา เรื่องการสังคายนาพระธรรมวินัย<sup>42</sup> กล่าวว่า พระพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศไทยตั้งแต่สมัยสุวรรณภูมิ คือหลังจากทำการสังคายนาครั้งที่ 3 พระเจ้าอโศกมหาราชทรง ให้ส่ง พระโสณะเถระกับพระอุตระเถระพร้อมด้วยพระสงฆ์อีก 5 รูป เข้ามาทำการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

<sup>40</sup> สุจิตต์ วงษ์เทศ, กรุงสุโขทัยมาจากไหน, (กรุงเทพมหานคร : มติชน, พ.ศ. 2547), หน้า 12.

<sup>41</sup> เสถียร โพธิ์นันทะ, ภูมิประวัติพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : บรรณาคาร, พ.ศ. 2515), หน้า 1-6.

<sup>42</sup> สมเด็จพระวันรัตน์ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม แต่ง, พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาลอักษรณ) แปล, สังคิตยวงศ์ พงศาวดารเรื่องสังคายนาพระธรรมวินัย, (กรุงเทพมหานคร : คณะสงฆ์วัดพระเชตุพน, พ.ศ. 2558), หน้า 46-75.



สุจิตต์ วงษ์เทศ เสนอประเด็นไว้ในหนังสือ “สุวรรณภูมิต้นกระแสนประวัติศาสตร์ไทย”<sup>43</sup> ว่าประมาณพุทธศตวรรษที่ 3 พระโสมเถระกับพระอุตตเถระ อาศัยเรือบรรทุกสินค้าของพ่อค้ามาเผยแพร่พระพุทธศาสนา เป็นครั้งแรก ที่ดินแดนสุวรรณภูมิบริเวณพื้นที่ซึ่งอยู่ระหว่างแม่น้ำแม่กลอง - แม่น้ำท่าจีน ในปัจจุบัน ซึ่งก็คือเขตอำเภออุททองจังหวัดสุพรรณบุรี กับบ้านดอนตาเพชร อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

## 2) กลุ่มที่ 2 เชื่อว่า พระพุทธศาสนาเข้ามาหลังพุทธศตวรรษที่ 6

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ กับ ศาสตราจารย์หลวงบริบาลบริรักษ์ แสดงความเห็นไว้ใน เรื่องโบราณคดีจากลายพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้า<sup>44</sup> ความว่า วัฒนธรรมอินเดียได้เข้ามามีบทบาทในประเทศไทย และประเทศใกล้เคียงตั้งแต่สมัยโบราณ ปรากฏหลักฐานตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 6 เป็นต้นมา และเห็นว่า พระพุทธศาสนาได้เข้ามาสู่ประเทศไทยครั้งแรกสุด ตั้งแต่สมัยอมราวดี (พุทธศตวรรษที่ 7-9) โดยการอ้างถึงหลักฐานสำคัญคือประติมากรรมดินเผารูปพระภิกษุ 3 องค์ และประติมากรรมปูนปั้นรูปพระพุทธรูปนาคปรกศิลปะแบบอมราวดีที่เมืองโบราณอุททอง

ศรีศักร วัลลิโภดม กล่าวถึงอิทธิพลของศาสนาพุทธและฮินดู ในหนังสือ “สยามประเทศ ภูมิหลังของประเทศไทย ตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์จนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาอาณาจักรสยาม”<sup>45</sup> ว่า น่าจะแพร่หลายเข้ามาในดินแดนไทย และเป็นที่ยอมรับอย่างแพร่หลายไม่น้อยกว่าพุทธศตวรรษที่ 7-8

ผาสุก อินทราวุธ กล่าวถึงเมืองอุททอง ไว้ในหนังสือเรื่อง “สุวรรณภูมิจากหลักฐานโบราณคดี”<sup>46</sup> ว่า ดินแดนนี้มีการที่ติดต่อกับพ่อค้าชาวอินเดียมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 3-5 พระพุทธศาสนาจากศูนย์กลาง ในอินเดียได้เข้าสู่ประเทศไทยสมัยทวารวดี ในราวพุทธศตวรรษที่ 8-9 โดยอ้างหลักฐานสำคัญ คือ ประติมากรรมดินเผารูปภิกษุ 3 องค์ อัมบาตร

<sup>43</sup> สุจิตต์ วงษ์เทศ, **สุวรรณภูมิ ต้นกระแสนประวัติศาสตร์ไทย**, (กรุงเทพมหานคร : มติชน, พ.ศ. 2549), หน้า 74-77.

<sup>44</sup> หลวงบริบาลบริรักษ์, ศ., **เรื่องโบราณคดี**, (พระนคร: รุ่งเรืองรัตน์, พ.ศ. 2503) หน้า 108 – 110.

<sup>45</sup> ศรีศักร วัลลิโภดม, **สยามประเทศ ภูมิหลังของประเทศไทยตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์จนถึง สมัยกรุงศรีอยุธยาอาณาจักรสยาม**, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร : มติชน, พ.ศ. 2539), หน้า 131.

<sup>46</sup> ผาสุก อินทราวุธ, **สุวรรณภูมิจากหลักฐานโบราณคดี**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, พ.ศ. 2548), หน้า 105-111.



ศาสตราจารย์ฌอง บอสเชอเลียร์ นักโบราณคดีชาวฝรั่งเศส<sup>47</sup> กล่าวว่า “เมืองอุทองนั้น แท้จริง คือ เมืองโบราณที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่งในประเทศไทย” เมืองสุพรรณภูมิถือว่าเป็นเมืองขนาดใหญ่ที่ซ้อนกันอยู่กับเมืองสุพรรณบุรี ที่ทำให้ความเชื่อแต่เดิมที่ว่า เมืองอุทอง ก็คือ เมืองสุพรรณภูมิ ที่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ทรงทิ้งมาเพราะเกิดโรคระบาดแล้วไปสร้างพระนครศรีอยุธยาเป็นราชธานี ในทางตรงข้ามกลับพบว่า เมืองอุทอง อำเภออุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี แท้จริงคือเมืองโบราณที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่งในประเทศไทยจนนักโบราณคดีชาวฝรั่งเศส ที่เดินทางมาสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดีช่วงเวลานั้น ให้นำหนักว่า เป็นเมืองสำคัญของแคว้นพุนันที่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 7-8 ที่เดียว และเมืองนี้ มีฐานะเป็นเมืองหลวงมาก่อนเมืองนครปฐมด้วยที่สำคัญ นักปราชญ์ชาวฝรั่งเศสท่านนี้ยอมรับว่า เมืองอุทองร้างไปก่อนสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ไม่ต่ำกว่า 200-300 ปี

ชุมชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณภาคกลาง มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้นเพราะเริ่มมีหลักฐานด้านโบราณคดีรองรับ แม้ว่าหลักฐานจะเก่าแค่เพียงพุทธศตวรรษที่ 8-9 ก็ตาม แต่ก็ยังสามารถชี้ให้เห็นร่องรอยว่า กลุ่มชนที่อยู่ในบริเวณภาคกลาง มีพัฒนาการและความเจริญมากพอที่จะสามารถรับวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาได้ และพบว่าพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองในสมัยทวารวดีอย่างมาก โดยเฉพาะช่วงระหว่างพุทธศตวรรษที่ 11-16 รวมทั้งเป็นศูนย์กลางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่สำคัญอีกด้วย

จากข้อมูลเอกสารดังกล่าวทำให้วิเคราะห์ได้ว่า การเข้ามาของพระพุทธศาสนาจากประเทศอินเดีย เริ่มตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศกมหาราชส่งพระธรรมทูตเข้ามาแล้วตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 3 ทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองสืบต่อมาจนถึงสมัยทวารวดี เพียงแต่ยังไม่มีหลักฐานด้านโบราณคดีมารองรับเท่านั้นเอง เนื่องจากนักโบราณคดี ได้ตีความและวิเคราะห์หลักฐานโบราณคดีที่พบบริเวณที่พระพุทธศาสนาเข้ามาว่า มีอายุไม่เกินพุทธศตวรรษที่ 8-9 เท่านั้น

ในขณะที่ วรรณกรรมของต่างประเทศ ก็ได้ให้ความกระจ่างในประเด็นดังกล่าวนี้มากนัก หรือแม้แต่วรรณกรรมโบราณของอินเดีย ทั้งที่เป็นวรรณกรรมในศาสนาพราหมณ์ฮินดู ศาสนาพุทธ และนิกายของศาสนาเชน ล้วนไม่ได้กล่าวถึงการขยายตัวของพระพุทธศาสนาจากประเทศอินเดียมายังดินแดนสุวรรณภูมิแต่อย่างใด แม้แต่ศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกมหาราช (พ.ศ.269-311) ก็ไม่ได้กล่าวถึงการส่ง

<sup>47</sup> ศรีศักร วัลลิโภดม, **แอ่งอารยธรรมอีสาน แฉหลักฐานประวัติศาสตร์โบราณคดี**, พิมพ์ครั้งที่ 3,

(กรุงเทพมหานคร : มติชน, พ.ศ. 2540), หน้า 50.

สมณทูตไปเผยแผ่ในสุวรรณภูมิเลย อย่างไรก็ตามการเข้ามาของพระพุทธศาสนา สู่ดินแดนสุวรรณภูมิหรือทวารวดี หากแต่วรรณกรรมโบราณของลังกาที่สำคัญ คือ ทิปวงค์<sup>48</sup> ที่เขียนขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 9-10 และมหาวงศ์ เขียนขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-12 กล่าวถึงการที่พระเจ้าอโศกมหาราช ส่งสมณทูตจากอินเดียสู่ดินแดนสุวรรณภูมิ แต่ไม่ได้ระบุว่าอยู่ที่ไหน อย่างไร

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบว่า คัมภีร์ของลังกาที่มีการกล่าวถึงดินแดนสุวรรณภูมิว่าด้วยการเดินทางเข้ามาแสวงโชคและทำการค้าขาย ได้แก่ มหาชนกชาดก สังขพราหมณชาดก และสุสันธิชาดก เป็นต้น ส่วนที่ว่า ด้วยการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสู่ดินแดนสุวรรณภูมิก็เป็นคัมภีร์ของลังกาเป็นหลักเช่นกัน โดยเฉพาะ คัมภีร์มหานิเทศ คัมภีร์สมันตปาสาทิกา ดังที่ได้กล่าวไว้แล้ว

สรุปได้ว่า หลักฐานข้อมูลด้านเอกสารต่างประเทศ ที่กล่าวถึงพระพุทธศาสนาที่เผยแผ่จากอินเดียมายังดินแดนสุวรรณภูมิส่วนใหญ่เป็นหลักฐานจากลังกา ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะว่า ประเทศไทยมีความสัมพันธ์ด้านวัฒนธรรมกับประเทศศรีลังกามาเป็นอย่างดี มาตั้งแต่สมัยหลังพุทธกาล โดยเฉพาะวัฒนธรรมพระพุทธศาสนา และในสมัยต่อมาอีกจนถึงปัจจุบัน ซึ่งผู้วิจัยเชื่อว่าเอกสารหลักฐานเกี่ยวกับดินแดนสุวรรณภูมิ (อู่ทอง) ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับสุวรรณภูมิและสมัยอู่ทอง ไว้อย่างน่าสนใจ และทำให้ทราบว่า เมืองอู่ทองเป็นเมืองท่าโบราณที่เจริญรุ่งเรืองสืบต่อ มาจนกลายเป็นเมืองท่าสำคัญของรัฐทวารวดี และเป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาที่เก่าแก่ที่สุดของรัฐทวารวดี ตลอดจนเป็นศูนย์กลางหรือเมืองหลวงของรัฐทวารวดีในยุคต้นเลยทีเดียว จากข้อมูลเชิงเอกสารพบว่า เมืองอู่ทอง เป็นเมืองท่าสำคัญที่รับวัฒนธรรมอินเดียเข้ามาปรับใช้ให้เหมาะกับวัฒนธรรมท้องถิ่น และรับเอาศิลปวัฒนธรรมพุทธศาสนาในสมัยคุปตะและหลังคุปตะเข้ามาผสมผสานกับคติความเชื่อว่า ศูนย์กลางรัฐทวารวดีนั่นก็คือ เมืองอู่ทอง เพราะตั้งอยู่บนเส้นทางน้ำที่สามารถออกสู่ทะเลได้ ดังนั้นศิลปวัฒนธรรมทวารวดีจึงกระจายแพร่ออกไปเมืองต่าง ๆ ที่เป็นชุมชนย่อย ๆ ทั้งในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ภาคอีสาน ภาคเหนือและภาคใต้ ได้อย่างรวดเร็ว รวมถึงประเพณีเกี่ยวกับการสร้างพระพิมพ์ พระพุทธรูป ตลอดจนการสร้างและการบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ ล้วนเป็นอิทธิพลที่ได้รับการสืบทอดมาจากพระพุทธศาสนา เริ่มตั้งแต่อารยธรรมอินเดียเขาสู่ดินแดนไทยในสมัยก่อนทวารวดี สมัยทวารวดี และหลักฐานทางโบราณคดีหลังสมัยทวารวดี แสดงให้เห็นถึงประเพณี

<sup>48</sup> ผาสุก อินทราวุธ, **สุวรรณภูมิจากหลักฐานโบราณคดี**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, พ.ศ. 2548), หน้า 199 – 203.

ดังกล่าว โดยเฉพาะการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์กลางเมืองต่าง ๆ ทั้งยังเชื่อมโยงให้เห็นความต่อเนื่องของ ประเพณี ดังกล่าวในสมัยต่อ ๆ มาในไทยตราบเท่าทุกวันนี้

## 2. วิเคราะห์จากหลักฐานโบราณคดีด้านศิลปกรรมหลักธรรมและจารึก

จากการขุดค้นทางโบราณคดีตามแหล่งโบราณคดีต่าง ๆ และเมืองโบราณสมัย ประวัติศาสตร์ตอนต้นในประเทศไทย พบหลักฐานด้านโบราณคดีศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ประติมากรรม ตลอดจนหลักฐานด้านจารึกจำนวนมาก โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้อง กับพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดี (อุทอง) เป็นหลักฐานที่จะนำไปบรรจุข้อสรุป ดังนี้

### 2.1 หลักฐานเก่าแก่ที่แสดงให้เห็นการเข้ามาของพระพุทธศาสนาราวพุทธศตวรรษที่ 7-11

1) หัวแหวน คาลา เย ธมมา พบที่เมืองออกแก้ว ซึ่งเป็นภาษาสันสกฤต อักษร พราหมณ์ อายุราวพุทธศตวรรษที่ 7-8 สันนิษฐานว่าเป็นโบราณวัตถุที่นำมาจากประเทศอินเดีย แสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาได้เข้าสู่ทวารวดีตั้งแต่นั้น โดยทางอ่าวเวียดนาม

2) จารึกคาลา เย ธมมา 2 หลัก พบที่เมืองไทรบุรี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 8-11

3) ประติมากรรมปูนปั้นรูปพระภิกษุ 3 องค์อุ้มบาตร และประติมากรรมปูนปั้นรูป พระพุทธรูปนาคปรก อายุราวพุทธศตวรรษที่ 10-11 พบที่เมืองโบราณอุทอง แสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาจากศูนย์กลางในลุ่มแม่น้ำกฤษณา-โคทาวดี เข้ามายังดินแดนทวารวดีที่เมืองอุทอง

4) พระพุทธรูปแบบอมราวดี พบที่อำเภอสุโขทัย โลก จัหวัดนราธิวาส ซึ่งเป็น โบราณวัตถุที่เก่าที่สุดในประเทศไทย มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 7-10

5) พระพุทธรูปแบบอมราวดีที่ ตำบลพงตึก ราวพุทธศตวรรษที่ 8 อำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 8

6) พระพุทธรูปแบบคุปตะ 2 พบที่จังหวัดกาญจนบุรี 1 องค์ และพบที่นครปฐมอีก 1 องค์ อายุราวพุทธศตวรรษที่ 10

7) พระพุทธรูปศิลปะแบบคุปตะ ที่ตำบลเวียงสระ อำเภอบ้านา จังหวัดสุราษฎร์ธานี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 10-11



สรุปได้ว่า จากหลักฐานโบราณคดีที่พบทั้งหมดนี้ นำไปสู่ข้อสรุปเบื้องต้นได้ว่า พระพุทธศาสนาเข้าสู่ดินแดนทวารวดี ครั้งแรกราวพุทธศตวรรษที่ 7-11 และจากหลักฐานที่พบแสดงให้เห็นเส้นทางเข้ามาโดยทางเรือเป็นส่วนใหญ่โดยมาทางแหลมมลายูและทางเวียดนาม เป็นหลัก

## 2.2 หลักฐานที่แสดงถึงการเข้ามาตั้งมั่นของพระพุทธศาสนาในสมัยทวารวดี(อุทอง)

เมื่อวิเคราะห์จากหลักฐาน ด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจารึก เป็นเครื่องยืนยันว่าพระพุทธศาสนาตั้งมั่นและเจริญเรื่องตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 8-16 ทั้งนี้ เห็นได้จากการสร้างสถูป เจดีย์ วิหาร ต่าง ๆ โดยเฉพาะที่พบในภาคกลาง เช่น ที่เมืองอุทองโบราณ เจดีย์วัดพระเมรุ เจดีย์พระประโทน เจดีย์จุลประโทน และพระปฐมเจดีย์ ที่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 12-16 ประติมากรรมที่พบจำนวนมากนั้น ทั้งวงพระธรรมจักร พระพุทธรูปและพระพิมพ์เป็นต้น มีอายุ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-16 และกระจายไปทั่วทุกหนทุกแห่ง หลักฐานที่เป็นจารึก พบจำนวนมากโดยเฉพาะจารึกหลังพระพิมพ์มากกว่าอย่างอื่น ซึ่งแสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาตั้งมั่นและรุ่งเรืองอย่างมาก อาทิเช่น

- 1) จารึก เย ธมมา จารึกด้วยอักษรปัลลวะ ภาษาบาลี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 12 ถูกพบที่ อำเภอบางบาล จังหวัดสุพรรณบุรี
- 2) จารึก นโม วุฑธาย จารึกด้วยอักษรปัลลวะ ภาษาบาลี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 12 พบที่ บริเวณนอกเมืองอุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี
- 3) จารึกพระนาม พระศรีอาริยะเมตไตรย จารึกด้วยอักษรปัลลวะ ภาษาบาลีอายุราว พุทธศตวรรษที่ 12 พบที่เจดีย์ หมายเลข 11 อำเภอบางบาล จังหวัดสุพรรณบุรี
- 4) จารึกนาม พระสารีบุตร จารึกด้วยอักษรปัลลวะ ภาษาบาลี อายุราวพุทธศตวรรษ ที่ 12 พบที่ เจดีย์หมายเลข 11 อำเภอบางบาล จังหวัดสุพรรณบุรี
- 5) จารึกนาม พระมหากัสสปะหรือพระมหากัจจายนะ จารึกด้วยอักษรปัลลวะ ภาษาบาลี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 12 พบที่เจดีย์ หมายเลข 11 อำเภอบางบาล จังหวัดสุพรรณบุรี
- 6) จารึกนาม พระโสณโกสิวิโส จารึกด้วยอักษรปัลลวะ ภาษาบาลี อายุราวพุทธ ศตวรรษที่ 12 พบที่เจดีย์หมายเลข 11 อำเภอบางบาล จังหวัดสุพรรณบุรี
- 7) จารึกนาม พระกัณหาเรวดี จารึกด้วยอักษรปัลลวะ ภาษาบาลี อายุราวพุทธ ศตวรรษที่ 12 พบที่เจดีย์หมายเลข 11 อำเภอบางบาล จังหวัดสุพรรณบุรี



8) จารึกนาม พระปทุมโณสุณาปรัณโต จารึกด้วยอักษรปัลลวะ ภาษาบาลี อายุราว พุทธศตวรรษที่ 12 พบที่เจดีย์หมายเลข 11 อำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี

9) จารึกพระนาม พระเจ้าศุทโธทนะ จารึกด้วยอักษรหลังปัลลวะ ภาษาสันสกฤตอายุราว พุทธศตวรรษที่ 13-14 พบที่เจดีย์หมายเลข 11 อำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี

10) จารึกบนซีล่อพระธรรมจักรศิลา พบที่ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดลพบุรี

ข้อความในจารึกแปลได้ว่า “สพายนะ” เป็นปัจจัยให้เกิดผัสสะ “เวหนาดับ ตัณหาดับ” เป็นข้อความตอนหนึ่งของปฏิจจสมุปบาท

หลักฐานทางโบราณคดีต่าง ๆ เป็นเครื่องยืนยันได้ว่า พระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองและตั้งมั่นอย่างแพร่หลายในทวารวดี (อุ้มทอง) เพราะเป็นศาสนาได้รับความนิยมนับถือ เคารพเลื่อมใสผู้คน โดยเฉพาะบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจใน หลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี โดยสังเกตได้ว่าการจารึกนามพระอัสติมหาสาวก อย่างมากมายเช่นนี้ ไม่ปรากฏว่าพบที่ใด มาก่อนเลย สอดคล้องกับแนวความคิดเรื่องความเจริญรุ่งเรืองของเมืองอุ้มทองโบราณและเมืองนครปฐมโบราณ ที่เคยเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาในยุคทวารวดีตอนต้นและตอนปลาย หลักฐานที่เก่าแก่ที่สุดที่แสดงว่าพุทธศาสนาได้เป็นที่ยอมรับนับถือของชาวพื้นเมืองอุ้มทองนั้น เริ่มปรากฏในช่วงพุทธศตวรรษที่ 8 หรือก่อนหน้านั้น หลักฐานด้านประติมากรรมดินเผาและปูนปั้นที่ใช้ประดับศาสนสถานประเภทสถูปและวิหาร มีหลายชิ้นที่สืบทอดรูปแบบมาจากศิลปะแบบอมราวดีตอนปลาย (พุทธศตวรรษที่ 8-10) เช่น ประติมากรรมดินเผารูปพุทธสาวก 3 องค์ถือบาตรห่มจีวรห่อคลุม ตามแบบนิยมของศิลปะแบบอมราวดี และประติมากรรมปูนปั้นรูปพระพุทธรูปนาคปรกที่ประทับนั่งขัดพระบาทหลวม ๆ ตามแบบนิยมของศิลปะแบบอมราวดี รวมทั้งคติการสร้างพระพุทธรูปนาคปรก ซึ่งจัดเป็นคตินิยมของสกุลช่างอมราวดีโดยเฉพาะ การค้นพบชิ้นส่วนประติมากรรมดังกล่าวแม้จะน้อยชิ้น แสดงว่าได้มีการสร้างศาสนาในเมืองนี้ตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 8-10 แม้ว่าจะพังทลายลงไปแล้ว ก็ยังคงเหลือให้เห็นชิ้นส่วนประติมากรรมทั้งที่เป็นดินเผาและปูนปั้นที่เคยใช้ประดับพุทธสถาน จึงจัดเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงว่าพุทธศาสนาได้เป็นที่ยอมรับนับถือของชาวพื้นเมืองอุ้มทองในช่วงเวลานั้น ซึ่งเป็นอิทธิพลพุทธศาสนาจากศูนย์กลางพุทธศาสนาในลุ่มแม่น้ำกฤษณา (บริเวณภาคตะวันออกเฉียงใต้ของอินเดีย) ที่อยู่ในการอุปถัมภ์ของกษัตริย์ราชวงศ์ศาคทวาหนะ (พุทธศตวรรษที่ 5-8) และสืบทอดโดยราชวงศ์อิศวากู (พุทธศตวรรษที่ 8-10) มีศูนย์กลางอยู่ที่เมือง

อมราวดีและเมืองนาครชนโกณฑะ พระพิมพ์และจารึก การได้พบประติมากรรมที่เกี่ยวข้องกับ พระพุทธศาสนาจำนวนมากและหลายแห่งด้วยกัน แต่ที่มีมากและเป็นที่ยอมรับของนักวิชาการทาง โบราณคดี ได้แก่ ประติมากรรมพระพิมพ์ทวารวดี จาก 4 แหล่งสำคัญ คือ

1. พระพิมพ์ที่พบที่เมืองนาคน จังหวัดมหาสารคาม กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 14-16 อิทธิพลศิลปะทวารวดี จากภาคกลางโดยมีคติและรูปแบบตรงกับพระพิมพ์จากนครปฐม มาก บางองค์มี จารึกการสร้างด้วยภาษามอญโบราณ ได้รับอิทธิพลจากคติการทำพระพุทธรูปจากอินเดียสมัยคุปตะ หลัง คุปตะ และสมัยปาละ

2. พระพิมพ์ที่เมืองกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 1 องค์ อายุราวพุทธศตวรรษที่ 14 - 15 แผ่นเงินบุเป็นพระพุทธรูป อีกจำนวน 66 แผ่น ศิลปะทวารวดี กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 15 - 16

3. พระพิมพ์ที่เมืองฟ้าแดดสงยาง จังหวัดกาฬสินธุ์ มีพระพุทธรูปสำริดจำนวน 2 องค์และ พระพิมพ์ดินเผาอีกเป็นจำนวนมากมีถึง 7 พิมพ์ และที่เมืองฟ้าแดดสงยางยังพบใบเสมาหินสมัยทวารวดีอีก จำนวน 11 ใบ ทั้งมีภาพเล่าเรื่องชาดก และไม่มีภาพกำหนดอายุพุทธศตวรรษที่ 14-15

4. พระพิมพ์ที่เมืองไพร อยู่ในเขตอำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด พบพระพิมพ์นาคปรก ประมาณ 3,000 องค์ เป็นพระพิมพ์ที่พบมากที่สุด ได้รับอิทธิพลด้านศิลปะทวารวดีจากภาคกลางศิลปะ ทวารวดีอายุราวพุทธศตวรรษ 15 ที่บริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้พบหลักฐานที่แสดงถึงความตั้งมั่น ของพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดีจำนวนมาก ในส่วนที่เป็นจารึก อาทิ

4.1 จารึกใบเสมา วัดโนนศิลา อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น ภาษามอญโบราณ อักษรหลังปัลลวะ อายุราวพุทธศตวรรษที่ 14 ว่าด้วยการทำบุญอุทิศและปรารถนาให้เกิดทันพระศรีอารีย

4.2 จารึกบนฐานพระพุทธรูป พบที่จังหวัดกาฬสินธุ์ จารึกด้วยอักษรหลังปัลลวะ ภาษาสันสกฤต อายุราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 กล่าวถึงการสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นกุศลว่ามีอันสงฆ์สั่งให้ไปเกิด ตีมีสุขในโลกสวรรค์

4.3 จารึกสถาปนาสีมา พบที่อำเภอภูพานารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ จารึกด้วยอักษร หลังปัลลวะ ภาษาสันสกฤต อายุราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 เนื้อความกล่าวถึงพระภิกษุสงฆ์สร้างสมมติสีมา เป็นเขตสีมา (เพื่อทำสังฆกรรม)

จากหลักฐานด้านประติมากรรมและจารึกดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนา จาก ศูนย์กลางในภาคกลางลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำท่าจีน-แม่น้ำแม่กลอง ได้เผยแผ่พระพุทธศาสนาเข้ามาไปยังชุมชนต่าง ๆ ราวพุทธศตวรรษที่ 12-15 โดยพระพุทธศาสนาได้รับความนับถือและบำรุงให้เจริญ รุ่งเรือง ขึ้นเป็นลำดับและเจริญสูงสุดในช่วงพุทธศตวรรษที่ 14-15 พระพุทธศาสนานิกายเถรวาท เจริญรุ่งเรือง แพร่หลายจากทางอินเดียเข้ามายังฝั่งตะวันตก ของคาบสมุทรมลายู ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 10-12 เจริญรุ่งเรือง อยู่จนถึงราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 ต่อมาจึงได้มีพระพุทธศาสนาทั้งนิกายมหายาน และนิกายสรวาสติวาท เจริญรุ่งเรืองขึ้นมาแทน และเป็นความนิยมของประชาชนทางภาคใต้ จนกระทั่งเข้าสู่สมัยก่อนสุโขทัยจึงได้ มีความนิยมพระพุทธศาสนา นิกายเถรวาทดั้งเดิม

### 3. หลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าชาวพุทธสมัยทวารวดี (อุทอง) เข้าใจในพระพุทธศาสนาอย่างดี

เมื่อวิเคราะห์จากหลักฐานด้านศิลปกรรมโดยเฉพาะพระพุทธรูป พระพิมพ์ และจารึก หลักธรรมต่าง ๆ ที่ปรากฏแล้ว แสดงให้เห็นภาพความเจริญแพร่หลายของพระพุทธศาสนาได้อย่างดี ทั้งนี้ พบว่าจารึกหลักธรรมสำนวนอื่น ๆ ที่คาดว่าชาวอุทองเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 12-13 เพิ่งรู้เรื่องนี้มาจากข้อ สันนิษฐานที่ว่า “กรมศิลปกรขุดพบพระธรรมจักรพร้อมเสาศาและฐานรองที่พระสถูปหมายเลข 11 เมืองอุทอง มีรูปแบบคล้ายคลึงกับพระธรรมจักรพบที่เมืองโบราณใกล้เคียงคือเมืองนครปฐมโบราณ” พระธรรมจักรพบ ที่เมืองนครปฐมโบราณพบว่า มีจารึกคาถาธรรม และยังพบคาถาธรรมความใกล้เคียงกันนี้ที่บนฐานพระ ธรรมจักรเมืองโบราณกำแพงแสน (จังหวัดนครปฐม) บน (ชิ้นส่วน) ธรรมจักรพบที่เมืองลพบุรี บนเสาศ ธรรมจักรพบที่เมืองชัยบาดาล (จังหวัดลพบุรี) อีกด้วย ก็น่าเชื่อว่าคาถาธรรมความดังกล่าวบนธรรมจักรพบที่ เมืองนครปฐมโบราณและที่อื่น ๆ น่าจะเป็นเรื่องที่รับรู้แก่พุทธศาสนิกชนเถรวาททั่วไปที่นิยมสร้างพระ ธรรมจักรประดิษฐานไว้ในศาสนสถานรวมทั้งที่เมืองอุทองด้วย

นอกจากนี้ยังพบว่า พุทธบริษัทชาวทวารวดี มีความเชื่อในเรื่องพระพุทธเจ้า 5 พระองค์ ซึ่งเป็นความเชื่อในพระพุทธศาสนาเถรวาท ดังปรากฏหลักฐานที่เจดีย์อิฐ วัดพระเมรุ จังหวัดนครปฐม ที่มีความเชื่อเรื่องอัสติมหาสาวก ปรากฏหลักฐานการจารึก ชื่อพระมหาสาวกต่าง ๆ เป็นเครื่องยืนยันได้อย่าง ชัดเจนว่าเป็นพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทอย่างแน่นอน โดยเฉพาะการนิยมนสร้างประติมากรรมรูป ธรรมจักรและกวางหมอบเป็นสัญลักษณ์แห่งการแสดงปฐมเทศนาของพระพุทธองค์ หรือเป็นการประกาศ พระพุทธศาสนา ซึ่งมีความนิยม สลักจารึกพระธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาลงบนธรรมจักรหรือชิ้นส่วน



ต่าง ๆ ของธรรมจักร จารึกหลักธรรมลงบนหลังพระพิมพ์ หรือแม้แต่ที่ฐานของพระพุทธรูปสมัยทวารวดี เพื่อประกาศและสืบอายุพระพุทธศาสนา

สรุปได้ว่า ขนชาวทวารวดี (อุ่ทอง) นับถือพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาอย่างดีและลึกซึ้ง โดยเฉพาะจารึกที่ว่าด้วยหลักธรรมปฏิบัติ สามารถตรวจสอบได้ในพระไตรปิฎกของพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท ในปัจจุบันได้

#### 2.1.4 แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนแห่งการเรียนรู้

ตามนโยบายของรัฐบาลที่มียุทธศาสตร์แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 กำหนดการเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพทุนมนุษย์ ที่สำคัญประการหนึ่ง คือ การเสริมสร้างระเบียบวินัย คุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ สู่เป้าหมายประการสำคัญ คือ การสร้างความสุขแก่คนไทย ด้วยหลากหลายแนวทาง โดยมีเป้าหมายในมิติของคนในระยะยาวคือ พลเมืองมีส่วนร่วมและทำประโยชน์ต่อสังคม ควรพัฒนาโดยใช้กระบวนการปฏิบัติ เกิดการเรียนรู้จนซึมซับทางความรู้สึกจนเกิดเป็นนิสัย

เมื่อกล่าวถึงชุมชนแห่งการเรียนรู้ ควรเริ่มจากการทำความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องที่เกี่ยวข้องข้อง โดยตรง คือ การจัดการความรู้ (Knowledge Management) ซึ่งเป็นการรวบรวมองค์ความรู้ที่มีอยู่ในองค์กร จากตัวบุคคล เอกสารมาพัฒนาให้เป็นระบบ ให้ทุกคนสามารถเข้าถึงและนำความรู้ไปใช้พัฒนางานได้ การจัดการความรู้ดำเนินการอย่างน้อย 6 ประการ<sup>49</sup> แต่ละความรู้ ได้แก่ การกำหนดความรู้ หลักที่จำเป็นและสำคัญต่อการทำงาน การแสวงหาความรู้ การปรับปรุง ดัดแปลงหรือสร้างความรู้บางส่วนให้เหมาะกับการใช้งานของตน การประยุกต์ใช้ความรู้ในกิจการงานของตน การนำประสบการณ์จากการทำงาน และที่ประยุกต์ใช้ มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และสกัดทบทวนความรู้ มาบันทึกไว้ และการจดบันทึกทบทวนความรู้ และแก่นของความรู้ สำหรับการนำความรู้ไปใช้งาน และปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้น เชื่อมโยงมากขึ้นเพื่อใช้ในการ

<sup>49</sup> สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา, คู่มือการประกันคุณภาพการศึกษาภายในระดับอุดมศึกษา พ.ศ. 2557, (กรุงเทพมหานคร : ภาพพิมพ์, พ.ศ. 2558), หน้า 34-36.



ทำงานต่อ ๆ ไป ดังนั้น ควรทำความเข้าใจคำว่า ความรู้ ทฤษฎีการเรียนรู้ ประเภทและระดับของความรู้ การจัดการความรู้ การสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้<sup>50</sup> เป็นเบื้องต้น ดังนี้

1. ความรู้ (Knowledge) ความรู้มีที่มาจากองค์ความรู้ (Body of Knowledge) ซึ่งเป็นความรู้ที่ประกอบด้วย มโนทัศน์หลัก โครงสร้างและช่องทางที่จะเข้าถึงความรู้ที่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายมีส่วนในกระบวนการต่อไปนี้

- 1) รวบรวมค้นคว้าอย่างลึกซึ้ง
- 2) ทดลอง ปฏิบัติ วิเคราะห์ และสรุปสาระ
- 3) เกิดแนวคิด เนื้อหา และแนวทาง ที่เรียกว่าความรู้
- 4) การสังเคราะห์แนวคิด เนื้อหาแนวทาง บูรณาการมาเป็นความรู้ในระดับสูงขึ้น

2. ทฤษฎีการเรียนรู้ การศึกษาทฤษฎีการเรียนรู้ที่สำคัญ ในที่นี้เน้นนำเสนอทฤษฎีการเรียนรู้โดยใช้สมองเป็นหลัก (Brain Based Learning : BBL) เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนรู้ คือ สมองรับความรู้จากประสาทสัมผัสต่าง ๆ ไปพร้อม ๆ กัน ได้แก่ ตาทำให้มองเห็น หูทำให้ได้ยิน จมูกทำให้ได้กลิ่น ลิ้นทำให้ได้รับรส และผิวหนังทำให้เกิดการสัมผัส การเรียนรู้เกิดที่สมอง เกิดจากลงมือปฏิบัติด้วยตนเองหรือเป็นการเรียนรู้โดยประสบการณ์ตรง ผ่านการเข้าร่วมหลากหลายรูปแบบตามความสนใจและแตกต่างระหว่างบุคคล รวมทั้งจัดการเรียนรู้แบบสร้างความเข้าใจโดยเชื่อมโยงความรู้และประสบการณ์เดิมของเขา ก็ จะเกิดการเรียนรู้ได้ดี มีจุดมุ่งหมาย จากประสบการณ์ในสถานการณ์จริง ได้อย่างเท่าเทียมกัน

3. ประเภทและระดับของความรู้<sup>51</sup>

3.1 ประเภทของความรู้ ความรู้ มีหลายประเภท ในที่นี้สรุปเป็น 2 ประเภทที่สำคัญ คือ

<sup>50</sup> วิชัย วงษ์ใหญ่, การพัฒนาคุณภาพการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ผู้นำนวัตกรรมหลักสูตรและการเรียนรู้, พ.ศ. 2562), หน้า 13.

<sup>51</sup> กรองทิพย์ นาควิเชตรม, บทความวิชาการเรื่อง ชุมชนแห่งการเรียนรู้ : คนอุดมศึกษาสุจริตคิดชอบ, (กรุงเทพมหานคร : วารสารสมาคมสถาบันอุดมศึกษาเอกชนแห่งประเทศไทย ปีที่ 23 ฉบับที่ 2, พ.ศ. 2560), หน้า 70-72.

1) ความรู้ที่ฝังลึกในตัวบุคคล (Tacit Knowledge) เป็นความรู้ที่อยู่ในตัวบุคคล ในสมอง เป็นความรู้ที่ไม่เป็นทางการ ซึ่งเป็นทักษะ หรือความรู้เฉพาะตัวคนที่ได้มาจากประสบการณ์ การเรียนรู้ ความเชื่อ พรสวรรค์ หรือความคิดสร้างสรรค์ในการปฏิบัติงาน

2) ความรู้ที่เปิดเผย (Explicit Knowledge) เป็นความรู้ที่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรชัดเจน สามารถบรรยายเป็นความรู้ให้ผู้อื่นรับทราบ และสามารถใช้ร่วมกันได้ เช่น ฐานข้อมูล หนังสือ สิ่งพิมพ์ เอกสาร ตำรา คู่มือ ไปรษณีย์อิเล็กทรอนิกส์ เว็บไซต์ รายงานต่าง ๆ เป็นความรู้ที่เป็นทางการ

### 3.2 ระดับของความรู้ มีหลายระดับ คือ

1) รู้ว่าสิ่งนั้นคืออะไร (Know - what) คือ รู้ข้อเท็จจริง เป็นความรู้เชิงทฤษฎี เกิดขึ้นในผู้สำเร็จการศึกษา ได้มาจากการเรียนรู้ มักนำความรู้นี้ไปใช้ประโยชน์ได้

2) รู้วิธีการ (Know - how) คือ ความรู้เชิงทฤษฎีและเชิงบริบท เกิดจากการเรียนรู้ในการศึกษาเล่าเรียน และประสบการณ์การทำงานมาระยะหนึ่ง บุคคลจึงรู้วิธีการทำงาน สามารถนำความรู้มาปรับใช้ในบริบทต่าง ๆ

3) รู้เหตุผล (Know - why) คือ ความรู้ในระดับที่อธิบายเหตุผลได้ว่าเหตุใดจึงใช้ความรู้นั้นได้ในบางบริบท และไม่เหมาะสมกับบางบริบท

4) ใส่ใจกับเหตุผล (Care - why) คือ ความรู้ในระดับคุณค่า ความเชื่อซึ่งเป็นแรงผลักดันจากภายในให้กระทำสิ่งนั้น ๆ เป็นความริเริ่มสร้างสรรค์ มีการประมวล วิเคราะห์ความรู้ที่ตนมีอยู่กับความรู้ที่ได้รับมาสร้างเป็นองค์ความรู้ใหม่ นำมาใช้ในการปฏิบัติงาน พัฒนางาน

3.3 การจัดการความรู้ เป็นกระบวนการพัฒนาความรู้ของบุคคลและองค์กร เพื่อสร้างคุณภาพและประสิทธิภาพการทำงาน โดยการรวมกลุ่มกัน กำหนดสิ่งที่ควรรู้ เรื่องที่ควรรู้ แลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน จากประสบการณ์ของสมาชิก ผสมผสานความรู้จากแหล่งข้อมูลทั่วไป มีการกำหนดเป้าหมาย วิถีปฏิบัติ การทดลอง ตรวจสอบ สังเคราะห์ นำความรู้ไปใช้ เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ในระดับบุคคล การร่วมกระบวนการจัดการความรู้ช่วยเสริมสร้างการตระหนักในคุณค่า และความสามารถที่เป็นความรู้ฝังลึกในตัวบุคคล เกิดการปรับเปลี่ยนวิธีคิด วิถีปฏิบัติงาน จนประสบความสำเร็จในระดับองค์กร ส่งผลให้สถาบันจัดการศึกษาได้อย่างมีคุณภาพ เข้มแข็ง เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ (Learning Organization) ผู้มีส่วนร่วม

ดำเนินการทุกฝ่าย จำเป็นต้องปฏิบัติต่อกันด้วยความเคารพในศักดิ์ศรีของความเป็นคนเท่าเทียมกัน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้จึงจะเกิดขึ้นได้ดี รวมถึงการเชื่อมโยงการเรียนรู้กับสถาบันอื่น จนเกิดเป็นเครือข่ายการจัดการความรู้<sup>52</sup>

3.4 การสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ (Learning Community) เป็นกลุ่มบุคคลที่ตระหนักถึงความสำคัญ ความจำเป็นของการเรียนรู้ มีทักษะและกระบวนการคิด วิเคราะห์ แก้ปัญหา และนำความรู้มาใช้ประโยชน์เพื่อพัฒนาตนเองและสถาบัน หรือชุมชน มีที่มาจากองค์การแห่งการเรียนรู้ (Learning Organization) และสถาบันการศึกษาแห่งการเรียนรู้ (Learning School) เนื่องจาก สถาบันการศึกษาจำเป็นต้องส่งเสริมการเรียนรู้ของทุกคน ทั้งในและนอกสถาบันและจำเป็นต้องขยายสู่การสร้าง สถาบันให้เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ (School Learning Community) ส่งเสริมการเรียนรู้ ให้คุณค่าของการเรียนรู้ โดยอาศัยกระบวนการของความร่วมมือ และเป็นกระบวนการต่อเนื่องของผู้บริหาร อาจารย์ นักศึกษา และชุมชน โดยมุ่งเน้นร่วมกันในการพัฒนาคุณภาพการเรียนรู้และคุณภาพชีวิตของนักศึกษา เพื่อพัฒนาให้นักศึกษารู้สิ่งที่ควรรู้ ทำงานได้ ด้วยการจัดประสบการณ์การเรียนรู้และประเมินผลหลากหลายวิธีอย่างเหมาะสมในสิ่งที่ต้องวัดและประเมิน ให้สถาบันการศึกษาเป็นสถานที่เรียนรู้อย่างมีคุณภาพ

สรุปได้ว่า การพัฒนาการพัฒนางานองค์ความรู้เป็นรูปแบบของ ชุมชนแห่งการเรียนรู้ พึงดำเนินการอย่างเป็นระบบ ประกอบด้วย การสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ การมุ่งพัฒนาบุคคลให้มีความซื่อสัตย์สุจริตสืบเนื่องจากการมีเจตคติที่ดีต่อการประพฤติชอบ นับเป็นการคิดชอบที่จะช่วยสร้างสังคมให้เจริญพัฒนาเนื่องจากแต่ละคนปฏิบัติหน้าที่ของตนด้วยความสุจริต ทั้งทางกาย ทางวาจาและทางใจ เกิดเป็นพฤติกรรมของคนในสังคมในทิศทางที่ถูกต้อง การพัฒนาสังคมและประเทศชาติ อาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน รวมทั้งการจัดการศึกษา ที่มุ่งพัฒนานักศึกษาตามกรอบมาตรฐานคุณวุฒิ ให้บัณฑิตมีทั้งความรู้ความสามารถ และความดีตามความต้องการของสังคมสมัยใหม่ รวมทั้งเน้นให้พัฒนาความซื่อสัตย์สุจริตควบคู่กับคุณธรรมจริยธรรมอื่น ๆ มีอาจารย์และบุคลากรร่วมกันดำเนินงานจัดการเรียนรู้ ภายใต้การสนับสนุนของผู้บริหาร เชื่อมโยงกับการบริการวิชาการแก่สังคม ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

<sup>52</sup> กนกอร สมปราชญ์, *ภาวะผู้นำและภาวะผู้นำการเรียนรู้สำหรับผู้บริหารสถานศึกษา*, (ขอนแก่น : คลังน่านาวิทยา, พ.ศ. 2559), หน้า 88-89.

### 2.1.5 แนวคิดการจัดการความรู้ (Knowledge Management)

การจัดการความรู้ (KM) เป็นการพัฒนาระบบการถ่ายทอดองค์ความรู้จากการทำงานที่ประกอบด้วย คน เครื่องจักร เครื่องมือ เทคนิค และวัสดุ มาทำงานร่วมกันตามขั้นตอนที่กำหนดไว้ ในบางสถานการณ์กระบวนการอาจต้องปฏิบัติตามขั้นตอนที่กำหนดไว้อย่างเคร่งครัด โดยมีระเบียบปฏิบัติและข้อกำหนดที่เป็นลายลักษณ์อักษร รวมทั้งมีการวัดและขั้นตอนการควบคุม ที่กำหนดไว้ชัดเจนเน้นการให้บริการต้องให้ข้อมูลและสารสนเทศที่ช่วยให้ผู้รับบริการและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้าใจและปฏิบัติตามขั้นตอนดังกล่าวด้วย และต้องมีแนวทางสำหรับผู้ให้บริการในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าที่เกี่ยวกับการกระทำหรือพฤติกรรมของผู้รับบริการและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่อาจเกิดขึ้นด้วย มุ่งเน้นให้เป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งหมายถึง การพัฒนามีคุณภาพ ให้สามารถสนองต่อความต้องการของผู้ที่สนใจ เป็นลักษณะการใช้เทคโนโลยี การบริการ การจัดการ สภาพแวดล้อมและการมีส่วนร่วมของประชาชน องค์กรเอกชน ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง

จะเห็นว่า กระบวนการจัดการความรู้ หมายถึง การจัดการที่มีกระบวนการและเป็นระบบ ตั้งแต่การประมวลผลข้อมูล (Data) สารสนเทศ (Information) ความคิด (Knowledge) ตลอดจนประสบการณ์ของบุคคล เพื่อสร้างความรู้ (Knowledge) และจะต้องมีการจัดเก็บในลักษณะที่ผู้ใช้สามารถเข้าถึงได้โดยอาศัยช่องทางที่สะดวก เพื่อนำความรู้ที่ได้ไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาคุณภาพชุมชนให้สามารถตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนและสังคม และที่สำคัญต้องสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชนในอดีต และการพัฒนาการจัดการความรู้จะต้องประกอบด้วยการจัดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ การลงทุน และใช้เทคโนโลยี การบริการ การจัดการ สภาพแวดล้อมและการมีส่วนร่วมของประชาชน องค์กรเอกชน ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้องเป็นสำคัญ

#### 1) กระบวนการจัดการความรู้

กระบวนการจัดการความรู้ (Knowledge Management) เป็นกระบวนการที่จะช่วยทำให้เกิดพัฒนาการของความรู้ หรือการจัดการความรู้ที่จะเกิดขึ้นภายในองค์กร มีทั้งหมด 7 ขั้นตอน คือ



1.1 การค้นหา/บ่งชี้ความรู้ (Knowledge Identification) สืบค้น/ค้นหา ภายในองค์กร/หน่วยงาน ว่ามีความรู้อะไร อยู่ในรูปแบบใด อยู่ที่ใครและความรู้อะไรที่องค์กรจำเป็นต้องมี เพื่อให้องค์กรวางขอบเขตการจัดการความรู้และสามารถจัดสรรทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

1.2 การสร้างและการแสวงหาความรู้ (Knowledge Creation and Acquisition) เป็นขั้นตอนในการดึงความรู้จากแหล่งต่างๆ ที่มีอยู่อย่างกระจัดกระจายมารวมไว้ เพื่อจัดทำเนื้อหาให้เหมาะสมและตรงกับความต้องการของผู้ใช้

1.3 การจัดการความรู้ให้เป็นระบบ (Knowledge Organization) เป็นขั้นตอนในการจัดทำสารบัญ และจัดแบ่งความรู้ประเภทต่าง ๆ เพื่อให้รวบรวมการค้นหา การนำไปใช้ทำได้ง่ายและรวดเร็ว สามารถเข้าถึงแหล่งความรู้ได้โดยง่าย

1.4 การประมวลและกลั่นกรองความรู้ (Knowledge Codification and Refinement) เป็นขั้นตอนการปรับปรุงและประมวลผลความรู้ให้อยู่ในรูปแบบและภาษาที่เข้าใจและใช้ได้ง่าย กำจัดความรู้ที่ไม่เกิดประโยชน์ตามเป้าหมายวิสัยทัศน์หรือเป็นขยะความรู้

1.5 การเข้าถึงความรู้ (Knowledge Access) ในการเข้าถึงความรู้ องค์กรต้องมีวิธีการในการจัดเก็บและกระจายความรู้เพื่อให้ผู้อื่นใช้ประโยชน์ได้ โดยทั่วไปการกระจายความรู้ให้ผู้มี 2 ลักษณะ คือ

“Push” การป้อนความรู้ เป็นการส่งข้อมูล/ความรู้ให้ผู้รับโดยผู้รับไม่ได้ร้องขอ เช่น การส่งหนังสือเวียนแจ้ง

“Pull” การให้โอกาสเลือกใช้ความรู้ โดยผู้รับสามารถเลือกรับหรือใช้แต่เฉพาะ ข้อมูล/ความรู้ที่ต้องการเท่านั้น

1.6 การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ (Knowledge Sharing) การแบ่งปันความรู้ประเภทความรู้ที่ชัดเจน (Explicit Knowledge) การแบ่งปันความรู้ที่อยู่ในคน (Tacit Knowledge)

1.7 การเรียนรู้ (Learning) การเรียนรู้ของบุคลากรจะทำให้เกิดความรู้ใหม่ ๆ ขึ้น ซึ่งจะไปเพิ่มพูนองค์ความรู้ขององค์กรที่มีอยู่แล้วให้มากขึ้นเรื่อย ๆ ความรู้นี้ก็จะถูกนำไปใช้เพื่อสร้างความรู้ใหม่อีกเป็นวงจรที่ไม่มีที่สิ้นสุด ที่เรียกว่า “วงจรแห่งการเรียนรู้”

กล่าวโดยสรุปการจัดการความรู้เป็นกระบวนการหนึ่ง ซึ่งช่วยองค์การในการระบุ คัดเลือกรวบรวม เผยแพร่และโอนย้ายสารสนเทศที่มีความสำคัญ อีกทั้งยังประกอบด้วยความรู้และความชำนาญงานโดยจัดเก็บไว้ในฐานความรู้ขององค์การ ซึ่งความรู้เหล่านี้จะช่วยแก้ปัญหาอันเกิดจากการทำงานที่มักเกิดการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอโดยกระบวนการจะเริ่มต้นตั้งแต่ การระบุถึงความรู้ที่ต้องการสร้างรูปแบบของการจัดเก็บความรู้อย่างเป็นทางการ ในการเพิ่มมูลค่าของรู้นั้นทำได้ด้วยการนำความรู้ไปใช้อีกบ่อยครั้งเท่าที่ต้องการ ดังนั้นในองค์การที่ประสบผลสำเร็จจะต้องสามารถปรับเปลี่ยนความรู้ให้อยู่ในรูปแบบของทุนทางปัญญา (Intellectual Capital) โดยมีการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างบุคคลและการเผยแพร่กระจายความรู้อย่างกว้างขวาง จนก่อให้เกิดฐานความรู้ขนาดใหญ่ที่สามารถเรียกใช้เพื่อการแก้ไขปัญหาภายในองค์การแห่งการเรียนรู้และยังนำไปสู่การสร้างความรู้ที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ และมีการปรับเปลี่ยนความรู้ให้ทันสมัยขึ้นอย่างไม่มีวันจบสิ้น โดยที่วัฏจักรด้านการจัดการความรู้มี 6 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การสร้างความรู้ ซึ่งกำหนดได้จากการกระทำของบุคคล

ขั้นตอนที่ 2 การจับความรู้ โดยการคัดเลือกความรู้ที่มีมูลค่าและสมเหตุสมผล

ขั้นตอนที่ 3 การปรับความรู้ โดยมีการจัดบริบทความรู้ใหม่ที่น่าไปปฏิบัติได้

ขั้นตอนที่ 4 การเก็บความรู้ โดยทำ การจัดเก็บความรู้ที่มีประโยชน์ไว้ภายในฐานความรู้ ซึ่งผู้ใช้สามารถเข้าถึงข้อมูลได้ทุกเมื่อที่ต้องการ

ขั้นตอนที่ 5 การจัดการความรู้ โดยทำการปรับความรู้ให้เป็นปัจจุบันอยู่เสมอ ซึ่งมักจะมีการตรวจสอบและทบทวนถึงความตรงประเด็นและความถูกต้องของความรู้อยู่เสมอ

ขั้นตอนที่ 6 การเผยแพร่ความรู้ โดยนำเสนอความรู้ซึ่งถูกจัดให้อยู่ในรูปแบบที่บุคคลต้อง การไม่ว่าจะเป็นที่ใดหรือเวลาใดก็ตาม

## 2) การจัดการความรู้สู่ความสำเร็จ

ปัจจุบันการแข่งขันทางด้านข้อมูลข่าวสารที่ส่งผลต่อวิถีชีวิต เศรษฐกิจ และการพัฒนาได้ทวีความรุนแรงมากขึ้น หลายองค์การพยายามนำกระบวนการมาสร้างความแตกต่างในเชิงการธุรกิจ เพื่อให้ทำให้ธุรกิจของตนเอง สามารถเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน โดยมีการนำเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาปรับใช้ในการทำงาน เพื่อให้การทำงานนั้นสะดวกรวดเร็วลดความผิดพลาดที่จะเกิดขึ้น ปัจจัยที่สำคัญที่สุด ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยในการขับเคลื่อนองค์การให้เจริญก้าวหน้า นั่นก็คือ

“บุคลากรในองค์กร” โดยบุคลากรในองค์กรจะต้องมีการพัฒนาองค์ความรู้อย่างสม่ำเสมอ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานและนำไปสู่ประสิทธิผลขององค์กรนั่นเอง ซึ่งการที่จะทำให้บุคลากรปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้นนั้น ผู้บริหารควรให้ความสำคัญตระหนักในการเพิ่มคุณภาพของบุคลากร โดยการให้ความสำคัญกับความรู้ ซึ่งถือว่าเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าอย่างยิ่งขององค์กร

ดังนั้น ทุกคนในองค์กรจึงจำเป็นต้องพัฒนาความรู้ต้องรับผิดชอบต่อความคิดใหม่ๆ ของตน และต้องพยายามพัฒนาความคิดเหล่านั้นให้เป็นจริงที่สุดเท่าที่จะทำได้ ส่วนผู้นำมีหน้าที่สร้างสภาพแวดล้อมที่เปิดโอกาสให้บุคลากรได้เพิ่มพูนความรู้และดำเนินตามความคิดของบุคลากรเอง<sup>53</sup> ดังนั้น แนวคิดในการบริหารจัดการองค์กร ที่ได้รับความสนใจอย่างมากก็คือ แนวคิดการจัดการความรู้ โดยแนวคิดการจัดการความรู้ได้เริ่มต้นและเป็นที่นิยมอย่างสูง ในช่วงปี ค.ศ.1995-1996 หลังจากที่ Kujiro Nonaka และ Hirotaka Takeuchi<sup>54</sup> ตีพิมพ์หนังสือ “The Knowledge Creating company” ออกมาเผยแพร่ ซึ่งทั้งสองท่านได้เสนอแนวคิดที่เน้นเรื่องการสร้างและกระจายความรู้ในองค์กรระหว่างความรู้ที่มีอยู่ในตัวคน/รู้ความโดยนัย (Tacit Knowledge) กับความรู้ที่อยู่ในรูปแบบสื่อ/เอกสาร/ความรู้ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) โดยใช้โมเดล SECI-Knowledge Conversion ในการอธิบาย ทำให้หนังสือดังกล่าว มีอิทธิพลอย่างสูงต่อวงการธุรกิจตั้งแต่ปี 1997 เป็นต้นมา ความรู้ที่มีอยู่ในตัวคน/รู้ความโดยนัย เป็นความรู้ที่สามารถถ่ายทอดผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคมที่เป็นความรู้โดยปริยายในผู้อื่น ซึ่งความรู้โดยปริยายนี้ จะกลายเป็นความรู้ที่ชัดแจ้งผ่านกระบวนการถ่ายทอดความรู้ โดยความรู้ที่ชัดแจ้งจะสามารถโอนไปยังความรู้ที่ชัดแจ้งในคนอื่น ๆ ผ่านกระบวนการของการรวมกันนั่นเอง โดย The SECI model เป็นกระบวนการในการสร้างความรู้ที่เกิดจากการผสมผสานระหว่าง ความรู้ที่ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) และความรู้ที่ฝังลึกอยู่ในตัวบุคคล (Tacit Knowledge) ที่ประกอบด้วย 4 กระบวนการ คือ

<sup>53</sup> Marquardt, M. J., Building the Learning Organization : A System Approach to Quantum Improvement and Global Success. New York: McGraw-Hill., 1996.

<sup>54</sup> Nonaka, Kujiro and Takeuchi, hirotaka, Classic Work : Theory of Organizational Knowledge Creation in Morey, D., M.T. and Thuraisingham, B.M. Knowledge Management : Classic and Contemporary Work. Mass: The MIT Press,1999.



S = Socialization คือ การสร้างความรู้ด้วยการแบ่งปันประสบการณ์โดยการพบปะสมาคม และพูดคุยกับผู้อื่น ซึ่งจะเป็นการถ่ายทอด แบ่งปันความรู้ที่อยู่ในตัวบุคคลไปให้ผู้อื่น

E = Externalization คือ การนำความรู้ในตัวบุคคลที่ได้นำมาพูดคุยกันถ่ายทอดออกมาให้เป็นสิ่งที่จับต้องได้หรือเป็นลายลักษณ์อักษร

C = Combination คือ การผสมผสานความรู้ที่ขัดแย้งมารวมกัน และสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ เพื่อให้สามารถนำความรู้นั้นไปใช้ในทางปฏิบัติได้

I = Internalization คือ การนำความรู้ที่ได้มาใหม่ไปใช้ปฏิบัติหรือลงมือทำจริง ๆ โดยการฝึกคิด ฝึกแก้ปัญหาจนกลายเป็นความรู้และปรับปรุงตนเอง

นอกจากนี้ Nanoka และ Takeuchi ได้อธิบายเรื่อง การจัดการความรู้ไว้อย่างน่าสนใจว่า ความสามารถขององค์กรในการสร้างสรรค์ จัดเก็บ และกระจายความรู้เป็นความสามารถที่สำคัญของการเป็นผู้นำในการแข่งขันทั้งในด้านคุณภาพ ความรวดเร็ว นวัตกรรม และราคาซึ่งการที่องค์กรจะสามารถแปลงความรู้เป็นพลังแห่งองค์กรได้นั้น ต้องอาศัยการพัฒนาและการนำเอาระบบรวมถึงกลไกต่างๆ มารวมกันจัดเก็บเป็นความรู้ เพื่อส่งเสริมและกระจายความรู้ออกไป ทั้งนี้ เพื่อง่ายต่อการนำไปใช้ประโยชน์

ในขณะที่ Marquardt ได้เสนอตัวแบบเชิงระบบของการจัดการความรู้จากแหล่งความรู้ไปสู่การใช้ความรู้ให้เป็นประโยชน์ มี 6 ขั้นตอนได้แก่

- 1) การแสวงหาความรู้ (Acquisition)
- 2) การสร้างความรู้ (Creation)
- 3) การจัดเก็บความรู้ (Storage)
- 4) การวิเคราะห์และทำเหมืองความรู้ (Analysis and Data Mining)
- 5) การถ่ายโอนและเผยแพร่ความรู้ (Transfer and Dissemination)
- 6) การประยุกต์ใช้และการทำ

เพื่อให้ข้อมูลถูกต้องและเที่ยงตรง (Application and Validation) โดย Marquardt เสนอแนวคิดไว้ว่า องค์กรแห่งการเรียนรู้ จะเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผล เมื่อดำเนินการตามกระบวนการทั้ง 6 ขั้นตอนอย่างต่อเนื่อง ซึ่งไม่จำเป็นต้องเกิดขึ้นตามลำดับอย่างต่อเนื่อง Marquardt เรียก



สิ่งนี้ว่า ทฤษฎีปัญหา ซึ่งได้แก่ ความชำนาญ ความทรงจำความเชื่อ และสมมติฐานต่างๆ ของบุคคล ซึ่งล้วนแต่มีค่าต่อการเป็นอย่างยิ่ง

Hurley and Green ได้เสนอแนวคิดไว้ว่า การจัดการความรู้เป็นกระบวนการที่มีการจัดระเบียบเพื่อสร้างสรรค์องค์การและใช้ความรู้เพื่อสนับสนุนและปรับปรุงองค์การ และความสำเร็จของการจัดการความรู้ เกิดจากการผสมผสานการทำงานระหว่างองค์ประกอบของการจัดการความรู้ ซึ่งประกอบไปด้วยสิ่งต่อไปนี้ คือ

1. คน (People) เป็นกลยุทธ์หลักที่องค์การใช้เพื่อสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขันมุ่งที่ความสามารถของคนในองค์การที่จะสร้างนวัตกรรมและมีความคล่องตัวที่จะปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ตามสถานการณ์ การพัฒนาคนในองค์การจึงมีความสำคัญอันดับแรก

2. กระบวนการ (Process) ของการจัดการความรู้ประกอบด้วยแนวทางและขั้นตอนของการจัดการความรู้ต้องระบุประเภทของสารสนเทศที่ต้องการ ทั้งจากแหล่งข้อมูลภายในและภายนอก เป็นการแยกแยะว่า ความรู้ชนิดใดที่ควรนำมาใช้ในองค์การ แล้วนำความรู้นั้นมากำหนดโครงสร้าง รูปแบบและตรวจสอบความถูกต้องขั้นตอนของการจัดการความรู้ จึงประกอบไปด้วย 3 ขั้นตอนได้แก่

2.1 การจัดหาความรู้จากแหล่งความรู้ต่าง ๆ (Knowledge Acquisition) ซึ่งเป็นขั้นตอนของการพัฒนาและการสร้างความรู้ใหม่ การได้มาซึ่งความรู้จำเป็นต้องอาศัยการวิจัย จะทำให้มีความรู้ใหม่อยู่เสมอ เมื่อนำผลการวิจัยไปใช้ก่อให้เกิดปัญหาใหม่ก็มีการวิจัยใหม่ ค้นพบสิ่งใหม่และมีการนำผลการวิจัยนั้นไปพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

2.2 การแบ่งปันความรู้ (Knowledge Sharing) เป็นการใช้ความรู้ร่วมกันในองค์การมี 4 ระดับได้แก่ Know What (รู้ว่าคืออะไร) Know How (รู้วิธีการ) Know Why (รู้เหตุผล) และ Care Why (ใส่ใจกับเหตุผล)

2.3 การใช้หรือเผยแพร่ความรู้ (Knowledge Utilitization) เป็นการเผยแพร่ความรู้ให้คนในองค์การสามารถเข้าถึงความรู้ในองค์การได้เพื่อประโยชน์ในการตัดสินใจและการดำเนินงาน

3. การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ (Information Technology: IT) เป็นเครื่องมือที่พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของความรู้ในองค์การให้เป็นความรู้ที่เกิดประโยชน์ต่อบุคคลในเวลาและรูปแบบที่บุคคลนั้นต้องการ เรียกว่า “ระบบบริหารความรู้”

นอกจากนี้ยังมีผลการวิจัยที่พบว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลช่วยสนับสนุนต่อการใช้ความรู้ร่วมกันขององค์กร คือการมีวัฒนธรรมองค์การแบบเปิดเผยไว้วางใจกัน มีค่านิยมร่วมกันตลอดจนการส่งเสริมความคิดริเริ่ม กล้า คิด กล้า ทำในสิ่งใหม่และการมีระบบการให้รางวัลแก่ผู้ที่มีผลการปฏิบัติงานที่ดีเยี่ยม ปัจจัยสำคัญที่เป็นองค์ประกอบพื้นฐานของการจัดการความรู้ที่มีประสิทธิภาพประกอบด้วยวัฒนธรรมองค์การ ยุทธศาสตร์และเทคโนโลยี กระบวนการจัดการความรู้ที่ควรประกอบด้วยพื้นฐานทางด้านข้อมูล ข่าวสาร เทคโนโลยี วัฒนธรรม และองค์ประกอบสำคัญของการจัดการความรู้ที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ประกอบด้วยปัจจัยด้านบุคคล ปัจจัยด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ และปัจจัยด้านกระบวนการ ที่นำไปสู่ความสำเร็จ ประกอบด้วย

1. วิสัยทัศน์ พันธกิจ และยุทธศาสตร์ ซึ่งเป็นหลักการสำคัญในการนำเอาการจัดการความรู้มาปฏิบัติในองค์การได้อย่างมีประสิทธิภาพ ต้องเริ่มต้นด้วยความเข้าใจถึงวิสัยทัศน์ พันธกิจ และยุทธศาสตร์ขององค์การ เพราะยุทธศาสตร์เป็นตัวบ่งบอกถึงทิศทางในทางปฏิบัติว่าองค์กรควรทำงานอย่างไร ให้เกิดผลสัมฤทธิ์มากที่สุด และต้องสื่อสารถึงวิสัยทัศน์ขององค์การ ให้บุคลากรในองค์การเข้าใจอย่างชัดเจน
2. มีบุคลากรที่มีความสามารถมีทักษะในการเรียนรู้คิดทำสิ่งใหม่ๆ และสามารถแก้ไขปัญหาได้ ตลอดจนมีการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง
3. ภาวะผู้นำแห่งการเรียนรู้ การจัดการความรู้จะต้องมีผู้นำที่มีบุคลิกภาพของความเป็นผู้นำ และพร้อมให้การสนับสนุนผู้ใต้บังคับบัญชา เปิดโอกาสให้ผู้ตามมีอิสระในการทำงานและได้พัฒนาตนเอง
4. โครงสร้างขององค์การ การจัดระบบโครงสร้างขององค์การที่กระจายอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบและส่งเสริมการมีส่วนร่วม มีการติดต่อสัมพันธ์กันภายในและภายนอกองค์การเพื่อให้เกิดการประสานงานที่ดี
5. บรรยากาศและวัฒนธรรมองค์การเป็นแบบเปิดเผย ผู้ปฏิบัติงานร่วมมือกันทำงานเป็นอย่างดีมีความพึงพอใจในการทำงาน ไว้วางใจและยอมรับซึ่งกันและกัน ตลอดจนมีค่านิยมร่วมกันและทำงานเป็นทีม
6. เทคโนโลยีสารสนเทศช่วยในการสื่อสารแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลและช่วยในการจัดการความรู้อย่างเป็นระบบ

7. ระบบการจัดการ มีการจัดระบบงานซึ่งมีบุคลากรรับผิดชอบ มีระบบและกลไกการนิเทศ และการประกันคุณภาพภายในอย่างชัดเจนและมีประสิทธิภาพ

8. การเสริมแรงจูงใจ ให้การเสริมแรงจูงใจแก่บุคลากรเพื่อสร้างขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงาน การส่งเสริมความก้าวหน้าการยกย่องชมเชยและการให้รางวัล

### 3) การจัดการความรู้ทางวัฒนธรรม

เป็นกระบวนการหนึ่งที่จะช่วยให้องค์กรเข้าใจและบรรลุถึงขั้นตอนการจัดการความรู้หรือพัฒนาการของความรู้ทางวัฒนธรรมที่จะเกิดขึ้น ซึ่งให้เห็นถึงองค์ประกอบสำคัญของการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกันระหว่างคนความรู้แหล่งความรู้และกระบวนการมีส่วนร่วมที่จะต้องเชื่อมโยงบูรณาการและขับเคลื่อนไปพร้อม ๆ กัน ประกอบด้วย

1. แหล่งความรู้ ในที่นี้หมายรวมถึงคนผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมชุมชนวิถีชีวิตและศิลปวัฒนธรรมซึ่งมีกระบวนการวิเคราะห์และถอดองค์ความรู้ต่าง ๆ นำคุณค่าที่ได้มาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่คนและสังคมปัจจุบันซึ่งการมีส่วนร่วมในการจัดการแหล่งเรียนรู้ นับเป็นวิธีการถ่ายทอดความรู้อีกวิธีหนึ่ง

2. กระบวนการมีส่วนร่วม เป็นการบริหารจัดการเพื่อเชื่อมโยงประสานคนความรู้และแหล่งความรู้เข้าไว้ด้วยกัน โดยกระบวนการที่เกิดขึ้นนั้นแสดงถึงการมีส่วนร่วมของเจ้าของความรู้ในการถ่ายทอดความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม ซึ่งไม่มีวิธีการและกำหนดเวลาที่ตายตัว

#### 2.1.6 แนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม (Cultural Resources Management)

เป็นแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นแนวคิดเพื่อการประยุกต์การเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมของตนเองให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลต่อมนุษย์ โดยมีเป้าหมายเพื่อให้เกิดความยั่งยืนของวัฒนธรรม ธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ คน วิถีการดำรงชีวิต รวมถึงความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ ในการสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรม เพื่อให้เกิดความยั่งยืนต่อไป<sup>55</sup>

<sup>55</sup> วิฑูรย์ ตั้งเจริญ, *วิสัยทัศน์ศิลปวัฒนธรรม*, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, พ.ศ. 2552), หน้า 17-25.

## 1. ความหมายของทรัพยากรวัฒนธรรม

เมื่อกล่าวถึงคำว่า “วัฒนธรรม” ซึ่งเป็นเครื่องมือและกระบวนการในการอบรมสั่งสอน ปลูกฝัง กระบวนการเรียนรู้ในการปรับตัวเพื่อการดำรงชีวิตในสังคมรูปแบบเดียวกันและถ่ายทอด สืบต่อไปสู่คนรุ่นหลัง ในมุมมองของนักมานุษยวิทยา “วัฒนธรรม” นั้นหมายถึง การกระทำหรือพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชนที่ถูกกลั่นออกมาจากความคิดที่จะหาวิธีการต่าง ๆ เพื่อใช้ในการตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ เช่น การกิน การอยู่ การดำรงชีวิต วิถีชีวิต

นิยพรณ วรณศิริ<sup>56</sup> ได้ให้ความหมายถึงลักษณะเฉพาะของวัฒนธรรมที่สำคัญไว้ 4 ประการ มีรายละเอียดดังนี้

- 1) วัฒนธรรม เป็นผลผลิตของระบบความคิดมนุษย์ (Cognitive Systems) เป็นระบบทางชีวภาพ เพราะความคิดทั้งหลายนั้นเกิดจากระบบสมอง ระบบประสาท และระบบจิตใจของมนุษย์ทั้งสิ้น
- 2) วัฒนธรรม เป็นสิ่งที่ไม่ตายตัว สามารถเปลี่ยนแปลงรูปได้ วัฒนธรรมเป็นระบบความคิดของมนุษย์ และมนุษย์ก็มีความคิดที่ไม่คงที่ หรือถ้าคงที่ก็ไม่ถาวรอยู่ทนทาน จะมีการเคลื่อนไหวอยู่เสมอ ซึ่งสิ่งนี้เองที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมไปด้วย
- 3) วัฒนธรรม เป็นสิ่งที่ทุกคนได้มาจากการเรียนรู้ มนุษย์ได้รับการถ่ายทอดวัฒนธรรมโดยการ อบรม สั่งสอน บอกเล่า สังเกต ปฏิบัติร่วมกัน ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้วัฒนธรรมในสังคมของตน ตั้งแต่เกิดจนตาย
- 4) วัฒนธรรม เป็นสิ่งที่เรียกว่าเป็นสมบัติส่วนรวม ไม่มีใครยึดเป็นเจ้าของได้ บุคคลจะมีการเรียนรู้ร่วมกัน จะมีการประพฤติปฏิบัติจนเป็นที่ยอมรับในหมู่ของสมาชิกในสังคมเดียวกัน จนเห็นว่าวัฒนธรรมนั้นกลายเป็นสมบัติของส่วนรวมของสังคม และเป็นมรดกของคนรุ่นหลังต่อไป

ชนัญ วงษ์วิภาค และคณะ<sup>57</sup> ได้กล่าวถึงคำว่า “ทรัพยากรวัฒนธรรม (Cultural Resources)” ซึ่งหมายถึง ระบบวัฒนธรรมที่มีค่าและสามารถสื่อถึงวัฒนธรรม แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

<sup>56</sup> นิยพรณ วรณศิริ, *มานุษยวิทยา สังคมและวัฒนธรรม*, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, พ.ศ. 2540), หน้า 24.

<sup>57</sup> ชนัญ วงษ์วิภาคและคณะ, *การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน*, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร คณะโบราณคดี, พ.ศ. 2547), หน้า 2-3.



1) ทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับต้องได้ หรือวัฒนธรรมทางวัตถุ เช่น เครื่องมือเครื่องใช้ โบราณสถาน โบราณวัตถุ

2) ทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้หรือมีลักษณะเป็นนามธรรม เช่น ภาษา ศิลปะการแสดง พิธีกรรม

อย่างไรก็ตามส่วนประกอบของระบบวัฒนธรรมทั้งหมดในสังคมมนุษย์ เป็นสิ่งที่สามารถจัดการให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีพของมนุษย์ในแต่ละชุมชน สังคม และยุคสมัยได้เสมอ

## 2. ประเภทของทรัพยากรวัฒนธรรม

ทรัพยากรวัฒนธรรมที่เป็นมรดกสร้างสรรค์ร่วมสมัย และพัฒนาปรับปรุงขึ้นใหม่ จนทำให้คนรุ่นหลังสามารถเข้าไปเรียนรู้ ศึกษาค้นคว้า ประกอบด้วย 3 กลุ่ม ได้แก่<sup>58</sup>

- 1) ทรัพยากรทางโบราณคดี (Archaeological Resources)
- 2) ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Homegrown knowledge หรือ Indigenous wisdom)
- 3) ทรัพยากรวัฒนธรรมที่แสดงออก (Expressive cultural resources) ได้แก่ ศิลปะ (Art) วรรณกรรม (Writing) ดนตรี (Music) การละเล่น (Play & entertainment) การแสดง (Performances) ปรัมปราคติ (Myths) นิทาน (Tales) ขนบธรรมเนียม (Customs) ประเพณี (Tradition) ความเชื่อ (Beliefs) พิธีกรรมตามความเชื่อ (Rites) เป็นต้น

สำหรับหลักการ แนวคิด และแนวทางในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมนั้นไม่ได้จำเพาะเจาะจงถึงทรัพยากรประเภทใดประเภทหนึ่ง พื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง หรือกลุ่มคนใดกลุ่มคนหนึ่งเท่านั้น ทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มีความหมาย และมีความสำคัญหลายระดับ ที่สำคัญมีความเป็นพลวัต (Dynamic) อาจมีคุณค่าที่แตกต่างจากเดิมหรือคุณค่าเกิดขึ้นใหม่ตามบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของมนุษย์ ในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมควรพิจารณาถึงคุณค่าและความหมายของทรัพยากรให้รอบคอบ เพื่อนำทรัพยากรทางวัฒนธรรมของมนุษย์ที่มีอยู่ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ มีประสิทธิภาพและ

<sup>58</sup> สายนต์ ไพรชาญจิตร, การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในงานพัฒนาชุมชน, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร : ศักดิ์โสภารการพิมพ์, พ.ศ. 2550), หน้า 3-6.

ประสิทธิผลต่อสังคมอย่างเต็มที่ ธนิช เลิศชาญฤทธิ<sup>59</sup> ได้กล่าวว่า วิลเลียม โลว์และชาร์ลส์ แม็กกิมซี ได้นำเสนอคุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรมไป 4 ประการ คือ

- 1) คุณค่าเชิงสัญลักษณ์ ทรัพยากรทางวัฒนธรรมประเภทนี้มีลักษณะเป็นทั้งรูปธรรมและนามธรรม ที่แสดงให้เห็นถึงความทรงจำทั้งในอดีตและปัจจุบัน
- 2) คุณค่าเชิงวิชาการ ทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทนี้เป็นข้อมูลข่าวสาร มีระบบระเบียบ มีหลักฐานและความน่าเชื่อถือ คุณค่าประเภทนี้เป็นสิ่งที่มนุษย์สามารถศึกษาเรียนรู้ได้ นำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้
- 3) คุณค่าเชิงสุนทรียะ เป็นคุณค่าเชิงความสวยงาม ความชอบ จินตนาการ ซึ่งเป็นแรงบันดาลใจในการกระตุ้นการสร้างสรรค์ผลงานต่อไป
- 4) คุณค่าเชิงเศรษฐกิจ ทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทนี้จะมีความสำคัญในการใช้สอยโดยตรง เช่น การจัดสร้างแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เชิงอนุรักษ์ธรรมชาติ ประเพณี และวัฒนธรรมพื้นบ้านต่าง ๆ ซึ่งได้รับการนิยมในช่วงที่ผ่านมา ก่อกระตุ้นให้เกิดการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ขึ้นมา

### 2.1.7 แนวคิดการออกแบบผังโบราณคดี

แผนผังหรือแผนที่ หมายถึง การแสดงลักษณะพื้นผิวโลกลงบนแผ่นราบโดยการย่อส่วนและการใช้สัญลักษณ์ไม่ว่าเครื่องหมายหรือสี แทนสิ่งต่าง ๆ บนพื้นผิวโลก แผนที่จึงต่างจากลูกโลกและแผนผัง การใช้แผนผังและแผนที่การใช้แผนผังและแผนที่ที่มีลักษณะคล้ายกัน ผู้ใช้แผนผังและแผนที่ต้องมีความรู้เกี่ยวกับความหมายของสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ปรากฏบนแผนผังและแผนที่นั้นๆ รวมทั้งความรู้เกี่ยวกับทิศทางและระยะทาง

ความหมายของการออกแบบ การออกแบบ คืออะไร คำว่า "ออกแบบ" นั้นถูกให้คำนิยาม หรือคำจำกัดความ ไว้หลายรูปแบบมากมาย ตามความเข้าใจ การตีความหมาย และการสื่อสารออกมาด้วยตัวอักษรของแต่ละคน<sup>60</sup>

<sup>59</sup> ธนิช เลิศชาญฤทธิ, *การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม*, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), พ.ศ. 2554), หน้า 63-64.

<sup>60</sup>อ้างอิง <http://workoutofoffice.com/>

การออกแบบ หมายถึง การรู้จักวางแผนจัดตั้งขั้นตอน และรู้จักเลือกใช้วัสดุวิธีการเพื่อทำตามที่ต้องการนั้น โดยให้สอดคล้องกับลักษณะรูปแบบ และคุณสมบัติของวัสดุแต่ละชนิด ตามความคิดสร้างสรรค์ และการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ขึ้นมา เช่น การจะทำโต๊ะขึ้นมาซักหนึ่งตัว เราจะต้องวางแผนไว้เป็นขั้นตอน โดยต้องเริ่มต้นจากการเลือกวัสดุที่จะใช้ในการทำโต๊ะนั้นว่าจะใช้วัสดุอะไรที่เหมาะสม ในการยึดต่อระหว่างจุดต่าง ๆ นั้นควรใช้ กาว ตะปู สกรู หรือใช้ข้อต่อแบบใด รู้ถึงวัตถุประสงค์ของการนำไปใช้งาน ความแข็งแรง และการรองรับน้ำหนักของโต๊ะสามารถรองรับได้มากน้อยเพียงใด สีสันควรใช้สีอะไรจึงจะสวยงาม เป็นต้น<sup>61</sup>

การออกแบบ หมายถึง การปรับปรุงแบบ ผลงานหรือสิ่งต่างๆ ที่มีอยู่แล้วให้เหมาะสม และดูมีความแปลกใหม่ขึ้น เช่น โต๊ะที่เราทำขึ้นมาใช้ เมื่อใช้ไปนานๆ ก็เกิดความเบื่อหน่ายในรูปทรง หรือสี เราก็จัดการปรับปรุงให้เป็น รูปแบบใหม่ให้สวยงามกว่าเดิม ทั้งความเหมาะสม ความสะดวกสบายในการใช้งานยังคงเหมือนเดิม หรือดีกว่าเดิม เป็นต้น<sup>62</sup>

การออกแบบ หมายถึง การรวบรวมหรือการจัดองค์ประกอบทั้งที่เป็น 2 มิติ และ 3 มิติ เข้าด้วยกันอย่างมีหลักเกณฑ์ การนำองค์ประกอบของการออกแบบมาจัดรวมกันนั้น ผู้ออกแบบจะต้องคำนึงถึงประโยชน์ในการใช้สอยและความสวยงาม อันเป็นคุณลักษณะสำคัญของการออกแบบ เป็นศิลปะของมนุษย์ เนื่องจากการสร้างค่านิยมทางความงาม และสนองคุณประโยชน์ทางกายภาพให้แก่มนุษย์ด้วย<sup>63</sup>

### 2.1.8 แนวคิดการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรม

แนวคิดการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมนี้ เป็นการศึกษาแนวคิดต่าง ๆ ที่มีความสำคัญกับภูมิวัฒนธรรมที่ปรากฏร่องรอยอยู่ในสถาปัตยกรรม รวมถึงแนวทางการจัดการภูมิวัฒนธรรมที่มีอยู่ในขณะนั้น เพื่อศึกษาถึงกระบวนการจัดการภูมิทัศน์ของภูมิวัฒนธรรมโดยสมาชิกในชุมชน ด้วยกระบวนการดังนี้ คือ 1. การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ปรากฏ และ 2. การวิเคราะห์ สังเคราะห์ เปรียบเทียบ จากข้อมูลเชิงเอกสาร และการออกแบบจำลอง ดังนี้

<sup>61</sup> อ้างอิง <http://www.renovationsf.com/category>.

<sup>62</sup> อ้างอิง [http://nanthakan230707.blogspot.com/2013\\_06\\_01\\_archive.html](http://nanthakan230707.blogspot.com/2013_06_01_archive.html)

<sup>63</sup> อ้างอิง <http://arch.kku.ac.th/arkkuportfolio/>

1) ภูมิสถาปัตยกรรม (อังกฤษ: landscape architecture) อ่านออกเสียงว่า "พู-มิ-สะ-ลา-ปัต-ตะ-ยะ-กัม" เป็นศิลปะและวิทยาศาสตร์ว่าด้วยการออกแบบวางแผน การอนุรักษ์และจัดการพื้นที่ใช้สอยภายนอกอาคาร รวมทั้งพื้นที่บางส่วนภายในหรือบนดาดฟ้าอาคารเพื่อความผาสุก สวัสดิภาพและความปลอดภัยของประชาชน

2) ลักษณะของภูมิสถาปัตยกรรม งานของภูมิสถาปนิกอาจครอบคลุมตั้งแต่การสรรค์สร้างสวนสาธารณะและถนนอุทยานไปจนถึงการวางผังบริเวณกลุ่มอาคารสำนักงาน จากการออกแบบที่พักอาศัยไปจนถึงการออกแบบโครงสร้างพื้นฐานของเมืองและการจัดการพื้นที่ธรรมชาติขนาดใหญ่ หรือการฟื้นฟูภูมิทัศน์ที่เสียหาย เช่น เหมืองแร่เก่า บริเวณฝังกลบขยะ ภูมิสถาปัตยกรรมทับซ้อนกับการจัดสวน ก็จริง แต่จะเป็นงานวิชาชีพที่มีปัจจัยพิจารณาในการออกแบบและมีขอบเขตกว้างขวางกว่า

ภูมิสถาปนิกทำงานในพื้นที่ภายนอกอาคารเกือบทุกชนิดและพื้นที่บางส่วนภายในหรือบนดาดฟ้าอาคาร ทั้งใหญ่และเล็ก ในเมืองและชนบท ทั้งด้วยวัสดุ “แข็ง” (hardscape) / “นุ่ม” (softscape) ภูมิสถาปนิกทำงานครอบคลุม

- 1) รูปทรง ขนาดส่วนและการวางผังโครงการใหม่
- 2) งานที่พักอาศัยส่วนบุคคล ตามกฎหมายประเทศไทยสามารถออกแบบที่อยู่อาศัยได้ไม่เกิน 3 ชั้นงานสาธารณะ
- 3) การออกแบบผังบริเวณโรงเรียน มหาวิทยาลัยและโรงแรม
- 4) สวนสาธารณะ สนามกอล์ฟ สวนสนุกและสนามเล่นกีฬาต่างๆ
- 5) บริเวณโครงการเคหะ นิคมอุตสาหกรรมและโครงการเชิงการค้า
- 6) ทางหลวง โครงสร้างทางการขนส่ง สะพานและทางผ่าน
- 7) ลานเมืองและลานชุมชนและระบบทางเดินเท้า
- 8) โครงการฟื้นฟูชุมชนเมืองขนาดเล็กและใหญ่
- 9) ป่า แหล่งท่องเที่ยว ภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์ และการประเมินทางภูมิทัศน์หรือการศึกษาด้านการอนุรักษ์
- 10) ภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape)
- 11) อ่างเก็บน้ำ เขื่อน สถานีไฟฟ้า บ่อขุดวัสดุทางอุตสาหกรรมหรือโครงการทางอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ รวมทั้งบริเวณบริการนักท่องเที่ยวในอุทยานแห่งชาติ



12) การประเมินสภาพแวดล้อม การให้คำปรึกษางานวางแผนภูมิทัศน์และการทำข้อเสนอในการจัดการผืนแผ่นดิน

13) โครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งและเกาะ

คุณค่าที่สำคัญที่สุดของภูมิสถาปัตยกรรมมักเกิดขึ้นในช่วงแรกของการวางแผนแม่บทโครงการ ช่วงที่อยู่ในระหว่างการระดมความคิดในการกลั่นกรองสิ่งที่ดีที่สุดเกี่ยวกับการสร้างสรรค์การใช้สอยพื้นที่ ภูมิสถาปนิกสามารถให้แนวคิดรวมและจัดเตรียมผังหลักเบื้องต้นที่แสดงให้เห็นรายละเอียดได้ชัดเจนและง่ายที่จะเข้าใจในขั้นต่อไป มา ภูมิสถาปนิกสามารถจัดทำแบบก่อสร้างประกอบสัญญาจ้าง จัดทำการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม ให้คำปรึกษา เป็นพยานผู้ชำนาญการในด้านการใช้ที่ดินเชิงนิเวศ นอกจากนี้ภูมิสถาปนิกยังสามารถจัดเตรียมเอกสารใบสมัครเพื่อการจัดหาแหล่งเงินลงทุนสำหรับโครงการด้วย

3) ความชำนาญเฉพาะในงานภูมิสถาปัตยกรรม

นักออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมและวิศวกรสำรวจ เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรทางกายภาพที่มีอยู่ และที่มีความสัมพันธ์กับองค์ประกอบทางกายภาพที่มนุษย์สร้างขึ้น เป็นผู้วางแผนผัง กำหนดจัดวาง คาดการณ์การใช้งานอย่างเป็นเหตุ-ผล เป็นผู้รู้ซึ่งถึงความสัมพันธ์ระหว่างการจัดวางองค์ประกอบทางธรรมชาติและกิจกรรมให้เกิดประโยชน์ มีความเหมาะสม ทั้งรู้ทรงของพื้นที่ ที่ว่าง ตลอดจนรักษาไว้ซึ่งสิ่งแวดล้อมที่ดี ซึ่งรวมไปถึงงานภูมิทัศน์อ่อน (งานพืชพรรณ เช่น การออกแบบปลูกต้นไม้ และการสรรค์สร้างพื้นที่สีเขียวกลางแจ้งทุกประเภท บุคคลเหล่านี้ทำงานภาครัฐทั้งในส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น บางคนอาจทำงานภาคเอกชนหรือทำงานอิสระ รับเป็นที่ปรึกษาส่วนราชการ อุตสาหกรรม พาณิชยกรรมและเอกชนรายบุคคล ผู้จัดการภูมิทัศน์ ใช้ความรู้ด้านวัสดุพืชพรรณและสิ่งแวดล้อมธรรมชาติในการให้คำแนะนำในการดูแลรักษาระยะยาวและในการพัฒนาภูมิทัศน์ บุคคลเหล่านี้ทำงานเกี่ยวกับพืชสวน การจัดการสถานที่ป่า การอนุรักษ์ธรรมชาติและเกษตรกรรม นักวิทยาศาสตร์ภูมิทัศน์ มีทักษะพิเศษเช่น ปฐพีวิทยา อุทกวิทยา ภูมิฐาน หรือพฤกษศาสตร์ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการแก้ปัญหาในงานภูมิทัศน์ งานของบุคคลเหล่านี้ อาจไล่ตั้งแต่การสำรวจบริเวณไปจนถึงการประเมินสิ่งแวดล้อมของบริเวณขนาดใหญ่เพื่อการวางแผนหรือการจัดการ และอาจทำรายงานผลกระทบในโครงการพัฒนาหรือในความสำคัญเฉพาะของพรรณไม้หรือสัตว์บางชนิดในพื้นที่ นักวางแผนภูมิทัศน์ เกี่ยวข้องและดูแลในด้านตำแหน่งที่ตั้ง วิถีทัศน์ นิเวศวิทยาและการใช้ที่ดินในเชิงนิเวศของการของเมือง ชนบท และพื้นที่ชายฝั่ง งานที่บุคคลกลุ่มนี้ทำรวมถึงการเขียนรายงานด้านนโยบายและยุทธวิธี และลงท้ายด้วยการส่งผังรวมสำหรับการพัฒนาโครงการใหม่ การประเมินและ

ประมาณค่าพร้อมทั้งการจัดทำแผนการจัดการเพื่อนำไปใช้ในการทำแผนนโยบาย บางคนอาจมีสร้างสมความชำนาญเฉพาะเพิ่มเติม เช่น งานภูมิทัศน์โบราณคดี หรือกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์

#### 4. ประวัติของวิชาภูมิสถาปัตยกรรม

มนุษยชาติทั่วโลกต่างก็ได้สร้างสวนมานานนับสหัสวรรษ สวนญี่ปุ่น และสวนสวรรค์เปอร์เซีย สวนสวรรค์เหล่านี้เป็นตัวอย่างของสวนประเพณีโบราณ สวนลอยบาบิโลนสร้างโดยพระเจ้าเนบูซาดเนสซาที่ 2 ประมาณ 600 ปีก่อนคริสตกาล ในยุโรป เรนาซองส์ได้นำมาซึ่งยุคแห่งการออกแบบที่ยิ่งใหญ่ รวมทั้งสวนเพื่อความปิติต่างๆ เช่น วิลลา เดอเอสเต ที่ ทิโวลี สวนเรนาซองส์ที่สร้างระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 16 และ 17 (พ.ศ. 2043-2243) ได้บรรลุถึงขีดสูงสุดแห่งความยิ่งใหญ่ ซึ่งเป็นผลงานของ อังเดร เลอ โนตร์ ณ วัวเลอ วิกกอง และ แวร์ซาย

ในคริสต์ศตวรรษที่ 18 (ระหว่าง พ.ศ. 2244-2343) อังกฤษเริ่มเน้นสไตล์ใหม่ของ “สวนภูมิทัศน์” บุคคล เช่น วิลเลียม เคนท์ ฮัมฟรีย์ เรพตัน รวมทั้งโจเซฟ แพกซ์ตัน และผู้มีชื่อเสียงมากที่สุดอีกคนหนึ่งคือ ลานเชลอต บราวน์ “ผู้สามารถ” ได้แปรเปลี่ยนอุทยานคฤหาสน์ที่ยิ่งใหญ่ของอังกฤษให้กลายเป็นธรรมชาติที่เรียบและสะอาดงดงาม อุทยานเหล่านี้ยังคงเหลือให้ชมในปัจจุบันหลายแห่ง คำว่าภูมิสถาปัตยกรรมในภาษาอังกฤษคือ “Landscape Architecture” ได้ถูกเรียกเป็นครั้งแรกโดยชาวสก๊อตชื่อ กิลเบิร์ต เหลียง (Gilbert Leung) มีสัน ในหนังสือชื่อเรื่อง ภูมิสถาปัตยกรรมแห่งจิตกรรมอันยิ่งใหญ่แห่งอิตาลี (ลอนดอน พ.ศ. 2371) เป็นเรื่องเกี่ยวกับประเภทของสถาปัตยกรรมที่ปรากฏในภาพเขียนภูมิทัศน์ คำว่า “ภูมิสถาปัตยกรรม” ได้รับการตอบรับนำมาใช้ต่อมาโดย เจซี ลูตอน และเอ.เจ. ดาวนิง สำหรับประเทศไทยเริ่มใช้คำว่า “ภูมิสถาปัตยกรรม” ประมาณ พ.ศ. 2498 เมื่อเริ่มมีการเปิดสอนวิชานี้ในชั้นปีที่ 3 ของหลักสูตรสถาปัตยกรรมศาสตร์บัณฑิตในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยซึ่งเปิดสอนเป็นครั้งแรกโดยอาจารย์จันทลดา บุญยมานพ ซึ่งจบปริญญาโทด้านภูมิสถาปัตยกรรมจากมหาวิทยาลัยคอร์เนลล์ สหรัฐอเมริกา

ล่วงสู่คริสต์ศตวรรษที่ 19 (พ.ศ. 2344-2443) การวางแผนชุมชนเมืองเริ่มมีบทบาทสำคัญโดยเป็นการผสมผสานระหว่างการวางแผนสมัยใหม่ร่วมกับสวนภูมิทัศน์ประเพณี ซึ่งทำให้ภูมิสถาปัตยกรรมกลายเป็นจุดรวมสำคัญที่มีลักษณะเฉพาะของตัวเองขึ้น ในช่วงครึ่งหลังของศตวรรษ เฟรเดอริก ลอว์ ออลด์มสเต็ด ได้ออกแบบสวนสาธารณะหลายแห่งออกมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นกลายเป็นผลที่มีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อการปฏิบัติวิชาชีพภูมิสถาปัตยกรรมในยุคปัจจุบัน สวนสาธารณะดังกล่าวบางแห่งได้แก่ เซ็นทรัลปาร์ก ในนครนิวยอร์ก พรอสเป็กต์ปาร์ก ใน บรุกลิน และในนครบอสตัน ที่ได้ชื่อเรียกกันว่า ระบบสวนสาธารณะ “สร้อยหยกเขียว”

ภูมิสถาปัตยกรรมได้พัฒนาตัวเองมาเป็นสาขาวิชาชีพการออกแบบเฉพาะ ได้สนองตอบต่อ ขบวนการออกแบบและสถาปัตยกรรมตลอดช่วงเวลาในคริสต์ศตวรรษที่ 20 (พ.ศ. 2444-2543) ปัจจุบัน การค้นคิดสิ่งใหม่ๆ มีผลให้การแก้ปัญหาทางภูมิสถาปัตยกรรมในทางที่ก้าวหน้าขึ้นสำหรับในงานภูมิทัศน์ ถนน สวนสาธารณะและอุทยาน ผลงานของ มาร์ธา ซวาทส์ ในสหรัฐฯ และในยุโรป เช่น ซูเบิร์กปลิน ใน รอตเตอร์ดัม เป็นตัวอย่างที่น่าสนใจ

#### 5. ประวัติความเป็นมาของภูมิสถาปัตยกรรมในประเทศไทย

ประวัติความเป็นมาของภูมิสถาปัตยกรรมของประเทศไทยไม่เป็นที่ชัดเจนนัก อาจเป็นด้วย หลักฐานทั้งทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีถูกทำลายในในสงครามไทย-พม่าที่กรุงศรีอยุธยาโดยเฉพาะ เมื่อ พ.ศ. 2310 ในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงสมัยสุโขทัยกล่าวไว้เพียงการปลูกต้นไม้เชิงเกษตรกรรมไว้ เบื้องเหนือเบื้องใต้ มีกล่าวถึงสระพังหรือสวนน้ำไว้บ้างแต่ไม่พรรณนารูปแบบและความสวยงาม

บาทหลวงชาวฝรั่งเศสบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับสวนในสมัยพระนารายณ์มหาราชไว้พอควร ว่ามีชาว ต่างประเทศนำพรรณไม้แปลกๆ มาถวาย และทรงลงมือทำสวนด้วยพระองค์เองในพระราชวังลพบุรี ไม่ กล่าวถึงรูปแบบและความสวยงามที่มีนัยสำคัญไว้เช่นกัน

สมัยต้นรัตนโกสินทร์มีการนำรูปแบบสวนจีนมาสร้างในพระบรมมหาราชวังและวัดสำคัญ เรียกว่า เขามอ มีการสร้างสวนซ้ายสวนขวา เริ่มมีการสร้างสวนเพื่อความปิติในสมัยรัชกาลที่ 5 เริ่มมีสวนและมี รูปแบบของสวนปรากฏชัดเจนขึ้น มีการนำรูปแบบสวนยุโรปซึ่งกำลังผ่านความรุ่งเรืองของยุคเรอเนซองส์ โดยมีนายช่างฝรั่งที่เข้ามารับราชการ เช่น นายเฮนรี อาลบาสเตอร์ หรือพระเศวตศิลา ต้นตระกูลเศวตศิลา รวมทั้งคนอื่นๆ มาเป็นผู้ออกแบบและก่อสร้างสวนหลายแห่ง อุทยานสราญรมย์เป็นตัวอย่างสวนที่ยังหลงเหลือและได้รับการบูรณะให้สวยงามในปัจจุบัน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอาจเป็นผู้ให้กำเนิดการผังเมืองและภูมิสถาปัตยกรรม เป็นพระองค์แรกก็ได้ พระราชหัตถ์เลขาถึงเจ้าพระยาวรวงศ์ระหว่าง พ.ศ. 2444-2452 เป็นข้อพิสูจน์ได้ เป็นอย่างดีว่าพระองค์ทรงเชี่ยวชาญในงานทั้งสองสาขานี้อย่างไร ทรงรู้จักต้นไม้ พร้อมทั้งชื่อและอุปนิสัย พรรณไม้ต่างๆ ที่ใช้ปลูกทั้งในสวนและในเมืองนับได้เกือบร้อยชนิด

งานสวนและสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลยุโรปในรัชกาลที่ 4-5 ได้ต่อเนื่องมาถึงสมัยรัชกาลที่ 6 และ 7 เช่น วังฤดูร้อนต่างๆ เป็นต้นว่า พระราชวังบ้านปืน และพระราชนิเวศน์มฤคทายวัน เพชรบุรี พระราชวังสนามจันทร์ นครปฐมและวังไกลกังวล เป็นต้น รูปแบบของสวนไม่เป็นที่เด่นชัดว่ามีรูปแบบ



อย่างไร กล่าวกันว่าเป็นงานประกอบที่ทำโดยสถาปนิกชาวยุโรปผู้ออกแบบและก่อสร้างอาคาร ซึ่งอาจมีรูปแบบที่สวยงามแต่ได้ถูกแปรเปลี่ยนไปโดยกาลเวลา

สวนและงานภูมิสถาปัตยกรรมได้หยุดนิ่งมาตั้งแต่ยุคเศรษฐกิจโลกตกต่ำในปลายรัชกาลที่ 7 และเริ่มขยับตัวขึ้นใหม่ในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ที่เริ่มพัฒนาประเทศและสมัยเริ่มสงครามเวียดนาม การใช้ประเทศไทยเป็นฐานทัพแห่งหนึ่งของสหรัฐฯ ทำให้มีความต้องการบ้านเช่าที่มีสวน ต่างประเทศที่เข้ามาลงทุนสร้างโรงแรม เช่น โรงแรมสยามอินเตอร์คอนติเนนตัล (ปัจจุบันถูกรื้อกลายเป็นศูนย์การค้าสยามพารากอน) และโครงการเงินกู้ได้เผยโฉมของภูมิสถาปัตยกรรมให้ปรากฏ ช่างจัดสวนไทยจึงได้เคยเห็นและรู้จักวิชาชีพภูมิสถาปัตยกรรมที่เป็นสากลเป็นครั้งแรก ในขณะเดียวกัน เทศบาลนครกรุงเทพ ก็ได้เริ่มรณรงค์จัดสวนตามมุมต่างๆ ของถนน เรียกว่า “สวนหย่อม” โดยเลียนแบบ “สวนญี่ปุ่น” ซึ่งเป็นที่นิยมมากในสมัยนั้น

การเร่งรัดพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะด้านการท่องเที่ยวและความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมที่จะต้องเร่งแก้ไขทำให้ภูมิสถาปัตยกรรมได้รับการยอมรับมากขึ้นในประเทศไทย

## 6. วิชาชีพภูมิสถาปัตยกรรม

ภูมิสถาปนิกถือว่าเป็นนักวิชาชีพในลักษณะเดียวกันกับแพทย์และนักกฎหมายเนื่องจากบุคคลเหล่านี้ จะต้องได้รับการศึกษาเป็นการพิเศษเฉพาะและจะต้องมีใบอนุญาตประกอบวิชาชีพเช่นเดียวกับผู้ประกอบวิชาชีพอื่น

ในสหรัฐฯ และที่อื่นๆ การเข้าสู่สายวิชาชีพจะต้องผ่านการศึกษาเล่าเรียนขั้นสูง ผ่านการฝึกหัดงาน และผ่านการสอบรับใบอนุญาต ทั้งนี้เพื่อเป็นการปกป้องประโยชน์แห่งสาธารณชนจากความเสียหายที่อาจได้รับจากผู้ไม่มีความรู้ความสามารถและไม่มีจรรยาบรรณ ผู้ปฏิบัติวิชาชีพภูมิสถาปัตยกรรมจะรวมตัวกันตั้งสมาคมวิชาชีพขึ้นเพื่อร่วมกันจรรโลงสาขาวิชาชีพแห่งตนให้เข้มแข็ง ในสหรัฐฯ คือสมาคมภูมิสถาปนิกอเมริกัน (American Society of Landscape Architects - ASLA) ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2442 นับเป็นสมาคมวิชาชีพภูมิสถาปัตยกรรมแห่งแรกของโลก

ประเทศไทยได้ก่อตั้ง “สมาคมภูมิสถาปนิกประเทศไทย” Thai Association of Landscape Architects-TALA เมื่อ พ.ศ. 2530 หลังสหรัฐฯ 88 ปี การควบคุมวิชาชีพกระทำโดยใช้กฎหมายบังคับให้ผู้ปฏิบัติวิชาชีพภูมิสถาปัตยกรรมต้องมีใบอนุญาตประกอบวิชาชีพ

อาจกล่าวได้ว่าวิชาชีพภูมิสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในประเทศไทยที่มีการออกแบบเฉพาะโดยภูมิสถาปนิกโดยตรง และมีการแยกสัญญาจากงานสถาปัตยกรรมเริ่มเมื่อประมาณ พ.ศ. 2515 โดยข้อกำหนด



ของธนาคารโลกในโครงการเงินกู้เพื่อพัฒนาวิทยาเขตใหม่ของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ที่บ่งให้ใช้ภูมิสถาปนิก

ปัจจุบัน ประเทศไทยมีสำนักงานภูมิสถาปนิกมากกว่า 30 แห่ง วิชาชีพภูมิสถาปัตยกรรมของประเทศไทยอยู่ภายใต้การควบคุมของสภาสถาปนิกตาม พระราชบัญญัติสถาปนิก พ.ศ. 2543 ซึ่งใช้แทนพระราชบัญญัติควบคุมวิชาชีพสถาปัตยกรรม พ.ศ. 2508

## 7. การศึกษาด้านภูมิสถาปัตยกรรม

สหรัฐอเมริกาเป็นประเทศแรกในโลกที่เปิดสอนวิชาภูมิสถาปัตยกรรมในระดับมหาวิทยาลัย โดยเปิดสอนระดับปริญญาตรี เมื่อ พ.ศ. 2443 ที่มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด รัฐแมสซาชูเซตส์ ปัจจุบันได้มีการเปิดสอนในเกือบทุกประเทศในโลก จากการสำรวจของสหพันธ์ภูมิสถาปนิกนานาชาติ (IFLA) เมื่อ พ.ศ. 2547 พบว่ามีสถาบันระดับมหาวิทยาลัย 204 แห่งใน 43 ประเทศของโลก (ที่ส่งแบบสอบถามกลับ) [1] Archived 2007-01-25 ที่ เวย์แบ็กแมชชีน ที่เปิดสอนวิชาภูมิสถาปัตยกรรมระดับวิชาชีพปริญญาตรี โท และเอก รวมทั้งปริญญาตรีก่อนวิชาชีพหลักสูตร 4 ปี (Pre-professional degree)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้เปิดสอนวิชาภูมิสถาปัตยกรรมระดับปริญญาตรีหลักสูตร 5 ปีเป็นแห่งแรกในภูมิภาคตะวันออกเฉียงใต้ในปี พ.ศ. 2521 ปัจจุบัน ภาควิชาภูมิสถาปัตยกรรมในคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ผลิตบัณฑิตออกไปรับใช้สังคมแล้วมากกว่า 25 รุ่น หรือประมาณ 500 คน ต่อมาได้มีการเปิดสอนที่คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ และการออกแบบสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยแม่โจ้ จังหวัดเชียงใหม่ ในปี พ.ศ. 2538 และที่ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์เปิดสอนระดับปริญญาตรีวิชาชีพหลักสูตร 5 ปีเช่นกัน นอกจากนี้ยังมีการเปิดสอนระดับปริญญาโทเพิ่มขึ้นที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

หลักสูตรภูมิสถาปัตยกรรมศาสตร์บัณฑิต (ภูมิสถาปัตยกรรม) ปัจจุบันคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้เปิดหลักสูตรด้านภูมิสถาปัตยกรรมในระดับปริญญาตรีหลักสูตร 4 ปี เป็นที่แรกของประเทศไทยแล้วเพื่อเพิ่มทางเลือกทางการศึกษาสาขานี้ให้มีความหลากหลายขึ้น โดยจะเปิดรับนักศึกษาในปีการศึกษา พ.ศ. 2550 เป็นปีแรก

ในปีการศึกษา 2557 สาขาวิชาสถาปัตยกรรมและการวางแผน คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง ได้ทำการเปิดหลักสูตรภูมิสถาปัตยกรรมศา

สตรบัณฑิต (ภ.สธ.บ.) ระดับปริญญาตรีวิชาชีพหลักสูตร 5 ปี เป็นรุ่นแรก ซึ่งจะเป็นอีกทางเลือกหนึ่งสำหรับผู้สนใจเข้าศึกษาในสาขาด้านภูมิสถาปัตยกรรม

ในปีการศึกษา 2563 คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการออกแบบ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี ได้เปิดหลักสูตรภูมิสถาปัตยกรรมศาสตรบัณฑิต (ภ.สธ.บ.) หลักสูตรนานาชาติ ในระดับปริญญาตรีวิชาชีพหลักสูตร 5 ปี ซึ่งถือว่าเป็นมหาวิทยาลัยแห่งเดียวในประเทศไทย ที่เปิดสอนสาขาภูมิสถาปัตยกรรมเป็นหลักสูตรนานาชาติอีกด้วย

### 2.1.9 แนวคิดการเผยแพร่

การแพร่กระจายหรือการเผยแพร่ เป็นกระบวนการในการถ่ายทอดความคิด การปฏิบัติข่าวสาร หรือพฤติกรรมไปสู่สถานที่ต่าง ๆ จากบุคคลหรือกลุ่มบุคคลหนึ่งไปสู่กลุ่มบุคคลอื่น ๆ อย่างกว้างขวางจนเป็นผลให้เกิดการยอมรับความคิดและการปฏิบัติเหล่านั้น อันจะมีผลต่อโครงสร้างและวัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในที่สุด พบว่ามีสิ่งที่มีอิทธิพลในการดำเนินการของกระบวนการเผยแพร่นั้นมีอยู่ 5 ประการ คือ

- 1) ตัวนวัตกรรมเอง
- 2) สารสนเทศหรือข้อมูลที่น่าไปใช้ในการสื่อสารของนวัตกรรมนั้น
- 3) เงื่อนไขด้านเวลา
- 4) ธรรมชาติของระบบสังคมหรือชุมชนที่นวัตกรรมจะนำไปเผยแพร่
- 5) การยอมรับ

แนวคิดทฤษฎีการเผยแพร่นี้ เกิดจากการรวบรวม ผสมผสาน หลักการ ทฤษฎี และองค์ความรู้ที่เป็นความจริงแท้จากหลาย ๆ สาขาวิชา นำไปสู่การสร้างทฤษฎีการเผยแพร่ขึ้นและเป็นทฤษฎีที่ไม่บ่งชี้เฉพาะว่า ใช้สำหรับการเผยแพร่นวัตกรรมของสาขาวิชาหรือศาสตร์ใดศาสตร์หนึ่งโดยเฉพาะ เหตุผลที่ว่าทำไมทฤษฎีการเผยแพร่อิงถึงไม่มีความเฉพาะ เพราะว่าการเผยแพร่นวัตกรรมนั้นมีในทุกสาขาวิชาและทุกศาสตร์ ที่เป็นรากฐานของการพัฒนาทฤษฎีการเผยแพร่ และต้องเป็นสิ่งที่ได้รับการยอมรับในช่วงเวลาหนึ่งอย่างเป็นแบบแผน

## 2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

**ขุนวิจิตรมาตรา** เขียนหนังสือเรื่อง "หลักไทย" สรุปความได้ว่า<sup>64</sup> การที่ชนชาติไทยได้ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาแต่ครั้งโบราณดึกดำบรรพ์ สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน เชื่อได้ว่าพระพุทธศาสนาเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดความเจริญแก่ชาติอเนกประการ ทั้งในเรื่องการศึกษาซึ่งเป็นเรื่องที่สำคัญของคนในชาติ โดยได้อาศัยวัดและพระสงฆ์เป็นผู้ประสิทธิ์ประสาทวิทยาการ ให้การอุปสมบทเป็นพระในพระพุทธศาสนาที่ถือกันมาจนเป็นประเพณีที่ตังาม และสำคัญของคนในชาติจวบจนทุกวันนี้ ถือเป็นการอบรมนิสัยจิตใจ ให้เป็นพลเมืองที่ดีของชาติ ซึ่งเป็นผลดีในการ อยู่ร่วมกันและอำนวยให้การปกครองเป็นไปโดยเรียบร้อย เป็นต้นฉะนั้น นับว่าพระพุทธศาสนามีอิทธิพลในทางเป็นเครื่องพอกพูนความดีงาม และความเจริญรุ่งเรืองให้แก่คนไทย ชาติไทยมาเป็นระยะเวลายาวนานตราบนานเท่าทุกวันนี้<sup>65</sup>

**น. ณ ปากน้ำ** ได้เขียนหนังสือเรื่อง "ศิลปะโบราณในสยาม"<sup>66</sup> สรุปได้ว่า นับตั้งแต่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 1-4 พระพุทธศาสนาได้แตกแยกเป็นนิกายต่าง ๆ ทั้งเพื่อรักษาคำสอนเดิม และเพื่อต่อสู้กับแนวความคิดของศาสนาพราหมณ์ ทำให้พระพุทธศาสนานิกายมหาสังฆิกะเจริญรุ่งเรืองในทางภาคใต้ของอินเดีย และนิกายสรวาสติวาทิน ที่แยกไปจากนิกายเถรวาท ไปเจริญรุ่งเรืองอยู่ทางตอนเหนือของอินเดีย ส่วนนิกายเถรวาทดั้งเดิมบริสุทธิ์ ก็ไปเจริญรุ่งเรืองอยู่ที่เกาะลังกา ซึ่งภายหลังได้กลายเป็นศูนย์กลางแพร่หลายไปสู่ดินแดนสุวรรณภูมิหลายระลอก

**พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)** ได้สันนิษฐาน เรื่องดินแดนซึ่งเป็นเส้นทางการติดต่อระหว่างอินเดียกับประเทศไทยสมัยก่อนไว้ในหนังสือเรื่อง "จาริกบุญ-จาริกธรรม"<sup>67</sup> สรุปความได้ว่า ดินแดนส่วนที่เป็นแหลมของประเทศไทยปัจจุบัน น่าจะเป็นส่วนแรกสุดของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่ได้รับการติดต่อ

<sup>64</sup> ขุนวิจิตรมาตรา, **หลักไทย**, (พระนคร : อักษรบริรักษ์, พ.ศ. 2496), หน้า 153 - 154.

<sup>65</sup> ธิดา สาระยา, (ศรี) ทวารวดี : ประวัติศาสตร์ยุคต้นของสยามประเทศ, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, พ.ศ. 2532), หน้า 51-53.

<sup>66</sup> น. ณ ปากน้ำ, **ศิลปะโบราณในสยาม**, (กรุงเทพมหานคร : ด้านสุทธาการพิมพ์, พ.ศ. 2537), หน้า 217.

<sup>67</sup> พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตฺโต), **จาริกบุญ - จาริกธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์สว, พ.ศ. 2547), หน้า 494.



อย่างสืบเนื่องกับอินเดีย โดยพวกพ่อค้าอินเดียจากอินเดียใต้ ซึ่งเป็นดินแดนที่พระพุทธศาสนาเจริญแพร่หลาย และเป็นแหล่งเผยแผ่วัฒนธรรมแห่งชมพูทวีป

**พร้อม สุทัศน์ ณ อยุธยา** ได้เขียนหนังสือเรื่อง<sup>68</sup> การฝังรากฐานพระพุทธศาสนาที่บ้าน "คูบัว" อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี สมัยพระเจ้าอโศกมหาราชถึงพระเจ้ากนิษกะ จาก พ.ศ. 273-703" สรุปได้ว่า คณะของพระเถระมาทางเรือจากอินเดียตอนใต้แล้วมาขึ้นที่ เมืองท่าตะโกละหรือตะกั่วป่าแล้วเดินทางย้อนขึ้นมาทางเขาภูเขารังไชย ภูเขาตะนาวศรี ซึ่งกั้นเขตแดนระหว่างไทยกับอินเดีย เพราะเป็นเส้นทางที่ชาวอินเดีย ชาวป่า ชาวเขา เคยใช้เป็นทางเดินมาแล้วในสมัยโบราณ เพราะเป็นเส้นทางที่เข้าถึงตอนใต้ของดินแดนสุวรรณภูมิ และตรงกับเส้นทางเดินเรือจากอินเดียมาสู่สุวรรณภูมิ ทั้งยังมีความสะดวกมากกว่าเส้นทางอื่นด้วย การที่คณะของพระโสณเถระได้รับความสะดวก อาจเป็นเพราะพระพุทธศาสนาได้เข้ามาสู่ดินแดนสุวรรณภูมิ ก่อนที่พระเจ้าอโศกมหาราชจะได้จัดส่งสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนายังทวีปต่าง ๆ อย่างเป็นทางการก็เป็นได้

**สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ** ได้นิพนธ์หนังสือเรื่อง "ตำนานพระพุทธเจดีย์"<sup>69</sup> สรุปความตอนที่ว่าด้วยพระพุทธศาสนาในประเทศไทยได้ว่า พระพุทธศาสนาได้เข้ามาประดิษฐานในประเทศไทย ตั้งแต่สมัยที่ราชธานีนครปฐมนั้นมีโบราณวัตถุบางอย่าง ปรากฏอยู่ที่พระปฐมเจดีย์ เช่น ศิลากำเป็นรูปพระธรรมจักรเหมือนอย่างเช่น ที่ชาวอินเดียสร้างกันในสมัยเมื่อก่อนมีพระพุทธรูป และภาษาที่จารึกพระธรรมเป็นภาษามคธ กับทั้งยังมีคติที่ถือกันเมื่อก่อนมีพระพุทธรูป เช่น ทำพระแท่นพุทธอาสน์และรอยพระพุทธบาทเป็นที่สักการบูชาปรากฏต่อมาอีก หลายอย่าง สัญลักษณ์เหล่านี้แสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาที่มาจากอินเดียในประเศสยามนี้ เป็นนิกายเถรวาทอย่างทีพระเจ้าอโศกมหาราชทรงให้ไปประกาศในนานาประเทศ ทำให้สันนิษฐานได้ว่า พระพุทธศาสนาเข้ามาประดิษฐานในประเทศไทย สยามน่าจะก่อน พ.ศ.500 และนับถือสืบทอดกันมั่นคงต่อมาอีกนาน กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรง

<sup>68</sup> พร้อม สุทัศน์ ณ อยุธยา, การฝังรากฐานพระพุทธศาสนาที่บ้านคูบัว อำเภอเมือง จังหวัด ราชบุรี สมัยพระเจ้าอโศกมหาราชถึงพระเจ้ากนิษกะ จาก พ.ศ.273-703, (กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา, พ.ศ. 2511), หน้า 139-149.

<sup>69</sup> สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานพระพุทธเจดีย์, พิมพ์ครั้งที่ 6, (กรุงเทพมหานคร : ศิวพร, พ.ศ. 2510), หน้า 145-146.



สันนิษฐานเกี่ยวกับการเข้ามาของ พระพุทธศาสนาสู่ประเทศไทยว่า เนื่องจากพระพุทธศาสนาเข้าประเทศ ไทยหลายยุคและหลายนิกาย จึงมีโบราณสถานหลายแบบ ซึ่งเรียกเป็นสมัยได้ 7 สมัย ซึ่งในสมัยที่ 1 คือ สมัยทวารวดี โดยกำหนดเอาตั้งแต่ พ.ศ. 500 เป็นต้นมา โดยที่พระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงแจกพระบรม สารริกธาตุ ให้ไปประดิษฐานในประเทศที่ทรงส่งสมณทูต ไปประกาศพระพุทธศาสนานั้น ๆ ด้วย

**ภาณุเดช รอบคิด** ได้อธิบายการออกแบบและการวางผังเมือง ไว้ในงานวิจัยเรื่อง “การศึกษา กระบวนการออกแบบและวางผังชุมชนเมือง กรณีศึกษาโครงการปรับปรุงฟื้นฟูชุมชนริมคลองรอบกรุง”<sup>70</sup> ว่ากระบวนการออกแบบวางผังฟื้นฟูเมืองเกา รวมถึงกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการปรับปรุง พื้นฟูพื้นที่รวมถึงกระบวนการที่นำมาดำเนินการในพื้นที่โครงการ เพื่อนำมาเปรียบเทียบกับหลักทฤษฎีใน การออกแบบวางผังฟื้นฟูเมือง โดยใช้ในกระบวนการวางแผนฟื้นฟูชุมชนเมืองที่มีบริบทใกล้เคียงกับพื้นที่ ซึ่ง วิจัยประกอบด้วย การเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งที่เป็นเอกสาร สื่ออิเล็กทรอนิกส์ การสำรวจภาคสนาม และการกำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย รวมถึงการดำเนินการตามกระบวนการออกแบบ วางผังชุมชนเมืองจริงแต่ไม่ครบทุกขั้นตอน เพราะโครงการได้เริ่มจากผังแม่บทฟื้นฟูเมืองเกา กรุงเทพมหานคร ในการสร้างทางเลือกในการพัฒนาและการเสนอแผนทางเลือกให้กับประชาชน เป็น ข้อเสนอแนะจากการศึกษาทฤษฎี แนวคิด กระบวนการออกแบบวางผังชุมชนเมือง ควรปฏิบัติงานตาม หลักการกระบวนการออกแบบชุมชนเมืองทุกขั้นตอน

**กรรณิการ์ สุธีรัตนภิรมย์** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “โบราณคดีเมือง : แนวคิดและวิธีการ”<sup>71</sup> การ ทำงานด้านโบราณคดีเมืองในพื้นที่เมืองสำคัญต่าง ๆ ของโลกมีค่าสำคัญ คือ โบราณคดีเมืองคืออะไร แนวคิดและวิธีการศึกษา การตีความบริบททางโบราณคดีเมืองเพื่อให้เข้าใจพื้นที่เมืองและวิถีชีวิตเมืองใน อดีต และทรัพยากรทางโบราณคดีเมืองกับการอนุรักษ์และจัดการพบว่า คำว่า “โบราณคดีเมือง” เป็น การศึกษาโบราณคดีที่ทำงานในพื้นที่เมืองและการศึกษาในบริบทของแหล่งโบราณคดี วิธีการศึกษา

<sup>70</sup> ภาณุเดช รอบคิด, วิทยานิพนธ์ เรื่อง การศึกษากระบวนการออกแบบและวางผังชุมชนเมือง กรณีศึกษาโครงการปรับปรุงฟื้นฟูชุมชนริมคลองรอบกรุง, (กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย ศิลปากร, พ.ศ. ๒๕๖๑), บทคัดย่อ.

<sup>71</sup> กรรณิการ์ สุธีรัตนภิรมย์, บทความวิจัยเรื่อง โบราณคดีเมือง : แนวคิดและวิธีการ, (กรุงเทพมหานคร : วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร ฉบับภาษาไทย ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม), พ.ศ. 2558), หน้า 2509 – 2529.

โบราณคดีเมืองจะต้องมีความเข้าใจแนวคิดต่าง ๆ เรื่องหลักฐานทางโบราณคดี รวมไปถึงการจัดจำแนกหลักฐานทางโบราณคดีประเภทเมือง นอกจากนี้งานโบราณคดีเมืองยังมีความสัมพันธ์กับผู้คนที่ยังอยู่อาศัยในพื้นที่เมืองในปัจจุบัน

เสถียร โพธิ์นันทะ ได้เขียนหนังสือเรื่อง "ภูมิประวัติพระพุทธเจ้า"<sup>72</sup> สรุปความเรื่องการเข้ามาของพระพุทธศาสนาได้ว่า พระพุทธศาสนาได้แพร่หลายเข้าสู่ประเทศไทย ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 3 เป็นต้นมา ในระยะแรกเป็นพระพุทธศานานิกายเถรวาทได้เจริญรุ่งเรือง อยู่หลายศตวรรษและแพร่หลายครอบคลุมไปทั่วในแถบแหลมอินโดจีน ต่อมาพุทธศตวรรษที่ 6 พระพุทธศานานิกายมหายาน ก็ได้เข้าสู่ประเทศไทยสมัยก่อนโดยมาทางบกเข้ามาทางแคว้น เบงกอล ทางพม่าเหนือ และทางทะเลซึ่งมาขึ้นที่แหลมมลายู สุมาตรา และอ้อมอ่าวเข้ามาทางประเทศกัมพูชาก็มีเหตุการณ์ต่าง ๆ นี้อยู่ในสมัยอาณาจักรพูนัน ซึ่งปรากฏว่าช่วงเวลาดังกล่าวชาวพูนันนับถือพระพุทธศาสนา ทั้งแบบเถรวาทและแบบมหายาน พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองอย่างมากจนถึงกับมีสมณทูตชาวพูนันเดินทางไปแปลพระคัมภีร์ถึงประเทศจีนในพุทธศตวรรษที่ 10 คือ ท่านพระสังฆปาละ และพระมันทรเสน

ศาสตราจารย์หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ได้เขียนบทความเรื่องความก้าวหน้าในการศึกษาประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์สมัยโบราณ ซึ่งได้ยืนยันถึงเรื่องราวความมีอยู่ของสุวรรณภูมิ (ก่อนสมัยทวารวดี) สรุปความในการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะเอเชียอาคเนย์สมัยโบราณไว้ 3 เรื่อง<sup>73</sup> คือ

1) ปัญหาเกี่ยวกับอาณาจักรพูนันและอาณาจักรเจนละโดยทั่วไปประวัติศาสตร์สมัยโบราณในประเทศกัมพูชามีมาก่อนสร้างเมืองพระนคร (pre-Angkorean period) และมีอายุก่อน พ.ศ.1355 นั้นนิยมใช้ชื่อตามที่ปรากฏอยู่ในจดหมายเหตุจีนคืออาณาจักรพูนัน และอาณาจักรเจนละ ซึ่งนักวิชาการหลายท่านสนใจศึกษาค้นคว้า เช่น ศาสตราจารย์โคลด ซาค (Claude Jacques) ศาสตราจารย์เปอลลิโอต (Paul Pelliot), ศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ ศาสตราจารย์ฟินอต (Louis Finot), ศาสตราจารย์ดูปองต์ (P. Dupont)

<sup>72</sup> เสถียร โพธิ์นันทะ, ภูมิประวัติพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : บรรณาคาร, พ.ศ. 2537), หน้า 1-6.

<sup>73</sup> สุภัทรดิศ ดิศกุล, ศ.ม.จ., พระพุทธรูปปั้นเก่าในประเทศไทย, โบราณคดี, ปีที่ 3 ฉบับที่ 3 (มกราคม-มีนาคม 2514), หน้า 9-12.

2) ศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ เขียนไว้ในหนังสือว่า พระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 ของขอมทรงเป็นเชื้อชาติมาลาญและเสด็จขึ้นมาจากเมืองนครศรีธรรมราช ต่อมาได้เปลี่ยนความเห็นว่าเป็นพระเจ้าสุริยวรมัน ที่ 1 ทรงเป็นเจ้าของขอมแต่ดั้งเดิม

3) หลักฐานทางด้านโบราณคดี ที่อำเภอสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี กรมศิลปากรได้ทำการขุดค้นซากโบราณสถาน ที่เนินทางพระพวตฤสำคัญที่สลักศิลา คือ องค์พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรยืน พระเศียรพระพุทธรูปเป็นประติมากรรมสัมฤทธิ์ เช่น เศียรพระพุทธรูปหรือพระพุทธรูปทรงเครื่องขนาดเล็ก และพระพิมพ์ เครื่องประดับปูนปั้นรูปเทวดา มนุษย์และยักษ์ หลักฐานที่ค้นพบเหล่านี้ยืนยันว่า เมืองสุพรรณปุระ ในศิลาจารึกปราสาทพระขรรค์ในประเทศกัมพูชานั้นคงจะเป็นเมืองสุพรรณบุรีของไทยอย่างแน่นอน

สุมาลี สันติพลวุฒิ<sup>74</sup> ได้เสนอแนวคิดเรื่องการพัฒนาที่ชุมชนหรือการพัฒนาทางสังคมที่ยั่งยืนนั้น ต้องมุ่งเน้นการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของ ประชาชนให้ดีขึ้น เพื่อให้ปลอดจากความยากจน ความไม่รู้ ความเจ็บป่วยเพราะความหิวโหยตลอดจนให้ประชาชนได้อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดีทั้ง จากการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตประจำวันในขณะเดียวกันชุมชนที่ประชาชน อาศัยอยู่นั้นจะต้องเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งซึ่งหมายถึงชุมชนที่มีความ พร้อมในปัจจัยที่จะส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงเมืองการสนับสนุนในชุมชนมีการสื่อสารการเรียนรู้และมีศักยภาพที่พึ่งตนเองได้

ปกรณเทพ พจี<sup>75</sup> ได้เสนอแนวคิดเรื่องกระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืนไว้งานวิจัยว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนนั้นเป็นขบวนการสร้างความเที่ยงธรรม ความมีประสิทธิภาพ และโครงสร้างที่มีส่วนร่วม เพื่อเพิ่มความเข้มแข็งด้านต่าง ๆ ให้กับชุมชนและภูมิภาคโดยรอบ

<sup>74</sup> สุมาลี สันติพลวุฒิ, แนวทางในการวางแผนระดับชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน กรณีศึกษาตำบล

เขาสามยอดและตำบลชอนน้อย, (กรุงเทพมหานคร : รายงานวิจัยมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, พ.ศ. 2545)

<sup>75</sup> ปกรณเทพ พจี, ปัจจัยที่มีผลต่อโครงการหนึ่งผลิตภัณฑ์เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน : กรณีศึกษาหมู่บ้านเมืองบางจังหวัดหนองคาย, (กรุงเทพมหานคร : รายงานวิจัยมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, พ.ศ. 2549), หน้า 16-๑๗.



กรองทิพย์ นาควิเชตร<sup>76</sup> ได้เสนอแนวคิดเรื่อง กระบวนการพัฒนาทักษะการจัดการเรียนรู้ การจัดแนวปฏิบัติและกระบวนการดำเนินงานด้วยการจัดการเรียนรู้เชิงบูรณาการ เน้นการเรียนรู้ทั้งภาคทฤษฎีและการลงมือปฏิบัติไปพร้อมๆกัน สำหรับการพัฒนาองค์ความรู้โดยใช้กระบวนการปฏิบัติ จะเกิดการเรียนรู้จนซึมซับทางความรู้สึกรวมกันเกิดเป็นนิสัย และกลายเป็นพฤติกรรมถาวร ซึ่งถือว่าเป็นกระบวนการสำคัญของการพัฒนาองค์ความรู้ สู่การเป็น Best Practice ในที่สุด ซึ่งการจัดการความรู้ (Knowledge Management) เป็นการรวบรวมองค์ความรู้ที่มีอยู่ในองค์กรทั้งจากตัวบุคคล เอกสารมาพัฒนาให้เป็นระบบให้ทุกคนสามารถเข้าถึง และนำความรู้ไปใช้พัฒนางานได้ การจัดการความรู้ดำเนินการต่อไป ได้แก่ การกำหนดความรู้หลักที่จำเป็นและสำคัญต่อการทำงาน การแสวงหาความรู้ที่ต้องการ การปรับปรุงดัดแปลงหรือสร้างความรู้บางส่วนให้เหมาะกับการใช้งานของตน การประยุกต์ใช้ความรู้ในกิจการงานของตน การนำประสบการณ์จากการทำงานและที่ประยุกต์ใช้ มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และสกัดขุมความรู้มาบันทึกไว้ และการจัดบันทึกขุมความรู้ และแก่นของความรู้สำหรับการนำความรู้ไปใช้งาน และปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้น เชื่อมโยงมากขึ้นเพื่อใช้ในการทำงานต่อไป

สุภารัตน์ ฤกษ์อรุณทอง และคณะ<sup>77</sup> ได้เสนอแนวคิดเรื่อง การจัดการความรู้ เป็นกระบวนการและวิธีปฏิบัติในการพัฒนา แสวงหา จัดเก็บและแลกเปลี่ยนความรู้ เรียนรู้ร่วมกัน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ที่มากขึ้นและมีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้นในองค์กรต่างๆ การจัดการความรู้ถือเป็นแนวทางหนึ่งของการพัฒนาองค์กรไปสู่ความเป็นเลิศ เพิ่มให้เกิดการสร้างสรรคสิ่งใหม่ๆ รวมถึงการเพิ่มศักยภาพทางการแข่งขันหรือการได้เปรียบทางการแข่งขัน ด้วยองค์ประกอบดังนี้

- 1) สร้างวิสัยทัศน์เกี่ยวกับความรู้
- 2) สร้างทีมจัดการความรู้องค์กร
- 3) เริ่มจากทุนทางปัญญาที่มีอยู่แล้ว

<sup>76</sup> กรองทิพย์ นาควิเชตร, **ชุมชนแห่งการเรียนรู้ : คนอุดมศึกษาสุจริตคิดชอบ**, (สุรินทร์: บพทความวิชาการ, พ.ศ. 2560), หน้า 67-68.

<sup>77</sup> สุภารัตน์ ฤกษ์อรุณทอง และคณะ, **ศึกษารูปแบบกระบวนการจัดการความรู้ของสถาบันการศึกษา ระดับอุดมศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์, พ.ศ. 2557), หน้า 6.



- 4) สร้างบรรยากาศการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างเข้มข้น
- 5) จัดการความรู้ควบคู่กับการพัฒนาสินค้า
- 6) เน้นการจัดการแบบองค์รวม หรือเปลี่ยนโครงสร้างองค์กรไปเป็นแบบ “พหุบาท”
- 7) สร้างเครือข่ายความรู้กับโลกภายนอก
- 8) สร้างวัฒนธรรมแนวราบ การสื่อสารอย่างอิสระทุกทิศทาง
- 9) สร้างวัฒนธรรมการจดบันทึก
- 10) ประเมินผลการดำเนินการจัดการความรู้

สรุปได้ว่า แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนานั้น จะต้องอยู่ในรูปของกิจกรรม ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวนี้ต้องมีความเชื่อมโยงกับความต้องการของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับชุมชนนั้น ๆ และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจะต้องเป็นผู้ที่มีส่วนร่วมกำหนดแนวทาง ขั้นตอน และกระบวนการของกิจกรรมเพื่อให้เกิดการพัฒนาในรูปแบบที่ชุมชนหรือสังคมต้องการ ในการพัฒนาทักษะการจัดการองค์ความรู้จำเป็นต้องเป็นการพัฒนาองค์ความรู้ที่มีอยู่ในตัวบุคคล เอกสาร ทักษะปฏิบัติ เพื่อนำความรู้ไปดำเนินการต่อไปให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและชุมชน และที่สำคัญต้องคำนึงถึง สิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค ความเป็นธรรม ความมีประสิทธิภาพ ให้ชุมชนนั้นเข้มแข็งและพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน

วิมลมาศ ปฐมวณิชกุล<sup>78</sup> ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับเรื่อง การส่งเสริมการเรียนรู้ของกลุ่มผลิตภัณฑ์ชุมชน ไว้ว่า หลักการสำคัญประการหนึ่งในการส่งเสริมศักยภาพเศรษฐกิจชุมชนของรัฐคือการส่งเสริมให้มีการพัฒนาศักยภาพผลิตภัณฑ์ชุมชน ซึ่งผลิตภัณฑ์ชุมชน (Community product) นั้น เป็นนวัตกรรมที่เกิดขึ้นจากภูมิปัญญาชาวบ้านอันมีรากฐานมาจากวิถีการดำรงชีวิต ความเชื่อ วัฒนธรรม และประเพณีของผู้คนในกลุ่มสังคมใดสังคมหนึ่ง ที่ได้ใช้ความเฉลียวฉลาด ความรู้ความสามารถขั้นพื้นฐานในการประดิษฐ์คิดค้นหรือการสร้างสรรค์ขึ้นเพื่อใช้ประโยชน์ในการต่างๆ และได้มีการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่น

<sup>78</sup> วิมลมาศ ปฐมวณิชกุล และคณะ, รูปแบบการถ่ายทอดความรู้เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ทางการตลาดของกลุ่มผลิตภัณฑ์ชุมชน, (มหาสารคาม : วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2551, หน้า 57-68.

หนึ่ง ผลิตภัณฑ์ชุมชนในแต่ละท้องถิ่นของสังคมไทยจึงมีคุณค่าทางจิตใจต่อคนในท้องถิ่นนั้นๆ เพราะเป็นสิ่ง ที่ผูกพันคนในท้องถิ่นเข้าด้วยกันและเป็นความภาคภูมิใจของคนในชุมชนท้องถิ่น อีกทั้งรูปแบบการส่งเสริม ให้มีการพัฒนาในด้านผลิตภัณฑ์ชุมชน คือ รัฐบาลได้จัดทำโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ขึ้น ในปีพุทธศักราช 2545 โดยเป็นแนวคิดที่ต้องการให้แต่ละหมู่บ้านมีผลิตภัณฑ์หลักเป็นของตนเองซึ่งต้องเป็น ผลิตภัณฑ์ที่ใช้วัตถุดิบ ทรัพยากรท้องถิ่นมาทำการพัฒนาจนกลายเป็นสินค้าที่มีคุณภาพ มีจุดเด่นและจุด ขยายที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่น นอกจากนี้แนวคิดผลิตภัณฑ์ชุมชน ที่อยู่ในโครงการดังกล่าว นี้ยังหมายถึง การบริการ การดูแล อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม การรักษาภูมิปัญญาไทย การท่องเที่ยว ศิลปวัฒนธรรม ประเพณีและการต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนถึงการแลกเปลี่ยน เรียนรู้เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนให้มีความเข้มแข็งและยั่งยืนโดยให้ภาครัฐทั้งส่วนกลางและส่วน ภูมิภาค

สรุปได้ว่า การแข่งขันกันทางธุรกิจโดยเฉพาะเศรษฐกิจฐานรากในศตวรรษที่ 21 นี้ นวัตกรรม ถือว่าเป็นสิ่งที่มีบทบาทและความสำคัญอย่างมาก ในการสร้างศักยภาพการแข่งขันทางการค้าทั้งในระดับ ธุรกิจภูมิภาค และระดับประเทศ ทั้งนี้เพราะความได้เปรียบในเชิงประสิทธิภาพของการดำเนินงานไม่ใช่สิ่งที่ กระทำได้ยากอีกต่อไป และยิ่งกลายเป็นข้อกำหนดพื้นฐานของการประกอบธุรกิจไปแล้ว ขณะที่การพัฒนา ผลิตภัณฑ์หรือ บริการใหม่ๆ ที่ต้องใช้ความคิดสร้างสรรค์ ทรัพยากรในท้องถิ่น ภูมิปัญญาของตนเอง และ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อให้ได้ความรู้อย่างเข้มข้น จนกลายเป็นสิ่งที่มีความสำคัญและยังสามารถที่จะ สร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ใหม่ บูรณาการผลิตภัณฑ์เก่าให้มีคุณค่า รวมถึงการต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อสร้าง ความได้เปรียบในเชิงการแข่งขันทางการตลาดได้เป็นอย่างดี

**เอกสิทธิ์ เรือนทอง** ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ “พัฒนาการของแผนผังโบราณสถานในเมืองโบราณ เชียงแสนและเชียงแสนน้อย”<sup>79</sup> โดยใช้ข้อมูลการขุดค้นขุดแต่งทางโบราณคดีจากโบราณสถาน ๔๕ แห่งของ เมืองโบราณเชียงแสนและเชียงแสนน้อย พบว่าแผนผังโบราณสถานของเมืองโบราณที่ศึกษาได้ ๔ กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ ๑ ผังอาคารหลักวางตามแนวแกน (ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๐ เป็นต้นมา)

<sup>79</sup> เอกสิทธิ์ เรือนทอง, วิทยานิพนธ์ เรื่อง **พัฒนาการของแผนผังโบราณสถานในเมืองโบราณเชียงแสน และเชียงแสนน้อย**, (กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๖), บทคัดย่อ.

กลุ่ม ๒ ผังที่มีอุโบสถ (ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑ เป็นต้นมา)

กลุ่ม ๓ ผังที่มีหมู่อาคาร (ราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๒ เป็นต้นมา)

กลุ่ม ๔ ผังที่มีอาคารหลักเพิ่มจากแนวแกนเดิม (ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒-๒๓)

ทุกกลุ่มแผนผังมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันและมีพัฒนาการร่วมกันเป็นลำดับมาโดยสามารถจัดแบ่งช่วงสมัยพัฒนาการของแผนผังโบราณเชียงแสนและเชียงแสนน้อย ได้เป็น ๒ ระยะ คือ

ระยะที่ ๑ ผังที่มีพัฒนาการขึ้นในช่วงสมัยล้านนา (ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๒) ได้แก่ ผังกลุ่มที่ ๑, กลุ่มที่ ๒ และกลุ่มที่ ๓ อันเป็นผังที่พบได้ในเมืองโบราณร่วมสมัยในล้านนา

ระยะที่ ๒ ผังที่มีพัฒนาการขึ้นในช่วงสมัยพม่าปกครอง (ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒-๒๓) ได้แก่ ผังกลุ่มที่ ๔ อันเป็นผังที่ไม่พบในเมืองโบราณร่วมสมัยอื่น ๆ ในล้านนา แต่พบว่าเป็นผังที่เกิดขึ้นในสมัยสุดท้ายของโบราณสถานบางแห่งในเมืองโบราณเชียงแสนและเชียงแสนน้อยซึ่งสันนิษฐานว่าน่าได้รับอิทธิพล, รูปแบบการสร้างหรือแนวความคิดมาจากพม่า

## 2.3 ข้อมูลทั่วไปของพื้นที่วิจัย

### 1) จังหวัดสุพรรณบุรี

1.1 อำเภออู่ทอง โดยเฉพาะตำบลอู่ทอง เป็นเมืองเก่า มีโบราณวัตถุและวัฒนธรรมสมัยทวารวดีเป็นศูนย์กลางทางศาสนาพุทธและพราหมณ์ และได้สลายตัวเมื่อปี พ.ศ.1600 ต่อมา มีราชบุรุษอพยพโยกย้ายมาอยู่ที่ริมคลองจรเข้สามพัน รวมตัวเป็นเมืองใหญ่จนปัจจุบัน และเป็นสถานที่ตั้งของที่ว่าการอำเภออู่ทองจนถึงปัจจุบัน<sup>80</sup> ดังคำขวัญที่ว่า “แหล่งรอยพระพุทธบาท เกียรติประกาศเรื่องผ้าทอ เจ้าพ่อพระยาจักร ถิ่นรักไทยทรงดำ ถั่วเสือพระดี มีคอกช้างดิน ถิ่นถั่วน้ำตก” สภาพพื้นที่ทั่วไปเป็นภูเขาและมีพื้นที่สูงทางด้านตะวันตกขึ้นไปจนถึงทางด้านตะวันตกเฉียงเหนือ ส่วนพื้นที่ราบอยู่ทางด้านทิศตะวันออก มีลำน้ำสายหลักคือ ลำน้ำจรเข้สามพัน เป็นที่ตั้งของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอู่ทอง เป็นที่เก็บรวบรวมวัตถุโบราณ และหลักฐานต่างๆ ที่ได้จากการดำเนินงานทางโบราณคดี ต่อมาในปี พ.ศ. 2507-2508 ได้มีการสำรวจ ขุดแต่ง

<sup>80</sup> ข้อมูลจากเว็บไซต์ [https://ww1.suphanburi.go.th/amphur\\_content/cate/11](https://ww1.suphanburi.go.th/amphur_content/cate/11)

โบราณสถานในเขตเมืองโบราณอุทอง และได้พบโบราณวัตถุจำนวนมาก มีโบราณสถานอยู่ในเขตเทศบาลหลายแห่ง<sup>81</sup>

1.2 อำเภอดอนเจดีย์ โดยเฉพาะตำบลไร่รถ เป็นพื้นที่ซึ่งมีร่องรอยโบราณวัตถุและศิลปกรรมสมัยทวารวดี ได้พบชิ้นส่วนศิลาแลงปางนาครปรก แต่ไม่สามารถรู้ได้ว่าเป็นศิลปะสมัยทวารวดีหรือสมัยลพบุรี เพราะชิ้นส่วนตอนบนไม่มี แต่สันนิษฐานว่าพระพุทธรูปองค์นั้นน่าจะสร้างที่บ้านหนองแจงนี้เอง โดยได้ตรวจดูคูน้ำที่ชาวบ้านขุด พบว่ามีศิลาแลงเคลื่อนคูน้ำโดยเฉพาะสระน้ำที่บ้านหนองแจงมีมากเป็นพิเศษ และจึงสันนิษฐานว่าได้พื้นดินของชุมชนบ้านหนองแจงน่าจะเป็นบ่อศิลาแลง<sup>82</sup>

1.3 อำเภอหนองหญ้าไซ โดยเฉพาะตำบลหนองราชวัตร ที่มีเรื่องราว ของวัฒนธรรมสมัยโบราณ ที่มีอายุหลายพันปี ให้ชนรุ่นหลังได้ศึกษา ค้นหาประวัติศาสตร์ ที่ถูกฝังอยู่ใต้พื้นดินมานานนับหลายชั่วอายุคน หรือภาชนะดินเผา (หม้อมีนม) สมัยก่อนประวัติศาสตร์ อายุราว ๓,๘๐๐ – ๔,๐๐๐ ปี และโครงกระดูกมนุษย์โบราณ ชิ้นส่วนกระดูกสัตว์ขวานหินขัด ชิ้นส่วนภาชนะดินเผารูปทรงต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้พบชิ้นส่วนภาชนะดินเผาที่มีรูปแบบเฉพาะที่เรียกว่า “หม้อสามขา” อย่างที่เคยพบในแหล่งโบราณคดีบ้านเก่า จังหวัดกาญจนบุรี และแหล่งโบราณคดีแฉ่งงาม อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี<sup>83</sup> เป็นต้น

1.4 อำเภอเดิมบางนางบวช โดยเฉพาะตำบลทุ่งคลี เป็นชุมชนโบราณมีคูน้ำล้อมรอบรูปสี่เหลี่ยมมุมมน เรียกว่า “เมืองโบราณบ้านคูเมือง” กรมศิลปากรได้พบ เครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ถัง ราชวงศ์ซ่ง และราชวงศ์หยวน รวมทั้งเครื่องถ้วยเขมรซึ่งมีลักษณะเป็นชุมชนโบราณสมัยทวารวดี<sup>84</sup>

## 2) อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

ตำบลดอนตาเพชร อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของอำเภอพนมทวน อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอพนมทวน ประมาณ 9 กิโลเมตร และอยู่ห่างจากศาลากลางจังหวัดกาญจนบุรี ประมาณ 36 กิโลเมตร พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม และมีที่ราบเชิงเขาเป็นบางส่วน มีคลองชลประทาน

<sup>81</sup> ข้อมูลจากเว็บไซต์ <http://www.u-thongcity.go.th/content/general//?page=2>

<sup>82</sup> ข้อมูลจากเว็บไซต์ <https://rairot.go.th/public/list/data/detail/id/4503/menu/1173/page/1>

<sup>83</sup> ข้อมูลจากเว็บไซต์ <http://www.suphan.biz/nongrajchawat.htm>

<sup>84</sup> สถาพร ขวัญยืน, รายงานพิเศษ เมืองครุฑ, (กรุงเทพมหานคร : สารกรมศิลปากร 7, พ.ศ. 2537), หน้า 4-9.



ไหลผ่าน เหมาะแก่การทำการเกษตร แหล่งโบราณคดีบ้านดอนตาเพชร ค้นพบครั้งแรก ในปี พ.ศ. 2518 เมื่อโรงเรียนวัดศาลวนาราม ได้ให้นักเรียนช่วยกันขุดหลุมดินเพื่อปักเสารั้ว ได้พบหลักฐานโบราณวัตถุเป็นจำนวนมาก ได้มีการขุดสำรวจทางโบราณคดี โดยกรมศิลปากร 2 เป็นโครงการร่วมมือระหว่างกรมศิลปากร กับมหาวิทยาลัยลอนดอน 1 ครั้ง และโดยความร่วมมือระหว่างกระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติและกรมศิลปากร 1 ครั้ง มีเป็นหลักฐานหลายชิ้นที่ยืนยันว่า บ้านดอนตาเพชร เคยเป็นชุมชนโบราณที่มีการติดต่อทางทะเลกับทั้งอินเดียและทางตะวันออก นานกว่า 2500 ปีมาแล้ว โบราณวัตถุที่พบ เช่น เครื่องมือเหล็ก เป็นลักษณะของโลหะที่มีปลายแหลม หลากหลายขนาด หลากหลายรูปทรง ภาชนะสำริด มองเห็นลวดลายสลักเป็นรูปผู้หญิง แสดงสัดส่วนทางสรีรวิทยาแบบ สันนิษฐานได้ว่า ภาชนะนี้เป็นสิ่งของที่ทำในดินแดนประเทศไทยและส่งไปขายยังอินเดีย หรือเป็นคนอินเดียที่อยู่ในบริเวณนั้นเป็นคนผลิตขึ้นมาเอง เครื่องประดับจำพวกสำริด เช่น กำไลสำริด ข้อมือสำริด ข้อเท้าสำริด และแหวนสำริด ลูกปัดหินสีที่พบมีหลากหลายลักษณะและขนาด ทั้งทรงกลม ทรงพุ่มกลม ทรงเหลี่ยม หลายชนิด มีทั้งที่มีลวดลายและไม่มีลวดลายบนตัวหิน<sup>85</sup>

### 3) อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม

อำเภอกำแพงแสน อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของจังหวัดนครปฐม ตั้งขึ้นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2449 ที่วัดห้วยพระ ตำบลห้วยพระ อำเภอดอนตูม โดยใช้ชื่อว่า อำเภอกำแพงแสน ตั้งตามชื่อเมืองโบราณต่อมาได้ปี พ.ศ. 2453 ได้ย้ายที่ตั้งอำเภอใหม่จากวัดห้วยพระไปที่ชายทุ่งสามแก้ว ห่างจากที่ตั้งเดิมไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ 1.6 กิโลเมตร และได้เปลี่ยนชื่ออำเภอจากเดิมตามชื่อหมู่บ้านว่า อำเภอสามแก้ว ตั้งอยู่จนถึงปี พ.ศ. 2460 จึงได้กลับมาใช้ชื่อว่า อำเภอกำแพงแสน ตามเดิม เพื่อเป็นการรักษาชื่อเมืองโบราณไว้<sup>86</sup> อำเภอกำแพงแสนถือว่าเป็นเมืองเก่า ที่มีความสำคัญในทางประวัติศาสตร์โบราณคดี มีโบราณวัตถุที่สำคัญมากมาย กำแพงแสนเป็นเมืองเก่าสมัยทวารวดีประมาณอายุอยู่ราว พ.ศ.1150-1400 ปัจจุบันไม่หลงเหลือซากโบราณสถานใดๆให้เห็นแล้ว เหลือให้เห็นเพียงลักษณะของคูน้ำและคันดิน<sup>87</sup> สันนิษฐานว่าเมืองเก่ากำแพงแสนน่าจะมีชุมชนหลายชุมชนในอดีต มีการขุดพบโบราณสถานมากมาย เช่น

<sup>85</sup> ข้อมูลจากเว็บไซต์ <https://ww2.kanchanaburi.go.th/travel/detail/36>

<sup>86</sup> ข้อมูลจากเว็บไซต์ <https://sites.google.com/site/nakhonpathomme/home/takecare/kaphaengsaen>

<sup>87</sup> ข้อมูลจากเว็บไซต์ <http://www.nakhonpathom.go.th/travel/detail/52>

ซากฐานวิหาร เจดีย์ธรรมจักรศิลา หอยสังข์ลายปูนปั้น เครื่องปั้นดินเผา หินหยดยา ระฆังหิน และอื่นๆอีกมากมาย

#### 4) อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี

อำเภอเมืองราชบุรี มีเนื้อที่ประมาณ 454.239 ตารางกิโลเมตร เดิมเป็นที่ตั้งเมืองเรียกว่า " เมืองราชบุรี " มีฐานะเป็นมณฑลราชบุรี อันเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักร " ทวารวดี " ของชนชาติลาว จังหวัดราชบุรี หมายถึง “เมืองพระราชา” ราชบุรีเป็นเมืองเก่าแก่เมืองหนึ่งของประเทศไทย จากการศึกษาและขุดค้นของนักประวัติศาสตร์ นักโบราณคดี พบว่าดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำแม่กลองแห่งนี้เป็นถิ่นฐานที่อยู่อาศัยของคนหลายยุคหลายสมัย และมีความรุ่งเรืองมาตั้งแต่อดีต จากหลักฐานทางโบราณสถานและโบราณวัตถุมากทำให้เชื่อได้ว่ามีผู้คนตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณนี้ตั้งแต่ยุคหินกลางตลอดจนได้ค้นพบเมืองโบราณสมัยทวารวดี ที่ตำบลคูบัว อำเภอเมืองราชบุรี<sup>88</sup> นักโบราณคดีได้ค้นพบโครงกระดูกมนุษย์ กำไล ต่างหู ภาชนะดินเผา ฯลฯ ในสมัยทวารวดี “เมืองคูบัว” ตั้งอยู่ใน ตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี เป็นเมืองที่สำคัญที่สุดในลุ่มแม่น้ำแม่กลอง ในช่วงหลัง พ.ศ.1200 ซึ่งในปัจจุบัน บางแห่งก็อยู่ในระหว่างการขุดค้น ตกแต่งโบราณสถานที่ตกแต่งแล้ว และสามารถเข้าชมได้ ได้แก่ โบราณสถานที่ วัดโฆลงสุวรรณคีรี ซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นฐานของวิหารในสมัยทวารวดี มีลักษณะเดียวกันกับโบราณสถานเขาค้างในที่ศรีเทพ จ. เพชรบูรณ์<sup>89</sup>



<sup>88</sup> ข้อมูลจากเว็บไซต์ <http://123.242.157.9/hdetail.php?QNo=1&QSt=A&QGroup=0>

<sup>89</sup> ข้อมูลจากเว็บไซต์ <https://travel.mthai.com/blog/98820.html>

## บทที่ 3

### วิธีดำเนินการวิจัย

แผนงานวิจัยชุดเรื่อง “ทวารวดี : ประวัติศาสตร์ ความรู้ และการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย” ซึ่งมีวัตถุประสงค์การวิจัยกำหนดไว้ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดี 2) เพื่อออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี และ 3) เพื่อศึกษาเส้นทางการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี แผนงานวิจัยชุดนี้มุ่งศึกษาหาองค์ความรู้เกี่ยวกับร่องรอยทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี โบราณสถาน โบราณวัตถุ และเส้นทางการเผยแพร่พระพุทธศาสนาอารยธรรมทวารวดี เพื่อเผยแพร่สู่ผู้สนใจ นักเรียน นักศึกษา นักวิชาการในสังคมไทย นอกจากนี้คณะผู้วิจัยมุ่งพัฒนาองค์ความรู้จากแผนงานชุดวิจัยให้สอดคล้องกับองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดี เชื่อมโยงเครือข่ายการทำกิจกรรม เช่น การท่องเที่ยว มัคคุเทศก์ รองรับกลุ่มนักท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ หรือเชิงโบราณคดี โครงการวิจัยย่อยทั้ง 3 โครงการเป็นงานแบบผสมวิธี (Mix Method Research) คือ ประกอบทั้งการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอเป็นลำดับขั้นตอนแนวทางระเบียบวิธีวิจัย มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

- 3.1 การวางแผนดำเนินงานโครงการวิจัย
- 3.2 การออกแบบวิธีการดำเนินการบริหารงานวิจัย
- 3.3 รูปแบบการดำเนินการวิจัย
- 3.4 พื้นที่การวิจัย ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
- 3.5 เครื่องมือการวิจัย
- 3.6 การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย
- 3.7 ผลผลิตที่ได้จากการวิจัย
- 3.8 การวิเคราะห์ข้อมูลในภาพรวม
- 3.9 การนำเสนอผลการวิจัย
- 3.10 สรุปกระบวนการดำเนินการวิจัยตามแผนงาน

### 3.1 การวางแผนดำเนินงานโครงการวิจัย

การวิจัยประกอบด้วยแผนการดำเนินงาน ดังนี้

1. การวางแผนรวบรวมแนวคิดพื้นฐานอารยธรรมทวารวดีที่เป็นเอกสาร ข้อมูล ตำรา และสำรวจพื้นที่วิจัยในเชิงประจักษ์ เพื่อนำมาวิเคราะห์หาร่องรอยตามหลักฐานและนำมาออกแบบเครื่องมือวิจัยและการจัดกิจกรรมการเรียนรู้
2. การสำรวจพื้นที่วิจัยเก็บข้อมูลอย่างละเอียดร่วมกับการแสวงหาและรวบรวมความรู้จากผู้เชี่ยวชาญ นักโบราณคดี นักวิชาการ ราชภัฏท้องถิ่น ประชาชน เพื่อนำมาวิเคราะห์หาร่องรอยตามหลักฐานตามเอกสารข้อมูล และความเห็นจากผู้เชี่ยวชาญในการพัฒนาเครื่องมือวิจัยและการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด
3. การจัดกิจกรรมสัมมนาย่อยเฉพาะกลุ่ม นักวิชาการ นักโบราณคดี และผู้เชี่ยวชาญอารยธรรมทวารวดี เพื่อเติมเต็มข้อมูลให้มั่นใจได้ว่า องค์ความรู้ที่จะนำไปถ่ายทอดต่อไปนั้นเป็น ชุดข้อมูลที่ถูกต้อง สมบูรณ์ที่สุด
4. การเชื่อมโยงเครือข่ายโดยการจัดกิจกรรมสานเสวนา เพื่อต่อยอดองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดีในสังคมไทยให้เผยแพร่ออกไปเป็นประโยชน์ต่อวงการวิชาการ เศรษฐกิจ และสังคมต่อไป

### 3.2 การออกแบบวิธีการดำเนินการบริหารงานวิจัย

หัวหน้าแผนงานวิจัยได้กำหนดแนวทางการดำเนินการวิจัยร่วมกับทีมวิจัยทั้ง 3 โครงการวิจัยย่อยไว้ดังนี้

1. การวางแผนการดำเนินการวิจัยแบบองค์รวม โดยทำการวางแผนแต่ละโครงการวิจัยย่อย พร้อมทั้งกำหนดกรอบระยะเวลา ตารางการทำงาน เพื่อให้ทุกโครงการได้เห็นทิศทางการดำเนินงานที่มีความสัมพันธ์ต่อกัน และพร้อมที่จะต้องส่งมอบองค์ความรู้ทั้งในระหว่างดำเนินการเก็บข้อมูล และการทำกรอบร่างชุดความรู้ที่จะส่งต่อแผนงานวิจัย ภายใต้กระบวนการทำงานแบบทีม (Team Work) อย่างสร้างสรรค์ ประนีประนอม อนุโลม แต่ต้องมีความชัดเจนและถูกต้อง



2. การให้คำแนะนำ การปรึกษา และการอำนวยความสะดวกกับทีมวิจัย ถึงการจัดทำเอกสาร การเก็บข้อมูล การเข้าถึงแหล่งข้อมูล รวมถึงบริบทพื้นที่วิจัย เพื่อให้โครงการวิจัยและแผนงานวิจัยมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

3. การติดตามความก้าวหน้าความก้าวหน้าของงานวิจัย ดำเนินการวางแผนร่วมกันเพื่อ ดำเนินการจัดประชุมรายงานการดำเนินงานตามระยะกรอบเวลาที่กำหนด ซึ่งจะช่วยแก้ไขปัญหหรือ อุปสรรคของแต่ละโครงการวิจัยย่อยให้สามารถดำเนินการต่อตามแผนที่วางไว้ร่วมกัน เพื่อให้การทำงาน สำเร็จลุล่วงตามกรอบเวลา

4. การรายงานผลโครงการวิจัย แผนงานวิจัย เปรียบเทียบการวิจัยทั้ง 3 โครงการวิจัยย่อยให้เป็นไป ตามกรอบระยะเวลา โดยดำเนินการสรุปผลรายงานผลความก้าวหน้าการวิจัย จัดทำรูปเล่ม ตีพิมพ์หรือนำเสนอบทความวิจัย จัดทำชุดความรู้ และคลิป VTR เพื่อการเผยแพร่ผลงานและการขยายผลองค์ความรู้ ต่อไป

### 3.3 รูปแบบการดำเนินงานวิจัย

แผนงานวิจัยเรื่อง “ทวารวดี : ประวัติศาสตร์ ความรู้ และการเผยแพร่พระพุทธศาสนาใน สังคมไทย” เป็นงานวิจัยการกำหนดระเบียบวิธีการวิจัยหรือกระบวนการ วิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เป็นการดำเนินงานรูปแบบการจัดการที่เป็น แนวทางการศึกษาในการจัดเก็บข้อมูล ที่มุ่งนำผลการวิจัยมาใช้ในการสร้างชุดองค์ความรู้ต่อสังคมและผู้ที่ สนใจ โดยในแต่ละโครงการย่อยมีรายละเอียดการดำเนินงานวิจัย ดังนี้

#### 3.3.1 โครงการวิจัยย่อยที่ 1 เรื่อง ประวัติศาสตร์ องค์ความรู้อารยธรรมทวารวดี

##### 1) เป้าหมายเชิงปฏิบัติการ

ผู้วิจัยได้ทำการเก็บข้อมูลเบื้องต้นของบริบทพื้นที่วิจัยทั้ง 4 แห่ง ได้แก่ อำเภอรอทอง จังหวัด สุพรรณบุรี อำเภอนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม และอำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี เป็นการสำรวจเส้นทาง ร่องรอย และหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ยังคงปรากฏอยู่ รวมถึง การขอสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านอารยธรรมทวารวดีในพื้นที่วิจัยดังกล่าว โดยมีกระบวนการ 3 ขั้นตอน ดังนี้

1. ขั้นตอนการเตรียมการ โดยการนำชุดความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับอารยธรรมทวารวดีที่ปรากฏอยู่ในพื้นที่วิจัย นำมาทำความเข้าใจร่วมกันกับทีมวิจัยลงพื้นที่สำรวจ เก็บข้อมูลเบื้องต้น เพื่อให้ได้ข้อมูลวิจัยที่ส่งเสริมการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับอารยธรรมทวารวดี ดังนี้

1) จัดประชุมทีมงานวิจัย ทำความเข้าใจในกระบวนการวิจัย ชี้แจงขอบเขตพื้นที่ สถานที่ และกรอบเวลา แบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบร่วมกัน

2) จัดทำแบบสำรวจ และลงสำรวจข้อมูลเบื้องต้นในแต่ละพื้นที่วิจัย เก็บรายละเอียดข้อมูล ที่ตั้ง ร่องรอย ผู้คนที่เกี่ยวข้องดูแลรับผิดชอบ นำมาวางแผนกับทีมวิจัยเพื่อดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลต่อไป

3) วางแผนลงพื้นที่วิจัย นัดหมายการจัดสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) กับผู้เชี่ยวชาญ ปรากฏท้องถิ่น ผู้ทรงคุณวุฒิในองค์กร/เอกชน นักวิชาการด้านโบราณคดี และสมาชิกชุมชนในพื้นที่วิจัย เป็นการรวบรวมข้อมูลระยะที่ 2

4) วางแผนการนำเสนอข้อมูลวิจัยจากการรวบรวมระยะที่1 และระยะ 2 วิเคราะห์สังเคราะห์ ข้อมูลเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอารยธรรมทวารวดี จากนั้นจึงเชิญผู้ทรงคุณวุฒิด้านอารยธรรมทวารวดีและที่ปรึกษาแผนงานวิจัย วิพากษ์ข้อมูล เพื่อให้ได้ชุดข้อมูลที่สมบูรณ์

2. ขั้นตอนการดำเนินการ โดยการจัดกิจกรรมลงพื้นที่วิจัยในชุมชนต่าง ๆ รวบรวมข้อมูลจากการลงพื้นที่วิจัยสำรวจแหล่งประวัติศาสตร์ ร่องรอยการคงอยู่ของโบราณคดีในอารยธรรมทวารวดี ดำเนินการสนทนากลุ่มเพื่อหาข้อมูลเพิ่มเติม จากผู้ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ตำบลจรเข้สามพัน และตำบลอุ้มอ่อง อำเภอกู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ตำบลดอนตาเพชร อำเภอนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี ตำบลทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม และตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี ด้วยขั้นตอนดังนี้

1) คณะวิจัยได้มอบวิทยากรผู้เชี่ยวชาญด้านอารยธรรมทวารวดี ร่วมลงพื้นที่เก็บข้อมูล และแลกเปลี่ยนข้อมูล โดยให้สมาชิกในชุมชนได้มีโอกาสเสนอแนวคิด ความเชื่อ หรือหลักฐาน อันจะเป็นประโยชน์ต่อการสังเคราะห์ข้อมูลเพิ่มเติมจากข้อมูลที่มีอยู่เดิม

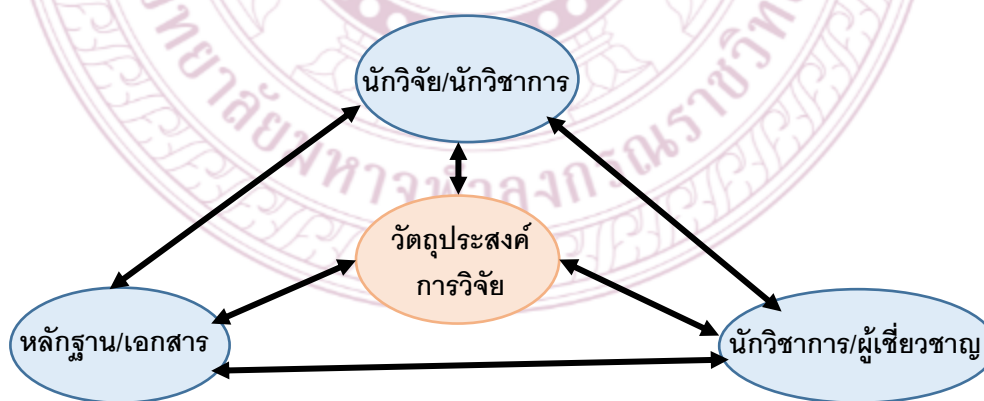
2) ดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) (In-depth interview) เพื่อสร้างชุดการเรียนรู้ จากกระบวนการและขั้นตอนการดำเนินการ

3) จัดประชุมเสวนา แลกเปลี่ยนเรียนรู้และเชื่อมโยงเครือข่ายอารยธรรมทวารวดีใน  
สังคมไทย สรุปประเด็นปัญหา และอุปสรรคในการปฏิบัติการ เสนอแนวทางแก้ไขปัญหาลดความขัดแย้ง

3. ขั้นตอนการติดตามและประเมินผลการเชื่อมโยงเครือข่ายและการถ่ายทอดความรู้ สะท้อน  
ผลการวิจัย นำองค์ความรู้ที่ได้มาสร้างชุดนวัตกรรมการเรียนรู้ ต่อยอดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดการ  
เชื่อมโยงและขยายผลอย่างแท้จริง

- 1) จากชุดองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดี
- 2) จากการจัดกิจกรรมเชื่อมโยงเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง
- 3) จากการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่สังคมและผู้ที่เกี่ยวข้องต่อไป

ขั้นตอนการมีส่วนร่วมประกอบด้วย การวางแผน (Planning) การปฏิบัติ (Action) การสังเกต  
(Observing) และการสะท้อนกลับ (Reflecting) ตามแนวคิดของ Kemmis & McTaggart (๑๙๘๐) และ  
แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการวิจัย และการมีส่วนร่วมของฝ่ายต่าง ๆ เพื่อให้เห็นบทบาทหน้าที่ของผู้เข้าร่วม  
การวิจัยและแนวทางปฏิบัติได้อย่างชัดเจน มีรูปแบบดังนี้<sup>90</sup>



แผนภาพ : แสดงการมีส่วนร่วมของโครงการการวิจัย

<sup>90</sup> ไพโรจน์ ชลารักษ์, การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม, (วารสารราชภัฏตะวันออก 1 : 1 (กรกฎาคม-  
ธันวาคม, พ.ศ.2548), หน้า 20-21.

### ลำดับขั้นตอนกระบวนการวิจัย ตามลำดับกิจกรรมดังนี้

กิจกรรมที่ 1 การสำรวจในพื้นที่ตำบลจรเข้สามพัน และตำบลอุ้มทอง อำเภ่อู้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ตำบลดอนตาเพชร อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี ตำบลทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม และตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี เพื่อเก็บข้อมูลเบื้องต้นในระยะที่ 1

กิจกรรมที่ 2 การสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ / นักวิชาการ และผู้ทรงคุณวุฒิด้านอารยธรรม ทวารวดี และจัดประชุมแลกเปลี่ยนเพื่อเก็บข้อมูลในระดับชุมชนในพื้นที่วิจัยทั้ง 4 แห่ง

กิจกรรมที่ 3 การระดมความคิดเห็นเชิงลึก เพื่อวิเคราะห์ สังเคราะห์ ข้อมูลที่ได้จากการวิจัย นำไปสร้างชุดความรู้และโมเดลเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เชื่อมโยงกันในพื้นที่วิจัย

กิจกรรมที่ 4 การจัดกิจกรรมการขยายผลสัมฤทธิ์และการเชื่อมโยงเครือข่าย เพื่อการประชาสัมพันธ์และการยอมรับในวงระดับที่กว้างขึ้น

### 2) พื้นที่วิจัย

คณะผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่วิจัยที่มีร่องรอยหลักฐานอารยธรรมทวารวดีปรากฏอยู่ในเอกสาร หนังสือ ตำรา โบราณสถาน โบราณวัตถุ เป็นพื้นที่เป้าหมาย ประกอบด้วย

1. ตำบลจรเข้สามพัน และตำบลอุ้มทอง อำเภ่อู้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี
2. ตำบลดอนตาเพชร อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี
3. ตำบลทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม
4. ตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี

| ประเทศไทย<br>จังหวัด | อำเภอ    | ตำบล                  |
|----------------------|----------|-----------------------|
| สุพรรณบุรี           | อุ้มทอง  | จรเข้สามพัน , อุ้มทอง |
| กาญจนบุรี            | พนมทวน   | ดอนตาเพชร             |
| นครปฐม               | กำแพงแสน | ทุ่งขวาง              |
| ราชบุรี              | เมือง    | คูบัว                 |



### 3) รูปแบบการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดระเบียบการวิจัยหรือกระบวนการวิจัยเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ซึ่งเป็นการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลเอกสารและกระบวนการลงพื้นที่เก็บข้อมูลเชิงปฏิบัติการ อันมีสาระสำคัญ 2 ส่วน ดังนี้

#### 1. การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย

1.1 การสัมภาษณ์เจาะลึก (in-depth interview) เป็นข้อมูลวิจัยเชิงคุณภาพจากการเก็บจากข้อมูลปฐมภูมิ (Primary data) ที่จัดเก็บข้อมูลในการรวมกลุ่มสมาชิก จากการดำเนินการสัมภาษณ์กลุ่ม *ประชาชนในพื้นที่* จำนวน 4 แห่ง ประกอบด้วย อำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี จำนวน 5 คน อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม จำนวน 5 คน อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี จำนวน 5 คน พื้นที่อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี จำนวน 5 คน (รวม 20 คน) *ปราชญ์ท้องถิ่น* ในพื้นที่ดังกล่าวแต่ละ 2 คน (รวม 8 คน) นักวิชาการด้านโบราณคดี และประวัติศาสตร์ แห่งละ 2 คน (รวม 8 คน) ผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมทวารวดี แห่งละ 2 คน (รวม 8 คน) และผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้องของภาครัฐและเอกชนแต่ละ จำนวน 3 คน (รวม 12 คน) โดยใช้วิธีการเจาะจงตามการศึกษาวิจัย จำนวน 56 คน และดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้นำชุมชนและผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ

1.2 การสนทนากลุ่มย่อย (Focus Group) เป็นการสนทนากลุ่มในการมีส่วนร่วมในการพัฒนาองค์ความรู้เรื่อง เส้นทางเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี เพื่อสร้างองค์ความรู้ที่มีความเข้มแข็ง และกระบวนการเชื่อมโยงการสร้างเครือข่ายที่จะพัฒนาสู่การจัดการท่องเที่ยวเชิงโบราณคดี ตามรอยเส้นทางเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี กับชุมชนในพื้นที่ต่าง ๆ

1.3 การสุ่มตัวอย่างสัมภาษณ์แบบเจาะจงกับกลุ่มนักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี อารยธรรมทวารวดีในทุกภาคส่วนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ

1.4 จัดกิจกรรมสานเสวนาเชื่อมโยงเครือข่าย เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และต่อยอดองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดีในสังคมไทย เพื่อให้เกิดการไหลเวียนขององค์ความรู้อารยธรรมทวารวดีในทุกภาคส่วน

#### 2. เครื่องมือวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดเครื่องมือวิจัยไว้ ระดับคือ

2.1 แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth Interview)

2.2 แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth Interview) แบบเจาะจง

2.3 การประเมินข้อมูลร่วมกับผู้เชี่ยวชาญ

#### 4) การวิเคราะห์ข้อมูล

โครงการวิจัยย่อยที่ 1 ใช้กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

1. การนำแนวคิดทฤษฎี และการสร้างกรอบแนวคิดวิเคราะห์ คือ ก่อนการรวบรวมข้อมูล เป็นการกำหนดกรอบแบบกว้าง ๆ ในการศึกษาเอกสาร ตำรา หนังสือ ซึ่งเป็นการรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นให้อยู่ในกรอบวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัย ตรวจสอบข้อมูล แนวคิดบทสรุป และตรวจสอบความสอดคล้องหรือความเป็นไปได้ในการศึกษาวิเคราะห์

2. การตรวจสอบข้อมูลวิจัย เพื่อให้เกิดความมั่นใจ ความครบถ้วน ความน่าเชื่อถือ และความถูกต้องของข้อมูล รวมถึงการประเมินคุณภาพของข้อมูลวิจัยว่าสามารถนำมาวิเคราะห์เพื่อตอบปัญหาการวิจัยได้หรือไม่ โดยใช้วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ กัน เพื่อรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน เช่น ใช้วิธีสังเกต ควบคู่ไปกับการสัมภาษณ์เชิงลึก

3.3.2 โครงการวิจัยย่อยที่ 2 เรื่อง การออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี

##### 1) เป้าหมายเชิงปฏิบัติการ

ผู้วิจัยได้ทำการเก็บข้อมูลเบื้องต้นของบริบทพื้นที่วิจัยในจังหวัดสุพรรณบุรีไว้ 4 แห่ง ได้แก่ อำเภออู่ทอง อำเภอดอนเจดีย์ อำเภอหนองหญ้าไซ และอำเภอเดิมบางนางบวช เป็นการสำรวจเส้นทางร่องรอย และหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ยังคงปรากฏอยู่ รวมถึงการขอสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านอารยธรรมทวารวดีในพื้นที่วิจัยดังกล่าว โดยมีกระบวนการ 3 ขั้นตอน ดังนี้

1. ขั้นตอนการเตรียมการ โดยการนำชุดความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับอารยธรรมทวารวดีที่ปรากฏอยู่ในพื้นที่วิจัย นำมาทำความเข้าใจร่วมกันกับทีมวิจัย ลงพื้นที่สำรวจ เก็บข้อมูลเบื้องต้น เพื่อให้ได้ข้อมูลวิจัยที่ส่งเสริมการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดี ดังนี้

1) จัดประชุมทีมงานวิจัย ทำความเข้าใจในกระบวนการวิจัย ชี้แจงขอบเขตพื้นที่ สถานที่ และกรอบเวลา แบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบร่วมกัน

2) จัดทำแบบสำรวจ และลงสำรวจข้อมูลเบื้องต้นในแต่ละพื้นที่วิจัย เก็บรายละเอียด ข้อมูล ที่ตั้ง ร่องรอย ผู้คนที่เกี่ยวข้องดูแลรับผิดชอบ นำมาวางแผนกับทีมวิจัยเพื่อดำเนินการสัมภาษณ์เชิง ลึก (In-depth interview) กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลต่อไป

3) วางแผนลงพื้นที่วิจัย นัดหมายการจัดสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) กับ ผู้เชี่ยวชาญ ปรากฏท้องถิ่น ผู้ทรงคุณวุฒิในองค์กร/เอกชน นักวิชาการด้านโบราณคดี และสมาชิกชุมชนใน พื้นที่วิจัย เป็นการรวบรวมข้อมูลระยะที่ 2

4) วางแผนการนำเสนอข้อมูลวิจัยจากการรวบรวมระยะที่ 1 และระยะ 2 วิเคราะห์ สังเคราะห์ ข้อมูลเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอารยธรรมทวารวดี จากนั้นจึงเชิญผู้ทรงคุณวุฒิด้าน อารยธรรมทวารวดีและที่ปรึกษาแผนงานวิจัย วิพากษ์ข้อมูล เพื่อให้ได้ชุดข้อมูลที่สมบูรณ์

2. ขั้นตอนการดำเนินการ โดยการจัดกิจกรรมลงพื้นที่วิจัยในชุมชนต่าง ๆ รวบรวมข้อมูลจาก การลงพื้นที่วิจัยสำรวจแหล่งประวัติศาสตร์ ร่องรอยการคงอยู่ของโบราณคดีในอารยธรรมทวารวดี ดำเนินการสนทนากลุ่มเพื่อหาข้อมูลเพิ่มเติม จากผู้ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรีประกอบด้วย ตำบล จรเข้สามพัน และตำบลอุทอง อำเภออุทอง ตำบลไร่รถ อำเภอดอนเจดีย์ ตำบลหนองราชวัตร อำเภอหนอง ห้วยไผ่ และตำบลทุ่งคลี อำเภอดมบรรพตด้วยด้วยขั้นตอนดังนี้

1) คณะวิจัยได้มอบวิทยากรผู้เชี่ยวชาญด้านอารยธรรมทวารวดี ร่วมลงพื้นที่เก็บข้อมูล และแลกเปลี่ยนข้อมูล โดยให้สมาชิกในชุมชนได้มีโอกาสเสนอแนวคิด ความเชื่อ หรือหลักฐาน อันจะเป็น ประโยชน์ต่อการสังเคราะห์ข้อมูลเพิ่มเติมจากข้อมูลที่มีอยู่เดิม

2) ดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) (In-depth interview) เพื่อ สร้างชุดการเรียนรู้ จากกระบวนการและขั้นตอนการดำเนินการ

3) จัดประชุมเสวนา แลกเปลี่ยนเรียนรู้และเชื่อมโยงเครือข่ายอารยธรรมทวารวดีใน สังคมไทย สรุปประเด็นปัญหา และอุปสรรคในการปฏิบัติการ เสนอแนวทางแก้ไขปัญหาลดความขัดแย้ง

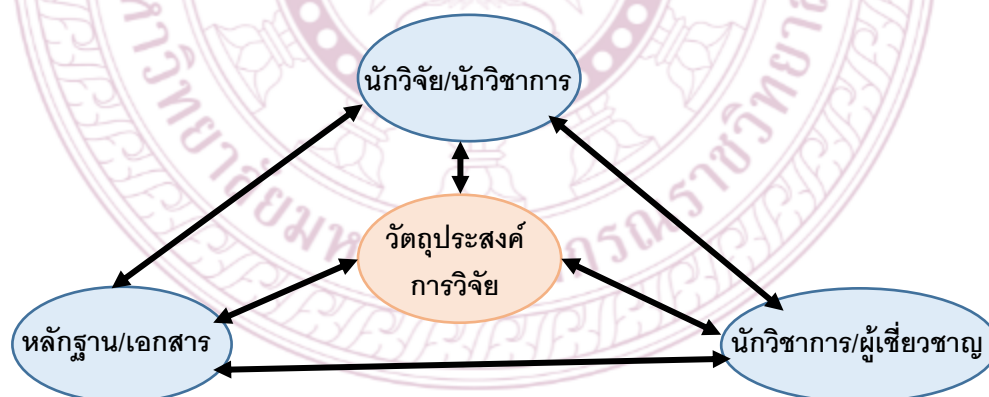
3. ขั้นตอนการติดตามและประเมินผลการเชื่อมโยงเครือข่ายและการถ่ายทอดความรู้ สะท้อนผลการวิจัย นำองค์ความรู้ที่ได้มาสร้างชุดนวัตกรรมการเรียนรู้ ต่อยอดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดการเชื่อมโยงและขยายผลอย่างแท้จริง

1) จากชุดโมเดลการออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีในจังหวัดสุพรรณบุรี และชุดองค์ความรู้

2) จากการจัดกิจกรรมเชื่อมโยงเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง

3) จากการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่สังคมและผู้ที่เกี่ยวข้องต่อไป

ขั้นตอนการมีส่วนร่วมประกอบด้วย การวางแผน (Planning) การปฏิบัติ (Action) การสังเกต (Observing) และการสะท้อนกลับ (Reflecting) ตามแนวคิดของ Kemmis & McTaggart (๑๙๙๐) และแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการวิจัย และการมีส่วนร่วมของฝ่ายต่าง ๆ เพื่อให้เห็นบทบาทหน้าที่ของผู้เข้าร่วมการวิจัยและแนวทางปฏิบัติได้อย่างชัดเจน มีรูปแบบดังนี้<sup>91</sup>



แผนภาพ : แสดงการมีส่วนร่วมของโครงการการวิจัย

ลำดับขั้นตอนกระบวนการวิจัย ตามลำดับกิจกรรมดังนี้

<sup>91</sup> ไพโรจน์ ชลารักษ์, การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม, (วารสารราชภัฏตะวันออก 1 : 1 (กรกฎาคม-ธันวาคม, พ.ศ.2548), หน้า 20-21.



กิจกรรมที่ 1 การสำรวจในพื้นที่ตำบลจรเข้สามพัน และตำบลอุ้มทอง อำเภออุ้มทอง ตำบลไร่รถ อำเภอดอนเจดีย์ ตำบลหนองราชวัตร อำเภอหนองหญ้าไซ และตำบลทุ่งคลี อำเภอเดิมบางนางบวช เพื่อเก็บข้อมูลเบื้องต้นในระยะที่ 1

กิจกรรมที่ 2 การสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ / นักวิชาการ และผู้ทรงคุณวุฒิด้านอารยธรรม ทวารวดี และจัดประชุมแลกเปลี่ยนเพื่อเก็บข้อมูลในระดับชุมชนในพื้นที่วิจัยทั้ง 4 แห่ง

กิจกรรมที่ 3 การระดมความคิดเห็นเชิงลึก เพื่อวิเคราะห์ สังเคราะห์ ข้อมูลที่ได้จากการวิจัย นำไปสร้างชุดความรู้และโมเดลการออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีในจังหวัดสุพรรณบุรี ที่เชื่อมโยงกันในพื้นที่วิจัย

กิจกรรมที่ 4 การจัดกิจกรรมการขยายผลสัมฤทธิ์และการเชื่อมโยงเครือข่าย เพื่อการประชาสัมพันธ์และการยอมรับในวงระดับที่กว้างขึ้น

## 2) พื้นที่วิจัย

คณะผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่วิจัยที่มีร่องรอยหลักฐานอารยธรรมทวารวดีปรากฏอยู่ในเอกสาร หนังสือ ตำรา โบราณสถาน โบราณวัตถุ เป็นพื้นที่เป้าหมายในจังหวัดสุพรรณบุรี ประกอบด้วย

1. ตำบลจรเข้สามพัน และตำบลอุ้มทอง อำเภออุ้มทอง
2. ตำบลไร่รถ อำเภอดอนเจดีย์
3. ตำบลหนองราชวัตร อำเภอหนองหญ้าไซ
4. ตำบลทุ่งคลีและตำบลเขาพระ อำเภอเดิมบางนางบวช

| ประเทศไทย<br>จังหวัด | อำเภอ         | ตำบล                  |
|----------------------|---------------|-----------------------|
| สุพรรณบุรี           | อุ้มทอง       | จรเข้สามพัน , อุ้มทอง |
|                      | ดอนเจดีย์     | ไร่รถ                 |
|                      | หนองหญ้าไซ    | หนองราชวัตร           |
|                      | เดิมบางนางบวช | ทุ่งคลี และ เขาพระ    |

### 3) รูปแบบการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดระเบียบการวิจัยหรือกระบวนการวิธีการวิจัยเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ซึ่งเป็นการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลเอกสารและกระบวนการลงพื้นที่เก็บข้อมูลเชิงปฏิบัติการ อันมีสาระสำคัญ 2 ส่วน ดังนี้

#### 1. การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย

1.1 การสัมภาษณ์เจาะลึก (in-depth interview) เป็นข้อมูลวิจัยเชิงคุณภาพจากการเก็บจากข้อมูลปฐมภูมิ (Primary data) ที่จัดเก็บข้อมูลในการรวมกลุ่มสมาชิก จากการดำเนินการสัมภาษณ์กลุ่มประชาชนในพื้นที่ จำนวน 4 แห่งของจังหวัดสุพรรณบุรี ประกอบด้วย อำเภออู่ทอง จำนวน 5 คน อำเภอดอนเจดีย์ จำนวน 5 คน อำเภอหนองหญ้าไซ จำนวน 5 คน และอำเภอเดิมบางนางบวช จำนวน 5 คน (รวม 20 คน) ประชาชนท้องถิ่น ในพื้นที่ดังกล่าวแห่งละ 2 คน (รวม 8 คน) นักวิชาการด้านโบราณคดี และประวัติศาสตร์ แห่งละ 2 คน (รวม 8 คน) ผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมทวารวดี แห่งละ 2 คน (รวม 8 คน) และผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้องของภาครัฐและเอกชนแห่งละ จำนวน 3 คน (รวม 12 คน) จำนวน 56 คน โดยใช้วิธีการเจาะจงตามการศึกษาวิจัย และดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ

1.2 การสนทนากลุ่มย่อย (Focus Group) เป็นการสนทนากลุ่มในการมีส่วนร่วมในการพัฒนาองค์ความรู้เรื่อง ผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีในจังหวัดสุพรรณบุรี เพื่อสร้างองค์ความรู้ที่มีความเข้มแข็ง และกระบวนการเชื่อมโยงการสร้างเครือข่ายที่จะพัฒนาสู่การจัดการท่องเที่ยวเชิงโบราณคดี ตามรอยแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี กับชุมชนในพื้นที่ต่าง ๆ

1.3 การสุ่มตัวอย่างสัมภาษณ์แบบเจาะจงกับกลุ่มนักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี อารยธรรมทวารวดีในทุกภาคส่วนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ

1.4 จัดกิจกรรมสานเสวนาเชื่อมโยงเครือข่าย เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และต่อยอดองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดีในสังคมไทย เพื่อให้เกิดการไหลเวียนขององค์ความรู้อารยธรรมทวารวดีในทุกภาคส่วน

#### 2. เครื่องมือวิจัย : ผู้วิจัยได้กำหนดเครื่องมือวิจัยไว้ ระดับคือ

##### 2.1 แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth Interview)

2.2 แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth Interview) แบบเจาะจง

2.3 การประเมินข้อมูลร่วมกับผู้เชี่ยวชาญ

#### 4) การวิเคราะห์ข้อมูล

โครงการวิจัยย่อยที่ 2 ใช้กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

1. การนำแนวคิดทฤษฎี และการสร้างกรอบแนวคิดวิเคราะห์ คือ ก่อนการรวบรวมข้อมูล เป็นการกำหนดกรอบแบบกว้าง ๆ ในการศึกษาเอกสาร ตำรา หนังสือ ซึ่งเป็นการรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นให้อยู่ในกรอบวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัย ตรวจสอบข้อมูล แนวคิดบทสรุป และตรวจสอบความสอดคล้องหรือความเป็นไปได้ในการศึกษาวิเคราะห์

2. การตรวจสอบข้อมูลวิจัย เพื่อให้เกิดความมั่นใจ ความครบถ้วน ความน่าเชื่อถือ และความถูกต้องของข้อมูล รวมถึงการประเมินคุณภาพของข้อมูลวิจัยว่าสามารถนำมาวิเคราะห์เพื่อตอบปัญหาการวิจัยได้หรือไม่ โดยใช้วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ กัน เพื่อรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน เช่น ใช้วิธีสังเกต ควบคู่ไปกับการสัมภาษณ์เชิงลึก

#### 3.3.3 โครงการวิจัยย่อยที่ 3 เรื่อง การศึกษาเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี

##### 1) เป้าหมายเชิงปฏิบัติการ

ผู้วิจัยได้ทำการเก็บข้อมูลเบื้องต้นของบริบทพื้นที่วิจัยทั้ง 4 แห่ง ได้แก่ อำเภอกู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี อำเภอนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม และอำเภอเมืองจังหวัดราชบุรี เป็นการสำรวจเส้นทาง ร่องรอย และหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ยังคงปรากฏอยู่ รวมถึงการขอสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านอารยธรรมทวารวดีในพื้นที่วิจัยดังกล่าว โดยมีกระบวนการ 3 ขั้นตอน ดังนี้

1. ขั้นตอนการเตรียมการ โดยการนำชุดความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับอารยธรรมทวารวดีที่ปรากฏอยู่ในพื้นที่วิจัย นำมาทำความเข้าใจร่วมกันกับทีมวิจัย ลงพื้นที่สำรวจ เก็บข้อมูลเบื้องต้น เพื่อให้ได้ข้อมูลวิจัยที่ส่งเสริมการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี ดังนี้

1) จัดประชุมทีมงานวิจัย ทำความเข้าใจในกระบวนการวิจัย ชี้แจงขอบเขตพื้นที่ สถานที่ และกรอบเวลา แบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบร่วมกัน

2) จัดทำแบบสำรวจ และลงสำรวจข้อมูลเบื้องต้นในแต่ละพื้นที่วิจัย เก็บรายละเอียดข้อมูล ที่ตั้ง ร่องรอย ผู้คนที่เกี่ยวข้องดูแลรับผิดชอบ นำมาวางแผนกับทีมวิจัยเพื่อดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลต่อไป

3) วางแผนลงพื้นที่วิจัย นัดหมายการจัดสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) กับผู้เชี่ยวชาญ ปรากฏท้องถิ่น ผู้ทรงคุณวุฒิในองค์กร/เอกชน นักวิชาการด้านโบราณคดี และสมาชิกชุมชนในพื้นที่วิจัย เป็นการรวบรวมข้อมูลระยะที่ 2

4) วางแผนการนำเสนอข้อมูลวิจัยจากการรวบรวมระยะที่ 1 และระยะ 2 วิเคราะห์สังเคราะห์ ข้อมูลเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอารยธรรมทวารวดี จากนั้นจึงเชิญผู้ทรงคุณวุฒิด้านอารยธรรมทวารวดีและที่ปรึกษาแผนงานวิจัย วิพากษ์ข้อมูล เพื่อให้ได้ชุดข้อมูลที่สมบูรณ์

2. ขั้นตอนการดำเนินการ โดยการจัดกิจกรรมลงพื้นที่วิจัยในชุมชนต่าง ๆ รวบรวมข้อมูลจากการลงพื้นที่วิจัยสำรวจแหล่งประวัติศาสตร์ ร่องรอยการคงอยู่ของโบราณคดีในอารยธรรมทวารวดี ดำเนินการสนทนากลุ่มเพื่อหาข้อมูลเพิ่มเติมจากผู้ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ตำบลจรเข้สามพัน และตำบลอุ้มอ่อง อำเภอกู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ตำบลดอนตาเพชร อำเภอมโนรมย์ จังหวัดกาญจนบุรี ตำบลทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม และตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี ด้วยขั้นตอนดังนี้

1) คณะวิจัยได้มอบวิทยากรผู้เชี่ยวชาญด้านอารยธรรมทวารวดี ร่วมลงพื้นที่เก็บข้อมูล และแลกเปลี่ยนข้อมูล โดยให้สมาชิกในชุมชนได้มีโอกาสเสนอแนวคิด ความเชื่อ หรือหลักฐาน อันจะเป็นประโยชน์ต่อการสังเคราะห์ข้อมูลเพิ่มเติมจากข้อมูลที่มีอยู่เดิม

2) ดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) (In-depth interview) เพื่อสร้างชุดการเรียนรู้ จากกระบวนการและขั้นตอนการดำเนินการ

3) จัดประชุมเสวนา แลกเปลี่ยนเรียนรู้และเชื่อมโยงเครือข่ายอารยธรรมทวารวดีในสังคมไทย สรุปประเด็นปัญหา และอุปสรรคในการปฏิบัติการ เสนอแนวทางแก้ไขปัญหาลดความขัดแย้ง

3. ขั้นตอนการติดตามและประเมินผลการเชื่อมโยงเครือข่ายและการถ่ายทอดความรู้ สะท้อนผลการวิจัย นำองค์ความรู้ที่ได้มาสร้างชุดนวัตกรรมการเรียนรู้ ต่อยอดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดการเชื่อมโยงและขยายผลอย่างแท้จริง

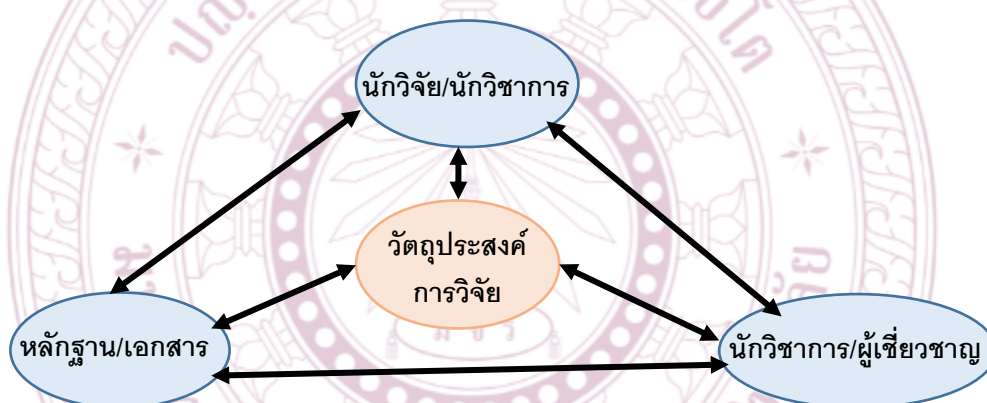
1) จากชุดโมเดลเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอารยธรรมทวารวดี ชุดองค์ความรู้



2) จากการจัดกิจกรรมเชื่อมโยงเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง

3) จากการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่สังคมและผู้ที่เกี่ยวข้องต่อไป

ขั้นตอนการมีส่วนร่วมประกอบด้วย การวางแผน (Planning) การปฏิบัติ (Action) การสังเกต (Observing) และการสะท้อนกลับ (Reflecting) ตามแนวคิดของ Kemmis & McTaggart (๑๙๙๐) และแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการวิจัย และการมีส่วนร่วมของฝ่ายต่าง ๆ เพื่อให้เห็นบทบาทหน้าที่ของผู้เข้าร่วมการวิจัยและแนวทางปฏิบัติได้อย่างชัดเจน มีรูปแบบดังนี้<sup>92</sup>



แผนภาพ : แสดงการมีส่วนร่วมของโครงการการวิจัย

ลำดับขั้นตอนกระบวนการวิจัย ตามลำดับกิจกรรมดังนี้

กิจกรรมที่ 1 การสำรวจในพื้นที่ตำบลจรเข้สามพัน และตำบลอุทง อำเภอกู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ตำบลดอนตาเพชร อำเภอนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี ตำบลทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม และตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี เพื่อเก็บข้อมูลเบื้องต้นในระยะที่ 1

<sup>92</sup> ไพโรจน์ ชลารักษ์, การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม, (วารสารราชภัฏตะวันออก 1 : 1 (กรกฎาคม-ธันวาคม, พ.ศ.2548), หน้า 20-21.

กิจกรรมที่ 2 การสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ / นักวิชาการ และผู้ทรงคุณวุฒิด้านอารยธรรมทวารวดี และจัดประชุมแลกเปลี่ยนเพื่อเก็บข้อมูลในระดับชุมชนในพื้นที่วิจัยทั้ง 4 แห่ง

กิจกรรมที่ 3 การระดมความคิดเห็นเชิงลึก เพื่อวิเคราะห์ สังเคราะห์ ข้อมูลที่ได้จากการวิจัย นำไปสร้างชุดความรู้และโมเดลเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เชื่อมโยงกันในพื้นที่วิจัย

กิจกรรมที่ 4 การจัดกิจกรรมการขยายผลสัมฤทธิ์และการเชื่อมโยงเครือข่าย เพื่อการประชาสัมพันธ์และการยอมรับในวงระดับที่กว้างขึ้น

## 2) พื้นที่วิจัย

คณะผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่วิจัยที่มีร่องรอยหลักฐานอารยธรรมทวารวดีปรากฏอยู่ในเอกสารหนังสือ ตำรา โบราณสถาน โบราณวัตถุ เป็นพื้นที่เป้าหมาย ประกอบด้วย

1. ตำบลจรเข้สามพัน และตำบลอุทง อำเภอกุทง จังหวัดสุพรรณบุรี
2. ตำบลดอนตาเพชร อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี
3. ตำบลทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม
4. ตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี

| ประเทศไทย<br>จังหวัด | อำเภอ    | ตำบล               |
|----------------------|----------|--------------------|
| สุพรรณบุรี           | อุทง     | จรเข้สามพัน , อุทง |
| กาญจนบุรี            | พนมทวน   | ดอนตาเพชร          |
| นครปฐม               | กำแพงแสน | ทุ่งขวาง           |
| ราชบุรี              | เมือง    | คูบัว              |

## 3) รูปแบบการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดระเบียบการวิจัยหรือกระบวนการวิจัยเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ซึ่งเป็นการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลเอกสารและกระบวนการลงพื้นที่เก็บข้อมูลเชิงปฏิบัติการ อันมีสาระสำคัญ 2 ส่วน ดังนี้

## 1. การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย

1.1 การสัมภาษณ์เจาะลึก (in-depth interview) เป็นข้อมูลวิจัยเชิงคุณภาพจากการเก็บจากข้อมูลปฐมภูมิ (Primary data) ที่จัดเก็บข้อมูลในการรวมกลุ่มสมาชิก จากการดำเนินการสัมภาษณ์กลุ่มประชาชนในพื้นที่ จำนวน 4 แห่ง ประกอบด้วย อำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี จำนวน 5 คน อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม จำนวน 5 คน อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี จำนวน 5 คน พื้นที่อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี จำนวน 5 คน (รวม 20 คน) ปรากฏท้องถิ่น ในพื้นที่ดังกล่าวแต่ละแห่งละ 2 คน (รวม 8 คน) นักวิชาการด้านโบราณคดี และประวัติศาสตร์ แห่งละ 2 คน (รวม 8 คน) ผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมทวารวดี แห่งละ 2 คน (รวม 8 คน) และผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้องของภาครัฐและเอกชนแห่งละ จำนวน 3 คน (รวม 12 คน) โดยใช้วิธีการเจาะจงตามการศึกษาวินิจฉัย จำนวน 56 คน และดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้นำชุมชนและผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ

1.2 การสนทนากลุ่มย่อย (Focus Group) เป็นการสนทนากลุ่มในการมีส่วนร่วมในการพัฒนาองค์ความรู้เรื่อง เส้นทางเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี เพื่อสร้างองค์ความรู้ที่มีความเข้มแข็ง และกระบวนการเชื่อมโยงการสร้างเครือข่ายที่จะพัฒนาสู่การจัดการท่องเที่ยวเชิงโบราณคดี ตามรอยเส้นทางเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี กับชุมชนในพื้นที่ต่าง ๆ

1.3 การสุ่มตัวอย่างสัมภาษณ์แบบเจาะจงกับกลุ่มนักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี อารยธรรมทวารวดีในทุกภาคส่วนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ

1.4 จัดกิจกรรมสานเสวนาเชื่อมโยงเครือข่าย เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และต่อยอดองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดีในสังคมไทย เพื่อให้เกิดการไหลเวียนขององค์ความรู้อารยธรรมทวารวดีในทุกภาคส่วน

## 2. เครื่องมือวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดเครื่องมือวิจัยไว้ ระดับคือ

2.1 แบบสำรวจ (Survey Form)

2.2 แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth Interview)

2.3 แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth Interview) แบบเจาะจง

## 2.4 การประเมินข้อมูลร่วมกับผู้เชี่ยวชาญ

### 4) การวิเคราะห์ข้อมูล

โครงการวิจัยย่อยที่ 3 ใช้กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

1. การนำแนวคิดทฤษฎี และการสร้างกรอบแนวคิดวิเคราะห์ คือ ก่อนการรวบรวมข้อมูล เป็นการกำหนดกรอบแบบกว้าง ๆ ในการศึกษาเอกสาร ตำรา หนังสือ ซึ่งเป็นการรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นให้อยู่ในกรอบวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัย ตรวจสอบข้อมูล แนวคิดบทสรุป และตรวจสอบความสอดคล้องหรือความเป็นไปได้ในการศึกษาวิเคราะห์
2. การตรวจสอบข้อมูลวิจัย เพื่อให้เกิดความมั่นใจ ความครบถ้วน ความน่าเชื่อถือ และความถูกต้องของข้อมูล รวมถึงการประเมินคุณภาพของข้อมูลวิจัยว่าสามารถนำมาวิเคราะห์เพื่อตอบปัญหาการวิจัยได้หรือไม่ โดยใช้วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ กัน เพื่อรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน เช่น ใช้วิธีสังเกต ควบคู่ไปกับการสัมภาษณ์เชิงลึก

## 3.4 เป้าหมายการวิจัย

แผนงานวิจัยมีแนวทางการบริหารจัดการคุณภาพการวิจัยเป็นที่ยอมรับของภาครัฐและเอกชน สามารถนำไปอ้างอิง วางแผนกิจกรรม วางแผนเศรษฐกิจในพื้นที่วิจัย หรือเชื่อมโยงพื้นที่อื่น ๆ ที่มีความสัมพันธ์กับอารยธรรมทวารวดีดังนี้

### 1. ประโยชน์กับวงวิชาการ

ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับ ประวัติศาสตร์อารยธรรมทวารวดี การออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดี และเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี โมเดลการออกแบบผังโบราณคดี และโมเดลจำลองเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี ดังกล่าว จัดแสดงไว้ที่ศูนย์การเรียนรู้ วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณหมุนี เพื่อต่อยอดองค์ความรู้ให้กับนักเรียน นักวิชาการ นักการศาสนา นักโบราณคดี และผู้ที่สนใจใคร่รู้ในชุมชนต่าง ๆ ทบพวนองค์ความรู้และนำไปขยายผลต่อไป

### 2. ประโยชน์กับชุมชนและสังคม



เกิดองค์ความรู้จากการศึกษาเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี ต่อยอดเส้นทางการท่องเที่ยวตามรอยเส้นทางการเผยแผ่ในทางพระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี ได้อย่างเป็นรูปธรรมและชัดเจน นำไปสู่การพัฒนาชุมชนและสังคมเพื่อรองรับการเติบโตทางเศรษฐกิจการค้าขายตามแหล่งต่าง ๆ รวมถึงระบบการจัดการจัดการความรู้ผ่านนวัตกรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้ในการพัฒนาการท่องเที่ยวเสริมสร้างเครือข่ายชุมชนเข้มแข็งอย่างมีคุณภาพ พัฒนาเส้นทางไปพร้อมกับเทคโนโลยี 5.0 มีความหลากหลายมากขึ้นนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

### 3. ประโยชน์เชิงเศรษฐกิจ

เกิดการเชื่อมโยงสู่ภายนอกจากการท่องเที่ยวในพื้นที่และรองรับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มรดกโลกตามรอยเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี ที่มีเอกลักษณ์ อัตลักษณ์เฉพาะที่ถือว่าเป็นจุดแข็งและเกิดการมีส่วนร่วมของภาครัฐ เอกชน ในการเสริมสร้างแนวทางพัฒนาพื้นที่ให้เกิดความร่วมมือของภาคประชาชนในการนำไปสู่การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมยกระดับไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจฐานของชุมชนในอนาคต

### 4. ประโยชน์เชิงนโยบาย

หน่วยงานภาครัฐสามารถวางแผนและกำหนดนโยบายให้สอดคล้องกับการพัฒนาในพื้นที่ในการเพิ่มศักยภาพและโอกาสขององค์ความรู้ การพัฒนาชุมชน การอนุรักษ์มรดกทางศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิต นำไปสู่การบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพและก่อให้เกิดความร่วมมือของภาคประชาชน สถานศึกษา หน่วยงานภาครัฐ และปราชญ์ท้องถิ่น เสริมสร้างความเข้มแข็งในพึ่งพาตนเองได้ในอนาคต

## 3.5 ผลผลิตที่ได้จากการวิจัย

ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยโดยใช้วิธีเก็บรวบรวมข้อมูล/การดำเนินการที่หลากหลาย เพื่อให้ได้ข้อมูลและแนวปฏิบัติให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

- 1) การจัดทำชุดความรู้ ประวัติศาสตร์และองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดี
- 2) โมเดลผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีในจังหวัดสุพรรณบุรี
- 3) โมเดลเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอารยธรรมทวารวดีในสังคมไทย
- 4) จัดทำสื่อ VTR เผยแพร่ประชาสัมพันธ์พื้นที่อารยธรรมทวารวดีในประเทศไทย

### 3.6 การวิเคราะห์ข้อมูลในภาพรวม

การศึกษาทั้งในเชิงเอกสาร (Documentary Research) และข้อมูลเชิงประจักษ์ จากการสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่มย่อย การปฏิบัติการแจกแบบสอบถามในพื้นที่ เป็นกระบวนการศึกษาข้อมูลเชิงคุณภาพ และเชิงปฏิบัติ (Qualitative/action Research) โดยผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล โดยมุ่งเน้นสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้ โดยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ตามประเด็นหัวข้อ ดังนี้

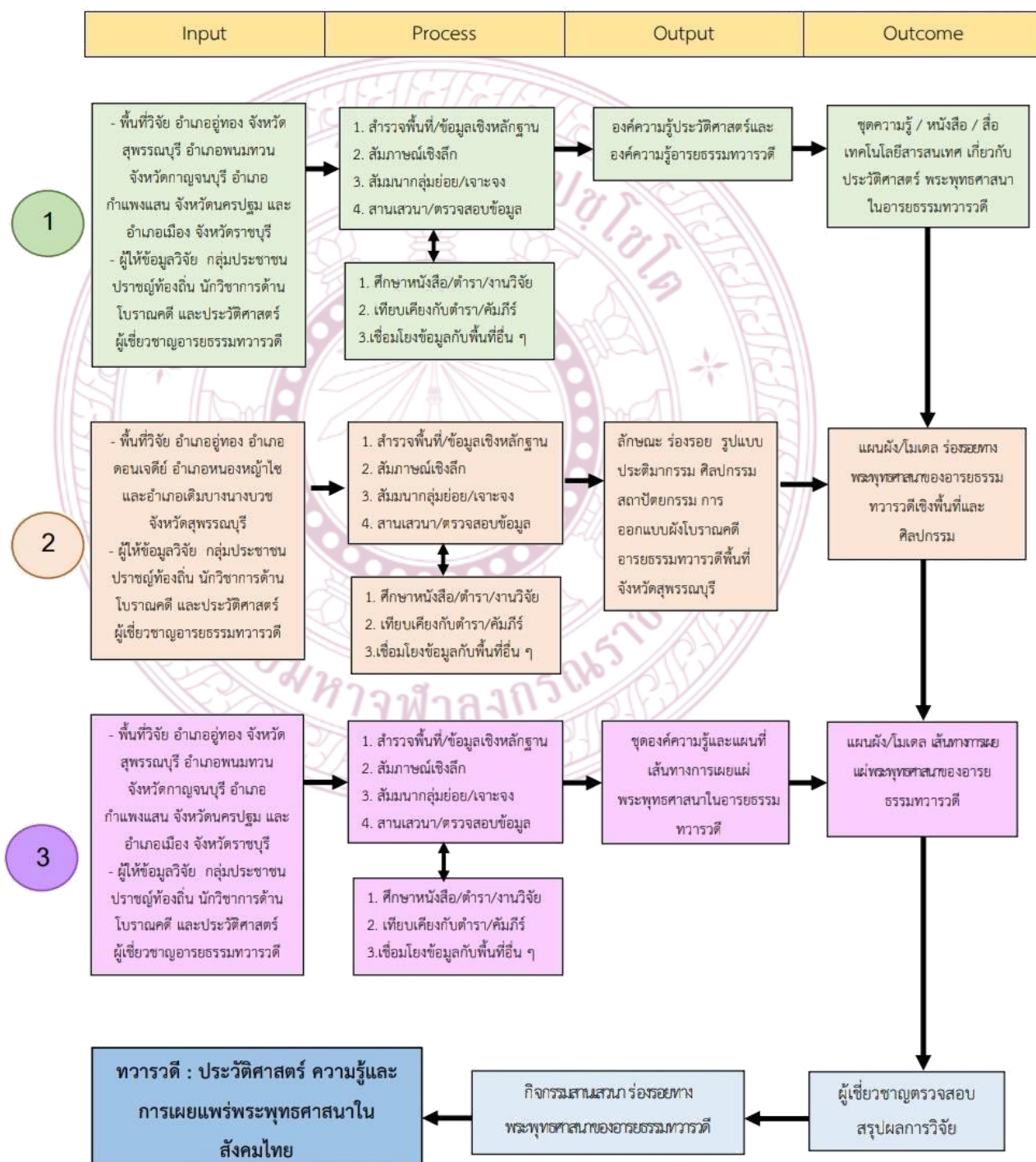
- 1) วิเคราะห์ข้อมูลตามเอกสารหลักฐาน ร่องรอย ประวัติศาสตร์ และโบราณคดีอารยธรรมทวารวดี ที่ปรากฏในพื้นที่วิจัย
- 2) นำผลการศึกษาข้อมูลเชิงคุณภาพมาทำการวิเคราะห์ สังเคราะห์ วิพากษ์ และประมวลชุดความรู้ที่ได้รับจากกระบวนการและแนวทางในการดำเนินงาน

### 3.7 การนำเสนอผลการวิจัย

การนำเสนอข้อมูลในลักษณะการพรรณนาความ (Descriptive Presentation) และการพรรณนาความประกอบการบรรยายเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับแผนงานวิจัย เรื่อง **“ทวารวดี : ประวัติศาสตร์ ความรู้ และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย”** และโครงการวิจัยย่อยทั้ง 3 โครงการ มีลักษณะเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพและการวิจัยเชิงพื้นที่ โดยมุ่งเน้นศึกษากระบวนการได้มาซึ่งชุดความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์อารยธรรมทวารวดี การออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดี และเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี กระบวนการสร้างการรับรู้ การยกระดับ และการเชื่อมโยงเครือข่ายพื้นที่ในอารยธรรมทวารวดีในสังคมไทย ให้เป็นที่ประจักษ์ พร้อมทั้งสร้างกิจกรรมเชื่อมโยงการท่องเที่ยวเชิงโบราณคดี ตามรอยพระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี ส่งเสริมกิจกรรมให้สอดคล้องกับหน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การศึกษาของเยาวชนในสถานศึกษา ประชาชนทั่วไป เพื่อสร้างความรักและหวงแหนในโบราณสถาน พระพุทธศาสนา และวัฒนธรรมท้องถิ่น ที่สำคัญเพื่อนำไปสู่การสร้างชุด

ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาเพื่อต่อยอดการพัฒนาขีดความสามารถในการอนุรักษ์ และสร้าง (Application) เชื่อมโยงเครือข่ายอย่างยั่งยืน

### 3.8 สรุปกระบวนการดำเนินการวิจัยตามแผนงาน





## บทที่ 4

### ผลการศึกษาวิจัย

ผลการวิจัยในบทนี้ เป็นการนำผลจากการวิจัยภายใต้แผนงานวิจัย ทั้ง 3 โครงการวิจัยย่อย มาวิเคราะห์ สังเคราะห์ สรุปและเรียบเรียงรายงานผลตามกระบวนการวิจัย จากนั้นจึงสรุปองค์ความรู้ที่ได้รับตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย มีรายละเอียดดังนี้

#### 4.1 ประวัติศาสตร์และองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดี

ผลการศึกษาวิจัยของโครงการวิจัยย่อยที่ 1 เป็นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (Document Research) ร่วมกับวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งมุ่งศึกษาข้อมูลหลักจาก หนังสือ ตำรา เอกสารทางวิชาการ รวมถึงแหล่งข้อมูลจาก พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติราชบุรี พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติอุทอง พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติบ้านเก่า ร่วมกับการศึกษาหลักฐานทางโบราณคดีในเชิงประจักษ์ จากการสำรวจร่องรอยหลักฐานที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในพื้นที่วิจัย 4 แห่ง และผู้ให้ข้อมูลวิจัยและผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้อง จำนวน 56 คน โดยมีผลการศึกษา ดังนี้

##### 4.1.1 การศึกษาประวัติศาสตร์และองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดี

การศึกษาประวัติศาสตร์และองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดีเป็นการรวบรวมความรู้ เอกสารโครงการวิจัยนี้ร่วมกับวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์ ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับ ประวัติศาสตร์และองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดี จากเอกสารที่เกี่ยวข้องเป็นเบื้องต้น เช่น หนังสือของนักวิชาการโบราณคดี นักประวัติศาสตร์ คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา วรรณกรรม พระพุทธศาสนาในลังกา พม่า ล้านนา ล้านช้าง ตลอดจนงานคนควา ด้านภูมิศาสตร์ของนักประวัติศาสตร์ และนักโบราณคดี ที่ได้ศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับเรื่องทวารวดี รวมทั้งการวิเคราะห์ข้อมูลทางด้าน ศิลปกรรมว่ามีความเกี่ยวข้องกับเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาว่าสอดคล้องกันมานาน้อยเพียงใด แล้วจึงนำเสนอผลการวิจัยที่สร้างองค์ความรู้ใหม่

ในขั้นแรก เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ทวารวดีที่เป็นการรวบรวมความรู้และเอกสาร (Document Analysis) และงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องของนักวิชาการทั้งประเทศไทยและต่างประเทศ



ที่ล้วนแสวงหาข้อมูลในด้านต่างๆ ทั้งที่กว้างและลุ่มลึกในเรื่องอารยธรรมทวารวดี เป็นการศึกษาทั้งทางด้านจุลภาคและมหภาคเพื่อระบุให้ได้ว่า อารยธรรมทวารวดี คืออะไร และมีความเป็นมาอย่างไร

ขั้นที่สอง ได้ทำการศึกษาองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดีจากเอกสาร หลักฐานทางโบราณคดี และนักวิชาการ รวมถึงผู้ให้ข้อมูลและผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้องเพื่อรวบรวมองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับอารยธรรมทวารวดี

ขั้นที่สาม ได้ลงสำรวจพื้นที่เชิงประจักษ์ใน 4 พื้นที่ด้วยกัน ได้แก่ เมืองโบราณบ้านคูบัว จังหวัดราชบุรี พิพิธภัณฑ์บ้านดอนตาเพชร จังหวัดกาญจนบุรี เมืองโบราณทุ่งขวาง จังหวัดนครปฐม และเมืองโบราณอำเภอบัวชุม จังหวัดสุพรรณบุรี

ขั้นที่สี่ ประมวลองค์ความรู้ ตรวจสอบ จัดทำเป็นหนังสือหรือเอกสารเผยแพร่ความรู้สู่สาธารณะเพื่อการใช้ประโยชน์ และการเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมต่อไป

ในกระบวนการดังกล่าวที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้วนั้น คณะผู้วิจัยในโครงการย่อยที่ 1 ได้ทำการศึกษารายละเอียดตามประเด็นดังต่อไปนี้

### 1) การศึกษาประวัติศาสตร์อารยธรรมทวารวดี

คณะผู้วิจัยได้รวบรวมเอกสารเกี่ยวกับอารยธรรมทวารวดี จากตำราวิชาการและหนังสือที่มีความเชื่อถือได้ เริ่มต้นด้วยการศึกษางานแปลบันทึกของหลวงจีนเหียนจิ่ง (Hiuan Tsang) เกี่ยวกับการเดินทางไปสืบทอดพระพุทธศาสนาที่อินเดียช่วงปี พ.ศ. 1172 – 1188<sup>93</sup> (เป็นช่วงครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 12) นับเป็นเวลาเกือบ 120 ปีมาแล้ว ในยุคเริ่มต้นของการศึกษานั้นเป็นเรื่องชื่อของอาณาจักรโบราณที่อยู่ทางทิศตะวันตกของอีสานปุระ (กัมพูชา) และทิศตะวันออกของศรีเกษตร (พม่า) มีอาณาจักรแห่งหนึ่งชื่อว่า โถโลโปตี (To-lo-po-ti)<sup>94</sup> ซึ่งนักวิชาการส่วนใหญ่ลงความเห็นว่าหมายถึงทวารวดี ที่ตั้งอยู่บริเวณภาคกลางของประเทศไทย ที่ปรากฏหลักฐานจารึกที่ปรากฏชื่อ"ศรีทวารวดี ศวรปุณยะ" บนเหรียญเงินและหลักศิลาจารึก ซึ่งสรุปความแล้วเชื่อว่าหมายถึงชื่อของอาณาจักร และได้พบ

<sup>93</sup> รัศมี ชูทองเดช , 150 ปี สมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชูปถัมภ์กับการพัฒนาการโบราณคดีไทย, (กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, พ.ศ. 2555), หน้า 78.

<sup>94</sup> ศ.มจ.สุภัทรวดี ดิศักดิ์, ศิลปะในประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานครการพิมพ์, พ.ศ. 2513), หน้า 9.

หลักฐานทางด้านศิลปกรรมที่แสดงให้เห็นถึงการรับอารยธรรมจากภายนอก โดยเฉพาะด้านศาสนาจากอินเดีย ในการศึกษาประเด็นนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็น 2 ส่วนด้วยกัน คือ

### 1.1 การศึกษาข้อมูลเชิงเอกสาร

คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาค้นคว้าข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับ “ทวารวดี” จากเอกสาร บันทึก จดหมายเหตุ และหนังสือ ทั้งที่มีความเห็นสอดคล้องกัน และในส่วนที่มีความเห็นขัดแย้งกัน จึงทำให้คณะผู้วิจัยสรุปข้อมูลวิจัย โดยมีผลการศึกษาได้แบ่งออกเป็นช่วงเวลา 4 ช่วง ดังนี้

- 1) สมัยก่อนทวารวดีตอนต้น (ราวพุทธศตวรรษที่ 6 - 11)
- 2) สมัยทวารวดีตอนต้น (ราวพุทธศตวรรษที่ 12 - 13)
- 3) สมัยทวารวดีตอนกลาง (ราวพุทธศตวรรษที่ 14 - 15)
- 4) สมัยทวารวดีตอนปลาย (ราวพุทธศตวรรษที่ 16 - 18)

ด้วยรายละเอียดเชิงเอกสาร ด้วยการศึกษาตั้งแต่ในประเด็นของความหมายของคำว่า ทวารวดี เป็นภาษาสันสกฤต แปลว่า ประกอบด้วยประตู ซึ่งอาจหมายถึง เมืองท่า และคำว่า ทวารวดี อาจเทียบได้กับ ทวารกา ซึ่งเป็นชื่อเมืองของพระฤๅษณ์ในมหากาพย์เรื่อง มหาภารตะ



ภาพพระถังซำจั๋งเดินทางจากจีนสู่อินเดีย มือขวาถือแส้ มือซ้ายถือม้วนคัมภีร์

อันมีผลวิจัยจากข้อสรุปในการศึกษาที่พอจะประมวลได้ตามข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลา ดังนี้

### 1) สมัยก่อนทวารวดีตอนต้น (ราวพุทธศตวรรษที่ 6 - 11)

เป็นช่วงยุคสมัยแรก เริ่มจากการศึกษาคนคว่าเชิงเอกสารถึงสภาพสังคมโดยภาพรวมในราว 2,500 ปี มีพัฒนาการสังคมวัฒนธรรมต่อเนื่องเป็นบ้านเมืองสืบมาจนถึงยุคทวารวดี และมีความเกี่ยวข้องเป็นเครือญาติกับบ้านเมืองและแคว้นที่อยู่โดยรอบ<sup>95</sup> อย่างน้อย 3 กลุ่มใหญ่ที่เรียกตัวเองว่า “คนไทย”

กลุ่มแรก เป็นกลุ่มคนพื้นเมืองดั้งเดิมที่อาศัยอยู่มากตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์มากกว่า 3,000 ปี

กลุ่มที่สอง เป็นคนจากภายนอกที่เคลื่อนย้ายเข้ามาทางลุ่มแม่น้ำโขงลงมาตามเส้นทางคมนาคมทางบกตะวันตก-ตะวันออกกับเหนือ-ใต้ ผ่านลำน่านาน-ยม-ปิง คือ เมืองเหนือจนถึงลุ่มน้ำเจ้าพระยาในสมัยต่อมา

กลุ่มที่สาม เป็นคนจากภายนอกเคลื่อนย้ายเข้ามาทางทะเล เลียบชายฝั่งจากกวางตุ้ง-กวางสี และเวียดนามเข้าสู่ลุ่มน้ำเจ้าพระยา รวมถึงกลุ่มที่มาทางทะเลอันดามันในช่วงพุทธศตวรรษที่ 6 - 9 เป็นช่วงที่อินเดียมีการส่งเสริมการค้ากับเมืองท่าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยใช้เส้นทางเดินเรือระหว่างภูมิภาคตะวันตกและตะวันออก ในประวัติศาสตร์โดยเฉพาะช่วงพุทธศตวรรษที่ 8 - 9<sup>96</sup> เพราะเป็นพื้นที่ราบลุ่มมีแม่น้ำลำคลอง สามารถติดต่อกับบ้านเมืองภายนอก ทางทะเลได้สะดวก จึงมีประชากรเพิ่มขึ้นอย่างหนาแน่นในแต่ละภูมิภาคของประเทศ เนื่องจาก 2 สาเหตุ<sup>97</sup> คือการโยกย้ายถิ่นฐานของกลุ่มชนภายในเองและการอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนจาก ภายนอกเข้ามาตั้งถิ่นฐานเกิดเป็นบ้านเมืองขึ้น

จากนั้นคณะผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการของราชวงศ์ต่าง ๆ ประกอบด้วย

1. ศึกษาเมือง/รัฐและราชวงศ์ต่าง ๆ เราคงต้องมองย้อนไปถึงช่วงที่พระเจ้าอโศกทำการส่งพระสงฆ์เป็นสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศต่าง ๆ ซึ่งในการครั้งนี้ พระสมณทูต

<sup>95</sup> สุจิตต์ วงศ์เทศ, คนไทยมาจากไหน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, พ.ศ. 2548), หน้า 268.

<sup>96</sup> ศรีศกร วลลิโกดม, อารยธรรมตะวันออก, ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์เนต พรินติ้ง เซ็นเตอร์ จำกัด, พ.ศ. 2545), หน้า 15.

<sup>97</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้า 15-16.



สายที่ 8 ประกอบด้วย พระโสณะกับพระอุตระ ไปยังสุวรรณภูมิ<sup>98</sup> ในช่วงที่มีหลักฐานปรากฏชัดเจนจะเริ่มที่ ราชวงศ์คุปตะ ซึ่งเป็นจักรวรรดิอินเดียโบราณที่รุ่งเรืองระหว่างพุทธศตวรรษที่ 9-11 ก่อนสมัยทวารวดี ก่อตั้งขึ้นโดยพระเจ้าศรีคุปตะ มีเมืองหลวงอยู่ที่ปาฏลิบุตร เป็นเมืองที่มีความรุ่งเรืองภายใต้การนำของพระมหากษัตริย์ราชวงศ์คุปตะทำให้มีความเจริญในด้านวิทยาศาสตร์ ศิลปะ วัฒนธรรม นักประวัติศาสตร์จัดระดับราชวงศ์คุปตะอยู่ในระดับเดียวกับราชวงศ์ฮั่น ราชวงศ์ถัง และจักรวรรดิโรมัน สมัยจักรวรรดิคุปตะถือกันโดยนักวิชาการบางคนว่าเป็นยุคทองของอินเดียในด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี วิศวกรรม ศิลปะ วรรณคดี ตรรกศาสตร์ คณิตศาสตร์ ดาราศาสตร์ ศาสนา และปรัชญา และราชวงศ์ปาละ เรียงมาตามลำดับ

2. ศึกษาถึงศิลปะการสร้างพระพุทธรูปที่ปรากฏขึ้นในอินเดียตะวันออกเฉียงใต้ที่จัดเป็นศิลปะสมัยอินเดียอย่างแท้จริงในสมัยที่ 2 ถือเป็นศิลปะร่วมสมัยกับศิลปะคันธารราฐ ศิลปะมถุรา และศิลปะอมราวดี ราวพุทธศตวรรษที่ 6-7 ศิลปะแบบคุปตะ ราวพุทธศตวรรษที่ 10 – 11 ศิลปะแบบหลังคุปตะ ราวพุทธศตวรรษที่ 12 – 13 และศิลปะแบบปาละ ช่วงพุทธศตวรรษที่ 14 – 17<sup>99</sup> ในช่วงเวลานั้นศิลปะอมราวดีซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะคันธารราฐและมถุราผสมผสานกัน ซึ่งการสร้างสัญลักษณ์พระพุทธรูปก็เริ่มในช่วงศิลปะอมราวดีเช่นกัน นับได้ว่ามีบทบาทสำคัญอยู่ในอินเดียภาคใต้ และได้ส่งอิทธิพลไปยังศิลปะลังกาในสมัยอนูราธปุระ (พุทธศตวรรษที่ 8-16) และยังได้พบว่าศิลปะอมราวดี มาปรากฏในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคแรกเริ่มเมื่อมีการรับวัฒนธรรมทางศาสนา ทั้งในศิลปะขวา เขมร จัมปา และในดินแดนไทยก่อนสมัยทวารวดี และด้วยเหตุนี้เองจึงให้อิทธิพลมายังศิลปะทวารวดีในยุคแรกอีกด้วย ด้วยลักษณะพระพุทธรูป 4 แบบ คือ แบบประทับยืน แบบประทับนั่ง แบบนาคปรก และแบบประทับนั่งห้อยพระบาท<sup>100</sup>

3. ศึกษาถึงความสัมพันธ์ของเมืองต่าง ๆ กับเมืองโบราณอู่ทอง ถือเป็นศูนย์กลางทางศาสนาที่เก่าแก่ที่สุดของรัฐทวารวดี พบได้จากประติมากรรมระดับศาสนสถาน เช่น แผ่นดินเผารูป

<sup>98</sup> ศ.มจ.สุภัทโรติ ศิสิกกุล, **พุทธศาสนาในประเทศไทย**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, พ.ศ. 2520), หน้า 27.

<sup>99</sup> ศ.มจ.สุภัทโรติ ศิสิกกุล, **พระพุทธรูปอินเดีย และ ความรู้ใหม่เกี่ยวกับโบราณคดีจีน**, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, พ.ศ. 2547), หน้า 1.

<sup>100</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้า 25.



พระสงฆ์อุ้มบาตร ภาพปูนปั้นพระพุทธรูปนาคปรก อายุราวพุทธศตวรรษที่ 9-10 ซึ่งมีรูปแบบคล้าย ศิลปะสมัยอมราวดีที่เจริญอยู่ทางภาคใต้ของอินเดีย แถบลุ่มแม่น้ำกฤษณา - โคทาวรี<sup>101</sup>

4. ศึกษาถึงลักษณะการเคลื่อนตัวเข้ามาตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชนที่อยู่อาศัยมาตั้งแต่ สมัยก่อนประวัติศาสตร์จนเข้าสู่สมัยทวารวดี ของบ้านดอนตาเพชร อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี เมืองโบราณทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน และที่บ้านคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี พบโบราณวัตถุมี อายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-15 หลักฐานชี้ให้เห็นถึงการแต่งกาย วิถีชีวิต สภาพสังคมของคนสมัย ทวารวดีได้เป็นอย่างดีเช่น ประติมากรรมปูนปั้นรูปบุคคล รูปสตรีพร้อมเครื่องดนตรี<sup>102</sup> เป็นต้น

## 2) สมัยทวารวดีตอนต้น (ราวพุทธศตวรรษที่ 12 - 13)

ในช่วงสมัยทวารวดีตอนต้นนี้คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาเกี่ยวกับลักษณะของศิลปะ ร่องรอยหลักฐานทวารวดีที่แพร่หลายอยู่ในภาคกลางของประเทศไทย ปรากฏร่องรอยบริเวณจังหวัด นครปฐม อุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี และจังหวัดราชบุรี เริ่มต้นขึ้นอย่างแท้จริง เริ่มพบหลักฐานดังนี้

1. การศึกษาค้นคว้าของ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ กับศาสตราจารย์ออร์ช เซเดส์ (G. Coedes) ได้พบหลักฐานร่องรอยอารยธรรมระหว่างปี พ.ศ. 2468-2473 โดยเริ่มตั้งแต่การ ให้คำจำกัดความของคำว่า "ศิลปะทวารวดี" ขึ้นเป็นครั้งแรก (แต่ตัวอาณาจักรนั้นยังคงเป็นสิ่งสมมุติอยู่ ทั้งนี้เพราะชื่อและสถานที่ตั้งของอาณาจักรนี้ได้ตั้งขึ้นจากข้อความที่มีอยู่เพียงเล็กน้อยในจดหมายเหตุ จีน) ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12<sup>103</sup> โดยให้ความหมายถึงสกุลช่างประติมากรรมทางพุทธศาสนาที่มี ลักษณะดั้งเดิมเป็นของตนเอง ถึงแม้ว่าจะมีอิทธิพลของศิลปะอินเดียแบบคุปตะผสมอยู่ด้วยก็ตาม

2. ศึกษาจากบทความในวารสาร Ars Asiatica ของศาสตราจารย์ออร์ช เซเดส์ ซึ่งเป็น นักภาษาศาสตร์แห่งสำนักงานฝรั่งเศส กล่าวว่ามียุทธชื่อทวารวดีอยู่ทางภาคกลางของประเทศไทย ซึ่งมี ลักษณะศิลปะที่ใกล้เคียงกับแบบคุปตะของอินเดีย โดยมีศูนย์กลางอยู่บริเวณทิศตะวันตกและเหนืออ่าว ไทย เรียกว่า ศิลปะทวารวดี IL'art de Dvaravati และเชื่อว่าเมืองอุทอง คือเมืองหลวงของอาณาจักรนี้

<sup>101</sup> สฤณีพงศ์ ขุนทอง, แนวคิดใหม่เกี่ยวกับพัฒนาการทางวัฒนธรรมของเมืองโบราณอุทอง, (กรุงเทพมหานคร : วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร ฉบับภาษาไทย ปีที่ 11 ฉบับที่ 2 เดือนพฤษภาคม - สิงหาคม, พ.ศ. 2561), หน้า 2889.

<sup>102</sup> ดำรงพันธ์ อินฟ้าแสง, การจัดระบบฐานข้อมูลของผลการศึกษาลักษณะดินที่ได้จากการขุดค้นทาง โบราณคดีในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร:มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547), หน้า 26-39.

<sup>103</sup> ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงแปลความเห็นของศาสตราจารย์ฌอง บวสเซลิเยร์ (Jean Boisselier), วารสารโบราณคดี.ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๔ เมษายน-มิถุนายน ๒๕๑๒, หน้า ๓๗.

ต่อมาได้อ่านจารึกบนเหรียญเงินสองเหรียญ พบที่นครปฐมและอุทอง ทั้งเหรียญและจารึกนี้เป็นอักษรปัลลวะ ภาษาสันสกฤตกำหนดอายุจากรูปอักษรได้ว่าอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 12-13

3. การศึกษาประวัติศาสตร์ในช่วงระหว่างพุทธศตวรรษที่ 9 - 11 ศิลปะส่วนใหญ่เป็นงานประติมากรรมที่นำเข้ามาจากอินเดีย และเป็นยุคแรกๆ ที่เริ่มมีการสร้างรูปเคารพขึ้นเองบ้างแล้ว อันจัดเป็นศิลปกรรมสมัยก่อนทวารวดีในส่วนที่เป็นรูปเคารพเนื่องในศาสนา นี้ กล่าวได้ว่าล้วนแต่รับอิทธิพลมาจากอินเดีย อิทธิพลของศิลปะอินเดียที่ปรากฏในระยะเวลา นี้ ได้แก่ ศิลปะอมราวดี (พุทธศตวรรษที่ 6-9) ศุปตะ (พุทธศตวรรษที่ 9-11) และ ศิลปะหลังศุปตะ (พุทธศตวรรษที่ 11-13) และจากร่องรอยของโบราณสถานปรากฏหลักฐานแน่ชัดอายุเก่าที่สุดคือ สมัยราชวงศ์ปัลลวะ มีอำนาจอยู่แถบอินเดียตอนใต้ อยู่ประมาณ 650 ปี คือราว พ.ศ. 800-1450 โดยเริ่มจากกลุ่มเล็กๆ แล้วก็ค่อยๆ มีอำนาจขึ้นมา แล้วก็แผ่อำนาจอิทธิพลไปยังดินแดนอื่นๆ พร้อมๆ กับรับอารยธรรมอื่นๆ ไปด้วย และมีการติดต่อค้าขายหรือเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีกับประเทศต่างแดน ทำให้มีหลักฐานการกล่าวถึงจากข้อมูลต่างๆ อย่างมากมาย

4. ศึกษาเมือง/รัฐและราชวงศ์ปัลลวะ ซึ่งเป็นจักรวรรดิในสมัยปลายสมัยคลาสสิกในอนุทวีปอินเดีย ที่ได้รับการบรรยายโดยศัตร์วาทเป็น “ประมุขแห่งกวาดา” (Gaur, West Bengal) คำว่า “ปัลลวะ” ในภาษาเบงกอล แปลว่า “ผู้พิทักษ์” ที่ใช้เป็นสร้อยพระนามของกษัตริย์ทุกพระองค์ พระเจ้าโคปาละทรงเป็นกษัตริย์องค์แรกของราชวงศ์ผู้ขึ้นครองราชย์ใน พ.ศ.1293 มีความรุ่งเรืองอยู่ราวสี่ร้อยปีระหว่าง พ.ศ. จนถึง พ.ศ.1663 ที่เป็นสมัยของความมั่นคงและความสงบสุข ในช่วงนี้มีการสร้างวัดและงานศิลปะต่าง ๆ รวมทั้งการก่อตั้งมหาวิทยาลัยที่นาลันทา และวิกรมศิลา

5. ศึกษาศิลปะอมราวดี ปรากฏในหนังสือ L'Archeologie Mone de Dvaravati คือ พระพุทธรูปนาคนคร ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่วัดอุทัยมังคลาราม ตำบลหินลาด อำเภอยะรัง จังหวัดนครราชสีมา เป็นพระพุทธรูปนาคนครปางสมาธิ ครองจีวรห่มเฉียง จีวรเรียบไม่มีริ้ว และไม่ปรากฏชายสังฆาฏิ ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะอย่างหนึ่งของศิลปะอมราวดี รวมทั้งลักษณะของพระพักตร์และท่วงท่าที่แสดงการขัดสมาธิอย่างหลวม ๆ ก็ยังรักษารูปแบบของอมราวดีไว้ด้วยเช่นกัน ซึ่งอาจเป็นศิลปะอมราวดีที่ไปปรากฏในศรีลังกา<sup>104</sup>

<sup>104</sup> Pisit Charoenwongsa and M.C. Subhadradis Diskul, op cit..pp. 107-108. และดูใน Pierre Dupont, L'Archeologie Mone de Dvaravati, (Paris : Ecole Francaise d'Extreme-Orient, 1959), p. 238.

6. ศีลปะพระนาครปกรที่เป็นลักษณะแบบทวารวดี กำหนดอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 12<sup>105</sup> พระพุทธรูปจัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์ จังหวัดลพบุรี ซึ่งพระพุทธรูปองค์หลังนี้ส่วนกลางพระหัตถ์ขวามีเครื่องหมายวงกลม (Cercles) หมายถึง จักรอันแสดงถึงสัญลักษณ์ของความเป็นมงคล (Marques du Predestine) สามารถกำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ 12-13<sup>106</sup> การศึกษาท่านยี่น การครองจีวร การยกพระหัตถ์ของพระพุทธรูป จากนั้นจึงเก็บรวบรวมข้อมูลที่พบมาวิเคราะห์ต่อไป

### 3) สมัยทวารวดีตอนกลาง (ราวพุทธศตวรรษที่ 14-15)

ในช่วงยุคสมัยทวารวดีตอนกลางนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาหลักฐานเอกสารหลายแหล่งด้วยกัน เช่น เอกสารงานแปลของพระภิกษุเหียนจิ่ง (Hiuan Tsang) เอกสารเล่มนี้ชื่อว่า Siyuki : Buddhist records of the Western world<sup>107</sup> โดยในบันทึกได้กล่าวถึงหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับดินแดนที่อยู่ระหว่างพม่ากับเขมร คือ บริเวณภาคกลางของประเทศไทย การปรากฏขึ้นของคำว่า "ศิลปะทวารวดี" ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12<sup>108</sup> ประกอบด้วยประติมากรรมทางพุทธศาสนาที่มีลักษณะอิทธิพลของศิลปะอินเดียแบบคุปตะผสมอยู่ จารึกบนเหรียญเงินสองเหรียญ ที่กล่าวถึงศรีทวารวดี รวมทั้งได้พบชิ้นส่วนจารึกอีกสองชิ้น ทั้งเหรียญและจารึกนี้เป็นอักษรปัลลวะ กำหนดอายุจากรูปอักษรได้ว่าอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 12-13 จากการค้นพบและการเผยแพร่อยู่ระหว่างปี พ.ศ. 2495-2505

2. ศึกษาจากบันทึกการเดินทางของพระฮัจจิง (I-Tsing) พระภิกษุชาวจีนที่เดินทางไปแสวงบุญ ณ ประเทศอินเดีย แต่เป็นการเดินทางทางน้ำในราวพุทธศตวรรษที่ 13 บันทึกนี้ปรากฏใน

<sup>105</sup> Pisit Charoenwongsa and M.C. Subhadradis Diskul, *Archaeologia Mundi : Thailande*, (Genenve : Nagel, 1976).

<sup>106</sup> Jean Boisselier, *La Sculpture en Thaïlande*, (Fribourg : Office du Livre, 1974), pp. 76-77, fig. 43.

<sup>107</sup> Samuel Beal, *Siyuki : Buddhist records of the Western world*, (Hiuan Tsang, London : Trubner), 1884.

<sup>108</sup> ศาสตราจารย์ผอง บวสเชอเลียร์ (Jean Boisselier) มจ.สุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงแปล, "การค้นคว้าเมื่อเร็ว ๆ นี้ ณ เมืองนครปฐม." ใน *วารสารโบราณคดี*. ปีที่ 2 ฉบับที่ 4 เมษายน-มิถุนายน 2512, หน้า 37.



เอกสาร ชื่อ A Record of the Buddhist Religion ; as practised in India and the Malay Archipelago (A.D. 671-675) by I-Tsing,<sup>109</sup>

3. ศึกษาจากการค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีชี้ให้เห็นว่า ดินแดนเมืองคูบัว จังหวัดราชบุรี เคยเป็นเมืองท่าที่เจริญรุ่งเรืองในยุคทวารวดี โดยลักษณะแผนผังของเมืองนี้เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามุมมน มีลำน้ำไหลผ่านสองสาย คือ ห้วยคูบัวกับห้วยชินสีห์ ทั้งนี้ มีการสันนิษฐานว่า สถาปัตยกรรมในเมืองโบราณคูบัวนั้นได้รับอิทธิพลทางด้านศิลปะจากช่างสมัยราชวงศ์คุปตะ ประเทศอินเดีย พร้อมกับการค้นพบหลักฐานชี้ให้เห็นว่าพุทธศาสนาได้รุ่งเรืองในประเทศไทยมากกว่า 1,000 ปี ประกอบด้วย ประติมากรรมปูนปั้นและดินเผา เช่น พระพุทธรูป พระโพธิสัตว์ เทวดาหรือบุคคลชั้นสูง เครื่องมือเครื่องใช้ เครื่องประดับต่าง ๆ สันนิษฐานได้ว่าเมืองคูบัวเจริญรุ่งเรืองอยู่ในยุคทวารวดีราวพุทธศตวรรษที่ 11-16 และโบราณวัตถุที่ค้นพบส่วนใหญ่ ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ราชบุรี และบางส่วนเก็บรักษาไว้ที่วัดโฆลงสุวรรณคีรี<sup>110</sup>

4. การศึกษาของรองศาสตราจารย์สุรพล นาถะพินธุ และศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ จากคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร รายงานผลการทำวิจัยเรื่อง ประวัติวัฒนธรรมลุ่มน้ำทวน-จระเข้สามพัน จากการสำรวจข้อมูลวัฒนธรรมสมัยโบราณในลุ่มน้ำทวน (จ.กาญจนบุรี)-จระเข้สามพัน (จ.สุพรรณบุรี) ได้ข้อสรุปที่สำคัญ 4 ประการคือ<sup>111</sup>

1) พื้นที่บริเวณดังกล่าวมีประวัติการอยู่อาศัยของมนุษย์มาตั้งแต่ช่วงยุคก่อนประวัติศาสตร์โดยใช้แม่น้ำเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญ และรุ่งเรืองขึ้นอย่างมากจนมีเมืองอุทอง เป็นในช่วง 2,300-2,200 ปีที่แล้ว

2) อุทอง เป็นศูนย์กลางพุทธศาสนาที่เก่าแก่ที่สุดในวัฒนธรรมทวารวดี แต่ไม่เก่าแก่ไปถึงสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช

3) เมืองอุทอง ไม่เคยร้างอย่างที่เคยเข้าใจกันมา แต่มีขนาดความสำคัญน้อยลงในช่วงหลัง พ.ศ.1600 โดยมีศูนย์กลางความเจริญใหม่อยู่ที่เมืองสุพรรณบุรี

<sup>109</sup> J. Takakusu, (Junjiro) A Record of the Buddhist Religion ; as practised in India and the Malay Archipelago (A.D. 671-675) by I-Tsing, NewDelhi, Second Indian Edition, 1982.

<sup>110</sup>การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.), เมืองโบราณบ้านคูบัว, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://thai.tourismthailand.org/Attraction/>

<sup>111</sup> สุรพล นาถะพินธุ และ ศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ, รายงานการสำรวจข้อมูลวัฒนธรรมสมัยโบราณ ประวัติวัฒนธรรมลุ่มน้ำทวน-จระเข้สามพัน, สนับสนุนโดย บริษัท มติชน จำกัด (มหาชน) พ.ศ. 2552).



4) ไม่มีหลักฐานยืนยันได้เลยว่าพระเจ้าอู่ทองมาจากเมืองอู่ทอง



ภาพแสดง อ่าวไทยในสมัยโบราณ

5. ศึกษาจากงานนิพนธ์ของศาสตราจารย์หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ในหนังสือ ศิลปะในประเทศไทย ซึ่งได้ใช้คำว่า ศิลปะสมัยทวารวดี กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๖<sup>112</sup> และได้ใช้เป็นตำราเรียนประวัติศาสตร์ศิลปะมาโดยตลอดจนถึงปัจจุบัน

6. ศึกษาจากงานเขียนของรองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม เรื่อง โบราณคดีไทยในทศวรรษที่ผ่านมา ท่านมีสรุปประเด็นเกี่ยวกับเมืองอู่ทองไว้ว่า ชุมชนบริเวณเมืองอู่ทองมีพัฒนาการมาจากชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์จนถึงสมัยทวารวดีที่มีการติดต่อสัมพันธ์กับชุมชนภายนอก ทั้งทางบกทางเรือ สันนิษฐานว่าคงเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ และวัฒนธรรมระหว่างช่วงพุทธศตวรรษที่ 8-12 หลังจากนั้นจึงค่อยลดบทบาทเป็นเมืองรองจากนครปฐม ก่อนที่จะร้างไปในที่สุด

#### 4) สมัยทวารวดีตอนปลาย (พุทธศตวรรษที่ 16-18)

ในยุคสมัยนี้ได้ศึกษาจากงานเขียนหนังสือ เอกสารทางวิชาการ ของศาสตราจารย์ บวสเชอเลียร์ ในแต่ละบทความได้เสนอแนวความคิดใหม่ ๆ รวมทั้งการแบ่งกลุ่มรูปแบบและการจัดลำดับอายุสมัยของศิลปะทวารวดี เมืองอู่ทองและความสำคัญของเมืองอู่ทองในประวัติศาสตร์ไทย และเป็นเมืองเอกที่พบหลักฐานการอยู่อาศัยอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์

1. จากข้อสันนิษฐานของศาสตราจารย์ บวสเชอเลียร์ ที่เสนอว่า เมืองอู่ทองอาจจะเคยเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรฟูนัน เพราะการพบโบราณวัตถุที่มีศิลปะรุ่นเดียวกับฟูนัน โดยเฉพาะ

<sup>112</sup> ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล, ศิลปะในประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ 9. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2538), หน้า 8.

กำไลและลูกปัดจำนวนมาก โดยอาจเป็นศูนย์กลางทางผ่านของวัฒนธรรมอินเดียไปยังเมืองออกแก้ว นอกจากนี้ ท่านยังสนับสนุนแนวคิดเรื่องพระเจ้าอุทุมพรมาจากเมืองอุทุมพร ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช รัชกาลที่ 1 โดยการชุดแต่งเจดีย์หมายเลข 1 ถูกสร้างขึ้นในสมัยทวารวดีแล้วบูรณะในสมัยอยุธยา จึงอาจเป็นไปได้ว่าเชื้อสายของพระเจ้าอุทุมพรอาจก็เคยอยู่ที่นี้มาก่อน

2. จากการศึกษาพื้นที่วิจัยซึ่งเป็นชุมชนโบราณมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย รวมทั้งแหล่งโบราณคดีอื่น ๆ ที่เคยเป็นชุมชนยุคก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายอีกหลายแหล่ง บางแหล่งยังเป็นชุมชนที่ผู้คนอยู่อาศัยต่อมาในสมัยหลังวัฒนธรรมแบบทวารวดีอีกด้วย ชุมชนโบราณเหล่านี้ พบกระจายอยู่ริมฝั่งหรืออยู่ในบริเวณลุ่มของน้ำทวนจะเข้สามพัน ตั้งแต่เขต อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี มาจนถึงเขต อำเภอดอนเจดีย์ และอำเภออุทุมพร จังหวัดสุพรรณบุรี แต่โดยพบมากที่สุดในพื้นที่ อำเภออุทุมพรซึ่งชุมชนสมัยโบราณเหล่านี้ตั้งอยู่ในบริเวณที่มีทางน้ำไหลผ่าน หรือในบริเวณที่สามารถเข้าถึงลำน้ำต่างๆ ได้สะดวก ทางน้ำเหล่านั้นสามารถใช้เป็นเส้นทางคมนาคมเชื่อมต่อกับแม่น้ำสายหลัก เช่น แม่น้ำท่าว่า ที่มาบรรจบกับแม่น้ำจะเข้สามพัน หรือแม่น้ำทวน ที่เชื่อมไปยังลำน้ำแม่กลองได้ลักษณะการเลือกทำเลที่ตั้งชุมชนเช่นนี้ ซึ่งอาจจะชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของแม่น้ำสายหลัก คือ แม่น้ำจะเข้สามพัน และแม่น้ำทวน ที่สามารถใช้ได้ทั้งเป็นเส้นทางคมนาคมเข้าสู่พื้นที่ จนกลายเป็นเครือข่ายของการแลกเปลี่ยนค้าขายระยะทางไกล

3. ศึกษาพื้นที่วิจัยบ้านดอนตาเพชร อ.พนมทวน จ.กาญจนบุรี ชุมชนสำคัญในลุ่มน้ำทวนเมื่อราว 2,200-2,300 ปีมาแล้ว และมีสัมพันธ์กับเครือข่ายแลกเปลี่ยนค้าขายระหว่างชุมชน มีการขุดพบพื้นที่สุสานของคนยุคก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย เป็นสิ่งของที่ผลิตจากพื้นที่ต่างถิ่น เช่น ลูกปัดที่ทำจากหินโมรา หรือหินอะเกต และหินโมกุล หรือหินคาร์เนเลียน สะท้อนถึงชุมชนโบราณที่บ้านดอนตาเพชร เป็นเครือข่ายของการแลกเปลี่ยนค้าขายระยะทางไกล รวมถึงโบราณวัตถุทั้งที่เป็นสิ่งของเครื่องใช้ที่ผลิตในท้องถิ่น และที่เป็นวัตถุที่มาจากต่างถิ่นชนิดต่างๆ เหมือนกับที่พบในลุ่มแม่น้ำทวน – จะเข้สามพัน โบราณวัตถุเหล่านี้เป็นพยานหลักฐานแสดงถึงความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมของผู้คนในลุ่มแม่น้ำต่าง ๆ ดังกล่าวทั้งหมดกับชุมชนที่อยู่ห่างไกลออกไป

## 1.2 การศึกษาข้อมูลวิจัยเชิงพื้นที่

ในงานวิจัยนี้ คณะผู้ทำวิจัยได้ลงพื้นที่วิจัยทั้ง 4 แห่ง คือ เมืองโบราณอุทุมพร อำเภออุทุมพร จังหวัดสุพรรณบุรี แหล่งโบราณสถานบ้านดอนตาเพชร อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี แหล่งโบราณสถานบ้านทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม และแหล่งโบราณสถานบ้านคูบัว อำเภอ



เมือง จังหวัดราชบุรี เพื่อดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงประจักษ์ร่วมกับการสำรวจร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดี สลุปเจดีย์ ประติมากรรมที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน พบรายละเอียดดังนี้

### 1) เมืองโบราณอู่ทอง อำเภ่อู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี

จากการลงพื้นที่วิจัยแห่งนี้ คณะผู้วิจัยพบร่องรอยหลักฐานทั้งที่เป็นโบราณสถาน สลุปเจดีย์อยู่มากรายหลายแห่ง รวมถึงเข้าไปสำรวจโบราณวัตถุและการสอบถามข้อมูลจากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติอู่ทอง นอกจากนี้คณะผู้วิจัยได้จัดสัมมนาระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับข้อมูลที่เป็นองค์ความรู้ ทวารวดี ในพื้นที่นี้ ดังนี้



ภาพแสดงองค์ประกอบเจดีย์หมายเลข 1



ภาพแสดงเจดีย์หมายเลข 10



ภาพการจัดกิจกรรมสัมมนาเชิงพื้นที่ของเมืองโบราณอุทอง

## 2) แหล่งโบราณสถานบ้านดอนตาเพชร อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

คณะผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สำรวจหลักฐานโบราณคดีเชิงประจักษ์ ซึ่งพบร่องรอยหลักฐานน้อยมาก ปราชญ์ท้องถิ่นซึ่งเป็นผู้ดูแลพิพิธภัณฑสถานบ้านดอนตาเพชรให้ข้อมูลว่า

“พื้นที่วิจัยแห่งนี้ เป็นชุมชนที่มีมาแต่ก่อนอารยธรรมทวารวดีจะเข้ามาถึงเสียอีก แต่อาจจะ เป็นเส้นทางผ่านของผู้คนที่เข้าไปยังเมืองโบราณอุทอง ตามลำน้ำทวนเท่านั้น”<sup>113</sup>



<sup>113</sup> จากการสัมภาษณ์ ปราชญ์ท้องถิ่น บ้านดอนตาเพชร อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี



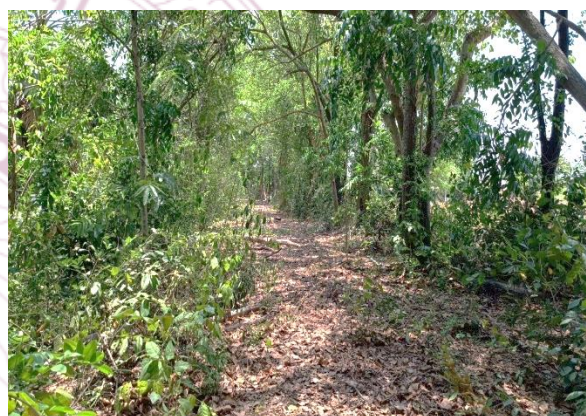


พิพิธภัณฑสถานบ้านดอนตาเพชร อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

### 3. แหล่งโบราณสถานบ้านทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม

คณะผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สำรวจหลักฐานโบราณคดีเชิงประจักษ์ ซึ่งทำให้พบร่องรอยหลักฐานน้อยมาก เพราะพื้นที่แห่งนี้ได้กลายสภาพเป็นค่ายฝึกลูกเสือประจำอำเภอกำแพงแสนไปแล้ว ประชาชนในพื้นที่ให้ข้อมูลว่า

“เมื่อก่อนนั้นเนินดินที่เห็นสูง ๆ นั้นเป็นซากอิฐเก่าจากเจดีย์เก่าแก่ ส่วนคันดินและคูน้ำก็เป็นร่องรอยของบริเวณโบราณสถานแห่งนี้ เมื่อก่อนไม่ค่อยมีคนเข้ามาในนี้เพราะว่าน้ำกลัว แต่ตอนนี้เจ้าของที่ดินข้าง ๆ ปรับเป็นค่ายลูกเสือ ทำให้มีคนเข้าออกมากขึ้น”<sup>114</sup>



บริเวณแหล่งโบราณสถานบ้านทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม

### 4. แหล่งโบราณสถานบ้านคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี

พื้นที่วิจัยแห่งนี้ถือเป็นแหล่งประวัติศาสตร์ทวารวดีที่มีร่องรอยความเจริญในช่วงหนึ่งเลยทีเดียว การค้นพบร่องรอยหลักฐานต่าง ๆ ทั้งสถูปเจดีย์ พระพุทธรูปดินเผา อิฐเก่า ที่สำคัญศิลปากรที่ 2 นำมาเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติราชบุรี ภัณฑารักษ์ประจำพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติราชบุรีได้ให้ข้อมูลว่า

“ร่องรอยประวัติศาสตร์ทวารวดีที่ถูกค้นพบและเก็บรักษาไว้ที่นี่มีหลายอย่าง แต่ชิ้นที่มีความสมบูรณ์มาก ๆ ก็จะถูกนำมาไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร กรุงเทพมหานคร และบางส่วน

<sup>114</sup> จากการสัมภาษณ์ ประชาชนบ้านทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม



ก็เก็บไว้ในพื้นที่ เช่น ที่พิพิธภัณฑ์สถานของท่าน ดร.อุดม สมพร ที่ตั้งอยู่บริเวณวัดโขลงสุวรรณคีรี ก็มียุหลายชิ้น”<sup>115</sup>

และจากการสำรวจในพื้นที่เมืองโบราณแห่งนี้ได้รับความสนใจจากนักวิชาการด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ศิลปะมาตั้งแต่อดีต เนื่องจากพบหลักฐานโบราณวัตถุสถานสมัยทวารวดีเป็นจำนวนมาก และมีรูปแบบที่สวยงาม



ภาพชิ้นส่วนโบราณวัตถุที่พบในพื้นที่บ้านคูบัวและที่เก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติราชบุรี

<sup>115</sup> จากการสัมภาษณ์นักวิชาการ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติราชบุรี จังหวัดราชบุรี

#### 4.1.2 การวิเคราะห์ข้อมูลการศึกษาประวัติศาสตร์และองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดี

จากหลักฐานและข้อมูลเชิงเอกสารที่แบ่งเป็นช่วงยุคทั้ง 4 ช่วงยุคนั้น นำมาเข้าสู่กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลการศึกษาประวัติศาสตร์และองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดีเป็นการวิเคราะห์การรวบรวมความรู้ เอกสารโครงการวิจัยนี้ร่วมกับวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีการแบ่งเป็น 3 หัวข้อ ได้แก่

##### 1. สภาพสังคมของอารยธรรมทวารวดี

ในประเด็นนี้คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์ในบริบทตั้งแต่สภาพสังคม ชุมชน ความเป็นอยู่ ศาสนา ประเพณีวัฒนธรรม วิถีชีวิตของผู้คนในยุคสมัยนั้น ผ่านเรื่องราวของอารยธรรมทวารวดี และข้อมูลจากการศึกษาค้นคว้าในขั้นต้นดังกล่าว ซึ่งคณะผู้วิจัยได้ร่วมกันหาข้อสรุปเป็นเบื้องต้น เมื่อได้บทสรุปแล้ว ได้เชิญที่คณะปรึกษา ผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญร่วมกันวิพากษ์ในประเด็นนี้อีกครั้งหนึ่ง เพื่อเป็นการทบทวนความถูกต้องของข้อมูล และได้พบว่า

อาณาจักรทวารวดี เป็นชื่อที่ใช้เรียกอาณาจักรทางแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง เป็นอาณาจักรที่ได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมจากศาสนาพราหมณ์จากอินเดีย เป็นแหล่งที่มีชุมชนขนาดใหญ่ มีเมืองนครปฐม เป็นศูนย์กลาง หลวงจีนฮี้จิ้ง หรือ พระภิกษุฮี้จิ้ง และหลวงจีนเหยียนจิง (ยวนฉ่าง) พ.ศ. 1150 ได้กล่าวไว้ในจดหมายเหตุของท่านว่า มีอาณาจักรอันใหญ่โตอาณาจักรหนึ่ง อยู่ในระหว่างเมืองศรีเกษตร (พม่า) และอิสานปุระ (เขมร) ชื่อ โตโลโปตี้ (ทวารวดี) และอาณาจักรนี้เป็นอาณาจักรที่นักโบราณคดีได้สำรวจพบโบราณสถาน และพระพุทธรูป ที่สร้างตามแบบฝีมือช่างในสมัยราชวงศ์คุปตะของอินเดีย (พ.ศ.860 – 1150) เป็นจำนวนมากที่นครปฐม และแถบเมืองที่ตั้งอยู่ในลุ่มน้ำเจ้าพระยา เรืองไปทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จนถึงเมืองนครราชสีมา และเมืองบุรีรัมย์

ในสมัยก่อนพุทธศตวรรษที่ 11 ดินแดนอาณาจักรสุวรรณภูมิได้ครอบครองโดยแคว้นอิสานปุระของอาณาจักรฟูนัน (หรือฟูนาน) และอาณาจักรเจนละ (หรือเจินละ) ปรากฏหลักฐานว่า ขณะที่อาณาจักรฟูนันสลายตัวลงในพุทธศตวรรษที่ 11 นั้น ได้มีชนชาติหนึ่งที่แตกต่างกับชาวเจนละ ในด้านศาสนาและศิลปกรรม ได้มีอิทธิพลเข้าครอบครองดินแดนทางตะวันตกของอาณาจักรเจนละตั้งแต่เมืองเพชรบุรี เมืองราชบุรีขึ้นไปทางเหนือจนถึงเมืองลำพูน

ในราว พุทธศตวรรษที่ 11 – 16 มีการสร้างปูชนียสถานที่ใหญ่โตสร้างไว้เป็นจำนวนมาก และยังเหลือปรากฏเป็นโบราณสถานอยู่ในปัจจุบัน วัดพระประโทนเจดีย์ วัดพระเมรุ วัดพระงาม และวัดดอยยาหอม เป็นต้น โบราณสถานที่ค้นพบล้วนเป็นฝีมือประณีต งดงาม เครื่องประดับร่างกาย



สตรีทำด้วยดีบุก เงิน และทอง รูปปูนปั้น มีหลักฐานทางโบราณวัตถุหลายชิ้นที่แสดงถึงการติดต่อค้าขายกับชาวจีน ในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี สิงห์บุรี และชัยนาท ได้พบเหรียญเงินที่มีจารึก“ทวารวดี” ประทับอยู่ด้วย จากการค้นพบจารึกโบราณที่เขียนด้วยภาษามอญ ในบริเวณจังหวัดนครปฐม สุพรรณบุรี สิงห์บุรี ชัยนาท ลพบุรี และในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สันนิษฐานว่าชาวมอญหรือคนที่พูดภาษาตระกูลมอญ – เขมร เป็นเจ้าของอารยธรรมของทวารวดี และการที่อาณาจักร ทวารวดีตั้งอยู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำแม่กลอง และอยู่ใกล้ทะเลทำให้มีพ่อค้าต่างชาติ เช่น อินเดีย เข้ามาติดต่อค้าขาย ทำให้ทวารวดีได้รับอิทธิพลของพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท ศิลปวัฒนธรรม แบบแผนการปกครองจากอินเดีย เกิดการผสมผสานจนกลายเป็นอารยธรรมทวารวดี และได้แพร่หลายไปยังภูมิภาคต่างๆในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังได้พบโบราณสถาน โบราณวัตถุสมัยทวารวดีกระจายอยู่ทั่วไป เช่นที่ เมืองนครชัยศรี (นครปฐม) เมืองอู่ทอง (สุพรรณบุรี) เมืองละโว้ (ลพบุรี) เมืองศรีเทพ (เพชรบูรณ์) เมืองฟ้าแดดสงยาง (กาฬสินธุ์) เมืองไชยา (สุราษฎร์ธานี) เป็นต้น

เมืองอู่ทองนั้นตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของแม่น้ำจระเข้สามพัน เดิมเป็นสาขาของแม่น้ำท่าจีน ซึ่งเปลี่ยนทางเดินด้วยปรากฏมีเนินดินและคูเมืองโบราณเป็นรูปวงรี กว้างประมาณ 1 กิโลเมตร ยาวประมาณ 2 กิโลเมตร มีป้อมปราการก่อด้วยศิลาแลง มีการพบโบราณวัตถุอายุสมัยปี พ.ศ. 600 – 1600 จำนวนมาก นอกจากนี้ยังได้สำรวจพบแหล่งโบราณคดีที่สำคัญอีกหลายแห่ง เช่น แหล่งโบราณคดีที่โบราณสถานคอดช้างดิน ต.จรเข้สามพัน อ.อู่ทอง จ.สุพรรณบุรี พบเงินเหรียญสมัยทวารวดีเป็นตรารูป พระอาทิตย์ พระจันทร์ และรูปหอยสังข์ บางเหรียญจารึกอักษรปัลลวะและพบปูนปั้นรูปสตรีหลายคนเล่นดนตรีชนิดต่าง ๆ เป็นต้น เป็นหลักฐานชี้ให้เห็นว่าเมืองอู่ทองมีฐานะเป็นเมืองสำคัญแห่งหนึ่งของ อาณาจักรทวารวดี

อาณาจักรทวารวดีมีความเจริญรุ่งเรืองอยู่ประมาณ 200 ปี จึงค่อยๆ เสื่อมลง พวกขอมขณะนั้นกำลังรุ่งเรืองก็ถือโอกาสตีเมืองทวารวดี ที่ละเมืองสองเมือง จนถึง พ.ศ. 1500 อาณาจักรทวารวดีก็เสื่อมลง และตกอยู่ในอำนาจของพวกขอม พวกขอมได้กวาดต้อนผู้คนไปเป็นเชลย นำไปใช้เป็นทาสทำงานต่างๆ จนถึง พ.ศ. 1800 คนไทยในหัวเมืองต่างๆ ในแคว้นสุวรรณภูมิ เช่น ลพบุรี อู่ทอง กาญจนบุรี ราชบุรี เพชรบุรี ได้ร่วมกันยึดอำนาจการปกครองจากขอมได้สำเร็จ

## 2) สภาพการเมืองการปกครองสมัยทวารวดี

จากการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะการปกครองบ้านเมืองในสมัยทวารวดี สามารถวิเคราะห์ได้ว่า ล้วนได้รับอิทธิพลจากอารยธรรมอินเดียหลายอย่าง เช่น ด้านการปกครอง ความเชื่อเรื่อง

การปกครองโดยกษัตริย์ สันนิษฐานได้ว่าการปกครองสมัยทวารวดีแบ่งออกเป็นแคว้น มีการแบ่งชนชั้นในสังคมออกเป็นชนชั้นปกครองกับชนชั้นที่ถูกปกครอง และหลักฐานทางโบราณคดีที่พบในสมัยพุทธศตวรรษที่ 11 – 13 คือเหรียญเงินเส้นผ่าศูนย์กลาง 19 มม. และอักษรจารึกไว้ว่า “ศรียทวารวดี ศวรปุณย” และมีรูปหม้อน้ำกลสอยอยู่อีกด้านหนึ่ง ทำให้เชื่อได้ว่าชนชาติมอญโบราณได้ตั้งอาณาจักรทวารวดีชุมชนเมืองสมัยทวารวดีสำคัญหลายแห่งได้แก่ เมืองนครชัยศรี (นครปฐมโบราณ น่าจะเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรในกลุ่มแม่น้ำท่าจีน) เมืองอู่ทอง (จังหวัดสุพรรณบุรีในกลุ่มแม่น้ำท่าจีน) เมืองพงตึก (จังหวัดกาญจนบุรี ในกลุ่มแม่น้ำแม่กลอง) เมืองละโว้ (จังหวัดลพบุรี ในกลุ่มแม่น้ำลพบุรี) เมืองคูบัว (จังหวัดราชบุรี)

อย่างไรก็ตามการศึกษาคำว่า ทวารวดี ที่มาจากชื่อ ทวารกะ (Dvaraka) แปลว่า ปากประตู หรือประตูการค้า อาจหมายถึงนครที่มีทะเลล้อม หรือติดต่อถึงทะเล ทำให้ค้าขายได้สะดวก คือเป็นชุมทางการค้า หรือ Gateway ในพื้นภูมิภาคนี้นี้<sup>116</sup> นอกจากทวารวดีจะเป็นเมืองท่า ประตูการค้า ยังปรากฏหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงผู้นำในการปกครอง ที่สันนิษฐานได้ว่าการปกครองในสมัยทวารวดีแบ่งเป็นแคว้นๆ แต่ละกลุ่มจะมีผู้นำหรือหัวหน้าปกครอง มีลักษณะเป็นระบบเครือญาติที่เป็นพันธมิตรต่อกัน ตามลักษณะการปกครองแบบนครรัฐ โดยนำแนวคิดเกี่ยวกับระบบกษัตริย์และรัฐของอินเดียมาเป็นแบบอย่าง ที่ต้องการให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ซึ่งระบุอยู่ในมนุธรรมศาสตร์ ซึ่งเป็นกฎหมายของอินเดียที่เขียนขึ้นในช่วงต้นคริสตกาล สถานะของกษัตริย์นั้นมีหน้าที่หลักคือปกป้องบ้านเมือง พัฒนาระบบชลประทาน โดยการขุดคูน้ำล้อมรอบเมือง และขุดคลองส่งน้ำเข้ามาหล่อเลี้ยงภายในตัวเมือง และมีพิธีกรรมในระบบการสถาปนา กษัตริย์ว่ามีฐานะอยู่เหนือมนุษย์ทั่วไป โดยผ่านพิธีราชสุริยะ ต่อมาเมื่อรับพระพุทธศาสนา จึงหันมาประกอบพิธีราชาภิเษกแทน อย่างไรก็ตามก็ถือว่าหากกษัตริย์เมืองใดที่มีอาวุธก็จะได้รับการยอมรับให้เป็นผู้นำ การจัดการการปกครองของตน แต่ละเมืองจะมีหัวหน้าปกครองซึ่งอาจเป็นกษัตริย์หรือมีฐานะเทียบเท่า ในสังคมมีการแบ่งชนชั้น ได้แก่ ชนชั้นปกครอง เช่น กษัตริย์และบรมวงศานุวงศ์ขุนนาง ขุนนาง กับชนชั้นถูกปกครอง ได้แก่ พ่อค้า ช่างฝีมือ และชาวนา ซึ่งมีเมืองต่าง ๆ ที่ขึ้นอยู่กับอาณาจักรทวารวดี ได้แก่ เมืองจันเสนและโคกไม้เดน (นครสวรรค์) เมืองคูเมือง (สิงห์บุรี) เมืองชัยจำปา (ลพบุรี) เมืองหนองแขง (สระบุรี) ดงพระศรีมหาโพธิ์ หรือเมืองศรีวิตรัสปุระ (ปราจีนบุรี) เมืองศรีเทพ (เพชรบูรณ์) เมืองคูบัว (ราชบุรี) และเมืองฟ้าแดดสูง

<sup>116</sup> ธิดา สาระยา, ทวารวดี : ต้นประวัติศาสตร์ไทย. (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, พ.ศ. 2545), หน้า 55.

ยาง (ภาพลื่น) ศูนย์กลางการปกครองของแคว้นอยู่ที่ภาคกลาง และหลักฐานที่แสดงถึงการมีอยู่ของผู้ปกครอง และชนชั้นสูงสมัยทวารวดี สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่

1) จารึกสมัยทวารวดีที่ค้นพบในบริเวณเมืองโบราณสมัยทวารวดี ข้อความในจารึกเป็นตัวอักษรปัลลวะภาษาสันสกฤต อายุประมาณราวพุทธศตวรรษที่ 11-16

- จารึกบนเหรียญเงินทวารวดี ค้นพบที่บริเวณเนินพระ ใกล้วัดพระประโทนเจดีย์ จังหวัดนครปฐมเมื่อ พ.ศ.2486 ความว่า “ศรีทวารวดี ศุวรูปุณย” ซึ่งเหรียญเงินที่มีจารึกลักษณะเช่นนี้ปัจจุบันได้สำรวจพบแล้วในหลายพื้นที่ เช่น เมืองนครปฐมโบราณ เมืองโบราณอู่ทอง (จังหวัดสุพรรณบุรี) เมืองโบราณคูบัว จังหวัดราชบุรี คูเมืองโบราณ จังหวัดสิงห์บุรี

- จารึกแผ่นทองแดงอู่ทอง หลักที่ 34 จารึกแผ่นทองแดงอู่ทอง ตัวอักษรหลังปัลลวะ พุทธศตวรรษ 15 ภาษาสันสกฤต จำนวนด้าน 1 ด้าน มี 6 บรรทัด แปลความว่า “พระเจ้าแผ่นดินพระนามว่าศรีธรรมวรมัน ผู้เป็นพระนัดดา (หลาน) ของพระเจ้าศรีอิศานวรมัน ซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินที่มีกองแห่งเกียรติยศอันแผ่ไปแล้วได้ขึ้นครองราชย์โดยลำดับ พระองค์ได้ส่งเสด็จอันประดับด้วยรัตนอันพร้อมไปด้วยนักพ่อนและ ดนตรี พร้อมทั้งเครื่องกันแดด (ร่ม) ไปถวายแด่พระศรีอมรตเกษตร และต่อมาพระองค์ได้ถวายปลอกศิวลึงค์พร้อมกับเครื่องใช้อีกเป็นจำนวนมากพร้อมไปด้วยการพ่อนและดนตรี เป็นต้น

2) งานศิลปกรรม ได้แก่ ประติมากรรมปูนปั้น ประดับศาสนสถานสมัยทวารวดี งานประติมากรรมปูนปั้นทวารวดี ที่ค้นพบในประเทศไทย มีจำนวนไม่ต่ำกว่า 100 ชิ้น สามารถแบ่งได้เป็นประติมากรรมรูปเทวดา รูปชนชั้นสูงรูปบุคคล รูปชาวต่างชาติ และรูปสัตว์ แต่งงานประติมากรรมที่แสดงให้เห็นถึงการมีอยู่จริงของผู้ปกครอง และชนชั้นสูง คือ งานประติมากรรมรูปชนชั้นสูงส่วนศีรษะ ที่ค้นพบในเมืองโบราณสมัยทวารวดี งานประติมากรรมดังกล่าว ที่สันนิษฐานว่าเป็นรูปปูนปั้นบุคคลชั้นสูง คือ การประดับตกแต่งที่ปรากฏในงานประติมากรรมปูนปั้น โดยพบว่าคงลักษณะรูปแบบที่มีอิทธิพลของศิลปะอินเดีย สมัยราชวงศ์คุปตะและหลังคุปตะ เช่น พระชนง์โค้งต่อกันเป็นรูปคล้ายปีกกา ปากแย้มเล็กน้อย สวมศิราภรณ์ประดับลาย พันธุ์พุกษา กรองคอ และกุดชฎ พระวรกายมีลักษณะพระอัสสัใหญ่ พระอัสสั (ไหล่) โค้ง พระอุระแบนหนา พระวรกายยืดยาว บั้นพระเอวคอด มีพระอ้นคุด (พุง) เล็กน้อย พระนาภีเป็นรูปกลมข้อพระหัตถ์สวมทองพระกร พระพาหาประดับด้วยพารุฑบางองค์มีสายธูราหรือสังวาลพาดผ่านลำตัว บางองค์มีสายรัดองค์ ลักษณะการนุ่งผ้าต่ำได้สะดือ ขอบใช้ผ้าด้านบน



หนาเป็นแถบ ชักชายด้านหน้าคาดทับด้วยปิ่นหนึ่ง ตรงกลางมีแถบชายผ้าหน้านางห้อยลงมา จากการสังเกตพระพักตร์ พบว่ามีการแต่งด้วยการทาสีซึ่งยังหลงเหลือร่องรอยสีแดงบริเวณส่วนกรอบพระพักตร์ ขอบพระโอษฐ์ และพระวรกายอยู่ส่วนหนึ่ง ลักษณะของเครื่องประดับเหล่านี้คล้ายคลึงกับเครื่องประดับของพระโพธิสัตว์ และนางอัปสรในงานประติมากรรมและจิตรกรรมของอินเดียศิลปะสมัยคุปตะและหลังคุปตะ จากเครื่องประดับเครื่องแต่งกายในงานศิลปะดังกล่าวย่อมแสดงให้เห็นว่าในสมัยทวารวดีมีผู้ปกครอง และชนชั้นสูง รูปแบบของเครื่องประดับศีรษะของชนชั้นสูงจะมีลักษณะที่งดงาม แตกต่างกันไปตามความนิยมในสมัยนั้น ดังนี้

#### - ยุคก่อนสมัยทวารวดี (ราวพุทธศตวรรษที่ 6-13)

การจัดกลุ่มรูปแบบที่ถือเป็นสมัยทวารวดีตอนต้นนั้นได้มาจากงานประติมากรรมที่มีความใกล้เคียงกับอินเดียมากที่สุด อาจจะเป็นงานที่มีการคัดลอก หรือความพยายามสร้างงานที่รักษารูปแบบของอินเดียไว้ให้มากที่สุดของช่างในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และอาจเป็นรูปแบบดั้งเดิมที่สุดที่ปรากฏในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อิทธิพลของศิลปะอินเดียที่ปรากฏในระยะเวลาี้ ได้แก่ 1) ศิลปะช่วงพุทธศตวรรษที่ 6-9 ประกอบด้วย ศิลปะแบบคันธารราฐ ศิลปะมถุรา ศิลปะอมราวดี 2) ศิลปะช่วงพุทธศตวรรษที่ 9-11 คือ ศิลปะคุปตะ และ 3) ศิลปะช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-13 คือ ศิลปะหลังคุปตะ

##### 1) ศิลปะช่วงพุทธศตวรรษที่ 6-9<sup>117</sup>

ศิลปกรรมต่างๆ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 6-9 เป็นลักษณะการผสมผสานศิลปะ 3 แบบ ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้น ประกอบด้วย

- ศิลปะแบบคันธารราฐ ศิลปะแบบนี้เจริญขึ้นทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย เป็นศิลปกรรมของกรีก-โรมัน ที่เข้ามาใช้เรื่องราวของพระพุทธศาสนา ในการสร้างผลงานทางศิลปะของตน ในยุนี้เริ่มมีการสร้างพระพุทธรูปเป็นรูปมนุษย์ขึ้นเป็นครั้งแรก

- ศิลปะแบบมถุรา ศิลปะแบบมถุรานี้เจริญขึ้นแถบทิศเหนือของอินเดีย บริเวณเมืองมถุรา (Mathura) เป็นศิลปะที่มีลักษณะของการสืบต่อจากศิลปะอินเดียโบราณ อย่างไรก็ตาม ศิลปะแบบมถุรานี้ก็มีการริเริ่มทำพระพุทธรูปเป็นรูปมนุษย์เช่นเดียวกัน

- ศิลปะอมราวดี ศิลปะแบบนี้เจริญขึ้นทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของอินเดียได้อิทธิพลทางศิลปะที่มีความผสมผสานกันทั้งศิลปะคันธารราฐและศิลปะมถุรา และอาจจะได้รับอิทธิพลของ

<sup>117</sup> หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, ศิลปะในประเทศไทยใกล้เคียง, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครพิมพ์, พ.ศ.2511), หน้า 7.



ศิลปะโรมันมาด้วย ศิลปะอมราวดีนี้องค์พระพุทธรูป จะมีลักษณะของตนเองโดยเฉพาะในแบบของคนอินเดียได้ พระพักตร์เล็กกลมป้อม ขมวดพระเกศาใหญ่ติดพระเศียร มีอุษณิษะเตี้ยๆ ยังไม่มีพระรัศมี ส่วนใหญ่ครองจีวรห่มเฉียง จีวรเป็นริ้วขนาดใหญ่และมีเส้นคู่ขนานกับริ้วจีวร ในขณะที่การครองจีวรในพระพุทธรูปอื่น จะมีลักษณะพระกรขวานิยมแสดงวิตรรกมูทรา คือการแสดงธรรมด้วยการจับนิ้วโป้งกับนิ้วชี้เป็นวงกลม เป็นต้น นอกจากนี้ได้ค้นพบประติมากรรมดินเผารูปภิกษุอุ้มบาตร 3 องค์ ที่เมืองอุททอง จัดเป็นอิทธิพลศิลปะอมราวดี ที่มีการครองจีวรเป็นริ้วขนาดใหญ่ เป็นประติมากรรมชิ้นนี้เป็นดินเผา และมีชิ้นส่วนของเศษปูนติดอยู่ด้านหลัง จึงเป็นงานที่สร้างขึ้นในท้องถิ่นและใช้เป็นงานประดับสถาปัตยกรรม แสดงให้เห็นว่าผู้คนในท้องถิ่นมีการรับพุทธศาสนา<sup>118</sup>



ภาพพระสงฆ์อุ้มบาตร 3 องค์ พบที่อุททอง พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติอุททอง

## 2) ศิลปะช่วงพุทธศตวรรษที่ 10-11

- ศิลปะแบบคุปตะ เป็นลักษณะของศิลปะที่เจริญขึ้นในสมัยราชวงศ์คุปตะ ส่วนใหญ่เป็นศิลปะในพระพุทธรูปศาสนา<sup>119</sup> ศิลปะแบบคุปตะนี้ถือว่าเจริญขึ้นสูงสุดในยุคสมัยนั้น และที่สำคัญสามารถเผยแพร่อิทธิพลทางศิลปะไปยังดินแดนต่าง ๆ มากมาย รวมถึงหมู่เกาะอินโดจีน สถานที่สำคัญที่แสดงถึงความรุ่งเรืองของศิลปะแบบคุปตะนี้ เช่น ถ้ำอชันต้า (Ajanta) ถ้ำพาทามิ (Badami) และเทวสถานเทวคฤหะ (Deogart) เป็นต้น

<sup>118</sup> หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, ศิลปะในประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ 9, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์ พรินต์ติ้ง กรุ๊ป จำกัด, พ.ศ. 2534), หน้า 2.

<sup>119</sup> หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, ศิลปะในประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : กรุงสยามการพิมพ์, พ.ศ.2511), หน้า 9.

### 3) ศิลปะช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-13

- ศิลปะแบบหลังคุปตะ เป็นศิลปะอินเดียที่เจริญขึ้นภายใต้ราชวงศ์ปัลลวะ (Pallava) ราวพุทธศตวรรษที่ 12-13 เป็นศิลปะในศาสนาพราหมณ์ ได้แพร่อิทธิพลศิลปะไปยังแหลมอินโดจีนและหมู่เกาะอินโดจีน เช่นเดียวกับศิลปะแบบคุปตะ สถานที่สำคัญที่ยังคงสภาพร่องรอยศิลปะแบบหลังคุปตะ ได้แก่ ถ้ำเอลพันตะ (Elephanta) ถ้ำเอลลุรา (Ellura) เป็นต้น

เมื่อพระพุทธศาสนาถูกนำไปเผยแพร่ยังดินแดนต่าง ๆ จะนำสินค้า ข้าวของเครื่องใช้ เงินตรา ที่มีกระแสนของศิลปกรรมแบบศิลปะอินเดีย เคลื่อนตัวแพร่อิทธิพลไปยังดินแดนต่าง ๆ นำมาซึ่งการผสมผสานศิลปะพื้นถิ่นเข้าไปด้วย จนเกิดศิลปกรรมแบบใหม่ขึ้นมาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 14-16 หลากหลายรูปแบบเช่นกัน

### 3. รูปแบบการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี

พระพุทธศาสนาเคลื่อนตัวไปสู่ดินแดนต่าง ๆ ตามเส้นทางการค้าขายทั้งทางบกและทางทะเลในสมัยแรก ๆ การพบหลักฐานทางโบราณคดีที่มีแหล่งกำเนิดในประเทศอินเดียที่บ้านดอนตาเพชร สนับสนุนแนวคิดที่ว่า การเดินทางข้ามมหาสมุทรเข้ามาทางด่านเจดีย์สามองค์ เพราะพบพระพุทธรูปศิลปะอมราวดีที่พังทลายและอยู่ทอง<sup>120</sup> นอกจากนี้ยังพบหลักฐานการติดต่อสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบด้วยเส้นทางค้าขายทางทะเลผ่านอ่าวเบงกอล ตามบันทึกของอินเดียโบราณที่กล่าวว่าเอเชียอาคเนย์เป็นเป้าหมายสำคัญในการค้าขายที่มีการขยายตัวอย่างกว้างขวาง มีระบบเครือข่ายที่เข้มแข็ง และการเผยแพร่พระพุทธศาสนาที่เกิดขึ้นมาที่นี้พร้อม ๆ กัน

จากเอกสารทางศาสนามักกล่าวว่าการเข้ามาของศาสนาพุทธในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งสันนิษฐานว่าหมายถึงดินแดนที่เรียกว่าสุวรรณภูมินั้นอาจมาปรากฏแล้วตั้งแต่ในสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช ในพุทธศตวรรษที่ 3 ที่กล่าวถึงพระองค์ได้ส่งสมณทูตมาเผยแพร่พระพุทธศาสนาในสุวรรณภูมิ โดยมีพระโสณะและพระอุตระเป็นผู้นำเข้ามา จึงสันนิษฐานว่าสุวรรณภูมิน่าจะหมายถึงดินแดนประเทศไทยหรือทางตอนใต้ของพม่าหรืออาจจะครอบคลุมภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งหมด และหลักฐานทางศาสนาที่เก่าที่สุดคือพระพุทธรูปในสมัยอมราวดี (พุทธศตวรรษที่ 6-7) เท่านั้น

<sup>120</sup> บัญชา พงษ์พานิช และคณะ, จากอินเดียถึงไทย : รอยทางพระพุทธศาสนาแรกๆ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์ดี จำกัด, พ.ศ. 2559), หน้า 16.

นอกจากนี้ยังมีหลักฐานการติดต่อค้าขายระหว่างจีนกับอินเดียที่ปรากฏในบันทึกการเดินทางพบว่ามีมาแล้วตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 5-6 โดยเฉพาะในเอกสารของราชวงศ์ฮั่นตะวันตกซึ่งถือเป็นหลักฐานที่เก่าที่สุดในราวปี พ.ศ. 400 ที่กล่าวถึงดินแดนที่เชื่อว่าเป็นประเทศไทยนี้ปรากฏในเส้นทางการเดินเรือ<sup>121</sup> จึงทำให้อาจสันนิษฐานได้ว่าศาสนาอาจเข้ามาแก่นักเดินเรือในยุคนี้แล้ว การเดินทางไปสืบพระพุทธศาสนาพุทธจากอินเดียมายังจีนและเดินทางทางทะเลผ่านภูมิภาคนี้ ซึ่งอาจเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นว่าศาสนาพุทธน่าจะเข้ามาอย่างเป็นทางการอย่างน้อยในช่วงพุทธศตวรรษที่ 10 แล้ว อันเป็นเหตุผลหนึ่งที่ว่าทำไมจึงพบพระพุทธรูปสมัยอมราวดีในดินแดนแถบนี้พร้อม ๆ กัน โดยสันนิษฐานว่าน่าจะเข้ามาพร้อมกับการเผยแผ่พุทธศาสนาครั้งสำคัญในช่วงเวลานี้<sup>122</sup>

หลักฐานสำคัญรุ่นเก่าอีกชิ้นหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลศิลปะแบบอมราวดี จนถึงยุคแรกเริ่มของการรับพระพุทธศาสนาในดินแดนไทย ได้แก่ การค้นพบประติมากรรมดินเผารูปภิกษุอุ้มบาตร 3 องค์ ที่เมืองอุทอง (รูปที่ 3) จัดเป็นอิทธิพลศิลปะอมราวดี ที่มีการครองจีวรเป็นริ้วขนาดใหญ่ กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 9-10 ที่เชื่อกันว่าเป็นหลักฐานสำคัญเพราะประติมากรรมชิ้นนี้เป็นดินเผา และมีชิ้นส่วนของเศษปูนติดอยู่ด้านหลัง จึงเป็นงานที่สร้างขึ้นในท้องถิ่นและใช้เป็นงานประดับสถาปัตยกรรมแสดงให้เห็นว่าผู้คนในท้องถิ่นมีการรับพระพุทธศาสนา<sup>123</sup>

จากหลักฐานการที่พบพระพุทธรูปปูนปั้นและเครื่องปั้นดินเผาสมัยทวารวดีที่เมืองกำแพงแสนนั้น แสดงให้เห็นว่าเมืองนี้จะต้องได้รับวัฒนธรรมซึ่งแผ่สร้าไปจากเมืองนครปฐมเป็นแน ศิลปกรรมสมัยทวารวดีน่าจะแผ่ออกไปจากเมืองนครปฐมจนถึงเมืองอุทองตามเส้นทางนี้เองเนื่องจากเมืองกำแพงแสนมีขนาดเล็กอยู่ใกล้เมืองนครปฐมและเมืองอุทองมาก จึงเป็นเรื่องที่ทำให้คิดว่าเมืองนี้คงจะเป็นเมืองชั่วคราวของเจ้าผู้ครองนครคนใดคนหนึ่งสร้างขึ้นสำหรับใช้เป็นที่พัก ก่อนที่จะได้ครองเมืองนครปฐมหรือเมืองอุทองก็ได้ การที่มาสร้างเมืองขึ้นในตำบลนี้ ก็คงเนื่องจากในสมัยนั้นตำบลนี้คงเป็นที่อุดมสมบูรณ์ดีมาก และในเวลาที่ตั้งเมืองคงจะมีผู้คนหนาแน่น

<sup>121</sup> อ้างจาก พริยะ ไกรฤกษ์. ประวัติศาสตร์และโบราณคดีในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : อมรินทร์ พรินต์ติ้งกรุ๊ป จำกัด, 2533, หน้า 117.

<sup>122</sup> อ้างจากคำบรรยายของศาสตราจารย์ ฌอง บวสเซอร์เรย์. เรื่องศิลปะจาม. บรรยาย ณ มหาวิทยาลัยศิลปากร ปี พ.ศ. 2535.

<sup>123</sup> หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล. ศิลปะในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : อมรินทร์ พรินต์ติ้ง กรุ๊ป จำกัด, พิมพ์ครั้งที่ 9, 2534, หน้า 2.



อย่างไรก็ตามพระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นศาสนาเป็นแกนหลักในสังคมส่งผลต่อวัฒนธรรมและสัมพันธ์กับสภาพทางการเมืองของสังคมนั้น ในส่วนที่ช่วยกำหนดแบบแผนของกษัตริย์ โดยที่การรับพุทธศาสนาในสมัยนี้ได้ครอบคลุมคติความเชื่อเดิม และคติความเชื่ออื่นจากภายนอกในอยู่ในกรอบของพุทธศาสนาด้วยกัน สถาปัตยกรรม ประติมากรรมอันได้แก่ รูปเคารพ ศาสนวัตถุ โบสถ์ เจดีย์ วิหาร ล้วนอยู่ในพุทธศาสนาทั้งสิ้น ล้วนสะท้อนให้เห็นสภาพวัฒนธรรมซึ่งรองรับการเติบโตของ ศูนย์กลางทางการเมือง การขุดค้นทางโบราณคดีทำให้ทราบว่ามีการขุดพบสิ่งประดิษฐ์ขึ้นโดยคนพื้นเมืองก่อนสมัย ทวารวดีอันเนื่องมาจากคตินิยมและความเชื่อจากภายนอก วัตถุเหล่านี้ผลิตขึ้นในท้องถิ่น แต่มีลักษณะ บางอย่างของศิลปะอินเดียและแถบเมดิเตอร์เรเนียนผสมผสาน<sup>124</sup> เช่น พลอยหัวแหวนที่ประทับตรา เลียนแบบอินเดีย กรีก พระพุทธรูปนาคปก แผ่นหิน แท่งหินแบบอมาราวดี แผ่นภาพดินเผารูปกนิกรีสวม ศิราภรณ์แบบอินเดีย เช่น ลักษณะของพระพุทธรูปศิลปะทวารวดี ทั้ง 4 ช่วงยุค เป็นต้น

#### 4.1.3 การนำเสนอผลการศึกษาประวัติศาสตร์และองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดี

การนำเสนอผลการศึกษาที่ได้จากการวิเคราะห์นี้ เป็นสิ่งที่ควรค่าแก่การเรียนรู้ และเพื่อ เป็นการนำเสนอผลการศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์และองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดีจึงทำให้มีการ จัดทำหนังสือ: ประวัติศาสตร์ ความรู้ อารยธรรมทวารวดี เพื่อตอบวัตถุประสงค์ของการศึกษาในครั้งนี้ เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดี ในด้านกษัตริย์ การปกครอง สภาพ เศรษฐกิจ สังคม วิชาการ วรรณกรรม ศิลปกรรม จิตรกรรม วิทยาศาสตร์และการแพทย์ จากนั้นจึง วิเคราะห์ข้อมูลการศึกษาเหล่านั้น เพื่อนำเสนอผลการศึกษาประวัติศาสตร์และองค์ความรู้อารยธรรม ทวารวดี โดยต้องการแสดงให้เห็นถึงหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์และศิลปะอารยธรรมทวารวดี ที่ แพร่กระจายอยู่ใน 4 จังหวัด ได้แก่ สุพรรณบุรี กาญจนบุรี นครปฐม ราชบุรี โดยนำเสนอเป็นเอกสาร ตำราที่มีเนื้อหาดังนี้

1. ประวัติศาสตร์ทวารวดี ก่อนตอนต้น ตอนต้น ตอนกลาง และตอบปลายในพื้นที่จังหวัด สุพรรณบุรี นครปฐม กาญจนบุรี ราชบุรี

<sup>124</sup> ธิดา สาระยา, (ศรี) ทวารวดี : ประวัติศาสตร์ยุคต้นของสยามประเทศ, (กรุงเทพมหานคร : เมือง โบราณ, พ.ศ. 2532), หน้า 216



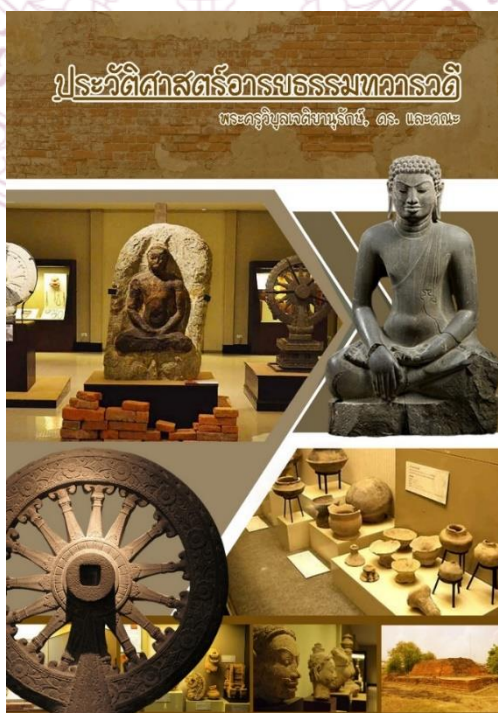
2. ร่องรอยการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสู่สมัยทวารวดีทางศิลปกรรม ในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี นครปฐม กาญจนบุรี ราชบุรี

3. แหล่งโบราณสถาน โบราณวัตถุในสมัยทวารวดีในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี นครปฐม กาญจนบุรี ราชบุรี

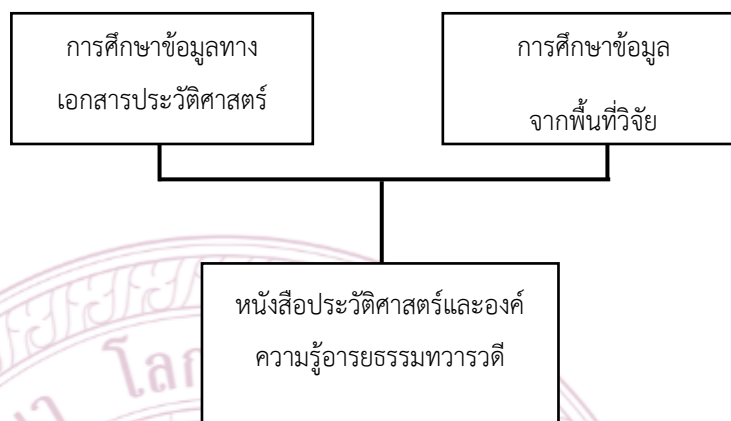
#### 4.1.4 องค์ความรู้ใหม่ที่ได้รับจากงานวิจัย (ผลการนำเสนอภาพรวม)

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิเคราะห์ สามารถนำเสนอเป็นหนังสือที่มีความแปลกใหม่ในการแบ่งช่วงเวลาออกเป็น 4 ช่วงเวลาด้วยกัน แยกเป็นประเด็น นำมาเรียงร้อยและเผยแพร่องค์ความรู้ต่อไป

1. องค์ความรู้ใหม่จากการประวัติศาสตร์และองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดี คณะผู้วิจัยได้จัดทำเป็นรูปแบบของหนังสือขนาด A5 แบบ 4 สี เนื้อหาจากหนังสือจะออกเป็น 5 บท อธิบายถึง เรื่องราวประวัติศาสตร์ทวารวดีตั้งแต่ยุคก่อนสมัยทวารวดี (ราวพุทธศตวรรษที่ 6-13) ประกอบด้วยศิลปะอมราวดี (พุทธศตวรรษที่ 6-9), ศิลปะคุปตะ (พุทธศตวรรษที่ 9-11), ศิลปะปัลลวะ (พุทธศตวรรษที่ 8-14) และ ศิลปะปาละ (พุทธศตวรรษที่ 12-17) สมัยทวารวดีตอนต้น (ราวพุทธศตวรรษที่ 12-13), สมัยทวารวดีตอนกลาง : สมัยทวารวดีอย่างแท้จริง (ราวพุทธศตวรรษที่ 14-15), สมัยทวารวดีตอนปลาย (ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 16-18) ทั้งด้านศิลปะวัฒนธรรมและพระพุทธศาสนา ในสมัยทวารวดี



ซึ่งคณะผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บข้อมูลการวิจัย เรื่อง “ประวัติศาสตร์และองค์ความรู้ อารยธรรมทวารวดี” เป็นไปตามวัตถุประสงค์และกรอบการวิจัย เรียบร้อย



## 4.2 แบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี

ผลการศึกษาวิจัยของโครงการวิจัยย่อยที่ 2 เป็นการศึกษาศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ร่วมกับวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ซึ่งมุ่งศึกษาข้อมูลหลักจาก หนังสือ ตำรา เอกสารทางวิชาการ รวมถึงแหล่งข้อมูลจาก พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสุพรรณบุรี พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติอุทอง ร่วมกับการศึกษาหลักฐานทางโบราณคดีในเชิงประจักษ์ จากการสำรวจร่องรอยหลักฐานที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในพื้นที่วิจัย 4 แห่งในจังหวัดสุพรรณบุรี และการลงพื้นที่สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลวิจัย และผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้อง จำนวน 56 คน โดยมีผลการศึกษาดังนี้

### 4.2.1 การศึกษาแผนผังประวัติศาสตร์โบราณคดีอารยธรรมทวารวดี

#### 1) การศึกษาข้อมูลเชิงเอกสาร

การศึกษาวิจัยของโครงการวิจัยย่อยที่ 2 เป็นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (Document Research) ร่วมกับวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งมุ่งศึกษาข้อมูลหลักจาก หนังสือ ตำรา เอกสารทางวิชาการ รวมถึงแหล่งข้อมูลจาก พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติอุทอง แหล่งโบราณสถานคูเมือง แหล่งโบราณสถานหนองราชวัตร และแหล่งโบราณสถานบ้านหนองแจง ร่วมกับการศึกษา

หลักฐานทางโบราณคดีในเชิงประจักษ์ จากการสำรวจร่องรอยหลักฐานที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในพื้นที่วิจัย 4 แห่ง และผู้ให้ข้อมูลวิจัย และผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้อง จำนวน 56 คน โดยมีกระบวนการศึกษาดังนี้

คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาประวัติศาสตร์เป็นการมองเรื่องราวในอดีตผ่านปัจจุบัน รวมไปถึงเป็นการเดินทางตามวิธีการและแนวคิดของนักปราชญ์ นักวิชาการเฉพาะด้านทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ ที่ล้วนแสวงหาข้อมูลในด้านต่าง ๆ ทั้งที่กว้างและลุ่มลึกในเรื่องอารยธรรมทวารวดี ที่ปรากฏอยู่ในพื้นที่ของจังหวัดสุพรรณบุรี เฉพาะพื้นที่วิจัยประวัติศาสตร์ทวารวดีพบว่าพัฒนาการของทวารวดี ในลักษณะที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่เป็นจุลภาค คือบริเวณบ้านเมืองที่เรียกว่าทวารวดี กับสิ่งที่เป็นมหภาค คือภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทั้งบริเวณพื้นแผ่นดินใหญ่และบริเวณที่เป็นเกาะ โดยอาศัยหลักฐานทั้งเก่าและใหม่ การมอง “ทวารวดี” ในลักษณะที่เป็นส่วนหนึ่งของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังนี้

และวินิจฉัยจากหลักฐานของโบราณคดีในขณะนั้นทำให้เห็นได้ว่าพัฒนาการของบ้านเมืองบริเวณดินดอนสามเหลี่ยมของกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาโดยเฉพาะทางภาคตะวันตกของกลุ่มแม่น้ำเป็นแหล่งชุมชนหนาแน่นและเป็นบริเวณแกนแห่งอำนาจของรัฐ (ศรี) ทวารวดี ซึ่ง ดร.ธิดา สารยา ได้กล่าวไว้ว่ามีเครือข่ายสัมพันธ์อันสลับซับซ้อนครอบคลุมกลุ่มเมืองโบราณนครปฐม-อู่ทอง-คูบัว แล้วจึงเกิดการเชื่อมโยงบูรณาการทางสังคมและวัฒนธรรมที่กล่าวได้ว่าพัฒนาการของรัฐ (ศรี) ทวารวดีสัมพันธ์สืบเนื่องกับศูนย์กลางสำคัญชายฝั่งทะเล ซึ่งเป็นดินแดนที่มีชนพื้นเมืองอาศัยอยู่แล้ว

หลักฐานการค้นพบเมืองโบราณอู่ทอง ซึ่งมีมนุษย์อยู่อาศัยตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์เมื่อประมาณ 3,000 - 2,500 ปีมาแล้ว โดยได้พบหลักฐานประเภทขวาน หินขัด ลูกปัด ภาชนะดินเผา เหล็กในสำหรับปั่นด้าย ขวานสำริด ฆวนก หอก และเครื่องมือเครื่องใช้โลหะอื่นๆ อีกมากมาย ชุมชนในสมัยนี้เป็นชุมชนในสังคมเกษตรกรรม เนื่องจากสภาพที่ตั้งชุมชนเป็นเขตที่ราบขั้นบันไดต่ำ และที่ราบลุ่มแม่น้ำ ทำให้สามารถทำการเพาะปลูกได้ผลดีจนชุมชนตั้งหลักแหล่งได้อย่างถาวร ประกอบกับสามารถติดต่อกับชายฝั่งทะเลได้สะดวก จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ชุมชนโบราณในบริเวณเมืองอู่ทองสามารถพัฒนาสภาพสังคมและเศรษฐกิจ จนขยายตัวเข้าสู่สังคมเมืองได้ และจากหลักฐานประเภทโบราณวัตถุสถานที่พบในช่วงเวลาดังกล่าว ทราบว่าเมืองโบราณอู่ทอง ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กับดินแดนแถบพื้นทะเล โดยเฉพาะอินเดีย จนทำให้นักวิชาการหลายท่านเชื่อว่า เมืองโบราณอู่ทอง อาจจะเป็นเมือง “สุวรรณภูมิ” ที่พระเจ้าอโศกมหาราชได้ส่งพระโสณะเถระและพระอุตตระเถระมาเผยแผ่พุทธศาสนาในราวพุทธศตวรรษที่ 3 เพราะมีการรับอิทธิพลทางวัฒนธรรมของอินเดียอย่างมาก จนทำให้ช่วงพุทธ



ศตวรรษที่ 11-12 ได้เกิดวัฒนธรรมที่ผสมผสานกันระหว่างรูปแบบวัฒนธรรมท้องถิ่นกับวัฒนธรรมที่มาจากกลุ่มชนภายนอก วัฒนธรรมนี้มีจุดเด่นอยู่ที่รูปแบบทางศิลปกรรมเฉพาะตัว มีการใช้ภาษามอญร่วมกัน และการนับถือพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลัก วัฒนธรรมทวารวดีเชื่อกันว่ามี ศูนย์กลางความเจริญตั้งอยู่บริเวณเขตที่ราบภาคกลางของประเทศไทย ซึ่งมีเมืองเมืองหลัก ได้แก่ เมืองนครชัยศรี (ที่นครปฐม) เมืองประจวบ (ที่ราชบุรี) และเมืองอู่ทอง

ศาสตราจารย์ชิน อยู่ดี ได้ศึกษาค้นคว้าเรื่องก่อนประวัติศาสตร์บริเวณเมืองอู่ทอง โดยท่านได้ตั้งข้อสังเกตว่า พื้นที่บริเวณนี้พบขวานหินขัดแบบมีบ่ามากกว่าพื้นที่อื่นๆของประเทศไทยแสดงว่าเมื่อราว 3,000 ปีที่แล้ว มีคนยุคหินใหม่อยู่ในบริเวณเมืองอู่ทองแล้ว และน่าจะอยู่ต่อเนื่องมาจนถึงยุคสำริด และยุคเหล็ก เพราะพบลูกปัดหลายลูกคล้ายของในยุคสำริด และยุคเหล็ก ที่ลพบุรี

หากเราจะมองเมืองอู่ทองซึ่งเป็นเมืองโบราณที่สำคัญที่สุดในลุ่มแม่น้ำแม่กลอง แม่น้ำทวน - แม่น้ำจรเข้สามพัน และแม่น้ำท่าวัว - แม่น้ำสุพรรณบุรีหรือแม่น้ำท่าจีน ลุ่มแม่น้ำเหล่านี้สามารถจัดรวมกันเป็นระบบลำน้ำหลักระบบหนึ่งในภาคกลางของประเทศไทย ที่เอื้ออำนวยและรองรับให้ผู้คนสามารถตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยมาตั้งแต่กว่า 2,000 ปีมาแล้ว เป็นอย่างน้อย ชุมชนโบราณบางชุมชน ในระบบลำน้ำหลักนี้ดำรงสังคมและวัฒนธรรมให้สืบเนื่องต่อกันเป็นเวลานาน อีกทั้งชุมชนบางแห่ง ยังได้พัฒนาสังคมวัฒนธรรม จนกลายเป็นศูนย์กลางที่สำคัญในเครือข่ายของการติดต่อแลกเปลี่ยนผลผลิตที่ครอบคลุมพื้นที่ ที่อยู่ห่างไกลกันมาก ตั้งแต่พื้นที่ ในอนุทวีปอินเดีย มาจนจรดพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้และทะเลจีน จึงนับได้ว่า “อู่ทอง” เป็นตัวอย่างที่โดดเด่นที่สุดของชุมชนโบราณดังกล่าว โบราณวัตถุ โบราณสถานและร่องรอยกิจกรรมต่าง ๆ ของคนสมัยโบราณที่พบที่เมือง อู่ทอง ชี้ให้เห็นว่า ประชากรของชุมชนโบราณแห่งนี้ มีวิถีชีวิตที่ใกล้ชิด กับแม่น้ำสายใหญ่ และพึ่งพิงแม่น้ำทั้งหมด เพื่อในการดำรง และการพัฒนาสังคม-วัฒนธรรม ประชากรโบราณ ดังกล่าว ได้ประสบความสำเร็จอย่างมาก จนชุมชนได้พัฒนา เป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรมและทางเศรษฐกิจ ที่สำคัญแห่งหนึ่งของภูมิภาค “สุวรรณภูมิ” ซึ่งมีงานศึกษาทางวิชาการ ธรณีวิทยา บ่งชี้ว่า เมื่อประมาณไม่น้อยกว่า 6,000 ปี มาแล้ว พื้นที่แถบนี้ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ใกล้ชายฝั่งทะเล เหมือนกับพื้นที่ส่วนใหญ่ของภาคกลางตอนล่าง ในปัจจุบัน

การพบหลักฐานทางโบราณคดีที่เป็นกลองสำริดแบบดองซอน ตุ่มหู กำไล และลูกปัด ซึ่งเป็นของที่มีลักษณะเดียวกันกับที่ในประเทศเวียดนาม ในเอกสารจีนต่างเสนอภาพที่สอดคล้องต้องกันถึงจุดเริ่มต้นของ (รัฐ) ทวารวดี โดยมีชุมชนโบราณอู่ทองเป็นต้นเค้า ไม่ได้เกิดขึ้นเพราะการแพร่กระจาย



ของอารยธรรมอินเดียสู่ภูมิภาคนี้เท่านั้น ในทางตรงกันข้ามอุททองและพูนัน ต่างก็ผ่านการปรับเปลี่ยนโครงสร้างจากชุมชนหมู่บ้านขนาดใหญ่มาเป็น “เมืองท่าชายฝั่ง” มีการพัฒนาขึ้นบนพื้นฐานของการปะทะสังสรรค์ ผู้ที่ศึกษาและตีความคำว่า “ทวารวดี”

จากการสำรวจทางโบราณคดี โดยนักโบราณคดีของกรมศิลปากร ได้พบหลักฐานว่า ภายในตัวเมืองอุททองและนอกเมืองพบโคกเนินดินตั้งอยู่เป็นหย่อมๆ จำนวนไม่น้อยกว่า 20 แห่ง โคกเนินดินเหล่านี้เป็นที่ตั้งของสถูปเจดีย์โบราณ ซึ่งกรมศิลปากรได้ดำเนินการขุดแต่งไปเป็นบางส่วน พบว่าเป็นโบราณสถานสมัยทวารวดี ห่วงออกไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของตัวเมืองประมาณ 10 กิโลเมตร เป็นที่ตั้งของกลุ่มโบราณสถานคอกช้างดิน ซึ่งเดิมสันนิษฐานว่าเป็นเพนียดคล้องช้าง แต่ปัจจุบันนี้ได้มีผู้ทำการศึกษา

การเข้ามาเผยแพร่พระพุทธศาสนาอารยธรรมทวารวดี พบว่า การที่พระอรหันต์เถระได้กระทำปฐมสังคายนาดังกล่าวมา ก็ได้มีการรวบรวมคำสอนที่ลงมติที่เรียกกันว่า “เถรวาท” ซึ่งแปลว่า คำสอนที่วางไว้เป็นหลักการของพระเถระ (หมายถึง พระเถระ 500 องค์ ผู้ประชุมทำสังคายนาครั้งที่ 1) ดังนั้น พระพุทธศาสนาซึ่งถือตามหลักที่ได้ สังคายนาครั้งแรกนี้ เรียกว่า พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท หมายถึง คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าคือ พระธรรมวินัย ทั้งถ้อยคำและเนื้อความอย่างที่ท่านสังคายนา กันไว้และทรงจำกันมาอย่างนั้น ถือตามนั้น โดยเคร่งครัด โดยใช้ภาษาบาลีรักษาพระธรรมวินัยให้คงอยู่ ตามที่ท่านได้สังคายนาไว้<sup>125</sup> เมื่อมีสถานการณ์กระทบต่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนาเกิดขึ้น จึงได้มีการสังคายนาพระธรรมวินัยอีกหลายครั้ง<sup>126</sup>

สรุปไว้ว่าเป็นอ่างเก็บน้ำ ส่วนโบราณวัตถุที่พบภายในตัวเมืองและนอกเมืองนั้น มีตั้งแต่ โบราณวัตถุสมัยก่อนประวัติศาสตร์จนถึงสมัยประวัติศาสตร์ ส่วนหลักฐานเก่าแก่ที่แสดงว่า พระพุทธศาสนาได้เป็นที่ยอมรับนับถือของชาวพื้นเมืองอุททองนั้น เริ่มปรากฏในช่วงพุทธศตวรรษที่ 8 หรืออาจจะก่อนหน้านั้น ก็คือหลักฐานด้านประติมากรรมดินเผาและปูนปั้นที่ใช้ประดับศาสนาสถาน ประเภทสถูปและวิหาร ซึ่งมีหลายชิ้นที่สืบทอดรูปแบบมาจากศิลปะแบบอมราวดีตอนปลาย (พุทธศตวรรษที่ 8-10) เช่นประติมากรรมดินเผารูปพุทธสาวก 3 องค์ถือบาตรห่มจีวรห่อคลุม ตามแบบนิยมของศิลปะแบบอมราวดี

<sup>125</sup> พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), เรื่องเดียวกัน, หน้า 17.

<sup>126</sup> พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสนาสืบประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ 10, (กรุงเทพฯ : บริษัท เอส.อาร์.พี.ริ้นดิง แมส โปรดักส์จำกัด, 2546), หน้า 261-262.

## 2) การศึกษาข้อมูลภาคสนาม

เป็นการลงพื้นที่สำรวจพื้นที่วิจัย แหล่งอารยธรรมทวารวดีในจังหวัดสุพรรณบุรี ทั้ง 4 แห่ง ได้แก่ เมืองโบราณคูเมือง เมืองโบราณหนองราชวัตร เมืองโบราณหนองแจง และเมืองโบราณอู่ทอง และจากศึกษาข้อมูล พบว่า แหล่งโบราณสถานที่มีร่องรอยหลักฐานอยู่ในยุคอารยธรรมทวารวดีมีพื้นที่ในอำเภออู่ทองเท่านั้นที่อยู่ในยุคทวารวดี คณะวิจัยจึงได้เลือกพื้นที่ดังกล่าวนี้มาทำการศึกษาต่อไป

ส่วนกระบวนการได้มาซึ่งข้อมูลภาคสนามนี้ คณะผู้วิจัยดำเนินการดังนี้

1) ลงพื้นที่สำรวจบริบทที่ตั้ง สภาพแวดล้อมปัจจุบัน สิ่งที่ค้นพบในพื้นที่วิจัยแต่ละแห่ง ทั้งที่เป็นศิลปกรรม สถาปัตยกรรม โบราณสถาน โบราณวัตถุ ร่วมกับการสอบถามพูดคุยกับประชาชน/ปราชญ์ในพื้นที่วิจัยดังกล่าว

2) จัดกิจกรรมสัมภาษณ์เชิงลึกแบบเจาะจงกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเป้าหมายที่มีความเชี่ยวชาญเรื่องอารยธรรมทวารวดีในพื้นที่วิจัย เพื่อเก็บข้อมูลตามแบบเครื่องมือวิจัย

3) จัดกิจกรรมสนทนา (Focus Group) โดยเชิญผู้ให้ข้อมูลเข้าร่วมแลกเปลี่ยนองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดี ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติอู่ทอง

### 4.2.2 การวิเคราะห์การออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีที่มีอิทธิต่อพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี

#### 1) การศึกษาแผนผังประวัติศาสตร์โบราณคดีอารยธรรมทวารวดีพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี

จากการลงพื้นที่ศึกษาพบว่าพื้นที่ในเมืองอู่ทองนั้นปรากฏอยู่ในอารยธรรมทวารวดีจึงได้ทำการศึกษาประวัติศาสตร์ สมัยทวารวดี (อู่ทอง) ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์และสมัยปัจจุบัน โดยสังเขปรายละเอียดเกี่ยวกับชุมชนและแคว้นดั้งเดิมกำเนิดและการเข้ามาของพระพุทธศาสนา ความสัมพันธ์ของเมืองอู่ทองกับจังหวัดต่าง ๆ เชื้อชาติของกลุ่มชนในสมัยอู่ทอง อิทธิพลและบทบาทของอารยธรรมทวารวดีอู่ทอง ตลอดจนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นลำดับไป ดังนี้

- ลักษณะภูมิประเทศเมืองโบราณอู่ทอง

เมืองอู่ทองว่ามีเทือกเขาสูงทางทิศตะวันตก ทอดยาวแนวเหนือใต้ของเมือง และจากความสำคัญของเมืองโบราณอู่ทองที่เป็นจุดเริ่มต้นของประวัติศาสตร์ และศิลปวัฒนธรรม คณะรัฐมนตรีจึงมีมติให้ความเห็นชอบประกาศให้เมืองโบราณอู่ทองเป็นพื้นที่พิเศษ เพื่อการท่องเที่ยว

อย่างยั่งยืน เมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2555 โดยมีองค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (อพท.) เป็นหน่วยงานหลักในการจัดทำแผนแม่บทและแผนปฏิบัติการ โดยการแปลงทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาเพื่อสร้างรายได้ให้เกิดขึ้น จากแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์และเป็นการเชิญชวนให้เกิดกระแสเศรษฐกิจ สร้างสรรค์แพร่ขยายในวงกว้าง ตลอดจนพัฒนากลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ และศิลปวัฒนธรรมแห่งหนึ่งของจังหวัดสุพรรณบุรี



ภาพแสดง อ่าวไทยสมัยโบราณ

## 2) ศึกษาสภาพทั่วไปที่เกี่ยวข้องกับอารยธรรมทวารวดี

พบว่า บริเวณลุ่มแม่น้ำภาคกลาง มีร่องรอยการอยู่อาศัยของมนุษย์มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์แล้ว มีความเจริญถึงขั้นถลุงและหล่อโลหะได้และเป็นสังคมเกษตรกรรม “โดยเฉพาะร่องรอยการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในบริเวณลุ่มแม่น้ำแม่กลองท่าจีน” จากการที่คนมีการติดต่อกันมากขึ้น ก็เกิดมีพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมตามมาโดยเฉพาะการติดต่อค้าขายระหว่างชาวอินเดียและกลุ่มชนเหล่านี้ ก่อให้เกิดการเผยแพร่วัฒนธรรมอินเดียมายังดินแดนแถบนี้ กลายเป็นสื่อสำคัญในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-16 บริเวณที่ราบลุ่มภาคกลางของไทยเดิมเมืองอู่ทองตั้งอยู่บนแนวชายฝั่งทะเล และแนวชายฝั่งทะเลอ่าวไทยอยู่สูงกว่าปัจจุบัน ประมาณ 3.5 - 4 เมตร ลักษณะเป็นอ่าวลึกเว้าเข้าไป ห่างจากชายฝั่งทะเลปัจจุบันไปทางทิศเหนือประมาณ 140 กิโลเมตร ช่วงนั้นมีเมืองโบราณหลายเมืองตั้งอยู่บริเวณที่เป็นอ่าวเว้าเข้าไป เช่นเมืองโบราณ คูบัว จังหวัดราชบุรี เมืองนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม เมืองอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นต้น เป็นอันว่า ความกว้างใหญ่แห่งดินแดนที่



วัฒนธรรมทวารวดีแผ่ไปถึงนั้นมียุ่จริง แม้แต่สมเด็จพระยาบรมราชานุภาพ ก็ทรงเห็นว่า “สมัยที่ทวารวดีรุ่งเรืองนั้น มีอาณาเขตกว้างขวางถึงสุพรรณบุรี เป็นต้น”

สรุปได้ว่า ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 6-9 บริเวณภาคกลางของไทยมีความเจริญด้านการค้าโดยเฉพาะการค้าทางเรือก่อให้เกิดความเจริญอย่างมากและมีประชากรหนาแน่น ต่อมาพุทธศตวรรษที่ 11-16 พบว่า ทวารวดี (อู่ทอง) ได้มีขอบเขตและวัฒนธรรมกระจายออกไปในหลายพื้นที่ทั้งทางตะวันออก ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้ มีแหล่งอารยธรรมโบราณและมีการตั้งถิ่นฐานชุมชนตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 3-9 มาแล้วหลายแห่งมีการตั้งถิ่นฐานต่อเนื่องมายาวนานจนถึงสมัยประวัติศาสตร์โดยตั้งถิ่นฐานใกล้กับลำน้ำสำคัญเป็นหลักได้แก่ บริเวณลำน้ำมูล ลำน้ำชี ลำน้ำพอง ลำน้ำป่า และลำน้ำสงคราม เป็นต้น

### 3) ศึกษาชุมชนและแคว้นดั้งเดิม

ราว 2,500 ปี มีพัฒนาการสังคมวัฒนธรรมต่อเนื่องเป็นบ้านเมืองสืบมาจนถึงยุคทวารวดี และมีความเกี่ยวข้องเป็นเครือญาติกับบ้านเมืองและแคว้นที่อยู่โดยรอบ อย่างน้อย 3 กลุ่มใหญ่ที่เรียกตัวเองว่า “คนไทย”

กลุ่มแรก เป็นคนพื้นเมืองดั้งเดิมอยู่มาตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์มากกว่า 3,000 ปี

กลุ่มที่สอง เป็นคนจากภายนอกที่เคลื่อนย้ายเข้ามาทางลุ่มแม่น้ำโขงลงมาตามเส้นทางคมนาคมทางบกตะวันตก-ตะวันออกกับเหนือ-ใต้ ผ่านลำน้ำน่าน-ยม-ปิง คือ เมืองเหนือจนถึงลุ่มน้ำเจ้าพระยาในสมัยต่อมา

กลุ่มที่สาม เป็นคนจากภายนอกเคลื่อนย้ายเข้ามาทางทะเล เลียบชายฝั่งจากกวางตุ้ง- กวางสี และเวียดนามเข้าสู่ลุ่มน้ำเจ้าพระยา รวมทั้งพวกที่มาทางทะเลอันดามันด้วย

จากการอาศัยแม่น้ำใหญ่และสาขาที่ไหลผ่านชุมชนน้อยใหญ่ที่ตั้งอยู่เป็นเส้นทางในการคมนาคม ส่วนทางบกสามารถใช้เส้นทางเดินเท้าได้ เช่นทางพม่า มีเส้นทางบกจากเมืองทวายผ่านเจดีย์สามองค์ มาตามลำน้ำกาญจนบุรี เข้าสู่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาทางหนึ่ง อีกทางหนึ่ง ติดต่อลุ่มแม่น้ำพระเจ้ายากับดินแดนแถบทะเลสาบเขมร ผ่านทางแม่น้ำปราจีน และอรัญประเทศ การที่สามารถติดต่อกับดินแดนต่าง ๆ ได้อย่างกว้างขวางเช่นนี้ ย่อมมีผลต่อชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณภาคกลางทั้งด้านเศรษฐกิจตลอดจนการสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรมอย่างมาก



#### 4) ร่องรอยชุมชนสมัยทวารวดีในพื้นที่เมืองอุทอง

นักวิชาการด้านโบราณคดีได้มีการศึกษาขุดค้นเรื่องชุมชนโบราณในจังหวัดต่างๆ ของประเทศไทยไว้มากทำให้ภาพของชุมชนสมัยอุทองแจ่มชัดขึ้นและเป็นประโยชน์ต่อการศึกษา เป็นหลักฐานยืนยันให้เห็นถึงสภาพสังคมสมัยทวารวดีอุทองว่า มีอยู่จำนวนมาก และกินบริเวณอย่างกว้างขวางและทำให้ทราบถึงความเก่าแก่ของแหล่งชุมชนต่างๆ ว่าในอดีตได้เคยมีกลุ่มชนอยู่อาศัยมาแล้วในส่วนต่างๆ ของประเทศไทย

บริเวณภาคกลาง ภาคกลางเป็นบริเวณที่เหมาะสมแก่การตั้งถิ่นอาศัยประกอบอาชีพเกษตร เป็นต้น ทำให้มีกลุ่มชนตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์จนเข้าสู่สมัยทวารวดีบางแห่งได้ พัฒนาสืบเนื่องเข้าสู่สมัยสุโขทัย บางแห่งก็ขาดช่วงไป ผู้วิจัยขอแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่พบร่องรอยตั้งแต่ก่อนพุทธศตวรรษที่ 8-10 และกลุ่มที่พบตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 11- 16 เป็นต้น

สรุปได้ว่า บริเวณภาคกลางมีชุมชนเมืองมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 4 เป็นต้นมา แต่มีหลักฐานทางโบราณคดี ชัดเจนตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 8-9 ช่วงที่เจริญสูงสุดอยู่ในพุทธศตวรรษที่ 11-16

#### 5) หลักฐานทางโบราณสถานและโบราณวัตถุ

เมืองโบราณอุทองมีมนุษย์อยู่อาศัยตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ เมื่อประมาณ 2,500 ปี มาแล้ว โดยได้พบหลักฐานประเภทขวาน หินขัด ลูกปัด ภาชนะดินเผา เหล็กในสำหรับปั่นด้าย ขวานสำริด ฆวนก หอก และเครื่องมือเครื่องใช้โลหะอื่นๆ อีกมากมาย ชุมชนในสมัยนี้เป็นชุมชนในสังคมเกษตรกรรม เนื่องจากสภาพที่ตั้งชุมชนเป็นเขตที่ราบขั้นบันไดต่ำ และที่ราบลุ่มแม่น้ำ ทำให้สามารถทำการเพาะปลูกได้ผลดี จนชุมชนตั้งหลักแหล่งได้อย่างถาวร ประกอบกับสามารถติดต่อกับชายฝั่งทะเลได้สะดวก จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ชุมชนโบราณในบริเวณเมืองอุทองสามารถพัฒนาสภาพสังคมและเศรษฐกิจ จนขยายตัวเข้าสู่สังคมเมืองได้

เมืองโบราณอุทองได้มีการอาศัยมาอย่างต่อเนื่องจนสามารถพัฒนาตนเองจากสังคมเกษตรกรรมในระดับหมู่บ้านเข้าสู่สังคมเมือง (Urban society) ซึ่งมีความเจริญ และมีความซับซ้อนทางสังคมมากขึ้น และกลายเป็นเมืองศูนย์กลางทางวัฒนธรรมเมืองหนึ่งในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาจากหลักฐานประเภทโบราณวัตถุสถานที่พบในช่วงเวลาดังกล่าว ทราบว่าเมืองโบราณอุทอง ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กับดินแดนแถบโพ้นทะเล โดยเฉพาะอินเดีย จนทำให้นักวิชาการหลายท่านเชื่อว่า เมืองโบราณอุทอง อาจจะเป็นเมือง “สุวรรณภูมิ” ที่พระเจ้าอโศกมหาราชได้ส่งพระโสณะเถระและพระอุตตระเถระมาเผยแผ่พุทธศาสนา ในราวพุทธศตวรรษที่ 3

จากการที่มีการรับอิทธิพลทางวัฒนธรรมของอินเดียอย่างมาก จนทำให้ช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-12 ได้เกิดวัฒนธรรมที่ผสมผสานกันระหว่างรูปแบบวัฒนธรรมท้องถิ่นกับวัฒนธรรมที่มาจากกลุ่มชนภายนอก วัฒนธรรมนี้มีจุดเด่นอยู่ที่รูปแบบทางศิลปกรรมเฉพาะตัว มีการใช้ภาษามอญร่วมกัน และการนับถือพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลัก เชื่อกันว่าทวารวดีมีศูนย์กลางความเจริญอยู่บริเวณเขตที่ราบภาคกลางของประเทศไทย มีเมืองเมืองหลัก ได้แก่ เมืองนครชัยศรี ( นครปฐม) เมืองประจวบ (ราชบุรี) และเมืองอู่ทอง<sup>127</sup>

จากข้อมูลดังกล่าวทำให้ทราบว่า ได้มีกลุ่มชนอาศัยอยู่เป็นระยะและเป็นกลุ่มๆ ในบริเวณภาคกลางสืบต่อกันมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่สมัยพุทธศตวรรษที่ 4 เป็นต้นมา สอดคล้องกับคัมภีร์พระพุทธศาสนาที่ระบุถึงการเข้ามาของพระพุทธศาสนาในดินแดนทวารวดีโบราณ ที่เรียกว่าดินแดนสุวรรณภูมิ มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้นเมื่อเริ่มมีหลักฐานด้านโบราณคดีรองรับ แม้ว่าหลักฐานจะมีเก่าไปเพียงพุทธศตวรรษที่ 8-9 ก็ตาม ก็ยังชี้ให้เห็นร่องรอยว่า กลุ่มชนที่อยู่ในบริเวณภาคกลาง มีพัฒนาการและความเจริญมากพอที่จะสามารถรับวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาได้ และ พบว่าพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองในสมัยทวารวดีอย่างมากระหว่างพุทธศตวรรษที่ 11-16 รวมทั้งเป็นศูนย์กลางเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ และภาคใต้

สรุปได้ว่า บริเวณภาคกลางมีชุมชนเมืองมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 4 เป็นต้นมา แต่มีหลักฐานทางโบราณคดี ชัดเจนตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 8-9 ช่วงที่เจริญสูงสุดอยู่ในพุทธศตวรรษที่ 11-16

#### 4.2.3 การนำเสนอผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีอารยธรรมทวารวดีเชิงพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรีใหม่

##### 1) หลักฐานทางข้อมูลเอกสาร

ทวารวดีได้รับอิทธิพลจากอินเดียหลายอย่าง เช่น ด้านการปกครอง ได้รับความเชื่อเรื่องการปกครองโดยกษัตริย์ สันนิษฐานว่าการปกครองสมัยทวารวดีแบ่งออกเป็นแคว้น มีเจ้านายปกครองตนเอง แต่มีความสัมพันธ์ในลักษณะเครือญาติ การแบ่งชนชั้นในสังคมออกเป็นชนชั้นปกครองกับชนชั้นที่ถูกปกครองหลักฐานทางโบราณคดีที่พบในสมัยพุทธศตวรรษที่ 11 – 13 คือเหรียญเงินเส้นผ่าศูนย์กลาง 19 มม. พบที่นครปฐม และอู่ทอง พบว่ามีอักษรจารึกไว้ว่า “ศรีทวารวดีศวร” และมีรูปหมอน้ำกลศอยู่อีกด้านหนึ่ง ทำให้ชื่อได้ว่าชนชาติมอญโบราณได้ตั้งอาณาจักรทวารวดี (บางแห่ง

<sup>127</sup> องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน, เมืองโบราณอู่ทอง, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.suphan.biz/utongnews.htm>

เรียก ทวารวดี) ขึ้นในภาคกลางของดินแดนสุวรรณภูมิ และมีชุมชนเมืองสมัยทวารวดีสำคัญหลายแห่งได้แก่ เมืองนครชัยศรี (นครปฐมโบราณ น่าจะเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรในกลุ่มแม่น้ำท่าจีน) เมืองอู่ทอง (จังหวัดสุพรรณบุรีในกลุ่มแม่น้ำท่าจีน) เมืองพงตึก (จังหวัดกาญจนบุรี ในลุ่มแม่น้ำแม่กลอง) เมืองละโว้ (จังหวัดลพบุรี ในลุ่มแม่น้ำลพบุรี) เมืองคูบัว (จังหวัดราชบุรี) ในลุ่มแม่น้ำเมืองอู่ตะเภา (บ้านอู่ตะเภา อ.มโนรมย์ จังหวัดชัยนาท ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา) เมืองบ้านด้าย (ต.หนองเต่า อ.เมือง จ.อุทัยธานี ในแควตากแดด) เมืองชัยจำปา (บ้านชัยจำปา จังหวัดชัยนาทในลุ่มแม่น้ำป่าสัก) เมืองชิตชิน (อยู่ในจังหวัดสระบุรี) และบ้านคูเมือง (ที่อำเภออินทบุรี) จังหวัดนอกรากนั้นพบเมืองโบราณสมัยทวารวดีอีกหลายแห่ง เช่น ที่บ้านหนองปรืออำเภอเขาชัย จังหวัดเพชรบุรี รวมทั้งหมู่บ้านในเขตอำเภอบ้านหมี่ และโคกสำโรง จังหวัดลพบุรี เป็นต้น

ชุมชนเมืองสมัยทวารวดีในภาคเหนือ พบที่เมืองจันเสน (ต.จันเสน อ.ตาคลี จ.นครสวรรค์ ลุ่มแม่น้ำลพบุรี) เมืองบึงโคกช้าง (ต.ไผ่เขียว อ.สว่างอารมณ์ จ.อุทัยธานี ในแควตากแดด ลุ่มแม่น้ำสะแกกรัง) เมืองศรีเทพ (จ.เพชรบูรณ์ ลุ่มแม่น้ำป่าสัก) เมืองหริภุญชัย (จ.ลำพูน ลุ่มแม่น้ำปิง) และเมืองบน (อ.พยุหะคีรี จ.นครสวรรค์ ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา)

ชุมชนเมืองสมัยทวารวดีที่อยู่ในภาคตะวันออก มีเมืองโบราณสมัยทวารวดีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 11 – 18 อยู่ที่เมืองพระรถ (ต.หน้าพระธาตุ อ.พนัสนิคม จ.ชลบุรี ซึ่งค้นพบด้วยเปอร์เซียสีฟ้า) มีถนนโบราณติดต่อกับเมืองศรีพะโล ซึ่งเป็เมืองท่าสมัยพุทธศตวรรษที่ 15 – 21 (อยู่ที่ ต.หนองไม้แดง อ.เมือง จ.ชลบุรี ลุ่มแม่น้ำบางปะกง) ซึ่งพบเครื่องถ้วยจีนและญี่ปุ่น จากเตาอะริตะแบบอิมาริ อายุราวพุทธศตวรรษที่ 22 และติดต่อกับเมืองสมัยทวารวดีที่อยู่ใกล้เคียงกันเช่นเมืองศรีมโหสถ (อ.โคกปีบ จ.ปราจีนบุรี) เมืองดงละคร (จ.นครนายก) เมืองท้าวอูทัย และบ้านคูเมือง (จ.ฉะเชิงเทรา)

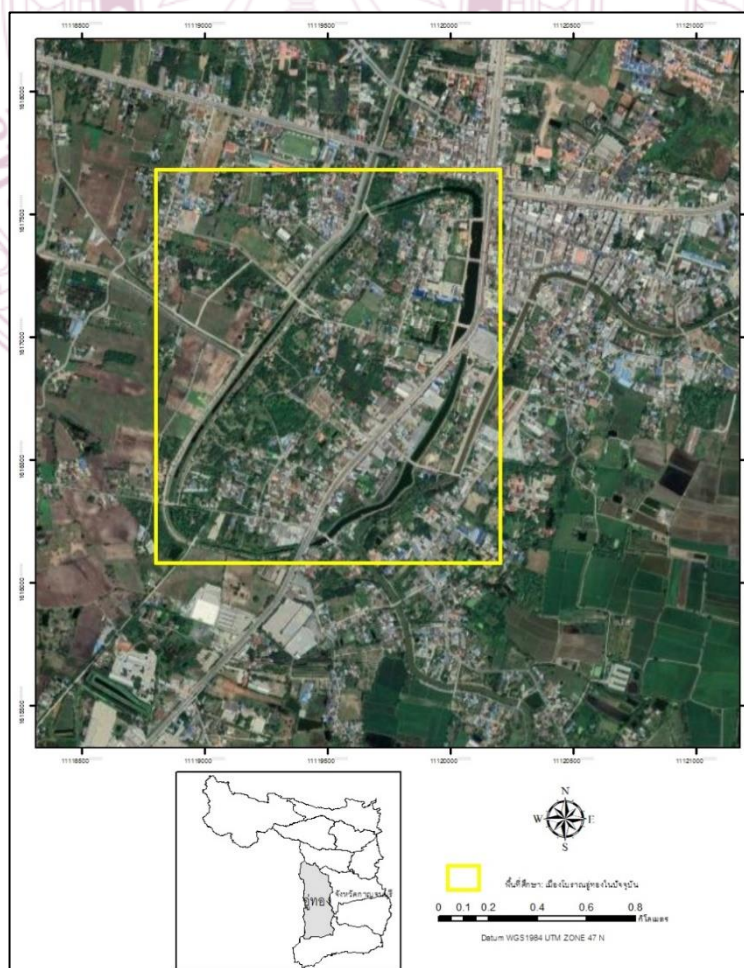
สำหรับเมืองอู่ทองนั้นตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของแม่น้ำจรเข้สามพัน เดิมเป็นสาขาของแม่น้ำท่าจีน ซึ่งเปลี่ยนทางเดิน ด้วยปรากฏมีเนินดินและคูเมืองโบราณเป็นรูปวงรี กว้างประมาณ 1 กิโลเมตร ยาวประมาณ 2 กิโลเมตร มีป้อมปราการก่อด้วยศิลาแลง มีการพบโบราณวัตถุอายุสมัยปี พ.ศ. 600 – 1600 จำนวนมาก นอกจากนี้ยังได้สำรวจพบแหล่งโบราณคดีที่สำคัญอีกหลายแห่ง เช่น แหล่งโบราณคดีที่โบราณสถานคอดช้างดิน ต.จรเข้สามพัน อ.อู่ทอง จ.สุพรรณบุรี พบเงินเหรียญสมัยทวารวดีเป็นตรารูป พระอาทิตย์ พระจันทร์ และรูปหอยสังข์ บางเหรียญจารึกอักษรปัลลวะ และพบปูนปั้นรูปสตรีหลายคนเล่นดนตรีชนิดต่างๆ เป็นต้น เป็นหลักฐานชี้ให้เห็นว่าเมืองอู่ทองมีฐานะเป็นเมืองสำคัญแห่งหนึ่งของอาณาจักรทวารวดี เมืองนครไชยศรีโบราณ ซึ่งอยู่บริเวณที่ตั้งของวัดจุฬาราม จังหวัดนครปฐม และพบคูเมืองโบราณรูปสี่เหลี่ยม ขนาด 3,600 x 2,000 เมตร มีลำน้ำบางแก้ว



ไหลผ่านกลางเมืองโบราณออกไปตัดคลองพระประโทณ ผ่านคลองพระยากง บ้านเพนียด บ้านกลาง บ้านนางแก้ว แล้วออกสู่ม่น้ำนครไชยศรี พบโบราณวัตถุสมัยทวารวดีจำนวนหนึ่ง ซึ่งเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หลักฐานสำคัญของพุทธศาสนาสมัยทวารวดีนั้นพบที่ วัดโพธิ์ชัยเสมาราม เมืองฟ้าแดดสงยาง (หรือฟ้าแดดสูงยาง) อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ใกล้แม่น้ำชี ได้ค้นพบเสมาหินจำนวนมาก เป็นเสมาหินทรายสมัยทวารวดี ขนาดใหญ่อายุราว 1,200 ปี มีอายุเก่าแก่กว่าสมัยนครวัดของอาณาจักรขอม ใบเสมานั้นจำหลักเรื่องพุทธประวัติโดยได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะแบบคุปตะของอินเดีย และได้พบเสมาหินบางแห่งมีจารึกอักษรปัลลวะของอินเดียด้วย

## 2) แบบจำลองภูมิสถาปัตยกรรมเมืองโบราณอุทองใหม่

ในประเด็นนี้คณะผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเชิงเอกสาร และการจัดสัมมนาประเด็นศึกษาต่าง ๆ จากนั้นจึงวิเคราะห์ศิลปกรรมจากโบราณสถาน โบราณวัตถุ ที่พบบริเวณเมืองโบราณอุทองซึ่งมีหลักฐานมากที่สุด และพอจะเทียบกับยุคสมัยที่โครงการวิจัยย่อยที่ 1 แบ่งไว้เป็น 4 ช่วงยุค จากนั้นจึงนำร่างแบบจำลองที่ได้ไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบอีกครั้ง ก่อนจะนำเสนอเป็นโมเดลจำลองภูมิสถาปัตยกรรมเมืองโบราณอุทองใหม่





#### 4.2.4 องค์ความรู้ที่ได้รับจากงานวิจัย

ผลการศึกษาของโครงการวิจัยย่อยที่ 2 เรื่อง “ออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี”พบว่า จากโบราณสถานทั้ง 4 แห่ง ได้แก่ เมืองโบราณอู่ทอง เมืองโบราณคูเมือง เมืองโบราณหนองราชวัตรและเมืองโบราณบ้านหนองแจง พบว่า เมืองโบราณอู่ทองเป็นเมืองโบราณแห่งเดียวที่มีอารยธรรมยุคทวารวดี ตามวัตถุประสงค์ในการศึกษา 1) เพื่อศึกษาแผนผังประวัติศาสตร์โบราณคดีอารยธรรมทวารวดี จากการศึกษาทางด้านเอกสารและการลงพื้นที่ที่จะพบว่าเมืองโบราณอู่ทองมีผังเมืองที่เป็นสี่เหลี่ยมปลายกลมมน เมืองด้านหนึ่งมักติดแม่น้ำและมีคูเมืองรอบล้อมตรงตามลักษณะของอารยธรรมทวารวดีที่พบได้ในพื้นที่ใกล้เคียง ได้แก่ เมืองคูบัว จังหวัดราชบุรี เมืองชัยบาดาล จังหวัดลพบุรี เป็นต้น 2) เพื่อเสริมสร้างการออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีที่มีอิทธิพลต่อพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี เมื่อวิเคราะห์ถึงอิทธิพลของทวารวดีเราสามารถแบ่ง ศิลปะได้ออกเป็น 4 ยุคซึ่งพบได้ทั่วไปจากโบราณสถานและวัตถุในเมืองโบราณอู่ทอง ดังนี้

(1) ยุคก่อนสมัยทวารวดี (ราวพุทธศตวรรษที่ 6-11) ประกอบด้วย

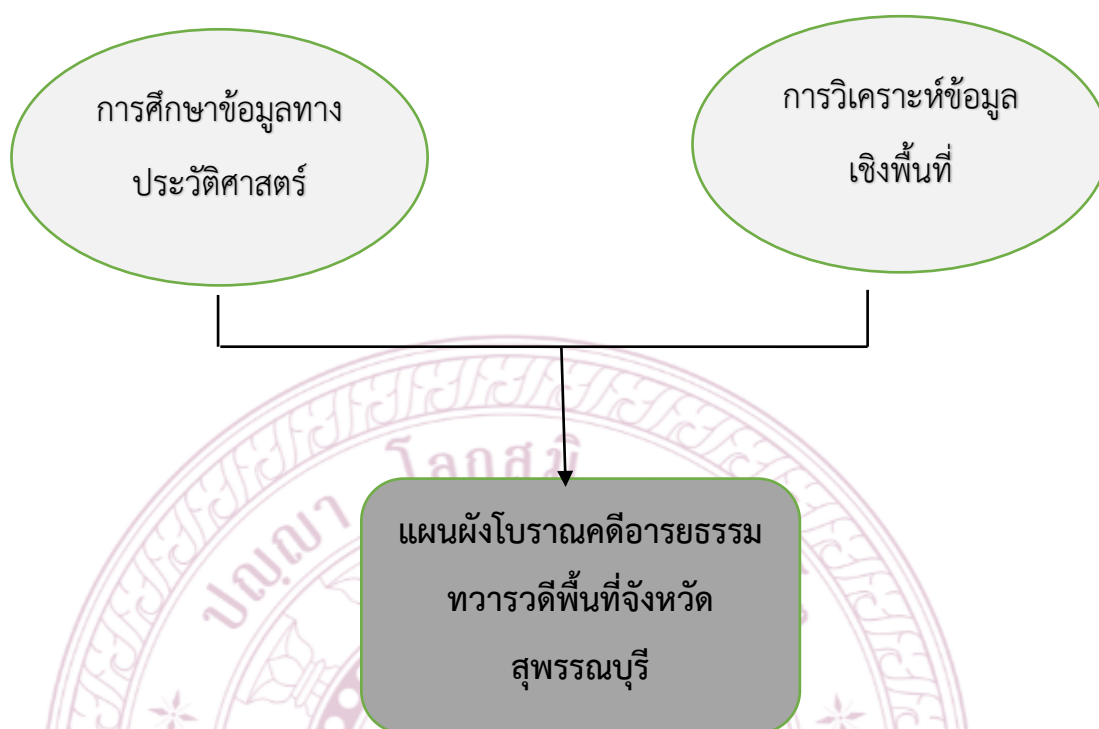
- ศิลปะอมราวดี (พุทธศตวรรษที่ 6-9) เรียกว่ายุคศิลปะอินเดียอย่างแท้จริง
- ศิลปะคุปตะ (พุทธศตวรรษที่ 9-11) เรียกว่ายุคทองของอินเดียโบราณ
- ศิลปะปัลลวะ (พุทธศตวรรษที่ 8-11) เรียกว่ายุคต้นกำเนิดของศิลปะอินเดียใต้
- ศิลปะปาละ (พุทธศตวรรษที่ 12-17) เรียกว่ายุคประมุขแห่งกวาดา

(2) ยุคสมัยทวารวดีตอนต้น (ราวพุทธศตวรรษที่ 12-13) เรียกว่ายุคกระจายตัว

(3) ยุคสมัยทวารวดีตอนกลาง (ราวพุทธศตวรรษที่ 14-15) เรียกว่ายุคทวารวดีอย่างแท้จริง

(4) ยุคสมัยทวารวดีตอนปลาย (ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 16-18) เรียกว่ายุคเสื่อม

และ 3) เพื่อวิเคราะห์แผนผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีเชิงพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี พบว่าจากการศึกษาลักษณะทางสถาปัตยกรรมของโบราณสถานเมืองโบราณอู่ทอง พบว่า โบราณสถานสมัยทวารวดีกระจายตัวอยู่ทั่วไปทั้งในเมืองและนอกเมือง โดยเฉพาะนอกเมืองนั้นพบเป็นจำนวนมาก ดังกล่าวมาแล้วในประเด็นเรื่องที่ตั้ง ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของโบราณสถานเท่าที่ศึกษาพบจะเหลือเพียงส่วนฐาน ดังนั้นจึงศึกษาได้เพียงลักษณะส่วนฐานที่สามารถพิจารณาได้จากผังและรูปแบบบางส่วนที่เหลืออยู่ โดยจากการศึกษาพบว่าโบราณสถานเท่าที่พบทั้งหมดในเมืองโบราณอู่ทองสามารถแยกรูปแบบแผนผังออกได้เป็น ผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ผังรูปวงกลม และผังรูปแปดเหลี่ยม



#### 4.3 เส้นทางการศึกษาเส้นทางเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี

ผลการศึกษาวิจัยของโครงการวิจัยย่อยที่ 3 เป็นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (Document Research) ร่วมกับวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งมุ่งศึกษาข้อมูลหลักจาก หนังสือ ตำรา เอกสารทางวิชาการ รวมถึงแหล่งข้อมูลจาก พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติราชบุรี พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติอุทอง พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติบ้านเก่า ร่วมกับการศึกษาหลักฐานทางโบราณคดีในเชิงประจักษ์ จากการสำรวจร่องรอยหลักฐานที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในพื้นที่วิจัย 4 แห่ง และผู้ให้ข้อมูลวิจัย และผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้อง จำนวน 56 คน โดยมีผลการศึกษาดังนี้

##### 4.3.1 การศึกษาเส้นทางเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี

ในประเด็นนี้ คณะผู้วิจัยได้กำหนดกรอบการศึกษาเส้นทางเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี ออกเป็น 2 ส่วน คือ การศึกษาข้อมูลเชิงเอกสาร และ การศึกษาข้อมูลภาคสนามในพื้นที่วิจัยทั้ง 4 แห่ง เพื่อสร้างความเชื่อมโยงข้อมูลในช่วงเวลาต่าง ๆ ดังนี้

### 1) เมืองโบราณอุทอญกับอารยธรรมทวารวดี

ในประเด็นการศึกษาประวัติศาสตร์เป็นการมองเรื่องราวในอดีตผ่านปัจจุบัน รวมไปถึงเป็นการเดินทางตามวิธีการและแนวคิดของนักปราชญ์ นักวิชาการเฉพาะด้านทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ ที่ล้วนแสวงหาข้อมูลในด้านต่าง ๆ ทั้งที่กว้างและลุ่มลึกในเรื่องอารยธรรมทวารวดี

จากการศึกษาประวัติศาสตร์ทวารวดีพบว่าพัฒนาการของทวารวดี<sup>128</sup> ในลักษณะที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่เป็นจุลภาค คือบริเวณบ้านเมืองที่เรียกว่าทวารวดี กับสิ่งที่เป็นมหัพภาค คือภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทั้งบริเวณพื้นแผ่นดินใหญ่และบริเวณที่เป็นเกาะ โดยอาศัยหลักฐานทั้งเก่าและใหม่ การมอง “ทวารวดี” ในลักษณะที่เป็นส่วนหนึ่งของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มองเรื่องราวของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐหรือบ้านเมือง โดยได้เสนอให้เห็นว่า พัฒนาการของทวารวดีนั้น แท้จริงเกิดขึ้นจากการขยายตัวของชุมชนบ้านเมืองในเขตลุ่มน้ำใกล้ทะเล (Riverine region) ที่สร้างเครือข่ายการติดต่อทั้งภายในและภายนอก สืบต่อมาแต่สมัยเมืองอุทอญ ซึ่งร่วมสมัยกับรัฐพุนันที่อยู่ในบริเวณปากแม่น้ำโขง

การมีตัวตนของทวารวดีนั้นอยู่ในระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 6-11 จากความก้าวหน้าทางหลักฐานของโบราณคดีในขณะนั้นทำให้เห็นได้ว่าพัฒนาการของบ้านเมืองบริเวณดินดอนสามเหลี่ยมของลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาโดยเฉพาะทางภาคตะวันตกของลุ่มแม่น้ำเป็นแหล่งชุมชนหนาแน่นและเป็นบริเวณแกนแห่งอำนาจของรัฐ (ศรี) ทวารวดี ซึ่ง ดร.ธิดา สาระยา ได้กล่าวไว้ว่ามีเครือข่ายสัมพันธ์อันสลับซับซ้อนครอบคลุมกลุ่มเมืองโบราณนครปฐม-อุทอญ-คูบัว แล้วจึงเกิดการเชื่อมโยงบูรณาการทางสังคมและวัฒนธรรมที่กล่าวได้ว่าพัฒนาการของรัฐ(ศรี)ทวารวดีสัมพันธ์สืบเนื่องกับศูนย์กลางสำคัญชายฝั่งทะเล ตรงดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงซึ่งมีชื่อปรากฏในเอกสารจีนว่า พุนัน

การศึกษาเกี่ยวกับทวารวดีได้รับการกล่าวถึงครั้งแรกตั้งแต่ปี พ.ศ. 2427 นับเป็นเวลาเกือบ 120 ปีมาแล้วในยุคเริ่มต้นของการศึกษานั้นเป็นชื่อของอาณาจักรโบราณที่กล่าวไว้ในเอกสารจีนได้แก่ โถ-โล-โป-ติ (To-lo-po-ti) ซึ่งนักวิชาการส่วนใหญ่ลงความเห็นว่าหมายถึง ทวารวดี อันเป็นอาณาจักรหนึ่งที่ตั้งอยู่บริเวณภาคกลางของประเทศไทย<sup>129</sup> โดยพบหลักฐานที่สำคัญคือจารึกที่ปรากฏชื่อ “ศรีทวารวดี ศุวรปุณยะ” บนเหรียญเงินและศิลาจารึก สรุปลงมาแล้วเชื่อว่าหมายถึงชื่อของ

<sup>128</sup> ธิดา สาระยา, (ศรี) ทวารวดี : ประวัติศาสตร์ยุคต้นของสยามประเทศ, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, พ.ศ. 2532), หน้า .

<sup>129</sup> ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ศิลปะทวารวดี: วัฒนธรรมพุทธศาสนายุคแรกเริ่มในดินแดนไทย, (กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, พ.ศ. 2547), หน้า 69.



อาณาจักร และได้พบหลักฐานทางศิลปกรรมที่แสดงให้เห็นถึงการรับอารยธรรมจากภายนอก โดยเฉพาะด้านศาสนาจากอินเดียยังทำให้ภาพของทวารวดีเริ่มชัดเจนขึ้น

สภาพสังคมทวารวดีครอบคลุมบริเวณที่กว้างไกลกว่าอำนาจทางการเมืองของรัฐประชากรในสังคมทวารวดีแม้จะมีลักษณะร่วมบางประการทางศิลปะวัฒนธรรมอันมีพุทธศาสนาเป็นแกนกลาง แต่ก็แตกต่างกันในเชิงชาติพันธุ์และเผ่าพันธุ์ ซึ่งเดิมเชื่อว่าชนเผ่ามอญซึ่งเดิมเชื่อว่าเป็นเจ้าของวัฒนธรรมทวารวดี สังคมทวารวดีมีการจัดลำดับความเหลื่อมล้ำแบ่งออกเป็นชนชั้นปกครองและชนชั้นที่ถูกปกครอง นอกจากกษัตริย์ซึ่งมีฐานะสูงสุดและอยู่ในชนชั้นปกครอง

ในขณะที่ชุมชนโบราณอุทอง มีร่องรอยการเติบโตที่สัมพันธ์กับเมืองนครปฐม โดยมีการพัฒนาการที่เป็นไปในทิศทางเดียวกันกับยุคฟูนัน ซึ่งทั้งสองเมืองต่างก็เป็น “เมืองท่าชายฝั่ง” ที่เป็นศูนย์กลางการคมนาคม การขนส่งสินค้า ที่มีการปะทะสังสรรค์ทางวัฒนธรรมและการค้าของชาวพื้นเมืองตามชุมชนชายฝั่งและชาวทะเล ในภาษาสันสกฤตของคำว่า “ทวารวดี” แปลว่า “ด้วยประตู” ซึ่งหมายถึง เมืองท่า และคำว่า “ทวารวดี” อาจเทียบได้กับเมืองทวารกา ซึ่งเป็นเมืองของพระกฤษณะ ในมหากาพย์เรื่องมหาภารตะ

การค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีที่เป็นกล่องสำริดแบบดองซอน ตุ่มหู กำไล และลูกปัด ซึ่งเป็นของที่มีลักษณะเดียวกันกับที่ในประเทศเวียดนาม ในเอกสารจีนต่างเสนอภาพที่สอดคล้องต้องกันถึงจุดเริ่มต้นของ (รัฐ) ทวารวดี โดยมีชุมชนโบราณอุทองเป็นต้นเค้า ไม่ได้เกิดขึ้นเพราะการแพร่กระจายของอารยธรรมอินเดียสู่ภูมิภาคนี้เท่านั้น ในทางตรงกันข้ามอุทองและฟูนัน ต่างก็ผ่านการปรับเปลี่ยนโครงสร้างจากชุมชนหมู่บ้านขนาดใหญ่มาเป็น “เมืองท่าชายฝั่ง” มีการพัฒนาขึ้นบนพื้นฐานของการปะทะสังสรรค์ ผู้ที่ศึกษาและตีความคำว่า “ทวารวดี” เป็นคนแรกน่าจะได้แก่ นายแซม มวลบีล (Samuel Beal) ในปีพ.ศ. 2427 ได้แปลบันทึกของพระภิกษุเหียนจั้ง (Hiuan Tsang) หรือที่เรารู้จักกันในนามพระถังซำจั๋ง เดินทางกลับจีนในปีพ.ศ. 1188 เอกสารเล่มนี้ชื่อว่า Siyuki: Buddhist records of the Western World ได้บันทึกที่เกี่ยวกับหลักฐานในดินแดนที่อยู่ระหว่างพม่ากับเขมร คือ บริเวณภาคกลางของประเทศไทย พอในช่วงปี พ.ศ. 2439 นายตากากุสุ (J. Takakusu) แปลบันทึกของ อี้จิง (I-Tsing) ซึ่งเป็นพระภิกษุชาวจีนที่ได้ไปแสวงบุญ ณ ประเทศอินเดียเช่นเดียวกัน แต่เป็นการเดินทางทางน้ำในราวพุทธศตวรรษที่ 13 บันทึกนี้ปรากฏในเอกสาร A Record of the Buddhist Religion ; as parctised in India and the Malay Archipelago (A.D 671-675) by I-Tsing ได้กล่าวถึงการเดินทางออกจากเมืองกวางตุ้งโดยทางทะเลไปยังอินเดียโดยผ่านท่าเรือ เมืองหรืออาณาจักรที่สำคัญตาม

เส้นทาง ได้แก่ หลินยี (Lin-I) ฟูนัน (Fu-Nan) ทวารวดี (Dvaravati) ลังเจียชู (Lan-Chia-Shu หรือ Lankasuka) ศรีวิชัย (Sri-vijaya) และโมโลยู (Mo-lo-yu)

จากบันทึกรายงานการเสด็จตรวจราชการเมืองสุพรรณบุรี ของสมเด็จพระยา ดำรงราชานุภาพ นับเป็นจุดเริ่มต้นของการกล่าวถึงศิลปะในภาคกลางของประเทศไทย และได้กล่าวใน หนังสือโบราณคดีว่า “เมืองท้าวอู่ทองเห็นว่าเป็นเมืองใหญ่มีกำแพงเมือง 2 ชั้น มีสระใหญ่ ๆ ขุดไว้หลาย สระ ข้างในเมืองมีโคกอิฐ ซึ่งน่าจะเป็นวัดวาของเก่ามากมายหลายแหล่งเจดียียังคงรูปอยู่มีบ้าง พบ พระพุทธรูปที่มีฝีมือช่างเดียวกับที่พบที่พระปฐมเจดีย์ รวมทั้งได้พบเหรียญตราสังข์ อย่างเดียวกับที่ขุด ได้ที่จุลปะโทน สันนิษฐานว่าเมืองนี้จะเป็นเมืองสมัยเดียวกันกับเมืองโบราณที่พระปฐมเจดีย์

นักวิชาการได้ตั้งข้อสมมติฐานเกี่ยวกับศูนย์กลางของอาณาจักรทวารวดี<sup>130</sup> จาก หลักฐานทางโบราณคดีไว้ 3 แห่งด้วยกัน คือ เมืองอู่ทอง เมืองนครปฐม(บริเวณนครชัยศรี) และเมือง ลพบุรี(เมืองละโว้หรือเมืองลพบุรี) เนื่องจากมีขนาดของเมืองใหญ่กว่าเมืองอื่น ๆ และเป็นเมืองที่มีทำเล ที่ตั้งเหมาะสมกับการติดต่อค้าขายทางทะเล ซึ่งหลักฐานทางโบราณคดีที่พบมากที่สุด ได้แก่ พระพุทธรูป ธรรมจักร เหรียญเงิน และรอยจารึกต่าง ๆ สำหรับพื้นที่ในเขตเมืองอู่ทองได้พบหลักฐาน อักษรปัลลวะ ภาษาสันสกฤตจารึกพระนามของพระมหากษัตริย์ พระเจ้าทรงธรรมวรมัน บนแผ่นทองแดง อายุราวพุทธศตวรรษที่ 13 – 14 และจารึกอักษรบนเหรียญเงินว่า “ศรีทวารวดี ศุวรปุณยะ” อีกหลาย เหรียญ

จากหนังสือศิลปะทวารวดี: วัฒนธรรมพุทธศาสนายุคแรกเริ่มในดินแดนไทย ได้กล่าว ไว้ว่าในปีพ.ศ. 2447 นายปอล เปลลิโยต์ (Paul Pelliot) นักโบราณคดีชาวฝรั่งเศสที่ศึกษาเรื่องเส้นทาง สายไหมในประวัติศาสตร์สมัยราชวงศ์ถัง ได้กล่าวอ้างถึงอาณาจักรหนึ่งที่เรียกว่า ฉวนโลโปติ (Tchouan-lo-po-ti) ซึ่งตรงกับภาษาสันสกฤตว่า ทวารวดี และตั้งอยู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา นอกนั้นนายเปลลิโยต์ยังได้เสนอว่าชาวพื้นเมืองที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรมนี้เป็นคนมอญหรือเขมร เพราะ ได้จารึกจำนวนมากบริเวณภาคกลางของประเทศไทยที่เป็นภาษามอญและภาษาเขมร พ.ศ. 2452 นาย ลูเน่ เดอ ลามองกิแยร์ซึ่งถูกนับว่าเป็นคนแรกและครั้งแรกที่มีการสำรวจโบราณคดีเกี่ยวกับทวารวดีใน ประเทศไทย โดยได้กล่าวถึงข้อมูลทางด้านโบราณคดีบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาว่ามีโบราณวัตถุ

<sup>130</sup> ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ศิลปะทวารวดี : วัฒนธรรมพระพุทธรูปศาสนายุคแรกเริ่มในดินแดนไทย,

(กรุงเทพมหานคร : ด้านสุภาพการพิมพ์, พ.ศ. 2547), หน้า 61.

แบบหนึ่งที่พบในจังหวัดนครปฐม สุพรรณบุรี ปราจีนบุรี มีลักษณะแบบอินเดีย-เขมร และได้ให้ชื่อว่าเป็นศิลปะ “แบบฮินดู” ให้เห็นอยู่ด้วยมากมาย

ตากากุสึ J. Takakusu) ได้แปลบันทึกการเดินทางของพระภิกษุอีกผู้หนึ่ง คือ อี้จิง (I-Tsing) ซึ่งเป็นพระภิกษุชาวจีนที่เดินทางไปแสวงบุญ ณ ประเทศอินเดียเช่นกัน แต่เป็นการเดินทางทางน้ำในราวพุทธศตวรรษที่ 13 บันทึกนี้ปรากฏในเอกสาร ชื่อ A Record of the Buddhist Religion ; as practised in India and the Malay Archipelago (A.D. 671-675) by I-Tsing,<sup>131</sup> โดยกล่าวว่าได้เดินทางออกจากเมืองกวางตุ้ง (Canton) เดินทางทางทะเลไปยังอินเดียโดยผ่านท่าเรือ เมืองหรืออาณาจักรที่สำคัญตามเส้นทาง ได้แก่ หลินอี้ (Lin-I) ฟูนัน (Fu-Nan) ทวารวดี (Dvara-vati) ลังเจียชู (Lan-Chia-Shu หรือ Lankasuka) ศรีวิชัย (Sri-vijaya) และโมโลย (Mo-lo-yu)

จากการศึกษาหนังสือประวัติศาสตร์ โบราณคดี : เมืองอู่ทอง<sup>132</sup> ได้พบว่า การค้นพบหลักฐานทางโบราณคดี ตั้งแต่ยุคเหล็กกลมนั้นมีการกระจายตัวอยู่ตามลำน้ำและลุ่มน้ำเก่า ที่เป็นสาขาหรือต้นสายน้ำของแม่น้ำแม่กลองและแม่น้ำท่าจีน เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นได้ว่าการค้าทางทะเลนั้นมีเส้นทางที่เป็นย่านของเมืองท่าและสถานีการค้าขายสู่ดินแดนภายใน ที่พิจารณาจากองค์ประกอบทั้งหลายแล้วเห็นว่ามีส่วนอยู่ใกล้ลุ่มน้ำจรเข้สามพัน ซึ่งมีแม่น้ำจรเข้สามพันไหลผ่านทั้ง อำเภอนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี และอำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี นำไปสู่การสันนิษฐานว่าลุ่มน้ำจรเข้สามพันนี้เคยเป็นส่วนกลางของรัฐฟูนันที่ชื่อว่า โตโลโปตี้ (To-Lo-Po-Ti) ในราวพุทธศตวรรษที่ 9-10 เลยทีเดียว ศาสตราจารย์บวสเชอเลียร์ เชื่อว่าเมืองอู่ทองที่พบใน อำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี เคยเป็นส่วนกลางของอาณาจักรฟูนันมาก่อน เพราะมีการค้นพบหลักฐานทางโบราณสถานและโบราณวัตถุที่มีอายุเก่าแก่จำนวนมาก มีลักษณะที่เป็นสมัยเจนละ ช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-12 เมืองอู่ทองเป็นส่วนกลางทางการค้าในแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยามาก่อนที่จะย้ายไปอยู่ที่นครปฐม<sup>133</sup> และการย้ายศูนย์กลางเมืองทำนอง เป็นสาเหตุที่ทำให้เมืองอู่ทองต้องโรยราเสื่อมสภาพลงไปด้วยเหตุจากภัยจากอ่างเก็บ น้ำและเขื่อนพังทลาย น้ำจึงไหลเข้าท่วมเมืองโบราณอู่ทอง จนได้รับความเสียหายอย่างมากมาย ในหนังสือ 150

<sup>131</sup> J. Takakusu, (Junjiro) A Record of the Buddhist Religion ; as practised in India and the Malay Archipelago (A.D. 671-675) by I-Tsing, NewDelhi, Second Indian Edition, 1982.

<sup>132</sup> ศรีศักร วัลลิโภดม, ประวัติศาสตร์ โบราณคดี : เมืองอู่ทอง, (กรุงเทพมหานคร : ด้านสุทธาการพิมพ์, พ.ศ. 2549), หน้า 65.

<sup>133</sup> ศรีศักร วัลลิโภดม, ประวัติศาสตร์ โบราณคดี : เมืองอู่ทอง, (กรุงเทพมหานคร : ด้านสุทธาการพิมพ์, พ.ศ. 2549), หน้า 70.



ปี สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพกับการพัฒนาโบราณคดีไทย กล่าวถึง “เมืองนครปฐมหรือเมืองนครไชยศรี”<sup>134</sup> ว่ามีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-16 เพราะพบร่องรอยหลักฐานทางโบราณสถานและโบราณวัตถุที่ยังคงหลงเหลืออยู่” ซึ่งสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงนิพนธ์บันทึกรายงานเสด็จตรวจราชการเมืองสุพรรณบุรี ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นของการกล่าวถึงศิลปะในภาคกลางของประเทศไทย และได้ทรงกล่าวถึงอีกครั้งหนึ่งในหนังสือนิทานโบราณคดี ทรงตั้งข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับเมืองอู่ทองว่า “เมืองท้าวอู่ทองเห็นว่าเป็นเมืองใหญ่มีกำแพงเมือง 2 ชั้น มีสระใหญ่ ๆ ขุดไว้หลายสระข้างในเมืองมีโคกอิฐ ซึ่งน่าจะเป็นวัดวาของเก่ามากมายหลายแห่งเจดีย์ยังคงรูปอยู่ก็มีบ้าง พบพระพุทธรูปที่มีฝีมือช่างคนเดียวกันกับที่พบที่พระปฐมเจดีย์”<sup>135</sup>

อาณาจักรจันทลินเป็นอาณาจักรหนึ่งที่อยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนใต้ ภายหลังตกอยู่ภายใต้การปกครองของพุนั้น และอาณาจักรจันทลินได้ส่งอิทธิพลให้กับทวารวดีด้วย โดยเวลส์ได้ให้ข้อเสนอว่า อาณาจักรจันทลินระยะแรกไม่เกี่ยวข้องกับพุนั้น เมืองอู่ทองไม่ได้ร้างไปในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16-17 และเชื่อว่าการเคลื่อนย้ายของผู้คนในสมัยทวารวดีจากภาคกลางไปยังโคราช เพราะพบเครื่องปั้นดินเผาที่มีลวดลายคล้ายคลึงกัน

เมืองโบราณอู่ทอง มีมนุษย์อยู่อาศัยตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ เมื่อประมาณ 3,000 - 2,500 ปี มาแล้ว โดยได้พบหลักฐานประเภทขวาน หินขัด ลูกปัด ภาชนะดินเผา เหล็กในสำหรับปั่นด้าย ขวานสำริด ฆ้อง หอก และเครื่องมือเครื่องใช้โลหะอื่นๆ อีกมากมาย ชุมชนในสมัยนี้เป็นชุมชนในสังคมเกษตรกรรม เนื่องจากสภาพที่ตั้งชุมชนเป็นเขตที่ราบขั้นบันไดต่ำ และที่ราบลุ่มแม่น้ำ ทำให้สามารถทำการเพาะปลูกได้ผลดีจนชุมชนตั้งหลักแหล่งได้อย่างถาวร ประกอบกับสามารถติดต่อกับชายฝั่งทะเลได้สะดวก จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ชุมชนโบราณในบริเวณเมืองอู่ทองสามารถพัฒนาสภาพสังคมและเศรษฐกิจ จนขยายตัวเข้าสู่สังคมเมืองได้ และจากหลักฐานประเภทโบราณวัตถุสถานที่พบในช่วงเวลาดังกล่าว ทราบว่าเมืองโบราณอู่ทอง ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กับดินแดนแถบโพ้นทะเล โดยเฉพาะอินเดีย จนทำให้นักวิชาการหลายท่านเชื่อว่า เมืองโบราณอู่ทอง อาจจะเป็นเมือง “สุวรรณภูมิ” ที่พระเจ้าอโศกมหาราชได้ส่งพระโสณะเถระและพระอุตระเถระมาเผยแผ่พุทธศาสนา ในราวพุทธศตวรรษที่ 3 เพราะมีการรับอิทธิพลทางวัฒนธรรมของอินเดียอย่างมาก จนทำให้ช่วงพุทธศตวรรษ

<sup>134</sup> รัศมี ชูทองเดช, 150 ปี สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพกับการพัฒนาโบราณคดีไทย, (กรุงเทพมหานคร : คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, พ.ศ. 2555), หน้า 78.

<sup>135</sup> สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "รายงานเสด็จตรวจราชการเมืองสุพรรณบุรี" อ้างถึงใน "เรื่องเมืองอู่ทอง," นิทานโบราณคดี, (กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2519). หน้า 367-371.

ที่ 11-12 ได้เกิดวัฒนธรรมที่ผสมผสานกันระหว่างรูปแบบวัฒนธรรมท้องถิ่นกับวัฒนธรรมที่มาจากกลุ่มชนภายนอก วัฒนธรรมนี้มีจุดเด่นอยู่ที่รูปแบบทางศิลปกรรมเฉพาะตัว มีการใช้ภาษามอญร่วมกัน และการนับถือพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลัก วัฒนธรรมทวารวดีเชื่อกันว่ามี ศูนย์กลางความเจริญตั้งอยู่บริเวณเขตที่ราบภาคกลางของประเทศไทย ซึ่งมีเมืองเมืองหลัก ได้แก่ เมืองนครชัยศรี (ที่ นครปฐม) เมืองประจวบ (ที่ราชบุรี) และเมืองอู่ทอง<sup>136</sup>

สรุปไว้ว่าเป็นอ่างเก็บน้ำ<sup>137</sup> ส่วนโบราณวัตถุที่พบภายในตัวเมืองและนอกเมืองนั้น มีตั้งแต่โบราณวัตถุสมัยก่อนประวัติศาสตร์จนถึงสมัยประวัติศาสตร์ ส่วนหลักฐานเก่าแก่ที่แสดงว่าพระพุทธศาสนาได้เป็นที่ยอมรับนับถือของชาวพื้นเมืองอู่ทองนั้น เริ่มปรากฏในช่วงพุทธศตวรรษที่ 8 หรืออาจจะก่อนหน้านั้น ก็คือหลักฐานด้านประติมากรรมดินเผาและปูนปั้นที่ใช้ประดับศาสนสถานประเภทสถูปและวิหาร ซึ่งมีหลายชิ้นที่สืบทอดรูปแบบมาจากศิลปะแบบอมราวดีตอนปลาย (พุทธศตวรรษที่ 8-10) เช่น ประติมากรรมดินเผารูปพุทธสาวก 3 องค์ ถือบาตรห่มจีวรห่อคลุม ตามแบบนิยมของศิลปะแบบอมราวดี

## 2) เมืองโบราณคูบัวกับอารยธรรมทวารวดี

ลักษณะเมืองโบราณคูบัวนั้นเป็นเนินดินธรรมชาติ มีคูน้ำ 1 ชั้น และมีคันดินโดยรอบอีก 2 ชั้น ทิศเหนือติดกับลำห้วยคูบัวซึ่งถูกตัดแปลงให้เป็นคูเมืองโบราณไปด้วยในตัว เมืองโบราณคูบัวมีแม่น้ำอ้อมซึ่งอยู่ด้านตะวันออกเป็นแม่น้ำสายหลักในอดีต แต่ปัจจุบันแม่น้ำสายหลักคือ แม่น้ำแม่กลอง ห่างจากแม่น้ำอ้อมราว 3 กิโลเมตร<sup>138</sup> เมื่อมีการตั้งถิ่นฐานที่อยู่เป็นชุมชนที่มีอาณาเขตและการจัดการภายในชุมชนมั่นคงดีแล้ว จึงมีรูปแบบการจัดการระบบสังคม ในรูปแบบของชนชั้นการปกครอง ศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปวัฒนธรรม และศิลปกรรมต่าง ๆ ที่ล้วนได้รับอิทธิพลมาจากการเป็นประตูทางการค้ากับอินเดียในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11 – 12<sup>139</sup>

<sup>136</sup> องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน, **เมืองโบราณอู่ทอง**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.suphan.biz/utongnews.htm>

<sup>137</sup> ศิลปากร, **กรมโบราณคดีคอกช้างดิน** สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 2 สุพรรณบุรี (กรุงเทพฯ : พันนี้ พับลิชชิ่ง, 2545).

<sup>138</sup> ชูศรี สาร, **บันทึกการขุดค้นโบราณคดี บ้านคูบัว**, (กรุงเทพมหานคร : มปท, พ.ศ. 2538) , หน้า 103.

<sup>139</sup> ธิติพงศ์ มีทอง, **อารยธรรมทวารวดีในประวัติศาสตร์เมืองโบราณคูบัว**, (นครปฐม : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ปีที่ 9 ฉบับที่ 2, พ.ศ. 2562), หน้า 1159.

เมืองโบราณบ้านคูบัว เป็นโบราณสถานที่ขุดค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีหลายอย่างซึ่งชี้ให้เห็นว่า ดินแดนราชบุรีแห่งนี้ เคยเป็นเมืองท่าที่เจริญรุ่งเรืองในยุคทวารวดี โดยลักษณะแผนผังของเมืองนี้เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามุมมนวางตัวตามแนวเหนือ-ใต้ ขนาดกว้าง 800 เมตรและยาว 2,000 เมตร และมีลำน้ำไหลผ่านสองสาย คือ ห้วยคูบัวกับห้วยจีนสีห์ ทั้งนี้ มีการสันนิษฐานว่าสถาปัตยกรรมในเมืองโบราณคูบัวนั้นได้รับอิทธิพลทางด้านศิลปะจากช่วงสมัยราชวงศ์คุปตะ ประเทศอินเดีย พร้อมกับการค้นพบหลักฐานชี้ให้เห็นว่าพุทธศาสนาได้รุ่งเรืองในประเทศไทยมากกว่า 1,000 ปีเลยทีเดียว ซึ่งพบร่องรอยโบราณสถานมากกว่า 60 แห่ง และส่วนใหญ่เป็นศาสนสถานที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาทั้งในลัทธิเถรวาทและลัทธิมหายาน โดยวัตถุที่ขุดค้นในเขตเมืองคูบัวนั้นเป็นประติมากรรมปูนปั้นและดินเผาที่ใช้ประดับอาคาร เช่น พระพุทธรูป พระโพธิสัตว์ เทวดาหรือบุคคลชั้นสูง ฯลฯ นอกจากนี้ยังพบเครื่องมือเครื่องใช้ เครื่องประดับต่าง ๆ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการทางเทคโนโลยีขั้นสูงในยุคนั้น และทำให้สันนิษฐานได้ว่าเมืองคูบัวเจริญรุ่งเรืองอยู่ในยุคทวารวดีราวพุทธศตวรรษที่ 11-16 เมืองโบราณคูบัวได้เจริญขึ้นในฐานะที่เป็นเมืองท่าสำคัญของอาณาจักรทวารวดี เห็นได้จากร่องรอยของโบราณสถานหลายแห่งที่ยังคงปรากฏอยู่ในปัจจุบัน ร่องรอยของโบราณสถานหลายแห่งนั้นยังบ่งบอกถึงลักษณะถึงความเจริญในรูปแบบของวัฒนธรรมทวารวดี และเมืองโบราณคูบัวได้รับอิทธิพลจากภายนอก โดยเฉพาะวัฒนธรรมจากอินเดียและโบราณวัตถุที่ค้นพบส่วนใหญ่ ปัจจุบันได้เก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ราชบุรี และบางส่วนเก็บรักษาไว้ที่จิปถะภัณฑสถาน วัดโฆลงสุวรรณคีรี<sup>140</sup>

โบราณสถานและโบราณวัตถุที่พบถูกสร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 11 – 16 เมืองคูบัวได้พัฒนาขึ้นสูงสุดในช่วงพุทธศตวรรษที่ 13 ซึ่งเป็นช่วงที่การค้าทางทะเลมีการขยายตัวอย่างมาก ร่องรอยการค้าทางทะเลของเมืองคูบัวปรากฏตามลำน้ำเก่า ที่เรือขนส่งสินค้าขนาดเล็กสามารถแล่นเข้าถึงเมืองได้ เนื่องจากตั้งอยู่ห่างจากทะเลเพียง 25 กิโลเมตร โดยให้เรือบรรทุกสินค้าขนาดใหญ่จอดรออยู่ในลำน้ำอ้อมบริเวณเวียงทุนและโคกพริก<sup>141</sup> หลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงร่องรอยการเดินทางเรือในแม่น้ำอ้อมก็คือการค้นพบเศษภาชนะดินเผาจีนสมัยราชวงศ์ซ่ง หยวน หมิง เครื่องปั้นดินเผา ลูกปัดรูปวาท หินสีและแก้วต่าง ๆ นอกจากนี้ยังพบศิลปกรรมโดยช่างฝีมือในราชวงศ์คุปตะของอินเดียอีกด้วย

<sup>140</sup> การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.), เมืองโบราณบ้านคูบัว, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://thai.tourismthailand.org/Attraction/>

<sup>141</sup> วิยะดา ทองมิตร, คูบัว ...เมืองท่าแห่งลุ่มน้ำแม่กลอง, (กรุงเทพมหานคร : สารสารเมืองโบราณ ปีที่ 46 ฉบับที่ 3, พ.ศ. 2563), หน้า 24.



### 3) บ้านดอนตาเพชรกับอารยธรรมทวารวดี

มีเป็นหลักฐานหลายชิ้นที่ยืนยันว่า บ้านดอนตาเพชร เคยเป็นชุมชนโบราณที่มีการติดต่อทางทะเลกับทั้งอินเดียและทางตะวันออก นานกว่า 2500 ปีมาแล้ว โบราณวัตถุที่พบ เช่น เครื่องมือเหล็ก เป็นลักษณะของโลหะที่มีปลายแหลม หลากหลายขนาด หลากหลายรูปทรง ภาชนะสำริด มองเห็นลวดลายสลักเป็นรูปผู้หญิง แสดงสัดส่วนทางสรีรวิทยาแบบ สันนิษฐานได้ว่าภาชนะนี้เป็นสิ่งของที่ทำในดินแดนประเทศไทยและส่งไปขายยังอินเดีย หรือเป็นคนอินเดียที่อยู่ในบริเวณนั้นเป็นคนผลิตขึ้นมาเอง เครื่องประดับจำพวกสำริด เช่น กำไลสำริด ข้อมือสำริด ข้อเท้าสำริด และแหวนสำริด ลูกปัดหินสีที่พบมีหลากหลายลักษณะและขนาด ทั้งทรงกลม ทรงท่อนกลม ทรงเหลี่ยม หลายชนิด มีทั้งที่มีลวดลายและไม่มีลวดลายบนตัวหิน<sup>142</sup>

ชุมชนโบราณบริเวณลุ่มน้ำจระเข้สามพัน ตั้งแต่ยุคหินใหม่เรื่อยมาจนถึงสมัยทวารวดี ซึ่งเป็นแหล่งชุมชนโบราณ ที่สืบทอดความเจริญมาจากชุมชนหมู่บ้านก่อนประวัติศาสตร์มาสู่เมืองสมัยประวัติศาสตร์เพราะตั้งอยู่บนเส้นทางการค้าโลกระหว่างจีน-อินเดีย ซึ่งเป็นเส้นทางจากอ่าวเบงกอลมาขึ้นบกที่ umeatama ผ่านมะริด ทวาย เข้าสู่ประเทศไทยที่ด่านเจดีย์สามองค์ ผ่านชุมชนโบราณลุ่มแม่น้ำแม่กลองมายังลุ่มน้ำจระเข้สามพัน แล้วออกสู่อ่าวไทยที่แม่น้ำนครไชยศรีดังกล่าวที่อ้างว่าถนนท้าวอุทองสามารถเชื่อมต่อกับเมืองโบราณสมัยใหม่ยุคทวารวดีเช่น คูบัว ราชบุรี กาญจนบุรี นอกจากนี้ลุ่มน้ำจระเข้สามพันยังเชื่อมต่อกับแม่น้ำสุพรรณ และเชื่อมต่อกับกาญจนบุรี นครปฐม และชัยนาท ด้วยลุ่มน้ำมะขามเฒ่า การติดต่อทั้งภายใน ภายนอกการรับวัฒนธรรมอินเดียเข้ามาผสมผสานกับวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยเฉพาะความเชื่อพุทธ-พราหมณ์ ทำให้ชุมชนบริเวณลุ่มน้ำแห่งนี้พัฒนาขึ้นตามลำดับ

ชุมชนสมัยโบราณเหล่านี้มักตั้งอยู่ในบริเวณที่มีทางน้ำไหลผ่าน หรือในบริเวณที่สามารถเข้าถึงลำน้ำต่าง ๆ ได้สะดวก เส้นทางน้ำเหล่านั้นสามารถใช้เป็นเส้นทางคมนาคมเชื่อมต่อกับแม่น้ำสายหลัก เช่น แม่น้ำท่าว่า ที่มาบรรจบกับแม่น้ำจระเข้สามพัน หรือแม่น้ำทวน ที่เชื่อมไปยังลำน้ำแม่กลองได้ ลักษณะการเลือกทำเลที่ตั้งชุมชนเช่นนี้ อาจชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของแม่น้ำสายหลัก คือ แม่น้ำจระเข้สามพัน และแม่น้ำทวน ที่สามารถใช้ได้ทั้งเป็นเส้นทางคมนาคมเข้าสู่พื้นที่ ที่อยู่ลึกเข้าไปแผ่นดินหรือออกไปยังแม่น้ำแม่กลองและแม่น้ำสุพรรณบุรีที่ไหลลงสู่ทะเลได้ แหล่งโบราณคดีบ้านดอนตาเพชร อ.พนมทวน จ.กาญจนบุรี ถือเป็นตัวอย่างหนึ่งของชุมชนสำคัญในลุ่มน้ำทวน ที่มีความสัมพันธ์กับเครือข่ายแลกเปลี่ยนค้าขายระหว่างชุมชนที่อยู่ห่างไกลกัน การขุดค้นทางโบราณคดีที่แหล่งโบราณคดีบ้านดอน

<sup>142</sup> ข้อมูลจากเว็บไซต์ <https://ww2.kanchanaburi.go.th/travel/detail/36>

ตาเพชร ได้พบพื้นที่สุสานของคนยุคก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย ที่มีประเพณีการปลงศพ โดยฝังสิ่งของเครื่องใช้และเครื่องประดับอุทิศให้ผู้เสียชีวิต ด้วยวัตถุที่อุทิศให้ผู้ตายจำนวนหนึ่ง เป็นสิ่งของที่มีมูลค่าที่ผลิตจากพื้นที่ต่างถิ่นที่อยู่ห่างไกลมาจากพื้นที่ลุ่มน้ำทวน-จระเข้สามพัน เช่น ลูกปัดที่ทำจากหินโมรา หรือหินอะเกต และหินโมกุล หรือหินคาร์เนเลียน ซึ่งผลิตในอินเดีย เครื่องประดับศีรษะรูปไก่อีย่นบนส้อมทำด้วยโลหะสำริด อาจเป็นสิ่งของที่ผลิตจากพื้นที่ทางตอนเหนือของประเทศเวียดนาม ปัจจุบัน บ้านดอนตาเพชรและยังเป็นพยานหลักฐานที่สะท้อนว่า ชุมชนโบราณที่บ้านดอนตาเพชร และอาจรวมทั้งชุมชนอื่นๆที่ร่วมสมัยกันในพื้นที่ลุ่มน้ำนี้

นอกจากนี้ ยังได้พบโบราณวัตถุทั้งประเภทที่เป็นสิ่งของเครื่องใช้ที่ผลิตในท้องถิ่น และที่เป็นวัตถุที่มาจากต่างถิ่นชนิดต่างๆ เหมือนกับที่พบในลุ่มแม่น้ำทวน - จระเข้สามพัน โบราณวัตถุเหล่านี้เป็นพยานหลักฐานแสดงถึงความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมของผู้คนในลุ่มแม่น้ำต่างๆ ดังกล่าวทั้งหมด รวมทั้งยังแสดงว่า ชุมชนในลุ่มแม่น้ำเหล่านี้ล้วนมีส่วนร่วมอยู่ในเครือข่ายการติดต่อแลกเปลี่ยนค้าขายกับชุมชนที่อยู่ห่างไกลออกไปทั้งทางทิศตะวันออกและตะวันตก

#### 4) เมืองโบราณทุ่งขวางกับอารยธรรมทวารวดี

เมืองโบราณทุ่งขวาง อ.กำแพงแสน เป็นเมืองโบราณสมัยทวารวดี มีอายุเท่ากับเมืองนครชัยศรี แต่มีขนาดเล็กกว่า อยู่ห่างจากอำเภอเมืองไปทางทิศเหนือ ประมาณ 24 กิโลเมตร จากหลักฐานบางประการ ทำให้พอสันนิษฐานได้ว่า "เมืองเก่ากำแพงแสน" เป็นเมืองโบราณสมัยทวารวดี มีอายุเท่ากับเมืองนครชัยศรี แต่มีขนาดเล็กกว่า เนื่องจากสร้างขึ้นโดยเมืองนครชัยศรี เพื่อควบคุมเส้นทางการค้าตามคูคลอง เพราะต้องการส่งเสริมให้เป็นเมืองท่า เป็นศูนย์กลางการค้าทางทะเลของเมืองนครชัยศรี ดังนั้นความเจริญและความเสื่อมของเมืองกำแพงแสนจึงน่าจะเป็นไปพร้อม ๆ กับเมืองนครชัยศรี สำหรับการเที่ยวชมโบราณสถานแห่งนี้ จะเน้นไปในลักษณะของคูน้ำและคันดิน ที่ยังคงสภาพเดิมไว้อย่างชัดเจน แต่ไม่ปรากฏซากโบราณสถานใด ๆ อีก ส่วนสภาพภายในตัวเมืองเก่ากำแพงแสน จะมีเนินดิน สระน้ำ ต้นไม้ใหญ่ และเป็นที่อยู่อาศัยของนกนานาพันธุ์ ปัจจุบันจึงใช้เป็นค่ายลูกเสือของจังหวัด เพื่อให้เป็นประโยชน์สำหรับท้องถิ่นต่อไป<sup>143</sup>

<sup>143</sup> การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.), เมืองเก่ากำแพงแสน, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://thai.tourismthailand.org/Attraction/>

#### 4.3.2 การสังเคราะห์ข้อมูลการศึกษาเส้นทางการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี

ในประเด็นนี้ คณะผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเชิงเอกสาร (Documentary Research) และข้อมูลเชิงประจักษ์จากการลงภาคสนาม มาใช้ในการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ตามประเด็นหัวข้อดังนี้

##### 1. ร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดี

##### 1) ยุคก่อนสมัยทวารวดีตอนต้น (พุทธศตวรรษที่ 6 – 11)

จากหลักฐานที่ปรากฏพบว่า ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 6-9 บริเวณภาคกลางของไทยมีความเจริญด้านการค้าโดยเฉพาะการค้าทางเรือก่อให้เกิดความเจริญอย่างมากและมีประชากรอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น มีแหล่งอารยธรรมโบราณและมีการตั้งถิ่นฐานชุมชนตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 3-9 มาแล้วหลายแห่ง ซึ่งการตั้งถิ่นฐานดังกล่าวต่อเนื่องมายาวนานจนถึง สมัยประวัติศาสตร์ และต่อมาราว 2,500 ปี ได้มีพัฒนาการสังคมวัฒนธรรมต่อเนื่องเป็นบ้านเมืองสืบมาจนถึงยุค "ทวารวดี"

จากการศึกษาหนังสือประวัติศาสตร์ โบราณคดี : เมืองอู่ทอง<sup>144</sup> ได้พบว่า การค้นพบหลักฐานทางโบราณคดี ตั้งแต่ยุคเหล็กลงมานั้นมีการกระจายตัวอยู่ตามลำน้ำและลุ่มน้ำเก่า ที่เป็นสาขาหรือต้นสายน้ำของแม่น้ำแม่กลองและแม่น้ำท่าจีน เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นได้ว่าการค้าทางทะเลนั้นมีเส้นทางที่เป็นย่านของเมืองท่าและสถานีการค้าขายสู่ดินแดนภายใน ที่พิจารณาจากองค์ประกอบทั้งหลายแล้วเห็นว่ามีศูนย์กลางอยู่ที่ลุ่มน้ำจรเข้สามพัน ซึ่งมีแม่น้ำจรเข้สามพันไหลผ่านทั้ง อำเภอนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี และอำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี นำไปสู่การสันนิษฐานว่าลุ่มน้ำจรเข้สามพันนี้เคยเป็นศูนย์กลางของรัฐฟูนันที่ชื่อว่า โตโลโปตี้ (To-Lo-Po-Ti) ในราวพุทธศตวรรษที่ 9-10

จากการค้นพบเอกสารทางศาสนาที่กล่าวว่า ประมาณพุทธศตวรรษที่ 3 พระเจ้าอโศกมหาราชทรงส่งสมณทูตสายที่ 8 มีพระโสณะและพระอุตตระเป็นหัวหน้ามายังดินแดนสุวรรณภูมิ<sup>145</sup> เพื่อเผยแพร่พระพุทธศาสนา ซึ่งคนไทยเชื่อว่าได้แก่ จังหวัดนครปฐมและเมืองอู่ทอง<sup>146</sup> แล้วประดิษฐานพระพุทธศาสนาจนเป็นปึกแผ่นแพร่หลาย ในสมัย อินโด-โรมัน(พุทธศตวรรษที่ 6-9) จนถึงสมัยคุปตะ (พุทธศตวรรษที่ 9-11)

<sup>144</sup> ศรีศักร วลลิโกตม, ประวัติศาสตร์ โบราณคดี : เมืองอู่ทอง, (กรุงเทพมหานคร : ด้านสุทธาการพิมพ์, พ.ศ. 2549), หน้า 65.

<sup>145</sup> วิ.อ.(บาลี) 1/58, มหาวีร.(บาลี) 1/6/82.

<sup>146</sup> พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), จาริกบุญ – จาริกธรรม, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, พ.ศ.2540), หน้า 494.



นิยามมหาสังฆิกะ เป็นนิยามให้กำเนิดพุทธศาสนามาหายาน มีศูนย์กลางที่เมืองอมราวดีและลุ่มแม่น้ำกฤษณา ในภาคตะวันออกเฉียงใต้ของอินเดีย ซึ่งที่เมืองอุททองพบรูปเคารพแสดงอิทธิศิลป์กรรมอมราวดีที่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 9-10 จำนวนหนึ่ง จึงเชื่อมโยงว่าพุทธศาสนานิยามมหาสังฆิกะน่าจะมียุทธบาทที่เมืองอุททองในระยเวลานั้นด้วยเช่นกัน

จากการค้นพบและศึกษาแหล่งโบราณคดีดอนตาเพชร โดยนักโบราณคดีอังกฤษชื่อ ดร.เอียน โกลฟเวอร์ ที่เข้ามาขอทำการขุดค้นเพราะมองว่าเป็นแหล่งโบราณคดีที่สะท้อนให้เห็นถึงการเกิดชุมชนหมู่บ้านในระยะแรกเริ่ม (Early Village) พบโบราณวัตถุที่ตอกย้ำการเป็นแหล่งพบกันของวัฒนธรรมจากฝั่งทะเลในประเทศเวียดนามทางตะวันออกกับวัฒนธรรมจากอินเดียที่มาจากทางตะวันตกชัดเจน เพราะพบทั้งลูกปัดและตุ้มหูที่ทำด้วยหินคาร์เนเลียนสีแดงส้มเป็นรูป ลิง-ลิง-โอ กับลูกปัดรูปสิงห์อันเป็นสิ่งที่เกี่ยวกับอินเดียโดยตรง นอกจากนั้นก็พบโบราณวัตถุทำด้วยสำริดเป็นรูปสามเหลี่ยม ดร.โกลฟเวอร์ ให้ความเห็นว่เคยพบตามแหล่งโบราณคดีของอินเดีย เป็นของที่เนื่องในพุทธศาสนา แต่เมื่อภายหลังได้นำเศษภาชนะดินเผาที่พบจากแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ไปกำหนดอายุตามกรรมวิธีทางวิทยาศาสตร์แล้ว ก็พบว่าบ้านดอนตาเพชรมีอายุอยู่ในยุคเหล็กที่มีอายุแต่ 2,500 ปีลงมา เป็นสำคัญ และเป็นแหล่งโบราณคดีที่สะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการทางสังคมที่ล้ำหน้าไปเป็นเรื่งของเมืองและรัฐแรกเริ่ม การพบ ลิง-ลิง-โอ และลูกปัดเชชปีช ล้วนเป็นของที่มาจากการค้าระยะไกลทั้งทางตะวันตกและตะวันออก

อีกทั้งแหล่งโบราณคดีที่บ้านดอนตาเพชรมีความเชื่อมโยงเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายทางสังคมและวัฒนธรรมกับบรรดาชุมชนอื่น ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงและห่างไกล ซึ่งถ้ามองไปทางตะวันออกตามลำน้ำจระเข้สามพัน ดอนตาเพชรก็สัมพันธ์กับเมืองอุททองในลักษณะที่อยู่ในบริเวณพลของเมืองอุททองที่เป็นศูนย์กลาง แต่ถ้าหากมองไปทางตะวันตกก็พบว่าดอนตาเพชรสัมพันธ์กับเส้นทางคมนาคมที่ผ่านแหล่งชุมชนโบราณหลายแห่งในลุ่มแม่น้ำแม่กลอง และลุ่มน้ำมาจากเทือกเขาตะนาวศรีมาบรรจบกับลำน้ำแควน้อยอีกด้วย

## 2) สมัยทวารวดีตอนต้น (พุทธศตวรรษที่ 12 – 13)

เป็นการค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีที่เป็นจุดเริ่มต้นของอารยธรรมทวารวดี โดยมีชุมชนโบราณอุททองเป็นต้นเค้าการแพร่กระจายอารยธรรมในภูมิภาคนี้ ซึ่งมีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างจากชุมชนขนาดใหญ่มาเป็นเมืองท่าชายฝั่ง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับอารยธรรมทวารวดีของ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ก็ทรงเห็นว่า "สมัยที่ทวารวดีรุ่งเรืองนั้น มีอาณาเขตกว้างขวางถึง

สุพรรณบุรี เป็นต้น”<sup>147</sup> และในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-16 พบว่ารัฐทวารวดี (อู่ทอง) มีขอบเขตและวัฒนธรรมกระจายออกไปในหลายพื้นที่ทั้งทางตะวันออก ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้ มีแหล่งอารยธรรมโบราณที่มีความเกี่ยวข้องเป็น "เครือข่าย" กับบ้านเมืองและแคว้นที่อยู่โดยรอบ<sup>148</sup> อย่างน้อย 3 กลุ่มใหญ่ ที่เรียกตัวเองว่า "คนไทย"

ศาสตราจารย์บวสเชอเลียร์ เชื่อว่าเมืองอู่ทองที่พบในอำเภ่อู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี เคยเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรฟูนันมาก่อน เพราะมีการค้นพบหลักฐานทางโบราณสถานและโบราณวัตถุที่มีอายุเก่าแก่จำนวนมาก มีลักษณะที่เป็นศิลปะสมัยเจนละ และเชื่อว่าในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-12 เมืองอู่ทองนี้ เป็นศูนย์กลางทางการค้าในแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยามาก่อนที่จะย้ายไปอยู่ที่นครปฐม<sup>149</sup>

การย้ายศูนย์กลางเมืองท่าทางการค้านี้เอง เป็นสาเหตุที่ทำให้เมืองอู่ทองต้องเสื่อมสภาพลงไปด้วยเหตุจากภัยจากอ่างเก็บน้ำและเขื่อนพังทลาย ทำให้น้ำไหลเข้าท่วมเมืองโบราณอู่ทองจนได้รับความเสียหายอย่างมากมาย

ตากากุสุ (J. Takakusu) แพลบันทิกของ อี้จิง (I-Tsing) และมีความสอดคล้องกับยุครุ่งเรืองของอารยธรรมทวารวดี ซึ่งท่านอี้จิงนั้นเป็นพระภิกษุชาวจีนที่ได้ไปแสวงบุญ ณ ประเทศอินเดียเช่นเดียวกัน แต่เป็นการเดินทางทางน้ำในราวพุทธศตวรรษที่ 13 บันทึกนี้ปรากฏในเอกสาร A Record of the Buddhist Religion ; as practised in India and the Malay Archipelago (A.D 671-675) by I-Tsing ได้กล่าวถึงการเดินทางออกจากเมืองกวางตุ้งโดยทางทะเลไปยังอินเดียโดยผ่านท่าเรือ เมืองหรืออาณาจักรที่สำคัญตามเส้นทาง ได้แก่ หลินยี (Lin-I) ฟูนัน (Fu-Nan) ทวารวดี (Dvaravati) ลังเจียชู (Lan-Chia-Shu หรือ Lankasuka) ศรีวิชัย (Sri-vijaya) และโมโลยู (Mo-lo-yu)

และจากเอกสารทางศาสนาดังกล่าว<sup>150</sup> ได้กล่าวไว้ว่า ในช่วงสมัยหลังคุปตะ (พุทธศตวรรษที่ 12-13) มีพ่อค้าชาวพุทธจากลุ่มแม่น้ำกฤษณา-โคทาวรี เดินทางเข้ามาติดต่อกับชาวทวารวดี ได้นำเอาพระพุทธศาสนาจากศูนย์กลางพุทธศาสนาในอินเดียได้ เขามาเผยแพร่ให้ชุมชนโบราณที่

<sup>147</sup> สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานพระพุทธเจดีย์**, พิมพ์ครั้งที่ 6, (กรุงเทพมหานคร : ศิวพร, พ.ศ. 2510), หน้า 127.

<sup>148</sup> สุจิตต์ วงศ์เทศ, **คนไทยมาจากไหน**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, พ.ศ. 2548), หน้า 268.

<sup>149</sup> ศรีศักร วัลลิโภดม, **ประวัติศาสตร์ โบราณคดี : เมืองอู่ทอง**, (กรุงเทพมหานคร : ด้านสุทธาการพิมพ์, พ.ศ. 2549), หน้า 70.

<sup>150</sup> วิ.อ.(บาลี) 1/58, มหาวิส.(บาลี) 1/6/82.

เมืองอุททอง ด้วยหลักฐานคือประติมากรรมดินเผารูปพระภิกษุ 3 องค์ และประติมากรรมปูนปั้นรูปพระพุทธรูปนาครปรกศิลปะแบบอมราวดี อุ้มบาตร ศิลปะแบบอมราวดี

พอล วีทลีย์ (Paul Wheatly) สันนิษฐานว่า<sup>151</sup> หลักฐานของวัฒนธรรมที่สืบเนื่องมาจากสมัยสุวรรณภูมิ มาจนถึงยุคต้นประวัติศาสตร์ บริเวณเมืองอุททองและบริเวณอื่น ๆ ในฝั่งอ่าวไทยที่พบคดีในการสร้างธรรมจักรที่มีรูปกวางหมอบต่อเนื่องมาจนถึงสมัยทวารวดี ในพุทธศตวรรษ 12 – 13 ที่สำคัญก็คือที่เมืองอุททอง พบแท่งศิลามีจารึกภาษาสันสกฤตว่า “ปุชยคีรี” แกวเขาที่อยู่ทางทิศเหนือของเมือง ซึ่งคำว่าปุชยคีรีนี้เป็นชื่อเมืองและสถานที่ซึ่งพระเจ้าอโศกมหาราชโปรดให้สร้างพระสถูปบรรจุพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้าในอินเดีย

นอกจากนี้ได้มีนักวิชาการตั้งสมมติฐานเกี่ยวกับศูนย์กลางของอาณาจักรทวารวดี<sup>152</sup> จากหลักฐานทางโบราณคดีไว้ว่า เมืองอุททอง เป็นหนึ่งในสามเมืองที่มีขนาดของเมืองใหญ่กว่าเมืองอื่น ๆ และเป็นเมืองที่มีทำเลที่ตั้งเหมาะสมกับการติดต่อค้าขายทางทะเล จากหลักฐานทางโบราณคดีที่พบได้แก่ พระพุทธรูป ธรรมจักร เหรียญเงิน และรอยจารึกต่าง ๆ สำหรับพื้นที่ในเขตเมืองอุททองได้พบหลักฐานอักษรปัลลวะ ภาษาสันสกฤตจารึกพระนามของพระมหากษัตริย์ พระเจ้าหรรษะวรมัน บนแผ่นทองแดง อายุราวพุทธศตวรรษที่ 13 – 14 อีกทั้งรอยจารึกอักษรปัลลวะบนเหรียญเงินว่า “ศรีทวารวดี ศวรปุณยะ”

การค้นพบโบราณวัตถุซึ่งมีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-15 เป็นหลักฐานชี้ให้เห็นถึงการแต่งกาย วิถีชีวิต สภาพสังคมของคนสมัยทวารวดีของเมืองคูบัวได้เป็นอย่างดี เช่น ประติมากรรมปูนปั้นรูปบุคคล รูปสตรีพร้อมเครื่องดนตรี<sup>153</sup> ซึ่งศาสนสถานที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาทั้งในลัทธิเถรวาทและมหายาน โดยวัตถุที่ขุดค้นในเขตเมืองคูบัวนั้น เป็นประติมากรรมปูนปั้นและดินเผาที่ใช้ประดับอาคาร เช่น พระพุทธรูป พระโพธิสัตว์ เทวดาหรือบุคคลชั้นสูง ฯลฯ นอกจากนี้ยังพบ

<sup>151</sup> Paul Wheatley, *The Golden Khersonese : Studies in the Malay Peninsula Before 1500 A.D.* Kuala Lumpur, University of Malaya Press, 1966, pp. 116-117.

<sup>152</sup> ศักดิ์ชัย สายสิงห์, *ศิลปะทวารวดี : วัฒนธรรมพระพุทธศาสนาในยุคแรกในดินแดนไทย*, (กรุงเทพมหานคร : ด้านสุทธาการพิมพ์, พ.ศ. 2547), หน้า 61.

<sup>153</sup> ดำรงพันธ์ อินฟ้าแสง, รายงานการวิจัย เรื่อง “การจัดระบบฐานข้อมูลของผลการศึกษาลักษณะดินที่ได้จากการขุดค้นทางโบราณคดีในประเทศไทย”, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, พ.ศ. 2547), หน้า 26-39.



เครื่องมือเครื่องใช้ เครื่องประดับต่าง ๆ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการทางเทคโนโลยีขั้นสูงในยุคนั้น และทำให้สันนิษฐานได้ว่าเมืองคูบัวเจริญรุ่งเรืองอยู่ในยุคทวารวดี

การค้นพบคาถาธรรมบนฐานพระธรรมจักรจารึกสำนวนแรก จารึกคาถาเย ธมฺมาฯ จารึกด้วยอักษรปัลลวะ ภาษาบาลี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 12 รูปแบบคล้ายกับที่กรมศิลปากร ขุดพบ พระธรรมจักรพร้อมเสาและฐานรองที่พระสุปหมายเลข 11 เมืองอุทอง และเมืองนครปฐม จึงสันนิษฐานได้ว่า เมืองโบราณกำแพงแสนนั้น อาจเป็นเพียงทางผ่านของเส้นทางการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของเมืองอุทองกับเมืองนครปฐม (นครไชยศรี)

### 3) ยุคทวารวดีตอนกลาง (พุทธศตวรรษที่ 14 - 15)

ช่วงระหว่างพุทธศตวรรษที่ 13-15 นี้เป็นช่วงที่ครอบคลุมศิลปะทวารวดีมากที่สุด รวมทั้งงานศิลปกรรมที่พบเกือบทั้งหมด พบว่าเป็นสมัยทวารวดีอย่างแท้จริงลักษณะของงานประติมากรรมโดยทั่วไปจะมีวิวัฒนาการสืบต่อมาจากงานที่เลียนแบบศิลปะอินเดียในระยะแรก และได้ดัดแปลงลักษณะบางส่วนจนมีรูปแบบของอิทธิพลท้องถิ่นเข้ามาผสมอยู่มาก

จากการศึกษาค้นคว้าจากหนังสือ 150 ปี สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพกับการพัฒนาโบราณคดีไทย กล่าวถึง “เมืองนครปฐมหรือเมืองนครไชยศรี”<sup>154</sup> ว่ามีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-16 เพราะพบร่องรอยหลักฐานทางโบราณสถานและโบราณวัตถุที่ยังคงหลงเหลืออยู่” ซึ่งสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงนิพนธ์บันทึกรายงานเสด็จตรวจราชการเมืองสุพรรณบุรี ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นของการกล่าวถึงศิลปะในภาคกลางของประเทศไทย และได้ทรงกล่าวถึงอีกครั้งหนึ่งในหนังสือนิทานโบราณคดี ทรงตั้งข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับเมืองอุทองว่า “เมืองท้าวอุทองเห็นว่าเป็นเมืองใหญ่มีกำแพงเมือง 2 ชั้น มีสระใหญ่ ๆ ขุดไว้หลายสระ ข้างในเมืองมีโคกอิฐ ซึ่งน่าจะเป็นวัดวาของเก่ามากมายหลายแห่งเจดีย์ยังคงรูปอยู่ก็มีบ้าง พบพระพุทธรูปที่มีฝีมือช่างคนเดียวกันกับที่พบที่พระปฐมเจดีย์”<sup>155</sup>

<sup>154</sup> รัศมี ชูทองเดช, 150 ปี สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพกับการพัฒนาโบราณคดีไทย, (กรุงเทพมหานคร : คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, พ.ศ. 2555), หน้า 78.

<sup>155</sup> สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, "รายงานเสด็จตรวจราชการเมืองสุพรรณบุรี" อ้างถึงใน "เรื่องเมืองอุทอง," นิทานโบราณคดี, (กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2519). หน้า 367-371.

#### 4. ยุคทวารวดีตอนปลาย (พุทธศตวรรษที่ 16-18)

จากหลักฐานทางศิลปกรรมตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 16 เป็นต้นมา วัฒนธรรมเขมรเริ่มมีบทบาทมากขึ้นในภาคอีสานตอนล่างและในภาคกลาง ซึ่งน่าจะมีศูนย์กลางอยู่ที่ลพบุรี จึงเกิดการผสมผสานวัฒนธรรมขึ้นอย่างไร้ก็ตามกลุ่มชนในวัฒนธรรมทวารวดีหรือผู้ที่นับถือศาสนาพุทธแบบเถรวาทดั้งเดิมแถบนี้คงไม่ได้หายไปไหน แต่ยังคงอยู่สืบเนื่องมาโดยตลอด ดังนั้นงานศิลปกรรมจึงแยกออกเป็นสองส่วน คือ ส่วนหนึ่งเป็นงานศิลปกรรมที่สืบต่อจากทวารวดีตอนกลาง แต่มีวิวัฒนาการจนกลายเป็นสกุลช่างท้องถิ่น กับอีกส่วนหนึ่งเป็นศิลปกรรมที่ได้รับอิทธิพลของศิลปะเขมร อยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 15-16

##### 2) เส้นทางและความเชื่อมโยงทางพระพุทธศาสนา

ในประเด็นนี้คณะผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเชิงเอกสาร และการจัดสัมมนา ประเด็นศึกษาต่าง ๆ จากนั้นจึงวิเคราะห์ใน 4 ช่วงเวลาดังกล่าว และออกแบบเส้นทางการเคลื่อนเข้ามาของอารยธรรมทวารวดีจากอินเดียสู่ประเทศไทย โดยเฉพาะ บ้านคูบัว เมืองโบราณอู่ทอง บ้านทุ่งขวาง และบ้านดอนตาเพชร พอสรุปได้ดังนี้

1. พระพุทธศาสนาเคลื่อนตัวเข้ามาตามสายน้ำ เพราะสะดวกในการเดินทางเพื่อทำการค้าขาย ซึ่งอาจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม ยังกล่าวสนับสนุนว่า เมืองโบราณอู่ทอง เป็นศูนย์กลางอารยธรรมทวารวดี ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-12 เพราะอยู่ในทำเลที่ตั้งที่เหมาะสมและมีร่องรอยหลักฐานต่าง ๆ มากที่สุด ส่วนเมืองนครชัยศรี จะเจริญอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-16

2. พระพุทธศาสนาเริ่มเคลื่อนตัวจากอินเดียภายหลังการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 3 โดยพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 3-12 พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก พระเจ้าอโศกมหาราชต้องการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจึงได้ส่งสมณทูต 9 สาย ออกเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยสายที่ 8 ด้วยการนำของพระโสณะเถระและพระอุตระเถระเดินทางมายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

3. ซึ่งในช่วงพุทธศตวรรษที่ 13-18 พระพุทธศาสนาในอินเดียอ่อนแอลง เพราะถูกแทรกแซงจากศาสนาอื่นๆ จนเสื่อมลงและสูญหายไปจากอินเดียในที่สุด

4. เมืองโบราณคูบัว เจริญรุ่งเรืองในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-16 และเจริญสูงสุดในพุทธศตวรรษที่ 13 ร่องรอยหลักฐานจากโบราณสถานหมายเลข 18 ที่ตั้งอยู่ในวัดโขลงสุวรรณคีรี ซึ่งได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศานามหายาน

5. ในช่วงรุ่งเรืองของอารยธรรมทวารวดีได้มีผู้คนจำนวนมาก อาศัยที่บริเวณเมืองอุทองตั้งแต่ยุคหินใหม่มาแล้ว ด้วยเมืองอุทองนี้เป็นเมืองโบราณที่สำคัญและโดดเด่นในเรื่องการติดต่อค้าขาย เพราะเมืองอุทองเป็นจุดเชื่อมระบบการติดต่อทางน้ำ เช่น ลำน้ำทวน แม่น้ำจรเข้สามพัน แม่น้ำท่าว่า และแม่น้ำท่าจีน

ซึ่งจากผลการศึกษา ผู้วิจัยสรุปเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้ว่า ชุมชนบ้านดอนตาเพชรและชุมชนเมืองอุทองเป็นชุมชนโบราณมาตั้งแต่สมัยยุคเหล็กต่อมา มีการแพร่เข้ามาของ ภาษา ศิลปวัฒนธรรม และพระพุทธศาสนา พร้อมกับการค้าขายที่เชื่อมโยงเครือข่ายการแลกเปลี่ยนของประเทศต่างๆ โดยมีเมืองคูบัวเป็นเมืองท่าสำคัญ และมีการขนส่งผ่านแม่น้ำสายสำคัญ เช่น แม่น้ำแม่กลอง ลำน้ำทวน ลำน้ำท่าว่า แม่น้ำท่าจีน นอกจากนี้ยังมีเส้นทางค้าขายทางบก จากเมืองนครไชยศรี ผ่านชุมชนบ้านทุ่งขวาง เข้าสู่เมืองอุทอง หรืออาจจะเชื่อมต่อย้อนกลับไปยังเมืองท่าคูบัว ซึ่งกระบวนการทางสังคมนั้น จะมีการเรียนรู้ของบุคคลผู้เข้ามาเยือนและคนพื้นเมืองในพื้นที่ รวมถึงการฝังตัวของบุคคลภายนอกที่เข้ามาให้กลมกลืนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ของสังคม นอกจากนี้ยังเป็นการขยายอำนาจ ถ่ายทอดอำนาจ สร้างระบบชนชั้นและความเหลื่อมล้ำ บนความแปลก ความแตกต่างกัน

#### 4.3.3 การนำเสนอผลการศึกษาเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี

จากการศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี โบราณวัตถุ จากนักวิชาการทั้งในและต่างประเทศ ร่วมกับการวิเคราะห์บริบทเชิงพื้นที่ เพื่อแสดงให้เห็นถึงหลักฐานที่จะเชื่อมโยงการเคลื่อนตัวของพระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี ของพื้นที่วิจัยทั้ง 4 แห่ง ได้แก่ เมืองอุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี เมืองคูบัว จังหวัดราชบุรี ดอนตาเพชร อำเภอนมทวน และเมืองโบราณทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม เพื่อนำเสนอเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดีผ่านช่วงเวลาดังนี้

- 1) สมัยก่อนทวารวดีตอนต้น (ราวพุทธศตวรรษที่ 6 - 11)
- 2) สมัยทวารวดีตอนต้น (ราวพุทธศตวรรษที่ 12 - 13)
- 3) สมัยทวารวดีตอนกลาง (ราวพุทธศตวรรษที่ 14 - 15)
- 4) สมัยทวารวดีตอนปลาย (ราวพุทธศตวรรษที่ 16 - 18)

ด้วยการสร้างแบบจำลองเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี (โมเดล) และเผยแพร่ออกสู่วงวิชาการและองค์กรแห่งการเรียนรู้ต่อไป



คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการจัดกิจกรรมสานเสวนา ในประเด็นเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยเชิญผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้เชี่ยวชาญอารยธรรมทวารวดี ปราชญ์ท้องถิ่น และประชาชนผู้สนใจเข้าร่วมกิจกรรม พร้อมทั้งนำเสนอโมเดลเส้นทางการเข้ามาของพระพุทธศาสนาจากประเทศอินเดียสู่พื้นที่วิจัย



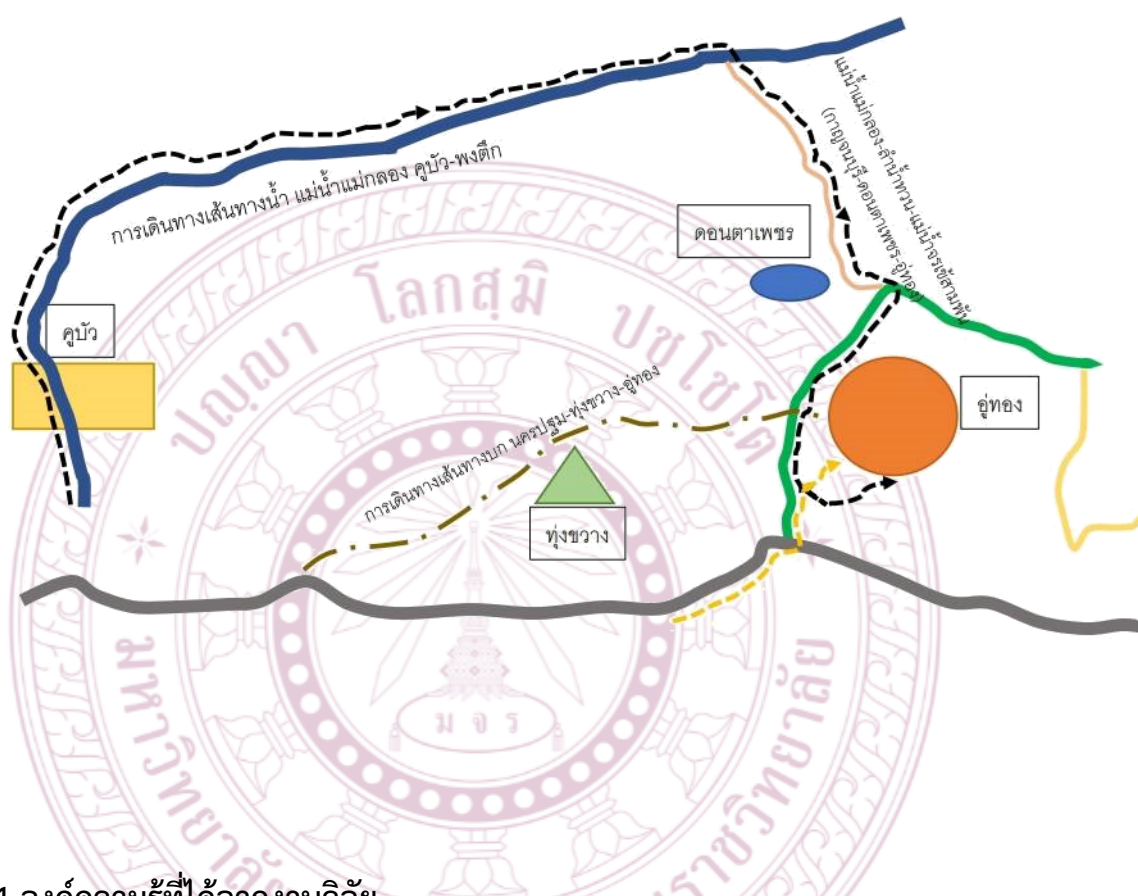
ภาพการจัดกิจกรรมนำเสนอเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี

#### 4.3.4 องค์ความรู้ที่ได้รับจากงานวิจัย

จากการศึกษาวิจัย เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี พบว่า ผลผลิตที่ได้จากงานการวิจัยนี้ คือ แบบจำลองเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในพื้นที่วิจัย ได้แก่ เมืองอุททอง จังหวัดสุพรรณบุรี เมืองคูบัว จังหวัดราชบุรี ดอนตาเพชร อำเภอนมทวน และเมืองโบราณทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม ดังนี้

เส้นสีส้ม = ลำน้ำทวน , เส้นสีเขียว = แม่น้ำจรเข้สามพัน , สีเหลือง = ลำน้ำท่าว่า

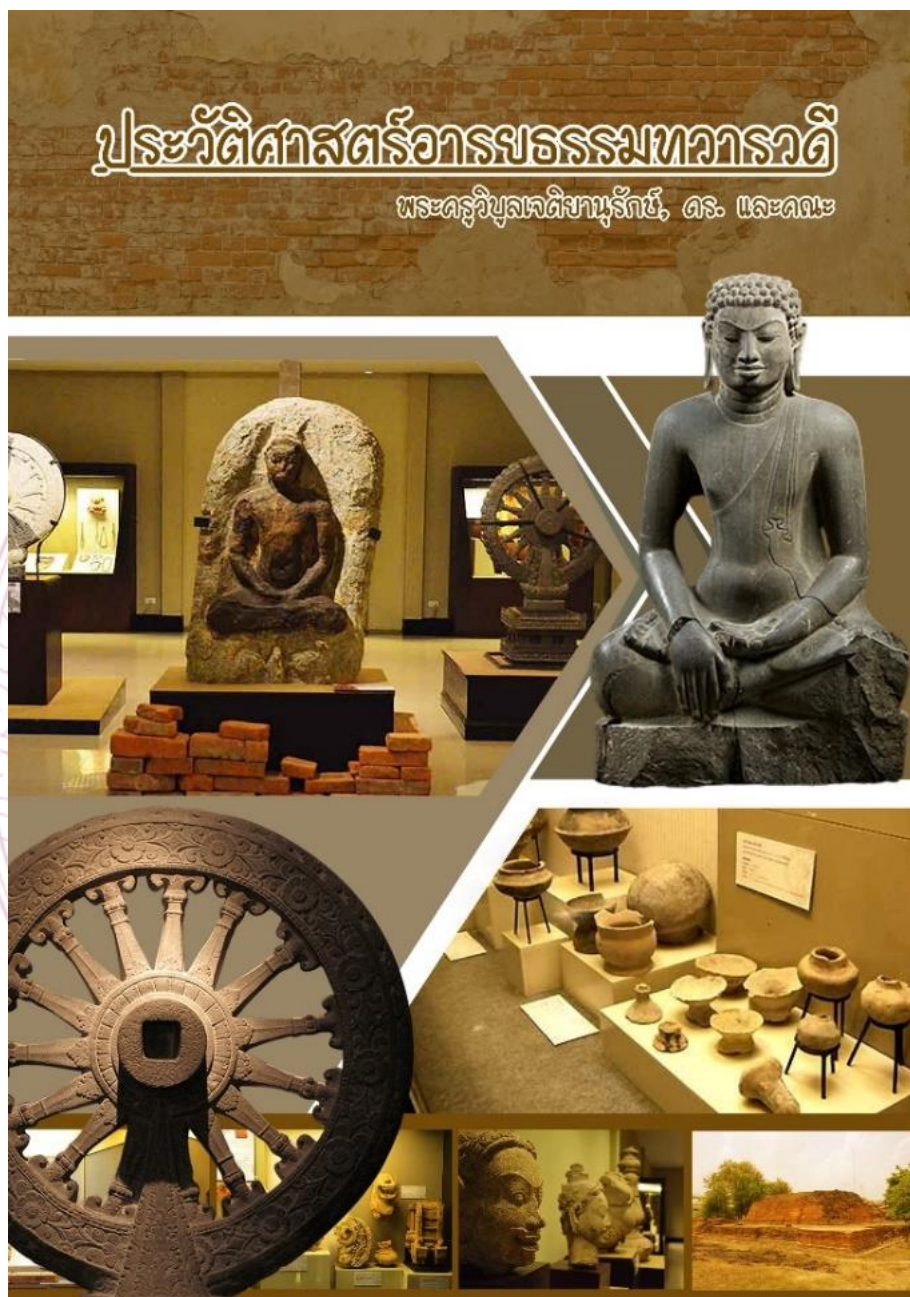
สีน้ำเงิน = แม่น้ำแม่กลอง , เส้นสีเทา = แม่น้ำท่าจีน



#### 4.4 องค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัย

คณะวิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์วิจัย แผนงานวิจัย เรื่อง ทวารวดี : ประวัติศาสตร์ ความรู้ และการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย แบ่งออกเป็น 3 วัตถุประสงค์ ผ่านกระบวนการศึกษาข้อมูล วิเคราะห์ สังเคราะห์ จนตลึงผลผลิตจากงานการวิจัยนี้ คือ หนังสือ ประวัติศาสตร์ และองค์ความรู้ ทวารวดี ผังจำลองโบราณคดีทวารวดีในจังหวัดสุพรรณบุรี และแบบจำลองเส้นทางการเผยแพร่พระพุทธศาสนา ในพื้นที่วิจัย ได้แก่ เมืองอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี เมืองคูบัว จังหวัดราชบุรี ดอนตาเพชร อำเภอนมทวน และเมืองโบราณทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม ดังนี้

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ประวัติศาสตร์และองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดี คณะผู้วิจัยได้วิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล จนตลึงผลและได้หนังสือชื่อ ประวัติศาสตร์อารยธรรมทวารวดี ประกอบด้วยเนื้อหา แบ่งเป็น 5 บท ซึ่งมีหน้าปกหนังสือดังนี้



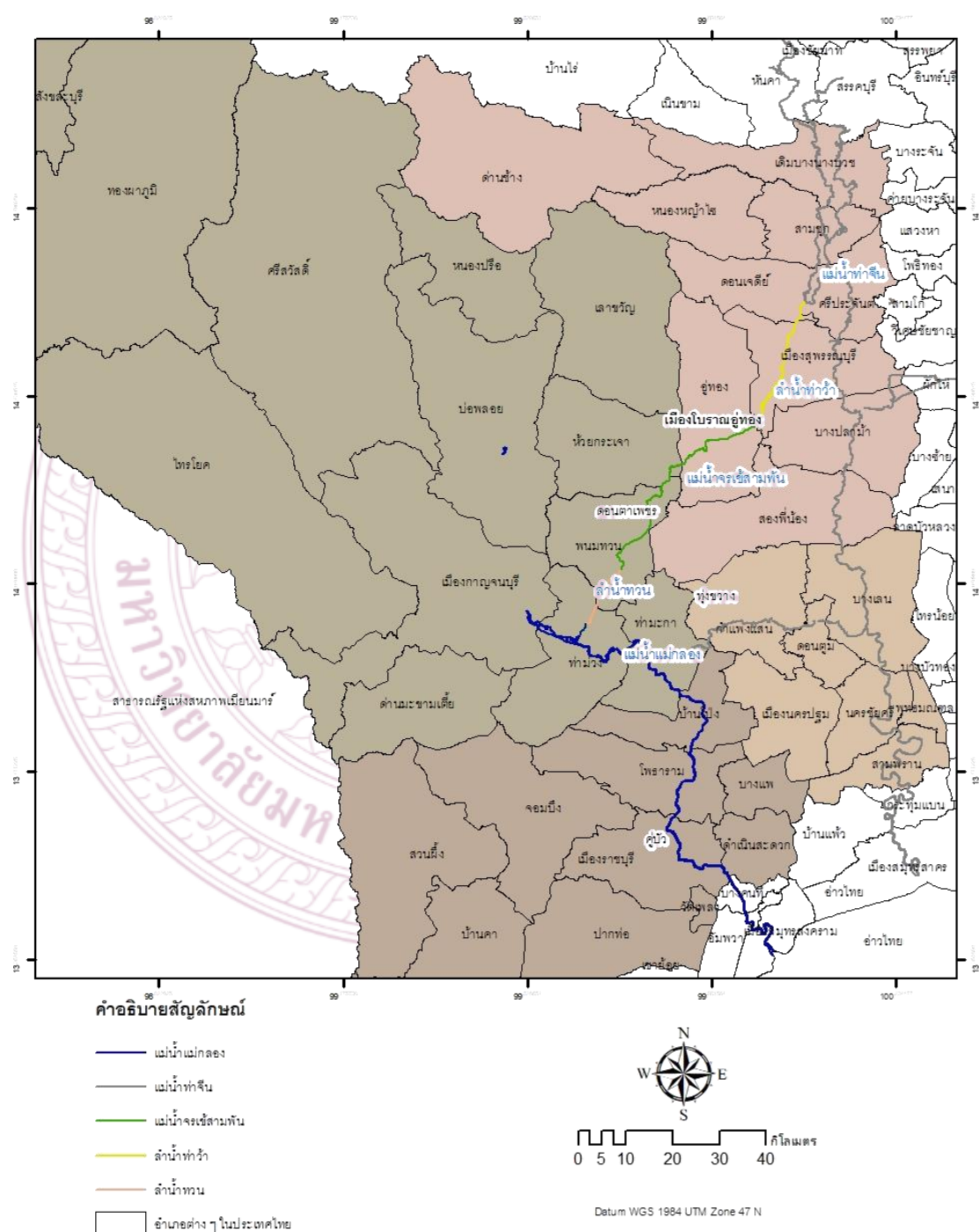


วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 การออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี คณะผู้วิจัยได้สังเคราะห์ข้อมูล และได้ข้อมูลเพื่อใช้ในการออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรีจำลอง ได้ดังนี้

จากการศึกษาลักษณะทางสถาปัตยกรรมของโบราณสถานเมืองโบราณอู่ทอง พบว่า โบราณสถานสมัยทวารวดีกระจายตัวอยู่ทั่วไปทั้งในเมืองและนอกเมือง โดยเฉพาะนอกเมืองนั้นพบเป็นจำนวนมาก ดังกล่าวมาแล้วในประเด็นเรื่องที่ตั้ง ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของโบราณสถานเท่าที่ศึกษาพบจะเหลือเพียงส่วนฐาน ดังนั้นจึงศึกษาได้เพียงลักษณะส่วนฐานที่สามารถพิจารณาได้จากผัง และรูปแบบบางส่วนที่เหลืออยู่ โดยจากการศึกษาพบว่าโบราณสถานเท่าที่พบทั้งหมดในเมืองโบราณอู่ทองสามารถแยกรูปแบบแผนผังออกได้เป็น ผังรูปผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส ผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ผังรูปวงกลม และผังรูปแปดเหลี่ยม



วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 การศึกษาเส้นทางการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี  
คณะผู้วิจัยได้วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลทั้งเชิงเอกสาร สัมภาษณ์ เสานา ร่วมกับการลงพื้นที่วิจัย จึง  
ได้ผังจำลองเส้นทางการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี ดังนี้



## บทที่ 5

### สรุปผลการศึกษาวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

แผนงานวิจัยเรื่อง “ทวารวดี : ประวัติศาสตร์ ความรู้ และการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย” เป็นชุดแผนงานวิจัยที่ผู้วิจัยได้ร่วมกันออกแบบการวิจัย การทำกิจกรรมภาคสนาม การเก็บข้อมูลวิจัยอย่างเป็นระบบ เพื่อให้ผลการศึกษามีความสอดคล้องกับข้อเท็จจริง แผนงานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ คือ

1. เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดี
2. เพื่อออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี
3. เพื่อศึกษาเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี

ซึ่งผู้วิจัยได้สรุปผลการศึกษามีรายละเอียดดังต่อไปนี้

#### 5.1 สรุปผลการศึกษาวิจัย

**5.1.1 ผลการศึกษาวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1** การศึกษาประวัติศาสตร์และองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดี มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

- 1) ผลการศึกษาประวัติศาสตร์และองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดี

ผู้วิจัยได้สรุปผลการวิจัยการศึกษาเอกสารหลักฐานทางโบราณคดี พบว่า เมืองอู่ทอง มีร่องรอยที่เคยเป็นศูนย์กลางหรือเมืองท่าสำคัญในการติดต่อค้าขายกับอินเดีย ดังจะเห็นได้จากการขุดค้นพบเหรียญเงินมีจารึกว่า “ลวปุระ” ที่เมืองโบราณอู่ทอง หรือการค้นพบประติมากรรมพุทธสาวก 3 องค์ ถือบาตร ซึ่งเหมือนกับศิลปะอมราวดี เมืองนาคราชขุนโกณฑะ ราชวงศ์อักษวากุ พุทธศตวรรษที่ 10-11 หากพิจารณาจากการสภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ ประกอบกับหลักฐานโบราณวัตถุสถานและหลักฐานเอกสารต่างๆ รวมทั้งจดหมายเหตุของประเทศจีน และจารึกที่พบในบริเวณเมืองโบราณอู่ทอง ทำให้เชื่อได้ว่า เมืองโบราณอู่ทอง เป็นศูนย์กลางของรัฐทวารวดี และเป็นเมืองท่าสำคัญ เนื่องจากเป็นเมืองที่ตั้งอยู่ใกล้ทะเลและมีทางน้ำเข้าออกต่อกับฝั่งทะเลโดยตรงได้ อีกทั้งยังได้พบโบราณวัตถุประเภทตราประทับดินเผาซึ่งเป็นของติดตัวพ่อค้าชาวอินเดียในสมัยหลังคุปตะ (พุทธศตวรรษที่ 12-14) เป็น



จำนวนมาก และในบริเวณเมืองนครปฐมโบราณและในบริเวณใกล้เคียง ตราประทับที่แสดงถึงบทบาทด้านการค้าของเมืองนี้ คือ ตราประทับดินเผารูปเรือ และตราประทับ 2 หน้ารูปคชลักษณ์ และ เทพกุเวร ซึ่งจัดเป็นเครื่องรางที่พ่อค้าชาวอินเดียในสมัยคุปตะและหลังคุปตะนิยมพกติดตัวในการเดินทางไปค้าขายยังต่างแดน ซึ่งนักวิชาการทางโบราณคดีลงความเห็นว่า เป็นศิลปกรรมในวัฒนธรรมทวารวดีที่รับอิทธิพลอินเดียสมัยคุปตะและหลังคุปตะนอกนั้นยังพบศิลปธรรมจักร จำนวนมากประมาณ 30 กว้างบางวงมี ศิลารูปกวางหมอบ ประกอบอยู่ และยังได้พบพระพุทธรูป ตลอดจนพระพิมพ์อีกเป็นจำนวนมาก

จากหลักฐานด้านประวัติศาสตร์ศิลปะ ด้านโบราณคดี ได้นำไปสู่ข้อสรุปที่ว่า เมืองนครปฐมโบราณ มีบทบาทเป็นเมืองหลวง หรือศูนย์กลางของรัฐทวารวดีในยุคหลังราวพุทธศตวรรษที่ 13-16 ในขณะที่เมืองโบราณอู่ทอง มีบทบาทเป็นเมืองหลวงหรือศูนย์กลางของรัฐทวารวดีในยุคแรกเริ่มพุทธศตวรรษที่ 9-13 ส่วนเมืองลพบุรีนั้น เป็นเมืองลูกหลวงของเมืองโบราณอู่ทอง จัดเป็นเมืองท่าโบราณที่เจริญรุ่งเรืองสืบต่อมาจนกลายเป็นเมืองท่าสำคัญของอาณาจักร และเป็นศูนย์กลางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เก่าแก่ที่สุดของอาณาจักรทวารวดี พุทธศิลปะของทวารวดี มีการเลียนแบบราชวงศ์คุปตะ ซึ่งมีศูนย์กลางสำคัญอยู่ที่เมืองนครปฐมโบราณ จังหวัดนครปฐม ในราวศตวรรษที่ 12 อารยธรรมทวารวดีได้แผ่ขยายอิทธิพลขึ้นไปจนถึงลพบุรี และขึ้นไปจนถึงภาคเหนือของประเทศไทย ทำให้พุทธศาสนานิกายเถรวาทจากทวารวดี ไปตั้งมั่นทางภาคเหนือ สืบมาอีกหลายศตวรรษเป็นต้น

## 2) ผลการวิเคราะห์ข้อมูลการศึกษาประวัติศาสตร์และองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดี

ผลการศึกษาพบว่า ประวัติศาสตร์ทวารวดีมีวิวัฒนาการแบ่งออกเป็นช่วงยุคสมัยได้ 4 ยุค ดังนี้ 1. ยุคก่อนสมัยทวารวดี (ราวพุทธศตวรรษที่ 6-11) โดยสามารถแบ่งศิลปะที่เกิดขึ้นในยุคนี้ได้ดังนี้ 1) ศิลปะอมราวดี (พุทธศตวรรษที่ 6-9) เป็นยุคที่ศิลปะของอมราวดีมีอิทธิพลกับอินเดียตอนใต้เป็นอย่างมากและแพร่กระจายไปทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในเวลาต่อมาทั้งในชวา จัมปา และในดินแดนไทยก่อนสมัยทวารวดี ซึ่งสรุปได้ว่าศิลปะอมราวดีเป็นจุดเริ่มต้นของศิลปะทวารวดีในยุคแรก 2) ศิลปะคุปตะ (พุทธศตวรรษที่ 9-11) เป็นยุคทองของอินเดียโบราณมีความเจริญรุ่งเรืองครอบคลุมทางตอนเหนือและตอนกลางอินเดียทั้งหมด 3) ศิลปะปัลลวะ (พุทธศตวรรษที่ 8-11) ศิลปะปัลลวะมีอิทธิพลในแถบตอนใต้ของอินเดีย ซึ่งในช่วงนี้ภาคใต้ของอินเดียมีการความเจริญรุ่งเรืองในการค้าขายกับต่างชาติการขนส่งไปยังดินแดนต่างๆ 4) ศิลปะปาละ (พุทธศตวรรษที่ 12-17) ศิลปะแบบปาละมีความเจริญรุ่งเรืองทางตอนเหนือของอินเดียแต่พบในทวารวดีไม่มากนัก 2. ยุคสมัยทวารวดีตอนต้น (ราวพุทธศตวรรษที่

12-13) เป็นยุคที่มีการค้นพบศิลปกรรมทางภาคกลางและภาคใต้ของไทยเป็นศิลปกรรมที่นำเข้ามาจากอินเดียส่วนใหญ่คือศิลปกรรมสมัยอมราวดี คุปตะและหลังคุปตะ 3. ยุคสมัยทวารวดีตอนกลาง หรือ สมัยทวารวดีอย่างแท้จริง (ราวพุทธศตวรรษที่ 14-15) เป็นยุคที่ประติมากรรมทั่วไปมีวิวัฒนาการสืบต่อมาจากการเลียนแบบศิลปะอินเดียในระยะแรกและได้รับการดัดแปลงจากอิทธิพลท้องถิ่นเข้ามาผสมเป็นอย่างมากจนมีความเป็นเอกลักษณ์ในรูปแบบของทวารวดีอย่างแท้จริง 4. ยุคสมัยทวารวดีตอนปลาย (ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 16-18) เป็นยุคที่ศูนย์กลางทวารวดีในภาคกลางเริ่มเสื่อมลง ส่วนหนึ่งเพราะอิทธิพลทางการเมืองและศิลปกรรมขอมได้เข้ามาแทนที่ในแทนอีสานตอนล่างและภาคกลางโดยมีศูนย์กลางที่จังหวัดลพบุรีในปัจจุบัน

### 3) ผลการเสนอการศึกษาประวัติศาสตร์และองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดี

การสรุปผลการศึกษาประวัติศาสตร์และองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดี ผู้ได้ทำการสรุปผ่านหนังสือ“ประวัติศาสตร์และองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดี” โดยหนังสือมีลักษณะปกแข็ง 4 สี ภายในเนื้อหาแบ่งออกเป็น 5 บท ดังนี้ บทที่ 1 เรื่องบริบททั่วไปของอารยธรรมทวารวดี, บทที่ 2 เรื่องประวัติศาสตร์และความเป็นมาของอารยธรรมทวารวดี, บทที่ 3 เรื่ององค์ความรู้ทางโบราณคดีสมัยทวารวดี, บทที่ 4 องค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาและเส้นทางการวัฒนธรรมทวารวดี, บทที่ 5 คุณค่าทางวัฒนธรรมทวารวดีต่อสังคมไทย โดยเป็นการบรรยายสรุปเรื่องราวจากการศึกษาทางเอกสารโบราณคดีและการลงพื้นที่วิจัยในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี, นครปฐม, กาญจนบุรี, ราชบุรี นำข้อมูลมาวิเคราะห์และเรียบเรียงเป็นหนังสือเพื่อนำเสนอต่อไป

### 5.1.2 ผลการศึกษาวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 การออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ผลการศึกษาใน 4 พื้นที่วิจัยในจังหวัดสุพรรณบุรี ได้แก่ เมืองอู่ทอง เมืองโบราณบ้านคูเมือง เมืองโบราณหนองราชวัตร และเมืองโบราณหนองแจง พบอารยธรรมทวารวดีในเมืองอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรีเท่านั้น

จากการศึกษาตำแหน่งที่ตั้งของโบราณสถานที่เมืองโบราณอู่ทอง สามารถแบ่งกลุ่มโบราณสถานออกได้เป็น 2 กลุ่มคือ โบราณสถานที่ตั้งอยู่ในเมืองโบราณ และโบราณสถานที่ตั้งอยู่นอกเมืองโบราณ

1.1 โบราณสถานภายในเมืองโบราณ จากการพิจารณาสถานที่ตั้งของโบราณสถานในเมืองโบราณอุทองพบว่า พบโบราณสถานเหลืออยู่ 4 แห่งคือ เจดีย์หมายเลข 3 เจดีย์หมายเลข 4 วิหารหมายเลข 5 และเจดีย์หมายเลข 8 (เจดีย์หมายเลข 4 และ 8 เสื่อมสภาพไปหมดแล้ว และเดิมน่าจะมีมากกว่านี้ นอกจากนี้ ภายในเมืองโบราณยังพบประติมากรรมเนื่องในศาสนาพราหมณ์เป็นจำนวนน้อยมากโบราณสถานดังกล่าว เจดีย์หมายเลข 3 และวิหารหมายเลข 5 สันนิษฐานว่าเป็นศาสนสถานเนื่องในศาสนาพุทธ เนื่องจากในการขุดแต่งพบพระพุทธรูปอยู่ในบริเวณศาสนสถานทั้งสอง ศาสนสถานทั้งสองแห่งมีขนาดค่อนข้างใหญ่เมื่อเทียบกับศาสนสถานอื่นๆทั้งในและนอกเมือง และศาสนสถานอื่นๆในกลุ่มนี้ก็สร้างขึ้นเนื่องในพุทธศาสนา เช่นเดียวกัน แสดงให้เห็นว่าภายในเมืองโบราณอุทองมีการรับนับถือพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ และน่าจะมีการนับถือศาสนาพราหมณ์ควบคู่กันไปด้วย

1.2 โบราณสถานที่ตั้งอยู่นอกเมือง โบราณสถานที่ตั้งอยู่นอกเมืองโบราณพบเป็นจำนวนมากกว่า 15 แห่ง รวมถึงแหล่งโบราณคดีกลุ่มคอกช้างดิน สามารถแบ่งตามตำแหน่งที่ตั้งออกได้เป็น 3 กลุ่มคือโบราณสถานกลุ่มติดกับเมืองโบราณ โบราณสถานกลุ่มติดกับเขาพระ และโบราณสถานกลุ่มคอกช้างดิน

1.3 โบราณสถานติดกับเมืองโบราณ ตั้งอยู่ใกล้กับบริเวณคูเมืองด้านนอก ประกอบไปด้วย ศาสนสถานที่ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของตัวเมือง ได้แก่ เจดีย์หมายเลข 1 (ริมแม่น้ำจระเข้มสามพัน) เจดีย์หมายเลข 7 (ติดคูเมืองโบราณด้านทิศตะวันออกและแม่น้ำจระเข้มสามพัน) ศาสนสถานที่ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของตัวเมือง ได้แก่ เจดีย์หมายเลข 13 เจดีย์หมายเลข 14 (ตรงข้ามกับเจดีย์หมายเลข 13) ศาสนสถานที่ตั้งอยู่ทางด้านทิศใต้ของตัวเมืองได้แก่ เจดีย์หมายเลข 2 และศาสนสถานที่ตั้งอยู่ทางด้านทิศเหนือ ได้แก่ เจดีย์หมายเลข 6

จากการศึกษาโบราณสถานในกลุ่มนี้ เป็นศาสนสถานซึ่งสร้างขึ้นเนื่องในพุทธศาสนาทั้งหมด ดังปรากฏหลักฐานเป็นพระพุทธรูปและพระพิมพ์ พบว่าโบราณสถานขนาดใหญ่ 2 แห่งได้แก่ เจดีย์หมายเลข 1 และเจดีย์หมายเลขนอกจากนั้นเป็นฐานเจดีย์ขนาดเล็กและบางส่วนชำรุดเสื่อมสภาพไป แสดงให้เห็นว่าบริเวณรอบเมืองโบราณอุทองกลุ่มที่ติดกับเมืองโบราณน่าจะเป็นสถานที่อยู่ของกลุ่มพุทธศาสนิกชนเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งน่าจะมีความสัมพันธ์กับกลุ่มพุทธศาสนิกชนในเมืองโบราณ อย่างไรก็ตาม ยังมีโบราณสถานอีกหลายแห่งที่เสื่อมสภาพไป

1.4 โบราณสถานติดกับเขาพระ โบราณสถานกลุ่มติดเขาพระ ประกอบไปด้วย ศาสนสถานที่ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของเมือง เขิงเขาพระ ได้แก่ เจดีย์หมายเลข 9 เจดีย์หมายเลข 10



เจดีย์ทางด้านทิศตะวันออกของเจดีย์หมายเลข 10 (ห่างจากเจดีย์หมายเลข 10 ประมาณ 10 ม. และศาสนสถานด้านทิศตะวันออกของเมือง เชิงเขาคำเทียม ได้แก่ วิหารด้านทิศตะวันตกของเจดีย์หมายเลข 9 เจดีย์หมายเลข 11 และเจดีย์ หมายเลข 12 ด้านทิศตะวันตกของเจดีย์หมายเลข 9 โบราณสถานในกลุ่มนี้สร้างขึ้นเนื่องในพุทธศาสนา ดังปรากฏหลักฐานพระพุทธรูปและพระพิมพ์คู่กับโบราณสถาน

จากการศึกษาโบราณสถานในกลุ่มนี้พบว่า เป็นกลุ่มโบราณสถานที่ตั้งอยู่ห่างออกไปนอกเมืองทางด้านตะวันออกในบริเวณเชิงเขาคำเทียมและทางด้านทิศตะวันตกในบริเวณเชิงเขาพระโบราณสถานในบริเวณนี้สร้างขึ้นเนื่องในพุทธศาสนา เป็นศาสนสถานขนาดเล็กกว่าโบราณสถานในเมืองและในกลุ่มใกล้เคียงโบราณอุทอง แสดงให้เห็นว่าเป็นศาสนสถานของกลุ่มพุทธศาสนิกชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณเชิงเขารอบเมืองโบราณอุทอง โบราณสถานในกลุ่มนี้ส่วนใหญ่มีขนาดเล็ก

1.5 โบราณสถานกลุ่มคอกช้างดิน โบราณสถานกลุ่มคอกช้างดิน ตั้งอยู่ทางด้านตะวันออกเฉียงใต้ของเมืองห่างจากเมืองประมาณ 3 กม. มีลักษณะเป็นอ่างกักเก็บน้ำขนาดใหญ่ จำนวน 4 อ่าง ในบริเวณใกล้ๆ อ่างเก็บน้ำปรากฏโบราณสถานที่สำคัญหลายแห่งที่สำคัญ ได้แก่ โบราณสถานคอกช้างดิน 8 โบราณสถานคอกช้างดิน 5 โบราณสถานคอกช้างดิน 7 และโบราณสถานคอกช้างดิน 13 จากการศึกษaborณสถานกลุ่มนี้พบว่า พบประติมากรรมเนื่องในศาสนาพราหมณ์อยู่กับโบราณสถาน จึงสันนิษฐานว่าเป็นศาสนานเนื่องในศาสนาพราหมณ์ แสดงให้เห็นว่าเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของพวกพราหมณ์ในสมัยทวารวดีที่เมืองโบราณอุทอง

ข้อสังเกตประการหนึ่งคือ ภายในเมืองโบราณอุทองไม่ค่อยพบโบราณสถานและโบราณวัตถุเนื่องในศาสนาพราหมณ์มากนัก หากแต่กลับพบมากในบริเวณนี้ ซึ่งหากโบราณสถานทั้งหมดนี้อยู่ในช่วงเวลาเดียวกันแล้วก็ถือเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนหรือนักบวชที่นับถือศาสนาต่างกันในรูปแบบหนึ่ง อย่างไรก็ตาม การกล่าวแบบนี้ไม่ได้หมายความว่ารูปแบบการตั้งถิ่นฐานลักษณะนี้จะเกิดขึ้นในทุกเมือง ตรงกันข้าม แต่ละเมืองน่าจะแสดงความสัมพันธ์ในลักษณะที่แตกต่างกันไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลากหลายประการ

อาจกล่าวได้ว่า ในสมัยทวารวดีเมืองโบราณอุทองมีการรับนับถือพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ดังปรากฏโบราณสถานทั้งภายในเมืองและกระจายอยู่นอกเมืองตามกลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มที่ตั้งอยู่ใกล้กับบริเวณคูเมืองด้านนอก กลุ่มโบราณสถานติดกับเขาพระ เป็นต้น ลักษณะการตั้งถิ่นฐานสันนิษฐานว่าน่าจะอยู่กันเป็นกลุ่มๆ ซึ่งสัมพันธ์กับหลักฐานศาสนสถานทีปรากฏเป็นกลุ่ม อย่างไรก็ตามภายในเมืองโบราณยังพบโบราณวัตถุเนื่องในศาสนาพราหมณ์ด้วย แสดงให้เห็นว่าน่าจะมีการนับถือศาสนา

พราหมณ์ควบคุมกันไปด้วยแต่คงเป็นจำนวนน้อย หลักฐานเนื่องในศาสนาพราหมณ์เหล่านี้ น่าจะสัมพันธ์กับกลุ่มศาสนาพราหมณ์ที่บริเวณคอกช้างดิน ซึ่งตั้งอยู่ห่างจากตัวเมืองโบราณอุทองไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ราว 3 กม.

2. เพื่อเสริมสร้างการออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีที่มีอิทธิพลต่อพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี ในประเด็นการสังเคราะห์ข้อมูลนี้ ผู้วิจัยได้นำผลที่ได้จากกระบวนการวิจัย ตั้งแต่การสำรวจพื้นที่วิจัยทั้ง 4 แห่ง การสัมภาษณ์แบบเจาะจง (เชิงลึก) และการจัดสัมมนา (Focus Group) ร่วมกับการวิเคราะห์จากการศึกษาเอกสาร จากการศึกษาทางโบราณคดีเท่าที่ผ่านมาราบว่า เมืองโบราณอุทองมีมนุษย์อยู่อาศัยตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ เมื่อประมาณ 2,500 ปี มาแล้ว โดยได้พบหลักฐานประเภทขวาน หินขัด ลูกปัด ภาชนะดินเผา เหล็กในสำหรับปั่นด้าย ขวานสำริด ฌมวก หอก และเครื่องมือเครื่องใช้โลหะอื่นๆ อีกมากมาย ชุมชนในสมัยนี้เป็นชุมชนในสังคมเกษตรกรรม เนื่องจากสภาพที่ตั้งชุมชนเป็นเขตที่ราบขั้นบันไดต่ำ และที่ราบลุ่มแม่น้ำ ทำให้สามารถทำการเพาะปลูกได้ผลดี จนชุมชนตั้งหลักแหล่งได้อย่างถาวร ประกอบกับสามารถติดต่อกับชายฝั่งทะเลได้สะดวก จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ชุมชนโบราณในบริเวณเมืองอุทองสามารถพัฒนาสภาพสังคมและเศรษฐกิจ จนขยายตัวเข้าสู่สังคมเมืองได้

เมืองโบราณอุทองได้มีการอาศัยมาอย่างต่อเนื่องจนสามารถพัฒนาตนเองจากสังคมเกษตรกรรมในระดับหมู่บ้านเข้าสู่สังคมเมือง (Urban society) ซึ่งมีความเจริญ และมีความซับซ้อนทางสังคมมากขึ้น และกลายเป็นเมืองศูนย์กลางทางวัฒนธรรมเมืองหนึ่งในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา จากหลักฐานประเภทโบราณวัตถุสถานที่พบในช่วงเวลาดังกล่าว ทราบว่าเมืองโบราณอุทอง ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กับดินแดนแถบพื้นทะเล โดยเฉพาะอินเดีย จนทำให้นักวิชาการหลายท่านเชื่อว่า เมืองโบราณอุทอง อาจจะเป็นเมือง “สุวรรณภูมิ” ที่พระเจ้าอโศกมหาราชได้ส่งพระโสณะเถระและพระอุตระเถระมาเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในราวพุทธศตวรรษที่ 3

พื้นที่เมืองโบราณอุทองและบ้านดอนตาเพชร มีร่องรอยหลักฐานการตั้งชุมชนมาก่อนราว 2,500 ปี โดยใช้ลำน้ำทวนและแม่น้ำจรเข้สามพันเป็นหลัก ชุมชนบ้านดอนตาเพชรถือเป็นเมืองซึ่งตั้งอยู่บนเส้นทางการค้าโลก ระหว่างจีนกับอินเดีย เชื่อมโยงแม่น้ำแม่กลอง ลำน้ำทวน แม่น้ำจรเข้สามพัน ลำน้ำท่าว่า แม่น้ำท่าจีน ให้มีความสัมพันธ์กับการค้าระหว่างชุมชนที่ห่างไกล นักประวัติศาสตร์เชื่อว่า ชุมชนบ้านดอนตาเพชร เป็นแหล่งบ่มเพาะทางประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการปกครอง แล้วส่งต่อไปยังเมืองโบราณอุทอง ซึ่งมีพัฒนาการของอารยธรรมทวารวดีเกิดจากการขยายตัว

ของชุมชนบ้านเมืองในเขตลุ่มน้ำใกล้เคียง ทำให้เกิดการมีตัวตนของอารยธรรมทวารวดี มีอายุมาตั้งแต่ พุทธศตวรรษที่ 6-11 แต่เริ่มมีการศึกษาราว 140 ปีที่ผ่านมา มีการค้นพบเหรียญเงินและศิลาจารึก “ศรีทวารวดี ศวรูปถะ” และนักโบราณคดีทั้ง พอล วิทลีย์ และฌอง บวสเชอลีเยร์มีความเห็นสอดคล้องกันว่า ทวารวดี อยู่ที่เมืองอู่ทอง ศิลปวัฒนธรรมของสังคมทวารวดีมีพระพุทธศาสนาเป็นแกนกลาง มีการปกครองแบบกษัตริย์ มีระบบชนชั้นและความเหลื่อมล้ำ สำหรับประเด็นการเข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี หลังจากการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 3 โดยพระเจ้าอโศกมหาราช ทรงส่งสมณทูตสายที่ 8 ที่มีพระโสณะเถระและพระอุตระเถระเดินทางมากับเรือขนส่งสินค้า เพื่อเผยพระพุทธศาสนาใน พม่า ไทย ลาว กัมพูชา และเวียดนาม ทำให้ทราบว่าพระพุทธศาสนาเข้ามาตั้งมั่นอยู่ก่อนหน้าที่ศิลปวัฒนธรรมจะติดตามเข้ามาพร้อมกับการค้าขายและการขนส่งสินค้า อีกทั้งการพบหลักฐานที่เป็นโบราณสถานภายในตัวเมืองอู่ทองและภายนอก ที่มีร่องรอยสถาปัตยกรรมศิลปทวารวดี หรือศิลปอมราวดีตอนปลาย ราวพุทธศตวรรษที่ 8-10 ซึ่งในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-12 เป็นช่วงเวลาของการผสมผสานวัฒนธรรมจนมีลักษณะเด่นทั้งภาษา ศาสนา ศิลปกรรม ทำให้เมืองอู่ทองเป็นศูนย์กลางของความเจริญของอารยธรรมทวารวดี และในห้วงเวลาดังกล่าวพบว่าเมืองโบราณคูบัว มีการจัดระบบสังคมในลักษณะที่คล้ายกัน และถือว่าเป็นประตูก้าทางทะเลที่ได้รับอิทธิพลทางศิลปวัฒนธรรมและศาสนา จวบจนช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-16 เมืองโบราณคูบัว เจริญรุ่งเรืองในฐานะเมืองท่าสำคัญของทวารวดี มีร่องรอยหลักฐานทางพระพุทธศาสนาทั้งนิกายเถรวาทและนิกายมหายาน เช่น พระพุทธรูป และประติมากรรมสำริด สำหรับเมืองโบราณคูบัว ได้รับพัฒนาการขั้นสูงสุดในพุทธศตวรรษที่ 13 ซึ่งเป็นช่วงที่มีการค้าขายทางทะเลขยายตัว เพราะพบชิ้นส่วนภาชนะดินเผาจีนสมัยราชวงศ์ซ่ง เมืองคูบัวจึงถือเป็นเมืองท่าทั้งทางบกและทางน้ำ ซึ่งควอริทซ์ เวลส์ เชื่อว่า เมืองอู่ทอง ไม่ได้ร้างไปในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16-17 แต่เป็นไปในลักษณะการเคลื่อนย้ายผู้คนไปเมืองอื่น ๆ เช่น โคราซ เป็นต้น จึงถือว่าการเคลื่อนตัวของอารยธรรมนี้เป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปพร้อมกันด้วย สำหรับพื้นที่วิจัยที่เมืองโบราณทุ่งขวาง พบร่องรอยหลักฐานไม่มาก นักประวัติศาสตร์โบราณคดีสันนิษฐานว่าเป็นเมืองโบราณขนาดเล็ก แต่มีความเก่าแก่พอๆ กับเมืองนครไชยศรี เพราะมีลักษณะเป็นทางผ่านเพื่อควบคุมเส้นทางการค้าขายและการติดต่อกับเมืองโบราณอู่ทอง เมื่อวิเคราะห์ถึงอิทธิพลของทวารวดีเราสามารถแบ่ง ศิลปะได้ออกเป็น 4 ยุคซึ่งพบได้ทั่วไปจากโบราณสถานและวัตถุในเมืองโบราณอู่ทอง ดังนี้

(1) ยุคก่อนสมัยทวารวดี (ราวพุทธศตวรรษที่ 6-11) ประกอบด้วย

- ศิลปะอมราวดี (พุทธศตวรรษที่ 6-9) เรียกว่ายุคศิลปะอินเดียอย่างแท้จริง



- ศิลปะคุปตะ (พุทธศตวรรษที่ 9-11) เรียกว่ายุคทองของอินเดียโบราณ
- ศิลปะปัลลวะ (พุทธศตวรรษที่ 8-11) เรียกว่ายุคต้นกำเนิดของศิลปะอินเดียใต้
- ศิลปะปาละ (พุทธศตวรรษที่ 12-17) เรียกว่ายุคประมุขแห่งกวาดา

(2) ยุคสมัยทวารวดีตอนต้น (ราวพุทธศตวรรษที่ 12-13) เรียกว่ายุคกระจายตัว

(3) ยุคสมัยทวารวดีตอนกลาง (ราวพุทธศตวรรษที่ 14-15) เรียกว่ายุคทวารวดีอย่างแท้จริง

(4) ยุคสมัยทวารวดีตอนปลาย (ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 16-18) เรียกว่ายุคเสื่อม

3. การวิเคราะห์แผนผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีเชิงพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี จากการศึกษาลักษณะทางสถาปัตยกรรมของโบราณสถานเมืองโบราณอู่ทอง พบว่า โบราณสถานสมัยทวารวดีกระจายตัวอยู่ทั่วไปทั้งในเมืองและนอกเมือง โดยเฉพาะนอกเมืองนั้นพบเป็นจำนวนมาก ดังกล่าวมาแล้วในประเด็นเรื่องที่ตั้ง ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของโบราณสถานเท่าที่ศึกษาพบจะเหลือเพียงส่วนฐาน ดังนั้นจึงศึกษาได้เพียงลักษณะส่วนฐานที่สามารถพิจารณาได้จากผังและรูปแบบบางส่วนที่เหลืออยู่ โดยจากการศึกษาพบว่าโบราณสถานเท่าที่พบทั้งหมดในเมืองโบราณอู่ทองสามารถแยกรูปแบบแผนผังออกได้เป็น ผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ผังรูปวงกลม และผังรูปแปดเหลี่ยม

3.1 โบราณสถานในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส โบราณสถานในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่มย่อย ได้แก่ โบราณสถานที่มีการทำซุ้มประดับ และโบราณสถานที่ไม่พบหลักฐานว่ามีการทำซุ้มประดับ

3.2 โบราณสถานที่สันนิษฐานว่าทำซุ้มประดับ ประกอบไปด้วยเจดีย์หมายเลข 3 (ตั้งอยู่ในเมือง) ทำจากอิฐ ขนาดฐานกว้างยาวด้านละ 16.60 ม. ลักษณะยกกระเปาะที่ด้านและมุมทั้ง 4 ขนาดมุขกว้าง 3.60 ม. เจดีย์หมายเลข 1 (วัดปราสาทร้าง ตั้งอยู่นอกเมือง) ทำจากอิฐ ขนาดฐานกว้างยาวด้านละ 36.50 ม. เจดีย์แห่งนี้พบการก่อซ่อมเพิ่มเติม 2 ระยะคือ ระยะที่ 1 (ระยะแรก) เป็นฐานบัวล้น และช่องซุ้มสี่เหลี่ยม ต่อมาระยะที่ 2 ก่อผนังแนวยาวหุ้มทับเจดีย์ระยะแรก เจดีย์หมายเลข 2 (ตั้งอยู่นอกเมือง กลุ่มริมคูเมือง) ทำจากอิฐผสมศิลาแลงโดยใช้แลงเสริมในส่วนฐาน ขนาดฐานกว้างยาวด้านละ 28.35 ม. สูงประมาณ 1 ม. รูปแบบองค์เจดีย์อยู่ในแผนผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีเจดีย์ประจำมุมทั้ง 4 อยู่ในผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ฐานเจดีย์ประจำมุมกว้างยาวด้านละ 4.20 ม. ฐานล่างก่ออิฐยกกระเปาะที่ด้านและมุมทั้ง 4 ด้าน องค์เจดีย์แต่ละด้านมีมุขยื่น 3 มุข โดยก่อเป็นบัวเหนือฐานบัวก่อเป็นช่องซุ้ม คือ มุขกลาง 3 ซุ้ม มุขริมข้างละ 6 ซุ้ม

หลักฐานสำคัญที่พบบริเวณเจดีย์หมายเลข 2 ได้แก่ การพบเศียร พระพุทธรูปปูนปั้น ซึ่งเป็นหลักฐานสำคัญที่ทำให้สันนิษฐานได้ว่า ภายในซุ้มเจดีย์น่าจะประดิษฐานภาพพระพุทธรูปปั้น

เจดีย์หมายเลข 9 (ตั้งอยู่นอกเมือง กลุ่มเชิงเขาพระ) ทำจากอิฐ ขนาดฐานชั้นล่างกว้างยาว ด้านละ 1- ม. สูง 1.3 ม. มีเจดีย์ประจํามุมในผังทรงกลมผังสี่เหลี่ยมยกกระเปาะที่มุมทั้ง 4 ด้าน แต่ละด้านประดับช่องซุ้ม

3.3 โบราณสถานที่ไม่พบหลักฐานว่ามีการทำซุ้มประดับ ประกอบด้วยเจดีย์หมายเลข 11 (ตั้งอยู่นอกเมือง กลุ่มเชิงเขาคำเทียม) ทำจากอิฐขนาดฐานกว้างยาวด้านละ 10.60 ม. สูงประมาณ 2.50 ม. ลักษณะฐานก่ออิฐขึ้นไปตรงๆ ไม่มีมุข จากการศึกษาเจดีย์แห่งนี้พบได้พบประติมากรรมที่สำคัญคือ ธรรมจักรศิลา แทนรองรับธรรมจักรศิลา และเสาศิลา 8 เหลี่ยม หลักฐานชิ้นนี้ทำให้สันนิษฐานได้ว่า โบราณสถานนี้น่าจะเป็นฐานธรรมจักร นับเป็นหลักฐานที่แสดงถึงฐานธรรมจักรที่สำคัญที่เหลืออยู่เพียงไม่กี่แห่งในประเทศไทย

3.4 โบราณสถานในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า โบราณสถานในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า พบเพียงกลุ่มโบราณสถานที่ไม่พบหลักฐานว่ามีการทำซุ้มประดับ ประกอบด้วยวิหารหมายเลข 5 (กลางเมือง ค่อนมาทางด้านทิศใต้ ติดคูเมืองด้านทิศใต้) ทำจากอิฐ ขนาดฐานกว้าง 5 ม. ยาว 28 ม. ลักษณะฐานด้านทิศตะวันออกมีบันไดทางขึ้นและปรากฏร่องรอยของฉันทันท์ และวิหารด้านทิศตะวันตกของเจดีย์หมายเลข 9 ที่อยู่ในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า แต่ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่ามีการทำซุ้มหรือไม่ จากรูปแบบดังกล่าวทำให้สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นอาคารประเภทวิหารที่สร้างขึ้นเนื่องในพุทธศาสนา เนื่องจากพบหลักฐานโบราณวัตถุที่เป็นพระพิมพ์ดินเผาจำนวนหนึ่ง อาคารวิหารนี้สันนิษฐานว่าน่าจะใช้ในการประกอบพิธีกรรมของสงฆ์ รูปแบบของอาคารในผังสี่เหลี่ยมที่สันนิษฐานว่าเป็นวิหารนี้ อาจเทียบได้กับ โบราณสถานหมายเลข 18 (วัดโหลงสุวรรณคีรี) ที่เมืองโบราณคูบัวจังหวัดราชบุรี และโบราณสถานเขาคลังใน ที่เมืองโบราณศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ อาคารวิหารทั้งหมดในกลุ่มนี้เป็นอาคารที่ตั้งอยู่ภายในตัวเมืองโบราณเช่นเดียวกันทั้งสิ้น ซึ่งอาจจะท่อนให้เห็นถึงสถานที่สำคัญที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมเนื่องในพุทธศาสนาในเมืองโบราณในสมัยทวารวดีกลุ่มอาคารโบราณสถานคอกช้างดิน ที่สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นเนื่องในศาสนาพราหมณ์นี้ตั้งอยู่นอกเมือง ห่างจากตัวเมืองโบราณมาทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ประมาณ 3 กม. ประกอบไปด้วยโบราณสถานที่สำคัญ ได้แก่

โบราณสถาน คอกช้างดิน หมายเลข 5 เป็นฐานอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า โครงสร้างก่อจากศิลาแลง มีขนาดความกว้าง 9 ม. ยาว 12 ม. ลักษณะเป็นทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีมุขยื่นทางด้านหน้า

โบราณสถาน คอกช้างดิน หมายเลข 6 เป็นฐานอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า โครงสร้างก่อด้วยศิลาแลง มีขนาดความ 9.5 ม. ยาว 13 ม. ส่วนฐานมีลักษณะซ้อนกัน 2 ชั้น มีมุขยื่นทางด้านหน้าและด้านหลัง

โบราณสถาน คอกช้างดิน หมายเลข 7 เป็นฐานอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า โครงสร้างก่อด้วยศิลาแลงและหินปูนเรียงต่อกัน มีขนาดความกว้าง 24 ม. ยาว 28.80 ม. มีมุขทางขึ้นด้านทิศตะวันออก ตรงกลางฐานอาคารขุดพบฐานอาคารขนาดเล็ก มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีขนาดกว้าง 3.20 ม. ยาว 4.40 ม.

โบราณสถาน คอกช้างดิน หมายเลข 13 เป็นฐานอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ตั้งอยู่บนเนินดินเตี้ยๆ มีขนาดความกว้าง 9 ม. ยาว 12 ม. ทำจากก้อนหินปูนเรียงต่อกันเป็นแนวฐานอาคาร

จากการศึกษาโบราณสถานในกลุ่มนี้ซึ่งสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นเนื่องในศาสนาพราหมณ์ เนื่องจากพบโบราณวัตถุเนื่องในศาสนาพราหมณ์เป็นจำนวนมาก

3.5 โบราณสถานในผังแปดเหลี่ยม โบราณสถานในผังแปดเหลี่ยมพบจำนวน 2 แห่ง ได้แก่ เจดีย์หมายเลข 13 (ด้านทิศตะวันตก ห่างจากคูเมืองด้านทิศตะวันตกประมาณ 200 ม.) ทำจากอิฐ ขนาดฐานกว้างด้านละ 5.00 ม. สูง 3.50 ม. มีลักษณะเป็นฐานแปดเหลี่ยม ยกกระเปาะที่ด้านและมุมฐานชั้นล่างแปดเหลี่ยมยกกระเปาะ ชั้นบนสี่เหลี่ยมยกกระเปาะที่ด้านและมุม แต่ละด้านทำเป็นซุ้มด้านละ 2 ช่อง และเจดีย์ทางด้านทิศตะวันออกของเจดีย์หมายเลข 10 (ด้านทิศตะวันตกของเมืองเชิงเขาพระ ห่างจากเจดีย์หมายเลข 10 ประมาณ 10 ม.) ทำจากอิฐ มีขนาดฐานกว้างด้านละ 1.50 ม. สูง 50 ซม. มีลักษณะเป็นฐานเจดีย์ทรงแปดเหลี่ยมสูงชันธรรมดาไม่มีการยกเก็จ

3.6 โบราณสถานในผังวงกลม จากการศึกษาบพฐานอาคารในผังกลมจำนวนน้อยมาก ได้แก่ เจดีย์หมายเลข 10 (นอกเมืองทางทิศตะวันตก กลุ่มเชิงเขาพระ ทำจากอิฐ มีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 16 ม. สูง 2 ม. มีลักษณะฐานเป็นเจดีย์ทรงกลมก่อขึ้นไปตรงๆ

ข้อสังเกตประการหนึ่งคือ การพบเจดีย์ในผังวงกลมจำนวนน้อยนี้ น่าจะแสดงให้เห็นว่าโบราณสถานในผังวงกลมไม่น่าจะเป็นที่นิยมมากนักในสมัยทวารวดี รูปแบบของเจดีย์ทรงกลมองค์นี้ ศ.ดร. ผาสุข อินทราวุธ กล่าวว่าจัดเป็นรูปแบบเจดีย์ที่เก่าแก่เทียบได้กับเจดีย์ทรงกลมที่พบที่เมืองไผ่เถา ประเทศพม่า และเจดีย์ที่เมืองนาคารชุนโกณฑะในอินเดียภาคตะวันออกเฉียงใต้



**5.1.3 ผลการศึกษาวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3** การศึกษาเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี

ผลการศึกษาพบว่า เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ใน 4 พื้นที่วิจัย ได้แก่ เมืองอุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี เมืองคูบัว จังหวัดราชบุรี ดอนตาเพชร อำเภอนมทวน และเมืองโบราณทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม ทั้งนิยายเถรเทศและนิยายมหายาน พอสรุปเป็นประเด็นได้ดังนี้

1. เมืองโบราณอุทองมีร่องรอยการติดต่อค้าขายกับอินเดียมาตั้งแต่ตอนปลายของยุคเหล็ก ช่วงพุทธศตวรรษที่ 3-5 สมัยราชวงศ์โมริยะ-คุงคะ เรื่อยมาจนถึงสมัยคุปตะและสมัยหลังคุปตะ ซึ่งการเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้นก็แพร่กระจายเข้ามาพร้อมกับการค้าขายทั้งทางบกและทางน้ำ

2. หลักฐานสำคัญทางโบราณคดีที่เก่าแก่ที่สุด คือ พระพุทธรูปดินเผาถี้อบาตร 3 องค์ และพระพุทธรูปนาคปรก ที่เป็นประติมากรรมศิลปะอมราวดีตอนปลาย ช่วงพุทธศตวรรษที่ 8-10

3. การค้นพบว่าเจดีย์และวิหารหลายหลังเป็นศิลปะสมัยราชวงศ์ปาละ ซึ่งมีลักษณะศิลปกรรมของพระพุทธศาสนามหายาน เช่น การยกเก็จในแต่ละด้านของเจดีย์ พระพุทธรูปสำริดจากเจดีย์หมายเลข 11 ซึ่งศรีศักร วัลลิโภดม ได้สันนิษฐานว่าเมืองต่าง ๆ มีความเจริญตามสายน้ำ เพราะสะดวกในการเดินทางเพื่อทำการค้าขาย ซึ่งอาจารย์ศรีศักร ยังกล่าวสนับสนุนว่า เมืองโบราณอุทอง เป็นศูนย์กลางอารยธรรมทวารวดี ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-12 เพราะอยู่ในทำเลที่ตั้งที่เหมาะสมและมีร่องรอยหลักฐานต่าง ๆ มากที่สุด ส่วนเมืองนครชัยศรี จะเจริญอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-16

5. ประเด็นการตั้งสมมติฐานของ ฌอง บวสเชลลิเยร์ ที่ว่าเมืองโบราณอุทองนั้น เป็นเมืองหลวงของอาณาจักรทวารวดี โดยเสนอว่าทั้งสุพรรณบุรีและนครปฐมต่างก็เป็นเมืองท่าชายฝั่งเหมือนกัน

6. สันนิษฐานว่าพระเจ้าหรรษะวรมัน ที่ปรากฏในแผ่นจารึกเป็นพระนามของกษัตริย์ที่ครองเมืองอุทอง ไม่ใช่กษัตริย์แห่งอาณาจักรเจนละ นอกจากนี้ยังพบจารึกบนฐานธรรมจักรจารึกพระนามของพระมหาลีของพระมหากษัตริย์ ที่ทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน ซึ่งเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าในช่วงเวลานั้นมีการปกครองในระบบกษัตริย์อยู่แล้ว

7. กรมพระยาดำรงราชานุภาพ สันนิษฐานว่า นครปฐม เป็นราชธานีแรก ก่อนจะเคลื่อนตัวไปยังเมืองต่าง ๆ

8. ประเด็นที่ว่า อาณาจักรทวารวดีนั้นอยู่ที่เมืองอู่ทอง ซึ่งก่อนหน้านี้เคยเป็น ฟูนัน มา ก่อน การได้รับอิทธิพลจากฟูนัน จนพัฒนาเป็นทวารวดี และที่สำคัญเมืองอู่ทอง ไม่ได้ร้างไปในช่วง พุทธ ศตวรรษที่ 16-17 แต่ชุมชนมีการเคลื่อนตัวย้ายไปถิ่นที่อื่น ๆ

9. อาจารย์ชิน อยู่ดี ตั้งข้อสังเกตว่ามีผู้คนอาศัยที่บริเวณเมืองอู่ทองตั้งแต่ยุคหินใหม่ มาแล้ว ด้วยเมืองอู่ทองนี้เป็นเมืองโบราณที่สำคัญและโดดเด่นในเรื่องการติดต่อค้าขาย ด้วยเมืองอู่ทอง เป็นจุดเชื่อมระบบการติดต่อทางน้ำ เช่น ลำน้ำทวน แม่น้ำจรเข้สามพัน แม่น้ำท่าว่า และแม่น้ำท่าจีน

10. ภายหลังการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 3 โดยพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ นับตั้งแต่ พุทธศตวรรษที่ 3-12 พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก พระเจ้าอโศกมหาราชต้องการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาจึงได้ส่งสมณทูต 9 สาย ออกเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยสายที่ 8 ด้วยการนำของ พระโสณะเถระและพระอุตระเถระเดินทางมายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งก็คือ พม่า ไทย กัมพูชา ใน ปัจจุบัน และในช่วงพุทธศตวรรษที่ 13-18 พระพุทธศาสนาในอินเดียอ่อนแอลง เพราะถูกแทรกแซงจาก ศาสนาอื่นๆ จนเสื่อมลงและสูญหายไปจากอินเดียในที่สุด

11. เมืองโบราณคูบัว เจริญรุ่งเรืองในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-16 และเจริญสูงสุดในพุทธ ศตวรรษที่ 13 ร่องรอยหลักฐานจากโบราณสถานหมายเลข 18 ที่ตั้งอยู่ในวัดโฆลงสุวรรณคีรี ซึ่งได้รับ อิทธิพลจากพระพุทธศาสนามหายาน

## 2) การสังเคราะห์ข้อมูลเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี

ในประเด็นการสังเคราะห์ข้อมูลนี้ ผู้วิจัยได้นำผลที่ได้จากกระบวนการวิจัย ตั้งแต่การสำรวจ พื้นที่วิจัยทั้ง 4 แห่ง การสัมภาษณ์แบบเจาะจง (เชิงลึก) และการจัดสัมมนา (Focus Group) ร่วมกับการ วิเคราะห์จากการศึกษาเอกสาร ร่วมกับแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

พื้นที่เมืองโบราณอู่ทองและบ้านดอนตาเพชร มีร่องรอยหลักฐานการตั้งชุมชนมาก่อนราว 2,500 ปี โดยใช้ลำน้ำทวนและแม่น้ำจรเข้สามพันเป็นหลัก ชุมชนบ้านดอนตาเพชรถือเป็นเมืองซึ่งตั้งอยู่ บนเส้นทางการค้าโลก ระหว่างจีนกับอินเดีย เชื่อมโยงแม่น้ำแม่กลอง ลำน้ำทวน แม่น้ำจรเข้สามพัน ลำ น้ำท่าว่า แม่น้ำท่าจีน ให้มีความสัมพันธ์กับการค้าระหว่างชุมชนที่ห่างไกล นักประวัติศาสตร์เชื่อว่า ชุมชนบ้านดอนตาเพชร เป็นแหล่งบ่มเพาะทางประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการ ปกครอง แล้วส่งต่อไปยังเมืองโบราณอู่ทอง ซึ่งมีพัฒนาการของอารยธรรมทวารวดีเกิดจากการขยายตัว ของชุมชนบ้านเมืองในเขตลุ่มน้ำใกล้ทะเล ทำให้เกิดการมีตัวตนของอารยธรรมทวารวดี มีอายุมาตั้งแต่ พุทธศตวรรษที่ 6-11 แต่เริ่มมีการศึกษาราว 140 ปีที่ผ่านมา มีการค้นพบเหรียญเงินและศิลาจารึก “ศรี

ทวารวดี ศวรูปถุณยะ” และนักโบราณคดีทั้ง พอล วิทลีย์ และฌอง บวสเชอติเยร์มีความเห็นสอดคล้องกันว่า ทวารวดี อยู่ถ่เมืองอู่ทอง ศิลปวัฒนธรรมของสังคมทวารวดีมีพระพุทธรูปศาสนาเป็นแกนกลาง มี การปกครองแบบกษัตริย์ มีระบบชนชั้นและความเหลื่อมล้ำ สำหรับประเด็นการเข้ามาเผยแผ่ พระพุทธรูปศาสนาในอารยธรรมทวารวดี หลังจากการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 3 โดยพระเจ้าอโศก มหาราช ทรงส่งสมณทูตสายที่ 8 ที่มีพระโสณะเถระและพระอุตระเถระเดินทางมากับเรือขนส่งสินค้า เพื่อเผยพระพุทธรูปศาสนาใน พม่า ไทย ลาว กัมพูชา และเวียดนาม ทำให้ทราบว่าพระพุทธรูปศาสนาเข้ามา ตั้งมั่นอยู่ก่อนหน้าถ่ศิลปวัฒนธรรมจะติดตามเข้ามาพร้อมกับการค้าขายและการขนส่งสินค้า อีกทั้งการ พบหลักฐานที่เป็นโบราณสถานภายในตัวเมืองอู่ทองและภายนอก ที่มีร่องรอยสถาปัตยกรรมศิลปะทวารวดี หรือศิลปอมราวดีตอนปลาย ราวพุทธศตวรรษที่ 8-10 ซึ่งในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-12 เป็นช่วงเวลา ของการผสมผสานวัฒนธรรมจนมีลักษณะเด่นทั้งภาษา ศาสนา ศิลปกรรม ทำให้เมืองอู่ทองเป็น ศูนย์กลางของความเจริญของอารยธรรมทวารวดี และในห้วงเวลาดังกล่าวพบว่าเมืองโบราณคูบัว มีการ จัดระบบสังคมในลักษณะที่คล้ายกัน และถือว่าเป็นประตุการค้าทางทะเลที่ได้รับความนิยมทาง ศิลปวัฒนธรรมและศาสนา จวบจนช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-16 เมืองโบราณคูบัว เจริญรุ่งเรืองในฐานะ เมืองท่าสำคัญของทวารวดี มีร่องรอยหลักฐานทางพระพุทธรูปศาสนาทั้งนิกายเถรวาทและนิกายมหายาน เช่น พระพุทธรูป และประพุธิสัตว์สำริด สำหรับเมืองโบราณคูบัว ได้รับพัฒนาการขึ้นสูงสุดในพุทธ ศตวรรษที่ 13 ซึ่งเป็นช่วงที่มีการค้าขายทางทะเลขยายตัว เพราะพบชิ้นส่วนภาชนะดินเผาเงินสมัย ราชวงศ์ซ่ง เมืองคูบัวจึงถือเป็นเมืองท่าทั้งทางบกและทางน้ำ ซึ่งควอริทซ์ เวลส์ เชื่อว่า เมืองอู่ทอง ไม่ได้ ร้างไปในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16-17 แต่เป็นไปในลักษณะการเคลื่อนย้ายผู้คนไปเมืองอื่น ๆ เช่น โคราข เป็นต้น จึงถือว่าการเคลื่อนตัวของอารยธรรมนี้เป็น การเผยแผ่พระพุทธรูปศาสนาไปพร้อมกันด้วย สำหรับ พื้นที่วิจัยที่เมืองโบราณทุ่งขวาง พบร่องรอยหลักฐานไม่มาก นักประวัติศาสตร์โบราณคดีสันนิษฐานว่า เป็นเมืองโบราณขนาดเล็ก แต่มีความเก่าแก่พอๆ กับเมืองนครไชยศรี เพราะมีลักษณะเป็นทางผ่านเพื่อ ควบคุมเส้นทางการค้าขายและการติดต่อกับเมืองโบราณอู่ทอง

การศึกษาประวัติศาสตร์ที่เป็น การสันนิษฐานหรือการตั้งสมมติฐาน ผู้วิจัยต้องอาศัยข้อมูล เพียงร่องรอยหลักฐานจากโบราณสถานและโบราณวัตถุที่ยังหลงเหลืออยู่ ซึ่งแนวความคิดการอนุรักษ์ร่องรอย ทางวัฒนธรรมนี้จะส่งผลต่อความภาคภูมิใจและการเรียนรู้ของผูถ่สนใจใคร่รู้ พร้อมทั้งจะร่วมกันเชิดชูสิ่ง ที่เรียกว่าคุณค่าของอดีตที่เป็นแรงขับเคลื่อนการธำรงไว้สู่ออนาคตต่อไป

### 3) การนำเสนอผลการศึกษาเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธรูปศาสนาในอารยธรรมทวารวดี



สำหรับการนำเสนอผลการศึกษาวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้จัดทำแผนที่จำลองเส้นทางการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี ตามประเด็นที่จากการศึกษาข้อมูล ผู้วิจัยได้แบ่งการศึกษาอารยธรรมทวารวดี โดยแบ่งออกเป็น 4 ช่วงยุค เพื่อให้เกิดความละเอียดในการจัดการข้อมูลวิจัย ดังนี้

#### 1. สมัยก่อนทวารวดีตอนต้น (ราวพุทธศตวรรษที่ 6-11)

ในประเด็นนี้คงต้องเริ่มตั้งแต่ บริเวณภาคกลางของไทยมีความเจริญด้านการค้า โดยเฉพาะการค้าทางเรือก่อให้เกิดความเจริญอย่างมากและมีประชากรอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น มีแหล่งอารยธรรมโบราณและมีการตั้งถิ่นฐานชุมชนตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 3-9 มาแล้วหลายแห่ง ซึ่งการตั้งถิ่นฐานของชนพื้นเมืองดังกล่าวต่อเนื่องมายาวนานจนถึงสมัยประวัติศาสตร์ และได้มีพัฒนาการสังคมวัฒนธรรมจากการเผยแพร่อารยธรรมของสถานที่แห่งหนึ่งสู่แห่งอื่น ๆ ต่อเนื่องจนกลายเป็นชุมชนและบ้านเมืองสืบมาจนถึงยุค "ทวารวดี" และจากการศึกษา ประวัติศาสตร์และโบราณคดี พบว่า เมืองโบราณอู่ทองมีร่องรอยมาตั้งแต่ยุคเหล็ก มีการกระจายตัวอาศัยอยู่ตามลำน้ำต่าง ๆ ที่เป็นสาขาหรือต้นสายน้ำ เช่น แม่น้ำแม่กลอง แม่น้ำท่าจีน แสดงให้เห็นได้ว่าการค้าทางทะเลนั้นมีเส้นทางที่เป็นย่านของเมืองท่าและสถานีการค้าขายสู่ดินแดนภายใน เห็นว่ามีศูนย์กลางอยู่ที่ลุ่มน้ำจรเข้สามพัน ที่ไหลผ่านอำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี และอำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี สันนิษฐานว่าลุ่มน้ำจรเข้สามพันนี้เคยเป็นศูนย์กลางของรัฐพูนันที่ชื่อว่า โตโลโปตี (To-Lo-Po-Ti) ในราวพุทธศตวรรษที่ 9-10

การเผยแพร่วัฒนธรรมอินเดียมายังดินแดนแถบนี้<sup>156</sup> กลายเป็นหลักฐานชิ้นสำคัญที่แสดงว่าช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-16 บริเวณที่ราบลุ่มภาคกลางของไทยเดิมเมืองอู่ทอง ซึ่งตั้งอยู่แนวชายฝั่งทะเลมีลักษณะเป็นอ่าวลึก เว้าเข้าไปในแผ่นดิน ห่างจากชายฝั่งทะเลปัจจุบันไปทางทิศเหนือประมาณ 140 กิโลเมตร และในแนวอ่าวที่เว้าเข้าไปนั้นนั้นมีเมืองโบราณหลายเมืองตั้งอยู่ เช่น เมืองโบราณคูบัว จังหวัดราชบุรี เมืองนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม เมืองโบราณอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นต้น<sup>157</sup>

อย่างไรก็ตาม พบว่ารัฐทวารวดี (อู่ทอง) มีขอบเขตและวัฒนธรรมกระจายออกไปในหลายพื้นที่ทั้งทางตะวันออก ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้ มีแหล่งอารยธรรมโบราณและมีการตั้งถิ่นฐานชุมชนตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 3-9 มาแล้วหลายแห่ง ซึ่งการตั้งถิ่นฐานดังกล่าวต่อเนื่องมายาวนานจนถึง สมัยประวัติศาสตร์ และต่อมาราว 2,500 ปี ได้มีพัฒนาการสังคมวัฒนธรรม

<sup>156</sup> ศรีศักร วัลลิโภดม, **สยามประเทศ : ภูมิหลังของประเทศไทยตั้งยุคดึกดำบรรพ์จนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา** ราชอาณาจักรสยาม, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร : มติชน, พ.ศ. 2539), หน้า 43-46.

<sup>157</sup> กรมศิลปากร, **โบราณคดีเมืองอู่ทอง**, (นนทบุรี : สหมิตรพริ้นติ้ง, พ.ศ. 2545), หน้า 27-39.

ต่อเนื่องเป็นบ้านเมืองสืบมาจนถึงยุค "ทวารวดี" และมีความเกี่ยวข้องเป็น "เครือข่าย" กับบ้านเมืองและ  
แคว้นที่อยู่โดยรอบ<sup>158</sup> อย่างน้อย 3 กลุ่มใหญ่ ที่เรียกตัวเองว่า "คนไทย"

สำหรับประเด็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ได้กล่าวไว้ว่า พุทธศตวรรษที่ 3 พระเจ้า  
อโศกมหาราชทรงส่งสมณทูตสายที่ 8 มีพระโสณะและพระอุตตระเป็นหัวหน้ามายังดินแดนสุวรรณ  
ภูมิ<sup>159</sup> เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา ซึ่งคนไทยเชื่อว่าได้แก่ จังหวัดนครปฐมและเมืองอู่ทอง<sup>160</sup> แล้ว  
ประดิษฐานพระพุทธศาสนาจนเป็นปึกแผ่นแพร่หลาย ในสมัย อินโด-โรมัน (พุทธศตวรรษที่ 6-9) จนถึง  
สมัยคุปตะ (พุทธศตวรรษที่ 9-11) ซึ่งนิคายมหาสังฆิกะ เป็นนิคายให้กำเนิดพุทธศาสนาмаหายาน มี  
ศูนย์กลางที่เมืองอมราวดีและลุ่มแม่น้ำกฤษณา ในภาคตะวันออกเฉียงใต้ของอินเดีย ซึ่งที่เมืองอู่ทองพบ  
รูปเคารพแสดงอิทธิศิลป์กรรมอมราวดีที่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 9-10 จำนวนหนึ่ง จึงเชื่อมโยงว่าพุทธ  
ศาสนานิกายมหาสังฆิกะ น่าจะมีบทบาทที่เมืองอู่ทองในระยเวลานั้นด้วยเช่นกัน ส่วนศิลปะคุปตะ  
(พุทธศตวรรษที่ 9-11) ก่อตั้งขึ้นโดย พระเจ้าศรีคุปตะ เมืองหลวงอยู่ที่ ปาฏลีบุตร ตอนเหนือของรัฐ  
พิหาร พบว่าพระพุทธรูปทั่วประเทศอินเดีย ศิลปะคุปตะเป็นศิลปะที่สวยงามและเป็นต้นแบบของการ  
สร้างพระพุทธรูปในหลายประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงและเอเชียอาคเนย์ รวมทั้งประเทศไทย<sup>161</sup> การ  
สร้างพระพุทธรูปครั้งแรกเกิดขึ้นในสมัยคันธาระสร้างในรัชกาลพระเจ้ากนิษกะ ราชวงศ์กุษาณะ ก่อนคุป  
ตะประมาณ 120 ปี

## 2. สมัยทวารวดีตอนต้น (ราวพุทธศตวรรษที่ 12 - 13)

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่เป็นจุดเริ่มต้นของอารยธรรมทวารวดี โดยมีชุมชนโบราณอู่  
ทองเป็นต้นเค้าการแพร่กระจายอารยธรรมในภูมิภาคนี้ ซึ่งมีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างจากชุมชนขนาด  
ใหญ่มาเป็นเมืองท่าชายฝั่ง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับอารยธรรมทวารวดีของสมเด็จฯ กรมพระยา  
ดำรงราชานุภาพ ก็ทรงเห็นว่า "สมัยที่ทวารวดีรุ่งเรืองนั้น มีอาณาเขตกว้างขวางถึงสุพรรณบุรี เป็น  
ต้น"<sup>162</sup> และในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-16 พบว่ารัฐทวารวดี (อู่ทอง) มีขอบเขตและวัฒนธรรมกระจาย

<sup>158</sup> สุจิตต์ วงศ์เทศ, คนไทยมาจากไหน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, พ.ศ. 2548), หน้า 268.

<sup>159</sup> วิ.อ.(บาลี) 1/58, มหาวี.ส.(บาลี) 1/6/82.

<sup>160</sup> พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), จาริกบุญ – จาริกธรรม, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, พ.ศ.2540),  
หน้า 494.

<sup>161</sup> กรมพระยา ดำรงราชานุภาพ, ตำนานพระพุทธเจดีย์, หน้า 160-161.

<sup>162</sup> สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานพระพุทธเจดีย์, พิมพ์ครั้งที่ 6,  
(กรุงเทพมหานคร : ศิวพร, พ.ศ. 2510), หน้า 127.

ออกไปในหลายพื้นที่ทั้งทางตะวันออก ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้ มีแหล่งอารยธรรมโบราณที่มีความเกี่ยวข้องเป็น "เครือข่าย" กับบ้านเมืองและแคว้นที่อยู่โดยรอบ หลักฐานที่แสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาตั้งมั่นและรุ่งเรืองอย่างมาก อาทิเช่น

1. จารึก เย ธมมา จารึกด้วยอักษรปัลลวะ ภาษาบาลี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 12 พบที่อำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี
2. จารึก นโม วุฑธาย จารึกด้วยอักษรปัลลวะ ภาษาบาลี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 12 พบที่บริเวณนอกเมืองอุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี
3. จารึกพระนาม พระศรีอารียะเมตไตรย จารึกด้วยอักษรปัลลวะ ภาษาบาลีอายุราว พุทธศตวรรษที่ 12 พบที่เจดีย์ หมายเลข 11 อำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี
4. จารึกนาม พระสารีบุตร จารึกด้วยอักษรปัลลวะ ภาษาบาลี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 12 พบที่ เจดีย์หมายเลข 11 อำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี
5. จารึกนาม พระมหากัสสปะหรือพระมหากัจจายนะ จารึกด้วยอักษรปัลลวะ ภาษาบาลี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 12 พบที่เจดีย์ หมายเลข 11 อำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี
6. จารึกนาม พระโสณโกสิวิโส จารึกด้วยอักษรปัลลวะ ภาษาบาลี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 12 พบที่เจดีย์หมายเลข 11 อำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี
7. จารึกนาม พระกังขาเรวัต จารึกด้วยอักษรปัลลวะ ภาษาบาลี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 12 พบที่เจดีย์หมายเลข 11 อำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี
8. จารึกนาม พระปุนณีสุนาปรัณโต จารึกด้วยอักษรปัลลวะ ภาษาบาลี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 12 พบที่เจดีย์หมายเลข 11 อำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี
9. จารึกพระนาม พระเจ้าศุทโธทนะ จารึกด้วยอักษรหลังปัลลวะ ภาษาสันสกฤต อายุราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 พบที่เจดีย์หมายเลข 11 อำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี

ซึ่งหลักฐานต่าง ๆ ยืนยันได้ว่า พระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองและตั้งมั่นอย่างแพร่หลายในทวารวดี (อุ้มทอง) เพราะเป็นศาสนาได้รับความนิยมนับถือ เคารพเลื่อมใสผู้คนโดยเฉพาะบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจใน หลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี โดยสังเกตได้ว่า การจารึกนามพระอัสติมหาสาวก อย่างมากมายเช่นนี้ ไม่ปรากฏว่าพบที่ไหนมาก่อนเลย สอดคล้องกับแนวความคิดเรื่องความเจริญรุ่งเรืองของเมืองอุ้มทองโบราณและเมืองนครปฐมโบราณ ที่เคยเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาในยุคทวารวดีตอนต้นและตอนปลาย หลักฐานที่เก่าแก่



ที่สุดที่แสดงว่าพุทธศาสนาได้เป็นที่ยอมรับนับถือของชาวพื้นเมืองอุททอง ส่วนประติมากรรมที่ใช้ประดับศาสนสถาน แสดงให้เห็นว่ามีการสร้างศาสนาในเมืองนี้มาตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 8-10 ถึงแม้ว่าโบราณสถานทางพระพุทธศาสนาจะพังทลายลงไปแล้ว แต่ยังคงเหลือร่องรอยและชิ้นส่วนประติมากรรมทั้งที่เป็นดินเผาและปูนปั้นที่เคยใช้ประดับพุทธสถานดังกล่าว จึงจัดเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงว่าพุทธศาสนาได้เป็นที่ยอมรับนับถือของชาวพื้นเมืองอุททองแล้วในเวลานั้น ที่ได้รับเป็นอิทธิพลพุทธศาสนาจากศูนย์กลางพุทธศาสนาในกลุ่มแม่น้ำกฤษณา (บริเวณภาคตะวันออกเฉียงใต้ของอินเดีย) ซึ่งอยู่ในการอุปถัมภ์ของกษัตริย์ราชวงศ์ศาคทาวาณะ (พุทธศตวรรษที่ 5-8) และสืบต่อโดยราชวงศ์อิศวากุ (พุทธศตวรรษที่ 8-10) มีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองอมราวดีและเมืองนาการชุนโกณฑะ พระพิมพ์และจารึก การได้พบประติมากรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาจำนวนมากและหลายแห่งด้วยกัน แต่ที่มามากและเป็นที่ยอมรับของนักวิชาการทางโบราณคดี

### 3. สมัยทวารวดีตอนกลาง (ราวพุทธศตวรรษที่ 14 - 15)

จากการศึกษาพบประเด็นสำคัญว่า รูปแบบศิลปะในช่วงนี้เกิดจากการผสมผสานศิลปะคุปตะ ศิลปะปัลลวะ และศิลปะปาละ กับศิลปะพื้นถิ่นดั้งเดิมที่มีอยู่ จึงเกิดศิลปะที่เป็นความนิยมแบบใหม่ คือ การยกพระหัตถ์ทั้งสองข้างขึ้นในปางแสดงธรรม ตัวอย่างพบอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น พระพุทธรูปยืนที่ได้จากการขุดค้นเจดีย์หมายเลข 11 เมืองอุททองปัจจุบันจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุททอง และในช่วงพุทธศตวรรษที่ 14-15 งานกลุ่มหนึ่งเป็นเรื่องของสกุลช่างท้องถิ่น ที่เกิดจากศิลปะทวารวดีได้แพร่หลายอย่างมากไปตามท้องถิ่นต่าง ๆ ซึ่งจากงานศิลปกรรมแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างจากงานที่จัดเป็นฝีมือช่างหลวงดังได้กล่าวแล้วข้างต้นกล่าวคือพระพุทธรูปแสดงลักษณะพระพักตร์เล็ก สันและแบน ขมวดพระเกศาใหญ่ พระเนตรโปน พระนาสิกใหญ่และแบน พระโอษฐ์หนา

### 4. สมัยทวารวดีตอนปลาย (ราวพุทธศตวรรษที่ 16 - 18)

จากการศึกษาในยุคสมัยนี้คงเป็นระยะเวลาที่ศูนย์กลางทวารวดีในภาคกลางเริ่มเสื่อมลงแล้ว ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะอิทธิพลทางการเมืองและศิลปกรรมขอมได้เข้ามาแทนที่โดยเฉพาะในภาคอีสานตอนล่างและในภาคกลาง ซึ่งน่าจะมีศูนย์กลางอยู่ที่ลพบุรี อย่างไรก็ตามกลุ่มชนของทวารวดีหรือผู้ที่นับถือศาสนาพุทธแบบเถรวาทหรือมหายานดั้งเดิมแถบนี้คงไม่ได้หายไปไหน แต่ยังคงอยู่สืบเนื่องมาโดยตลอด ดังนั้นงานศิลปกรรมจึงแยกออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนหนึ่งเป็นงานศิลปกรรมที่สืบต่อจากทวารวดีตอนกลาง แต่มีวิวัฒนาการที่เสื่อมลงจนกลายเป็นสกุลช่างท้องถิ่น กับอีกส่วนหนึ่งเป็นศิลปกรรมที่ได้รับอิทธิพลของศิลปะขอม ในส่วนที่มีวิวัฒนาการเป็นท้องถิ่นนั้นบางอย่างกลับกลายเป็น

สกุลช่างอย่างใหม่เกิดขึ้น เช่น ทวารวดีแบบท้องถิ่นในภาคอีสาน และในภาคเหนือ ซึ่งจากหลักฐานทางศิลปกรรมตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 16 เป็นต้นมา วัฒนธรรมเขมรเริ่มมีบทบาทมากขึ้นในภาคอีสานตอนล่างและในภาคกลาง ซึ่งน่าจะมีศูนย์กลางอยู่ที่ลพบุรี จึงเกิดการผสมผสานวัฒนธรรมขึ้นอย่างใดก็ตามกลุ่มชนในวัฒนธรรมทวารวดีหรือผู้ที่นับถือศาสนาพุทธแบบเถรวาทดั้งเดิมแถบนี้คงไม่ได้หายไปไหน แต่ยังคงอยู่สืบเนื่องมาโดยตลอด ดังนั้นงานศิลปกรรมจึงแยกออกเป็นสองส่วน คือ ส่วนหนึ่งเป็นงานศิลปกรรมที่สืบต่อจากทวารวดีตอนกลาง แต่มีวิวัฒนาการจนกลายเป็นสกุลช่างท้องถิ่น กับอีกส่วนหนึ่งเป็นศิลปกรรมที่ได้รับอิทธิพลของศิลปะเขมร อยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 15-16 และจากการศึกษาในประเด็นต่าง ๆ ในยุคนี้นี้ พบว่า เป็นช่วงอารยธรรมขอม และศาสนาฮินดูเข้ามามีอิทธิพลต่ออารยธรรมทวารวดี จนทำให้ศิลปะ วัฒนธรรม ความรุ่งเรืองของบริบทอื่น ๆ

## 5.2 อภิปรายผล

**5.2.1 การอภิปรายผลการศึกษาวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1** ประวัติศาสตร์และองค์ความรู้ อารยธรรมทวารวดี คณะผู้วิจัยได้นำเสนอประเด็นความสำคัญในการวิจัยที่น่าสนใจนำมาอภิปรายผลของการดำเนินการ ดังนี้

เมืองอุททอง มีร่องรอยที่เคยเป็นศูนย์กลางหรือเมืองท่าสำคัญในการติดต่อค้าขายกับอินเดีย เห็นได้จากการขุดค้นพบเหรียญเงินมีจารึกว่า “ลวปุระ” ที่เมืองโบราณอุททอง หรือการค้นพบประติมากรรมพุทธสาวก 3 องค์ ถือบาตร ซึ่งเหมือนกับศิลปะอมราวดี เมืองนาคารชุนโกณฑะ ราชวงศ์อิชชวากู พุทธศตวรรษที่ 10-11 หากพิจารณาจากการสภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ ประกอบกับหลักฐานโบราณวัตถุสถานและหลักฐานเอกสารต่างๆ รวมทั้งจดหมายเหตุของประเทศจีน และจารึกที่พบในบริเวณเมืองโบราณอุททอง ทำให้เชื่อได้ว่า เมืองโบราณอุททอง เป็นศูนย์กลางของรัฐทวารวดี และเป็นเมืองท่าสำคัญ เนื่องจากเป็นเมืองที่ตั้งอยู่ใกล้ทะเลและมีทางน้ำเข้าออกต่อกับฝั่งทะเลโดยตรงได้ อีกทั้งยังได้พบโบราณวัตถุประเภทตราประทับดินเผาซึ่งเป็นของติดตัวพ่อค้าชาวอินเดียในสมัยหลังคุปตะ (พุทธศตวรรษที่ 12-14) เป็นจำนวนมาก และในบริเวณเมืองนครปฐมโบราณและในบริเวณใกล้เคียงตราประทับที่แสดงถึงบทบาทด้านการค้าของเมืองนี้ คือ ตราประทับดินเผารูปเรือ และตราประทับ 2 หน้ารูปคชลักษณ์ และ เทพกุเธร ซึ่งจัดเป็นเครื่องรางที่พ่อค้าชาวอินเดียในสมัยคุปตะและหลังคุปตะนิยมพกติดตัวในการเดินทางไปค้าขายยังต่างแดน ซึ่งนักวิชาการทางโบราณคดีลงความเห็นว่า เป็นศิลปกรรมในวัฒนธรรมทวารวดีที่รับอิทธิพลอินเดียสมัยคุปตะและหลังคุปตะนอกนั้นยังพบศิลา

ธรรมจักร จำนวนมากประมาณ 30 กว่าวง บางวงมี ศิลารูปวงกลมรอบ ประกอบอยู่ และยังได้พบ พระพุทธรูป ตลอดจนพระพิมพ์อีกเป็นจำนวนมาก

สมัยทวารวดีสามารถแบ่งออกเป็นช่วงยุคสมัยได้ 4 ยุค ดังนี้

1. ยุคก่อนสมัยทวารวดี (ราวพุทธศตวรรษที่ 6-11) ประกอบด้วย
  - 1) ศิลปะอมราวดี (พุทธศตวรรษที่ 6-9) เรียกว่ายุคศิลปะอินเดียอย่างแท้จริง
  - 2) ศิลปะคุปตะ (พุทธศตวรรษที่ 9-11) เรียกว่ายุคทองของอินเดียโบราณ
  - 3) ศิลปะปัลลวะ (พุทธศตวรรษที่ 8-11) เรียกว่ายุคต้นกำเนิดของศิลปะอินเดียได้
  - 4) ศิลปะปาละ (พุทธศตวรรษที่ 12-17) เรียกว่ายุคประมุขแห่งกาวดา
2. ยุคสมัยทวารวดีตอนต้น (ราวพุทธศตวรรษที่ 12-13) เรียกว่ายุคกระจายตัว
3. ยุคสมัยทวารวดีตอนกลาง (ราวพุทธศตวรรษที่ 14-15) เรียกว่ายุคทวารวดีอย่างแท้จริง
4. ยุคสมัยทวารวดีตอนปลาย (ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 16-18) เรียกว่ายุคเสื่อม

ผู้วิจัยได้สรุปเรื่องราวจากการศึกษาทางเอกสารโบราณคดีและการลงพื้นที่วิจัยในพื้นที่ จังหวัดสุพรรณบุรี นครปฐม กาญจนบุรี ราชบุรี นำข้อมูลมาวิเคราะห์และเรียบเรียงเป็นหนังสือเพื่อนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับบริบททั่วไปของอารยธรรมทวารวดี ประวัติศาสตร์และความเป็นมาของอารยธรรมทวารวดี องค์ความรู้ทางโบราณคดีสมัยทวารวดี องค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาและเส้นทางการวัฒนธรรมทวารวดีและคุณค่าทางวัฒนธรรมทวารวดีต่อสังคมไทย

**5.2.2 การอภิปรายผลการศึกษาวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2** การออกแบบผังโบราณคดี อารยธรรมทวารวดีในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี คณะผู้วิจัยได้นำเสนอประเด็นความสำคัญในการวิจัยที่น่าสนใจนำมาอภิปรายผลของการดำเนินการ ดังนี้

1. จากการศึกษาตำแหน่งที่ตั้งของโบราณสถานที่เมืองโบราณอู่ทอง สามารถแบ่งกลุ่มโบราณสถานออกได้เป็น 2 กลุ่มคือ โบราณสถานที่ตั้งอยู่ในเมืองโบราณ และโบราณสถานที่ตั้งอยู่นอกเมืองโบราณ สอดคล้องกับที่ ดร.ธิดา สาระยา ได้กล่าวไว้ว่ามีเครือข่ายสัมพันธ์อันสลับซับซ้อนครอบคลุมกลุ่มเมืองโบราณนครปฐม-อู่ทอง-คูบัว แล้วจึงเกิดการเชื่อมโยงบูรณาการทางสังคมและวัฒนธรรมที่กล่าวได้ว่าพัฒนาการของรัฐ (ศรี) ทวารวดีสัมพันธ์สืบเนื่องกับศูนย์กลางสำคัญชายฝั่งทะเลตรงดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงซึ่งมีชื่อปรากฏในเอกสารจีนว่า พุนัน



เมืองโบราณคูบัว เจริญรุ่งเรืองในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-16 และเจริญสูงสุดในพุทธศตวรรษที่ 13 ร่องรอยหลักฐานจากโบราณสถานหมายเลข 18 ที่ตั้งอยู่ในวัดโขลงสุวรรณคีรี ซึ่งได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาหายาน

หลักฐานที่เป็นข้อสนับสนุนประเด็นนี้ได้แก่ ลักษณะภูมิประเทศของเมืองคูบัว ซึ่งตั้งอยู่ห่างจากทะเลเพียง 25 กิโลเมตร โดยให้เรือบรรทุกสินค้าขนาดใหญ่จอดรออยู่ในลำน้ำอ้อมบริเวณเวียงทูนและโคกพริก หลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงร่องรอยการเดินเรือในแม่น้ำอ้อมก็คือ การค้นพบเศษภาชนะดินเผาจีนสมัยราชวงศ์ซ่ง หยวน เหมิง เครื่องปั้นดินเผา ลูกปัดรูปวาท หินสีและแก้วต่าง ๆ นอกจากนี้ยังพบศิลปกรรมโดยช่างฝีมือในราชวงศ์คุปตะของอินเดียอีกด้วย นอกจากนี้เมืองโบราณคูบัวแห่งนี้มีร่องรอยของความเจริญทางวัฒนธรรมที่เติบโตขึ้นพร้อมกับความเจริญด้านการค้าขายทั้งทางบกและทางน้ำ มีลักษณะการเชื่อมโยงเส้นทางตามแนวเส้นทางที่เรียกว่า “ถนนท้าวอู่ทอง” ที่พงตึก อำเภอทามะกา จังหวัดกาญจนบุรี เมืองโบราณนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม เมืองโบราณอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี แนวขาคะนาวศรีข้ามไปประเทศพม่า และมหาสมุทรอินเดีย

2. การเสริมสร้างการออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีที่มีอิทธิพลต่อพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี เมื่อวิเคราะห์ถึงอิทธิพลของทวารวดีเราสามารถแบ่ง ศิลปะได้ออกเป็น 4 ยุคซึ่งพบได้ทั่วไปจากโบราณสถานและวัตถุในเมืองโบราณอู่ทอง ดังนี้

(1) ยุคก่อนสมัยทวารวดี (ราวพุทธศตวรรษที่ 6-11) ประกอบด้วย

- ศิลปะอมราวดี (พุทธศตวรรษที่ 6-9) เรียกว่ายุคศิลปะอินเดียอย่างแท้จริง
- ศิลปะคุปตะ (พุทธศตวรรษที่ 9-11) เรียกว่ายุคทองของอินเดียโบราณ
- ศิลปะปัลลวะ (พุทธศตวรรษที่ 8-11) เรียกว่ายุคต้นกำเนิดของศิลปะอินเดียใต้
- ศิลปะปาละ (พุทธศตวรรษที่ 12-17) เรียกว่ายุคประมุขแห่งกวาดา

(2) ยุคสมัยทวารวดีตอนต้น (ราวพุทธศตวรรษที่ 12-13) เรียกว่ายุคกระจายตัว

(3) ยุคสมัยทวารวดีตอนกลาง (ราวพุทธศตวรรษที่ 14-15) เรียกว่ายุคทวารวดีอย่างแท้จริง

(4) ยุคสมัยทวารวดีตอนปลาย (ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 16-18) เรียกว่ายุคเสื่อม

สอดคล้องกับเมื่อวิเคราะห์จากหลักฐานทั้งด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจารึก เป็นเครื่อง ยืนยันว่า พระพุทธศาสนาตั้งมั่นและเจริญรุ่งเรืองตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 8-16 ทั้งนี้ เห็นได้จากมีการ

สร้างสถาปัตยกรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะที่พบในภาคกลาง เช่น ที่เมืองอุททองโบราณ เจดีย์วัดพระเมรุ เจดีย์พระประโทนเจดีย์จุลประโทน และพระปฐมเจดีย์ ที่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 12-16

ประติมากรรมที่พบจำนวนมากนั้น ทั้งวงพระธรรมจักร พระพุทธรูปและพระพิมพ์ เป็นต้น มีอายุ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-16 และกระจายไปทั่วทุกหนแห่ง

หลักฐานที่เป็นจารึก พบจำนวนมากโดยเฉพาะจารึกหลังพระพิมพ์มากกว่าอย่างอื่น ซึ่งแสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาดั้งมั่นและรุ่งเรืองอย่างมาก

หลักฐานทางโบราณคดีต่าง ๆ เป็นต้นเหล่านี้เป็นเครื่องยืนยันได้ว่า พระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองและตั้งมั่นอย่างแพร่หลาย เพราะได้รับความนิยมนับถือ เคารพเลื่อมใสจากทวารวดี (อุททอง) โดยเฉพาะบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจใน หลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี โดยสังเกตได้ว่า การจารึกนาม พระอัสสัมชสาวก อย่างมากมายเช่นนี้ ไม่ปรากฏว่าพบ ณ ที่ใด มาก่อนเลย สอดคล้องกับแนวความคิดเรื่องความเจริญรุ่งเรืองของ อุททอง โบราณ และเมืองนครปฐมโบราณ ที่เคยเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาในยุคทวารวดีตอนต้น และตอนปลาย

จะเห็นได้ว่า หลักฐานที่เก่าแก่ที่สุดที่แสดงว่าพุทธศาสนาได้เป็นที่ยอมรับนับถือของชาวพื้นเมือง อุททองนั้น เริ่มปรากฏในช่วงพุทธศตวรรษที่ 8 หรือก่อนหน้านั้น 14 นั่นคือหลักฐานด้านประติมากรรมดินเผาและปูนปั้นที่ใช้ประดับศาสนสถานประเภทสถูปและวิหาร ซึ่งมีหลายชิ้นที่สืบทอดรูปแบบมาจากศิลปะแบบอมราวดีตอนปลาย (พุทธศตวรรษที่ 8-10) เช่น ประติมากรรมดินเผารูปพุทธสาวก 3 องค์ถือบาตรห่มจีวรห่อคลุม ตามแบบนิยมของศิลปะแบบอมราวดี และประติมากรรมปูนปั้นรูปพระพุทธรูปนาคปรกที่ประทับนั่งขัดพระบาทหลวมๆ ตามแบบนิยมของศิลปะแบบอมราวดี รวมทั้งคติการสร้างพระพุทธรูปนาคปรก ซึ่งจัดเป็นคตินิยมของสกุลช่างอมราวดีโดยเฉพาะ

ดังนั้นการค้นพบชิ้นส่วนประติมากรรมดังกล่าวแม้จะน้อยชิ้น แต่ก็เป็นส่วนหนึ่งของประติมากรรมที่ประดับศาสนสถาน ซึ่งแสดงว่าได้มีการสร้างศาสนาในเมืองนี้ตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 8-10 และแม้ว่าพุทธดังกล่าวจะพังทลายลงไปแล้ว ยังคงเหลือให้เห็นชิ้นส่วนประติมากรรมทั้งที่เป็นดินเผาและปูนปั้นที่เคยใช้ประดับพุทธสถานดังกล่าว จึงจัดเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงว่าพุทธศาสนาได้เป็นที่ยอมรับนับถือของชาวพื้นเมืองอุททองแล้วในช่วงเวลานั้น และเป็นอิทธิพลพุทธศาสนาจากศูนย์กลางพุทธศาสนาในลุ่มแม่น้ำกษณา (ภาคตะวันออกเฉียงใต้ของอินเดีย) ซึ่งอยู่ใต้การอุปถัมภ์ของกษัตริย์ราชวงศ์ศาคทาวหะ

(พุทธศตวรรษที่ 5-8) และสืบต่อโดยราชวงศ์อิกขวากุ (พุทธศตวรรษที่ 8-10) โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองอมราวดี

3. การวิเคราะห์แผนผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีเชิงพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี สำหรับการศึกษาลักษณะทางสถาปัตยกรรมของโบราณสถานเมืองโบราณอู่ทอง พบว่า โบราณสถานสมัยทวารวดีกระจายตัวอยู่ทั่วไปทั้งในเมืองและนอกเมือง โดยเฉพาะนอกเมืองนั้นพบเป็นจำนวนมาก ดังกล่าวมาแล้วในประเด็นเรื่องที่ตั้ง ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของโบราณสถานเท่าที่ศึกษาพบจะเหลือเพียงส่วนฐาน ดังนั้นจึงศึกษาได้เพียงลักษณะส่วนฐานที่สามารถพิจารณาได้จากผังและรูปแบบบางส่วนที่เหลืออยู่ โดยจากการศึกษาพบว่าโบราณสถานเท่าที่พบทั้งหมดในเมืองโบราณอู่ทองสามารถแยกรูปแบบแผนผังออกได้เป็น ผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ผังรูปวงกลม และผังรูปแปดเหลี่ยม รวมไปถึงโบราณวัตถุต่าง ๆ สอดคล้องกับ สอดคล้องกับหลักฐานของ ศาสตราจารย์ฉ่อง บวสเชอลีเยร์ ตั้งสมมติฐานว่า เมืองโบราณอู่ทองเป็นเมืองหลวงของรัฐทวารวดี เพราะพบจารึกพระนาม กษัตริย์ทวารวดีบนแผ่นทอง ซึ่งสังคมทวารวดีครอบคลุมปริมณฑลที่กว้างไกลกว่าอำนาจทางการเมืองของรัฐ ประชากรในสังคมทวารวดีแม้จะมีลักษณะร่วมบางประการทางศิลปวัฒนธรรมอันมีพระพุทธศาสนาเป็นแกนกลาง แต่ก็แตกต่างกันในเชิงชาติพันธุ์และเผ่าพันธุ์ ซึ่งเดิมเชื่อว่าชนเผ่ามอญซึ่งเดิมเชื่อว่าเป็นเจ้าของวัฒนธรรมทวารวดี

**5.2.3 การอภิปรายผลการศึกษาวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3** การศึกษาเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี คณะผู้วิจัยได้นำเสนอประเด็นความสำคัญในการวิจัยที่น่าสนใจนำมาอภิปรายผลของการดำเนินการ ดังนี้

เส้นทางที่เชื่อมโยงชุมชนบ้านดอนตาเพชรและชุมชนเมืองอู่ทองเป็นชุมชนโบราณมาตั้งแต่สมัยยุคเหล็กผ่านลำน้ำทวนและแม่น้ำจรเข้าสามพัน ต่อมามีการแพร่เข้ามาของ ภาษา ศิลปวัฒนธรรม และพระพุทธศาสนา พร้อมกับการค้าขายที่เชื่อมโยงเครือข่ายการแลกเปลี่ยนของประเทศต่างๆ โดยมีข้อสันนิษฐานได้ว่าเมืองคูบัวเป็นเมืองท่าสำคัญ และมีการขนส่งผ่านแม่น้ำสายสำคัญ เช่น แม่น้ำแม่กลอง ลำน้ำทวน ลำน้ำท่าว่า แม่น้ำท่าจีน

นอกจากนี้ยังมีเส้นทางค้าขายทางบก จากเมืองนครไชยศรี ผ่านชุมชนบ้านทุ่งขวาง เข้าสู่เมืองอู่ทอง หรืออาจจะเชื่อมต่อย้อนกลับไปจนถึงเมืองท่าคูบัว ซึ่งกระบวนการทางสังคมนั้น จะมีการเรียนรู้ของบุคคลผู้เข้ามาเยือนและคนพื้นเมืองในพื้นที่ รวมถึงการฝังตัวของบุคคลภายนอกที่เข้ามาให้



กลมกลืนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ของสังคม นอกจากนี้ยังเป็นการขยายอำนาจ ถ่ายทอดอำนาจ สร้างระบบชนชั้นและความเหลื่อมล้ำ บนความแปลก ความแตกต่าง อีกด้วยเช่นกัน

สอดคล้องกับแนวคิดการเผยแพร่ เป็นกระบวนการในการถ่ายทอดความคิด การปฏิบัติ ข่าวดสาร หรือพฤติกรรมไปสู่สถานที่ต่าง ๆ จากบุคคลหรือกลุ่มบุคคลหนึ่งไปสู่กลุ่มบุคคลอื่น ๆ อย่างกว้างขวางจนเป็นผลให้เกิดการยอมรับความคิดและการปฏิบัติเหล่านั้น อันจะมีผลต่อโครงสร้างและวัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในที่สุด พบว่ามีสิ่งที่มีอิทธิพลในการดำเนินการของกระบวนการเผยแพร่อยู่ 5 ประการ คือ

- 1) ตัวนวัตกรรมเอง
- 2) สารสนเทศหรือข้อมูลที่ใช้ในการสื่อสารของนวัตกรรมนั้น
- 3) เงื่อนไขด้านเวลา
- 4) ธรรมชาติของระบบสังคมหรือชุมชนที่นวัตกรรมจะนำไปเผยแพร่
- 5) การยอมรับ

แนวคิดทฤษฎีการเผยแพร่นี้ เกิดจากการรวบรวม ผสมผสาน หลักการ ทฤษฎี และองค์ความรู้ที่เป็นความจริงแท้จากหลาย ๆ สาขาวิชา นำไปสู่การสร้างทฤษฎีการเผยแพร่อขึ้นและเป็นทฤษฎีที่ไม่แบ่งชี้เฉพาะว่า ใช้สำหรับการเผยแพร่นวัตกรรมของสาขาวิชาหรือศาสตร์ใดศาสตร์หนึ่งโดยเฉพาะ เหตุผลที่ว่าทำไมทฤษฎีการเผยแพรถึงไม่มีความเฉพาะ เพราะว่าการเผยแพร่นวัตกรรมนั้นมีในทุกสาขาวิชาและทุกศาสตร์ ที่เป็นรากฐานของการพัฒนาทฤษฎีการเผยแพร่ และต้องเป็นสิ่งที่ได้รับการยอมรับในช่วงเวลาหนึ่งอย่างเป็นแบบแผน

ผู้วิจัยได้เสนอแนวคิดที่ว่า พระพุทธศาสนา เข้ามาสู่เมืองโบราณอู่ทอง ก่อนการเข้ามาของศิลปวัฒนธรรมของอารยธรรมทวารวดี ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ ขุนวิจิตรมาตรา<sup>163</sup> ที่เชื่อว่าชนชาติไทยได้ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาแต่ครั้งโบราณดึกดำบรรพ์ สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน เชื่อได้ว่าพระพุทธศาสนาเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดความเจริญแก่ชาติอนกประการ ทั้งในเรื่องการศึกษาซึ่งเป็นเรื่องที่สำคัญของคนในชาติ โดยได้อาศัยวัดและพระสงฆ์เป็นผู้ประสิทธิ์ประสาทวิทยากร ให้การอุปสมบทเป็นพระในพระพุทธศาสนาที่ถือนันมาจนเป็นประเพณีที่ดีงาม และสำคัญของคนในชาติจวบจนทุกวันนี้ และ

<sup>163</sup> ขุนวิจิตรมาตรา, **หลักไทย**, (พระนคร : อักษรบริกาาร, พ.ศ. 2496), หน้า 153 - 154.

ธิดา สาระยา<sup>164</sup> การนับถือพระพุทธศาสนา เป็นเครื่องมือในการอบรมนิสัยจิตใจ ให้เป็นพลเมืองที่ดีของชาติ ซึ่งเป็นผลดีในการ อยู่ร่วมกันและอำนวยความสะดวกให้การปกครองเป็นไปโดยเรียบร้อย เป็นต้นฉะนั้น นับว่าพระพุทธศาสนามีอิทธิพลในทางเป็นเครื่องพอกพูนความดีงาม และความเจริญรุ่งเรือง ให้แก่คนไทยชาติไทยมาเป็นระยะเวลายาวนานตราบเท่าทุกวันนี้

เสถียร โพธิ์นันทะ<sup>165</sup> ได้ให้ข้อมูลที่สนับสนุนแนวคิดของผู้วิจัยว่า การเข้ามาของพระพุทธศาสนาได้ว่า พระพุทธศาสนาได้แพร่หลายเข้าสู่ประเทศไทย ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 3 เป็นต้นมา ในระยะแรกเป็นพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทได้เจริญรุ่งเรือง อยู่หลายศตวรรษและแพร่หลายครอบคลุมไปทั่วในแถบแหลมอินโดจีน ต่อมาพุทธศตวรรษที่ 6 พระพุทธศาสนานิกายมหายาน ก็ได้เข้าสู่ประเทศไทยสมัยก่อนโดยมาทางบกเข้ามาทางแคว้น เบงกอล ทางพม่าเหนือ และทางทะเลซึ่งมาขึ้นที่แหลมมลายู สุมาตรา และอัมอ่าวเข้ามาทางประเทศกัมพูชาก็มี เหตุการณ์ต่าง ๆ นี้อยู่ในสมัยอาณาจักรฟูนัน ซึ่งปรากฏว่า ช่วงเวลาดังกล่าวชาวฟูนันนับถือพระพุทธศาสนาทั้งแบบเถรวาทและแบบมหายาน พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองอย่างมากจนถึงกับมีสมณทูตชาวฟูนันเดินทางไปแปลพระคัมภีร์ถึงประเทศจีน ในพุทธศตวรรษที่ 10 คือ ท่านพระสังฆปาละ และพระมันทรเสน

ศาสตราจารย์หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล<sup>166</sup> ซึ่งเป็นนักประวัติศาสตร์โบราณคดี ได้ยืนยันถึงเรื่องราวความมีอยู่ของสุวรรณภูมิ (ก่อนสมัยทวารวดี) ซึ่งท่านได้ศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะเอเชียอาคเนย์สมัยโบราณ เกี่ยวกับปัญหาเกี่ยวกับอาณาจักรฟูนันและอาณาจักรเจนละโดยทั่วไป ประวัติศาสตร์สมัยโบราณในประเทศกัมพูชาสมัยก่อนสร้างเมืองพระนคร (pre-Angkorean period) และมีอายุก่อน พ.ศ.1355 นั้น นิยมใช้ชื่อตามที่ปรากฏอยู่ในจดหมายเหตุจีนคืออาณาจักรฟูนัน และอาณาจักรเจนละ ซึ่งนักวิชาการหลาย ท่านสนใจศึกษาค้นคว้า เช่น ศาสตราจารย์โคลด ชาค (Claude Jacques) ศาสตราจารย์เปอลลิโอด (Paul Pelliot), ศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ ศาสตราจารย์ฟิโนต์ (Louis Finot), ศาสตราจารย์ดูปองต์ (P. Dupont)

ทำให้เชื่อได้ว่าการแบ่งช่วงยุคเพื่อศึกษาอารยธรรมทวารวดีนั้นแบ่งได้เป็น 4 ช่วงยุค คือ

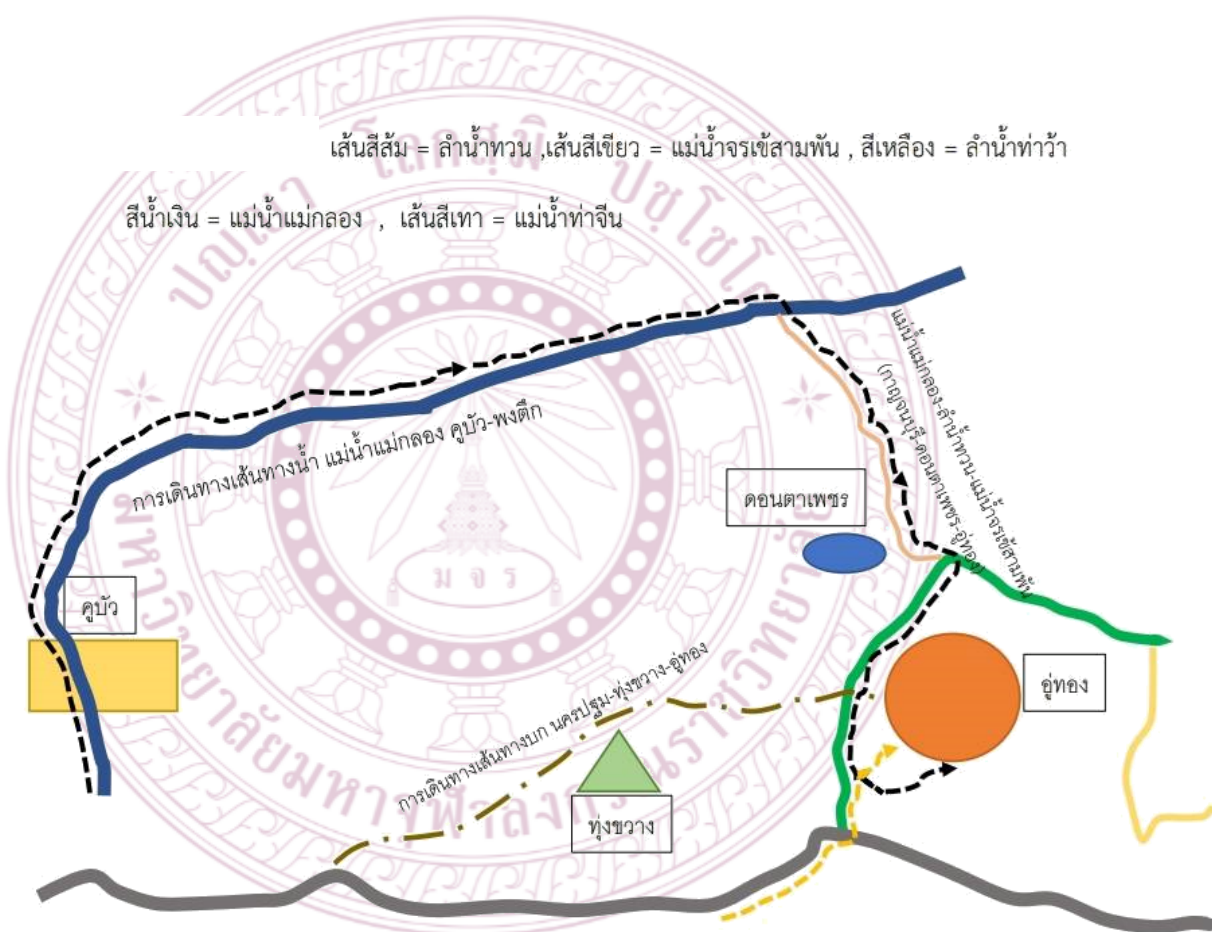
<sup>164</sup> ธิดา สาระยา, (ศรี) ทวารวดี : ประวัติศาสตร์ยุคต้นของสยามประเทศ, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, พ.ศ. 2532), หน้า 51-53.

<sup>165</sup> เสถียร โพธิ์นันทะ, ภูมิประวัติพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : บรรณาคาร, พ.ศ. 2537), หน้า 1-6.

<sup>166</sup> ภัทรดิศ ดิศกุล, ศ.ม.จ., พระพุทธรูปปั้นเก่าในประเทศไทย, โบราณคดี, ปีที่ 3 ฉบับที่ 3 (มกราคม-มีนาคม 2514), หน้า 9-12.

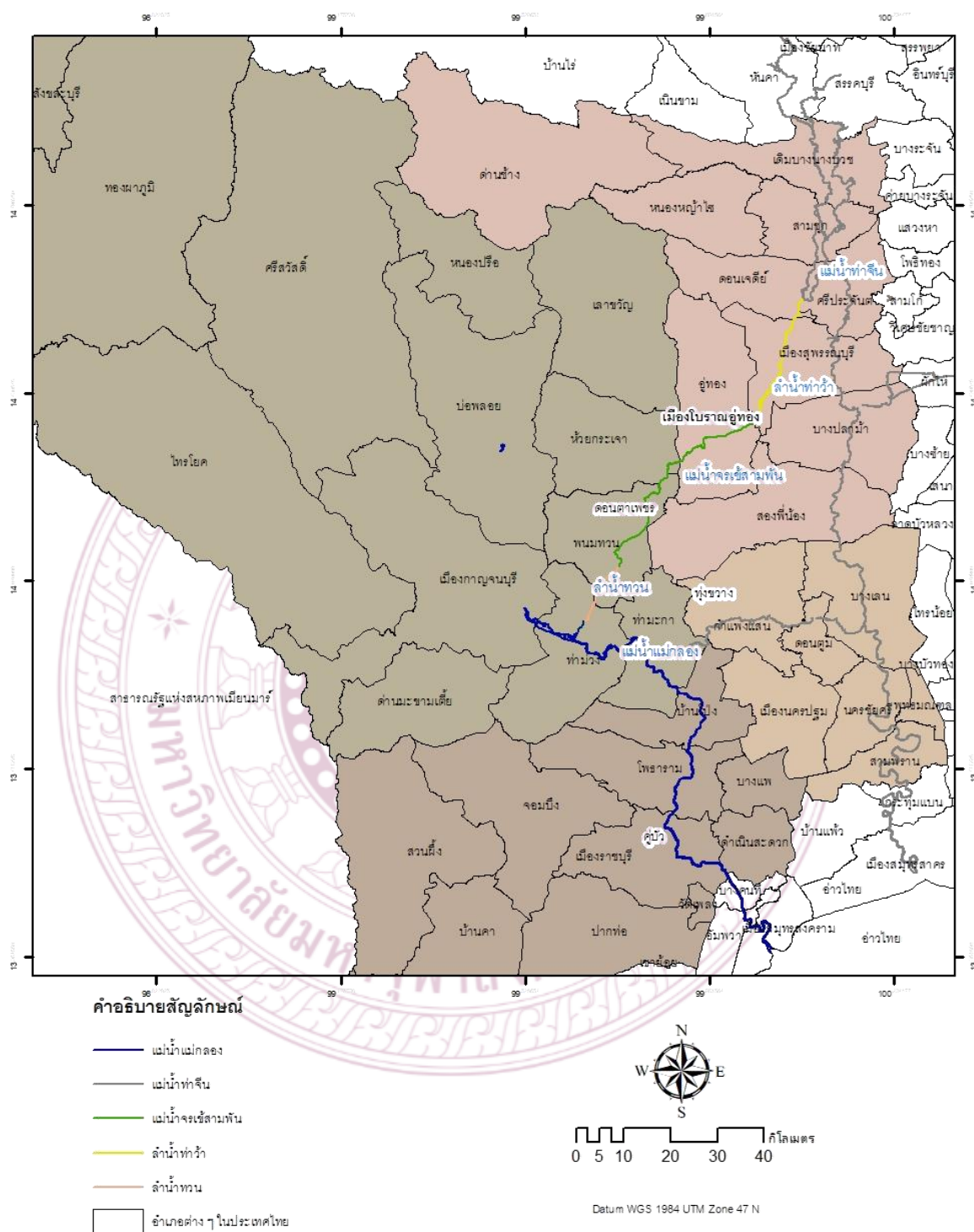
1. สมัยก่อนทวารวดีตอนต้น (พุทธศตวรรษที่ 9 – 11)
2. สมัยทวารวดีตอนต้น (พุทธศตวรรษที่ 12 – 13)
3. สมัยทวารวดีตอนกลาง (พุทธศตวรรษที่ 14 – 15)
4. สมัยทวารวดีตอนปลาย (พุทธศตวรรษที่ 16 - 18)

และพระพุทธรูปเหล่านั้นมีการเข้ามาทั้ง นิกายเถรวาทและมหายาน ตามแบบจำลองเส้นทางที่วิจัยได้  
แสดงไว้แล้วนั้น



ภาพแสดงเส้นทางความเชื่อมโยงในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา





### 5.3 ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัย แผนงานวิจัยเรื่อง “ทวารวดี : ประวัติศาสตร์ ความรู้ และการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย” เป็นชุดแผนงานวิจัย คณะผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

#### 5.3.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) หน่วยงานการศึกษาภาครัฐที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับการพัฒนาองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ ศาสนา ควรสร้างความร่วมมือกับชุมชนในการฟื้นฟู เส้นทางเผยแพร่พระพุทธศาสนา ในอารยธรรมทวารวดี ให้เป็นระบบและรูปแบบอย่างชัดเจนและต่อเนื่อง ต่อไป

2) สำหรับภาคประชาชน สนับสนุนการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ การเผยแพร่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี อย่างต่อเนื่องและเป็นไปในทิศทางเดียวกัน

#### 5.3.2 ข้อเสนอแนะในเชิงการนำวิจัยไปใช้ประโยชน์

1) ด้านการศึกษาองค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัยสามารถนำไปถอดบทเรียนเป็นพื้นที่ หรือกรณีศึกษาให้กับผู้เรียนด้านสังคมศาสตร์ ด้านศาสนา ด้านประวัติศาสตร์ หรือสาขาวิชาอื่นที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำไปต่อยอดองค์ความรู้ การนำไปเป็นแนวทางในการพัฒนาพื้นที่ศึกษาอื่นโดยเปิดโอกาสให้ผู้เรียนเข้ามามีส่วนร่วม เป็นกระบวนการฝึกและสร้างการเรียนรู้

2) ผลการวิจัยนี้สามารถนำไปศึกษาต่อยอด และถอดบทเรียนกระบวนการเพื่อขยายผลองค์ความรู้ให้บุคลากร ที่จะช่วยพัฒนารูปแบบการฟื้นฟูอาชีพ การสร้างรายได้ และการเชื่อมโยงและสอดคล้องกับบริบทเครือข่ายที่กำลังขับเคลื่อนองค์การแห่งการเรียนรู้

#### 5.3.3 ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรมีการศึกษาประเด็นการพัฒนากิจกรรมเพื่อเสริมสร้างองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดีในพื้นที่อื่น ๆ เพิ่มเติม

## บรรณานุกรม

### (๑) หนังสือ :

กาญจนา แก้วเทพ, **เครื่องมือการทำงานแนววัฒนาชุมชน**, กรุงเทพมหานคร : สภาคทอริกแห่ง  
ประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, พ.ศ. ๒๕๓๘.

กรองทิพย์ นาควิเชตรม, บทความวิชาการเรื่อง **ชุมชนแห่งการเรียนรู้ : คนอุดมศึกษาสุจริตคิดชอบ**,  
กรุงเทพมหานคร : วารสารสมาคมสถาบันอุดมศึกษาเอกชนแห่งประเทศไทย ปีที่ ๒๓ ฉบับ  
ที่ ๒, พ.ศ. ๒๕๖๐.

กนกอร สมปราษฎ์, **ภาวะผู้นำและภาวะผู้นำการเรียนรู้สำหรับผู้บริหารสถานศึกษา**, ขอนแก่น : คลัง  
นันทวิทยา, พ.ศ. ๒๕๕๙.

กรมศิลปากร, **แหล่งโบราณคดีประเทศไทย**, กรุงเทพมหานคร : ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย,  
พ.ศ. ๒๕๓๑.

กรมศิลปากร, **โบราณคดีเมืองอุทอง**, นนทบุรี : สหมิตรพรินติ้ง, พ.ศ. ๒๕๔๕.

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, **การจัดการเครือข่าย : กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูป  
การศึกษา**, กรุงเทพมหานคร : สถาบันอนาคตศึกษาเพื่อการพัฒนา, พ.ศ. ๒๕๔๓.

ขุนวิจิตรมาตรา, **หลักไทย**, พระนคร : อักษรบริการ, พ.ศ. ๒๔๙๖.

จิรา จงกล พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในงานเสด็จพระราชดำเนินทรง  
เปิดพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร วันที่ ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๑๐ หน้าที่ ๑๕

ชมพูนุท นาคริรักษ์, **เอกสารประกอบการสอนวิชา “ปศ ๑๐๓ มนุษย์กับอารยธรรม”**, มหาวิทยาลัยศรี  
นครินทรวิโรฒ, พ.ศ. ๒๕๔๒.

ดำรงพันธ์ อินฟ้าแสง, รายงานวิจัย เรื่อง **การจัดระบบฐานข้อมูลของผลการศึกษาลักษณะดินที่ได้จาก  
การขุดค้นทางโบราณคดีในประเทศไทย**, กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาโบราณคดี คณะ  
โบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, พ.ศ. ๒๕๔๗.



ทักษิณ อินทโยธา, **ใครคือเจ้าถิ่นลุ่มน้ำเจ้าพระยาและด้ามขวานทองเมื่อ ๒,๐๐๐-๓,๐๐๐ ปีก่อน**,  
กรุงเทพมหานคร : ด้านสุทธาการพิมพ์, พ.ศ. ๒๕๓๔.

ธิดา สาระยา, (ศรี) ทวารวดี : **ประวัติศาสตร์ยุคต้นของสยามประเทศ**, พิมพ์ครั้งที่ ๓,  
กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, พ.ศ. ๒๕๓๒.

น. ณ ปากน้ำ, **ศิลปะโบราณในสยาม**, กรุงเทพมหานคร : ด้านสุทธาการพิมพ์, พ.ศ. ๒๕๓๗.

บัญชา พงษ์พานิช และคณะ, **จากอินเดียถึงไทย : รอยทางพระพุทธศาสนาแรกๆ**, กรุงเทพมหานคร :  
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๕๙.

ปกรณเทพ พจี, **ปัจจัยที่มีผลต่อโครงการหนึ่งผลิตภัณฑ์เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน : กรณีศึกษาหมู่บ้านเมืองบางจังหวัดหนองคาย**, กรุงเทพมหานคร : รายงานวิจัย  
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, พ.ศ. ๒๕๔๙.

ผาสุก อินทรารุธ, **รายงานการขุดค้นที่ตำบลพระประโทน อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม**,  
กรุงเทพมหานคร : คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, พ.ศ. ๒๕๒๖.

ผาสุก อินทรารุธ, ทวารวดี : **การศึกษาเชิงวิเคราะห์จากหลักฐานทางโบราณคดี**, กรุงเทพมหานคร :  
โรงพิมพ์อักษรสมัย, พ.ศ. ๒๕๔๒.

ผาสุก อินทรารุธ, **สุวรรณภูมิจากหลักฐานโบราณคดี**, กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, พ.ศ.  
๒๕๔๘.

ผ่องศรี วนาสิน และทิวา ศุภจรรยา, **เมืองโบราณบริเวณชายฝั่งทะเลเดิมของที่ราบภาคกลางประเทศ  
ไทย : การศึกษาตำแหน่งที่ตั้งและภูมิศาสตร์สัมพันธ์**, กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์  
มหาวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๒๕.

พระดาวเหนือ บุตรสีเทา, **วิทยานิพนธ์เรื่อง การสร้างเครือข่ายและการจัดการเครือข่ายในการเผยแผ่  
พระพุทธศาสนาของชุมชนบ้านพบรมมนำสุข อำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย**,  
กรุงเทพมหานคร : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, พ.ศ. ๒๕๕๗.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์**, พิมพ์ครั้งที่ ๓,  
กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, พ.ศ. ๒๕๕๑.

พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตฺโต), **จาริกบุญ - จาริกธรรม**, กรุงเทพมหานคร : พิมพ์สวย, พ.ศ. ๒๕๔๗.

พระมหาสุทิตย์ อาภากร (อบอุ้น), เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ, กรุงเทพมหานคร :  
โครงการสร้างเสริมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข, พ.ศ. ๒๕๔๗.

พร้อม สุทัศน์ ณ อยุธยา, การฝังรากฐานพระพุทธศาสนาที่บ้านคูบัว อำเภอเมือง จังหวัด ราชบุรี  
สมัยพระเจ้าอโศกมหาราชถึงพระเจ้ากนิษกะ จาก พ.ศ.๒๓๓-๗๐๓, กรุงเทพมหานคร :  
แพรวพินทยา, พ.ศ. ๒๕๑๑.

ไพโรจน์ ชลารักษ์, การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม, (วารสารราชภัฏตะวันออก ๑ : ๑ ,  
กรกฎาคม-ธันวาคม), พ.ศ. ๒๕๔๘.

ภาณุเดช รอบคิด, วิทยานิพนธ์ เรื่อง การศึกษากระบวนการออกแบบและวางผังชุมชนเมือง  
กรณีศึกษาโครงการปรับปรุงฟื้นฟูชุมชนริมคลองรอบกรุง, กรุงเทพมหานคร : บัณฑิต  
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, พ.ศ. ๒๕๖๑.

มานพ นักการเรือน และคณะ, บทความวิชาการเรื่อง ทวารวดี : มิติทางความเชื่อและศาสนา,  
กรุงเทพมหานคร : วารสารสิรินธรปริทรรศน์, ปีที่ ๒๒ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน), พ.ศ.  
๒๕๖๔.

วรรณ ภูมิจิตร, โบราณคดีนครสวรรค์ : หลักฐานเก่า-ใหม่ ; นครสวรรค์ : รัฐกิจกลาง,  
กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์การพิมพ์, พ.ศ. ๒๕๒๘.

วัฒน์ จุฑะวิภาต, การออกแบบ, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ปรารภนา, พ.ศ. ๒๕๒๗.

วิชัย วงษ์ใหญ่, สารานุกรมวิชาชีพครู เฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาส  
มหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา, กรุงเทพมหานคร : สำนักงานเลขาธิการคุ  
สภา, พ.ศ.๒๕๕๐.

วิชัย วงษ์ใหญ่, การพัฒนาคุณภาพการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ,  
กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ผู้นำนวัตกรรมการหลักสูตรและการเรียนรู้, พ.ศ. ๒๕๖๒.

วิมลมาศ ปฐมวณิชกุล, รูปแบบการถ่ายทอดความรู้เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ทางการตลาดของกลุ่ม  
ผลิตภัณฑ์ชุมชน, มหาสารคาม : วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม; ว.มร. ปีที่ ๒  
ฉบับที่ ๒, พ.ศ. ๒๕๕๑.

สุภารัตน์ ฤกษ์อรุณทอง และคณะ, **ศึกษารูปแบบกระบวนการจัดการความรู้ของสถาบันการศึกษา  
ระดับอุดมศึกษา**, กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์, พ.ศ.  
๒๕๕๗.

สุจิตต์ วงศ์เทศ, **คนไทยมาจากไหน**, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, พ.ศ. ๒๕๔๘.

สุจิตต์ วงษ์เทศ, **กรุงสุโขทัยมาจากไหน**, กรุงเทพมหานคร : มติชน, พ.ศ. ๒๕๔๗.

สุจิตต์ วงษ์เทศ, **สุวรรณภูมิ ต้นกระแสประวัติศาสตร์ไทย**, กรุงเทพมหานคร : มติชน, พ.ศ. ๒๕๔๙.

สุมาลี สันติพลวุฒิ, **แนวทางในการวางแผนระดับชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน กรณีศึกษาดำบลเขา  
สามยอดและตำบลขอนแก่น**, กรุงเทพมหานคร : รายงานวิจัยมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์,  
พ.ศ. ๒๕๕๕.

สุภัทรดิศ ดิศกุล, ศ.ม.จ., **พระพุทธรูปปั้นเก่าในประเทศไทย**, โบราณคดี, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๓, มกราคม-  
มีนาคม, พ.ศ. ๒๕๑๔.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานพระพุทธเจดีย์**, พิมพ์ครั้งที่ ๖,  
กรุงเทพมหานคร : ศิวพร, พ.ศ. ๒๕๑๐.

สมเด็จพระวันรัตน์ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม แห่ง, **พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษณ์) แปล,  
สังคิยวงศ์ พงศาวดารเรื่องสังคายนาพระธรรมวินัย**, กรุงเทพมหานคร : คณะสงฆ์วัด  
พระเชตุพน, พ.ศ. ๒๕๕๘.

สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา, **คู่มือการประกันคุณภาพการศึกษาภายในระดับอุดมศึกษา  
พ.ศ. ๒๕๕๗**, กรุงเทพมหานคร : ภาพพิมพ์, พ.ศ. ๒๕๕๘.

ราศรี บุรุษรัตนพันธุ์, **ความสำคัญของเมืองลพบุรีในฐานะเป็นแหล่งกระจายวัฒนธรรมทวารวดีบริเวณ  
ลุ่มแม่น้ำป่าสัก**, กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, พ.ศ. ๒๕๒๙.

สมนึก เอื้อจิระพงษ์พันธ์, **นวัตกรรม : ความหมาย ประเภท และความสำคัญต่อการเป็น  
ผู้ประกอบการ**, กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, วารสารฉบับที่ ๑๒๘ ปีที่  
๓๓, ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๕๓.

สิริวัฒน์ คำวันสา, **ประวัติพระพุทธศาสนาในประเทศไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, กรุงเทพมหานคร : บริษัท  
จรัสสินทวงศ์การพิมพ์ จำกัด, พ.ศ. ๒๕๔๒.



เสถียร โพธิ์นันทะ, ภูมิประวัติพระพุทธศาสนา, กรุงเทพมหานคร : บรรณาการ, พ.ศ. ๒๕๑๕.

สมศักดิ์ รัตนกุล, โบราณคดีเมืองคูบัว, กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร พิมพ์เนื่องในงานพระราชทาน  
เพลิงศพว่าที่ ร.ต.สมศักดิ์ รัตนกุล เมื่อวันที่ ๒๗ เมษายน พ.ศ. ๒๕๓๕.

ศรีศักร วัลลิโภดม, สยามประเทศ: ภูมิหลังของประเทศไทยตั้งยุคดึกดำบรรพ์จนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา  
ราชอาณาจักรสยาม, พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร : มติชน, พ.ศ. ๒๕๓๙.

ศรีศักร วัลลิโภดม, แอ่งอารยธรรมอีสาน แฉหลักฐานประวัติศาสตร์โบราณคดี, พิมพ์ครั้งที่ ๓,  
กรุงเทพมหานคร : มติชน, พ.ศ. ๒๕๔๐.

ศรีศักร วัลลิโภดม, อารยธรรมตะวันออก, ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ, กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิม  
ณส์ พรินต์ติ้ง เซ็นเตอร์ จำกัด, พ.ศ. ๒๕๔๕.

ศรีศักร วัลลิโภดม, ประวัติศาสตร์ โบราณคดี : เมืองอุทอง, กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, พ.ศ.  
๒๕๔๙.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ศิลปะทวารวดีวัฒนธรรมพุทธศาสนายุคแรกเริ่มในดินแดนไทย, กรุงเทพมหานคร :  
มหาวิทยาลัยศิลปากร, พ.ศ. ๒๕๖๒

หลวงบริบาลบริรักษ์, เรื่องโบราณคดีฯ , พระนคร : รุ่งเรืองรัตน์, พ.ศ. ๒๕๐๓.

## (๒) หนังสือต่างประเทศ :

Boeles, J.J., A note on the ancient city called Lavapura, Journal of the Siam Society,  
Vol. LV, Part I, January ๑๙๖๗.

Marquardt, M. J., Building the Learning Organization : A System Approach to  
Quantum Improvement and Global Success, New York: McGraw-Hill,  
๑๙๙๖.

Nonaka, Kujiro and Takeuchi, hirotaka, **Classic Work : Theory of Organizational Knowledge Creation in Morey**, D., M.T. and Thuraisingham, B.M. Knowledge Management : Classic and Contemporary Work. Mass: The MIT Press, ๑๙๙๙.

(๓) ข้อมูลจากเว็บไซต์

ข้อมูลจากเว็บไซต์ [https://www.๑.suphanburi.go.th/amphur\\_content/cate/๑๑](https://www.๑.suphanburi.go.th/amphur_content/cate/๑๑)

ข้อมูลจากเว็บไซต์ <http://www.u-thongcity.go.th/content/general/?page=๒>

ข้อมูลจากเว็บไซต์ <https://www.๒.kanchanaburi.go.th/travel/detail/๓๖>

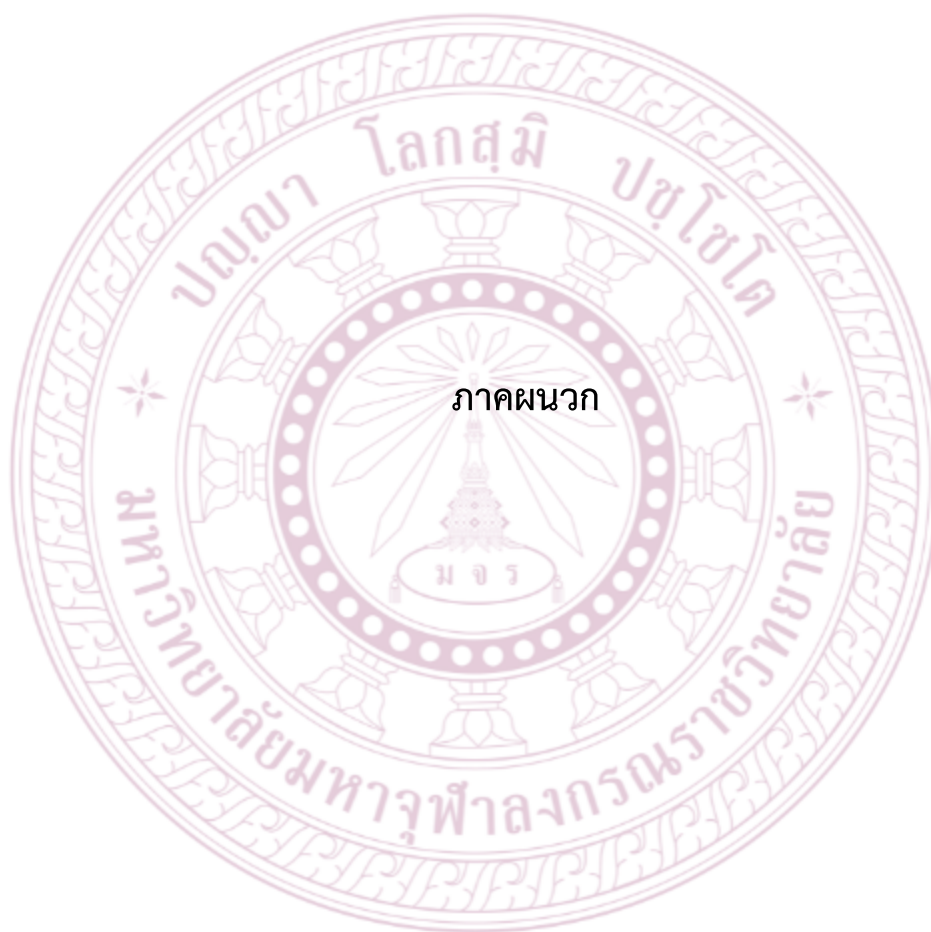
ข้อมูลจากเว็บไซต์

<https://sites.google.com/site/nakhonpathomme/home/takecare/kaphaengsaen>

ข้อมูลจากเว็บไซต์ <http://www.nakhonpathom.go.th/travel/detail/๕๒>

ข้อมูลจากเว็บไซต์ <http://๑๒๓.๒๔๒.๑๕๗.๙/hdetail.php?QNo=๑&QSt=A&QGroup=๐>

ข้อมูลจากเว็บไซต์ <https://travel.mthai.com/blog/๙๘๘๒๐.html>







ที่ อว ๘๐๖๖.๒/พิเศษ



มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย  
วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ  
วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร อำเภอเมืองสุพรรณบุรี  
จังหวัดสุพรรณบุรี ๗๒๐๐๑

๒๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๖๔

เรื่อง ขออนุเคราะห์ให้บุคลากรของวิทยาลัย ประสานงานและลงพื้นที่เพื่อทำงานวิจัย

เจริญพร ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลดอนตาเพชร

ด้วยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ โดยอาจารย์ ดร.เพ็ญพรรณ เพื่องฟูลอย ตำแหน่ง รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ ได้รับงบประมาณประจำปี ๒๕๖๕ จากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ ให้วิทยาลัยฯ ดำเนินการวิจัย ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง ทวารวดี : ประวัติศาสตร์ ความรู้ และการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย ซึ่งมีโครงการวิจัยย่อยที่ ๑ เรื่อง ประวัติศาสตร์และองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดี และโครงการวิจัยย่อยที่ ๓ เรื่อง การศึกษาเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี ซึ่งอยู่ในการกำกับดูแลของท่าน ตามความทราบแล้วนั้น

ดังนั้น เพื่อให้กระบวนการทำงานวิจัย ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย มีประสิทธิภาพ และบรรลุวัตถุประสงค์ของการวิจัย จึงขอความอนุเคราะห์ท่านได้ช่วยอำนวยความสะดวกให้อาจารย์ ดร.เพ็ญพรรณ เพื่องฟูลอย เข้าดำเนินงานประสานงานลงพื้นที่ สํารวจแหล่งอารยธรรมทวารวดี ในวันพฤหัสบดีที่ ๒ ธันวาคม ๒๕๖๔ เวลา ๘.๓๐ น.เป็นต้นไป จนครบถ้วนแล้วเสร็จทุกขั้นตอน

เจริญพรมหาเพื่อทราบ และขออนุมัติขอคุณมา ณ โอกาสนี้ด้วย

ขอเจริญพร

(พระครูวิบูลเจตยานุรักษ์,ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ

ติดต่อประสานงาน:

- พระครูวิบูลเจตยานุรักษ์,ดร.
- ดร.เพ็ญพรรณ เพื่องฟูลอย
- สำนักงานวิทยาลัย

โทรศัพท์ ๐๘๔ ๕๖๗ ๘๙๘๐

โทรศัพท์ ๐๖๒ ๖๙๗ ๘๙๓๒

โทรศัพท์ ๐๙๘ ๙๗๗ ๗๓๔๔

ที่ อว ๘๐๖๖.๒/พิเศษ



มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย  
วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุพรรณภูมิ  
วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร อำเภอเมืองสุพรรณบุรี  
จังหวัดสุพรรณบุรี ๗๒๐๐๑

๒๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๖๔

เรื่อง ขออนุเคราะห์ให้บุคลากรของวิทยาลัย ประสานงานและลงพื้นที่เพื่อทำงานวิจัย  
เจริญพร อาจารย์ ดร.อุดม สมพร จิปาละกัณทสถานบ้านคูบัว

ด้วยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุพรรณภูมิ โดยอาจารย์ ดร.เพ็ญพรรณ เพ็ญพลอย ตำแหน่ง รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ ได้รับงบประมาณประจำปี ๒๕๖๕ จากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ ให้วิทยาลัยฯ ดำเนินการวิจัย ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง ทวารวดี : ประวัติศาสตร์ ความรู้ และการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย ซึ่งมีโครงการวิจัยย่อยที่ ๑ เรื่อง ประวัติศาสตร์และองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดี และโครงการวิจัยย่อยที่ ๓ เรื่อง การศึกษาเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี ซึ่งอยู่ในการกำกับดูแลของท่าน ตามความทราบแล้วนั้น

ดังนั้น เพื่อให้กระบวนการทำงานวิจัย ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย มีประสิทธิภาพ และบรรลุวัตถุประสงค์ของการวิจัย จึงขอความอนุเคราะห์ท่านได้ช่วยอำนวยความสะดวกให้อาจารย์ ดร.เพ็ญพรรณ เพ็ญพลอย และคณะ เข้าดำเนินงานประสานงานลงพื้นที่ สืบหาแหล่งอารยธรรมทวารวดี ในวันพฤหัสบดีที่ ๒ ธันวาคม ๒๕๖๔ เวลา ๑๕.๐๐ น.เป็นต้นไป จนครบถ้วนแล้วเสร็จทุกขั้นตอน

เจริญพราหมเพื่อทราบ และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้ด้วย

ขอเจริญพร

(พระครูวิบูลเจตยานุรักษ์,ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุพรรณภูมิ

ติดต่อประสานงาน:

- พระครูวิบูลเจตยานุรักษ์,ดร.
- ดร.เพ็ญพรรณ เพ็ญพลอย
- สำนักงานวิทยาลัย

โทรศัพท์ ๐๘๔ ๕๖๗ ๘๔๘๐

โทรศัพท์ ๐๖๒ ๖๔๗ ๘๔๓๒

โทรศัพท์ ๐๔๘ ๙๗๑ ๗๓๔๔



ที่ อว ๘๐๖๖.๒/พิเศษ



มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย  
วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุพรรณภูมิ  
วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร อำเภอเมืองสุพรรณบุรี  
จังหวัดสุพรรณบุรี ๗๒๐๐๑

๓๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๖๔

เรื่อง ขออนุเคราะห์ให้บุคลากรของวิทยาลัย ประสานงานและลงพื้นที่เพื่อทำงานวิจัย  
เจริญพร หัวหน้าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติราชบุรี

ด้วยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุพรรณภูมิ โดยอาจารย์ ดร.เพ็ญพรรณ เพ็ญฟูลอย ตำแหน่ง รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ ได้รับงบประมาณประจำปี ๒๕๖๕ จากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ ให้วิทยาลัยฯ ดำเนินการวิจัย ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง ทวารวดี : ประวัติศาสตร์ ความรู้ และการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย ซึ่งมีโครงการวิจัยย่อยที่ ๑ เรื่อง ประวัติศาสตร์และองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดี และโครงการวิจัยย่อยที่ ๓ เรื่อง การศึกษาเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี ซึ่งอยู่ในการกำกับดูแลของท่าน ตามความทราบแล้วนั้น

ดังนั้น เพื่อให้กระบวนการทำงานวิจัย ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย มีประสิทธิภาพ และบรรลุวัตถุประสงค์ของการวิจัย จึงขอความอนุเคราะห์ท่านได้ช่วยอำนวยความสะดวกให้อาจารย์ ดร.เพ็ญพรรณ เพ็ญฟูลอย และคณะ เข้าดำเนินงานประสานงานลงพื้นที่ สืบหาแหล่งอารยธรรมทวารวดี ในวันพฤหัสบดีที่ ๒ ธันวาคม ๒๕๖๔ เวลา ๑๓.๐๐ น.เป็นต้นไป จนครบถ้วนแล้วเสร็จทุกขั้นตอน

เจริญพรมมาเพื่อทราบ และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้ด้วย

ขอเจริญพร

(พระครูวิบูลเจตยานุรักษ์,ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุพรรณภูมิ

ติดต่อประสานงาน:

|                                           |                       |
|-------------------------------------------|-----------------------|
| - พระครูวิบูลเจตยานุรักษ์,ดร. ผู้อำนวยการ | โทรศัพท์ ๐๘๔ ๕๖๗ ๘๔๘๐ |
| - ดร.เพ็ญพรรณ เพ็ญฟูลอย ฝ่ายงานวิชาการ    | โทรศัพท์ ๐๖๒ ๖๔๗ ๘๔๓๒ |
| - สำนักงานวิทยาลัย                        | โทรศัพท์ ๐๘๘ ๘๗๑ ๗๓๔๔ |

ที่ อว ๘๐๖๖.๒/พิเศษ



มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย  
วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ  
วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร อำเภอเมืองสุพรรณบุรี  
จังหวัดสุพรรณบุรี ๗๒๐๐๑

๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๕

เรื่อง ขออนุเคราะห์ให้บุคลากรของวิทยาลัย เข้าศึกษา เก็บข้อมูลวิจัย

เจริญพร ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติอุทอง

ด้วยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ โดยอาจารย์ ดร.เพ็ญพรรณ เพื่องฟูลอย ตำแหน่ง รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ ได้รับงบประมาณประจำปี ๒๕๖๕ จากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ ให้วิทยาลัยฯ ดำเนินการวิจัย ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง ทวารวดี : ประวัติศาสตร์ ความรู้ และการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย ซึ่งมีโครงการวิจัยย่อยที่ ๑ เรื่อง ประวัติศาสตร์และองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดี โครงการวิจัยย่อยที่ ๒ เรื่อง การออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี และโครงการวิจัยย่อยที่ ๓ เรื่อง การศึกษาเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี ซึ่งอยู่ในการกำกับดูแลของท่าน ตามความทราบแล้วนั้น

ดังนั้น เพื่อให้กระบวนการทำงานวิจัย ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย มีประสิทธิภาพ และบรรลุวัตถุประสงค์ของการวิจัย จึงขอความอนุเคราะห์ท่านได้ช่วยมอบหมายผู้บรรยาย แนะนำอำนวยความสะดวกให้อาจารย์ ดร.เพ็ญพรรณ เพื่องฟูลอย และคณะวิจัย จำนวน ๑๒ รูป/คน เข้าดำเนินงานประสานงานลงพื้นที่ ศึกษาข้อมูลอารยธรรมทวารวดี ในวันพุธที่ ๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๕ เวลา ๐๙.๐๐ น.เป็นต้นไป จนครบถ้วนแล้วเสร็จทุกขั้นตอน

เจริญพรมมาเพื่อทราบ และขออนุมัติมาขอคุณมา ณ โอกาสนี้ด้วย

ขอเจริญพร

(พระครูวิบูลเจตยานุรักษ์,ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ

ติดต่อประสานงาน:

|                                           |                       |
|-------------------------------------------|-----------------------|
| - พระครูวิบูลเจตยานุรักษ์,ดร. ผู้อำนวยการ | โทรศัพท์ ๐๘๔ ๕๖๗ ๘๙๘๐ |
| - ดร.เพ็ญพรรณ เพื่องฟูลอย ฝ่ายงานวิชาการ  | โทรศัพท์ ๐๖๒ ๖๙๗ ๘๙๓๒ |
| - สำนักงานวิทยาลัย                        | โทรศัพท์ ๐๙๘ ๙๗๑ ๗๓๔๔ |

ที่ อว ๘๐๖๖.๒/พิเศษ



มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย  
วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ  
วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร อำเภอเมืองสุพรรณบุรี  
จังหวัดสุพรรณบุรี ๗๒๐๐๑

๒๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๖๕

เรื่อง ขออนุเคราะห์เข้าร่วมกิจกรรมสัมมนา

เจริญพร ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ฉันทส เพียรธรรม

ด้วยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ โดยอาจารย์ **ดร.เพ็ญพรรณ เพ็ญพลอย** ตำแหน่ง รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ ได้รับงบประมาณประจำปี ๒๕๖๕ จากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ ให้วิทยาลัยฯ ดำเนินการวิจัย ภายใต้ **แผนงานวิจัย เรื่อง ทวารวดี : ประวัติศาสตร์ ความรู้ และการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย** ซึ่งมีโครงการวิจัยย่อยที่ ๑ เรื่อง ประวัติศาสตร์และองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดี และโครงการวิจัยย่อยที่ ๓ เรื่อง การศึกษาเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี ซึ่งอยู่ในการกำกับดูแลของท่าน ตามความทราบแล้วนั้น

ดังนั้น เพื่อให้กระบวนการทำงานวิจัย ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย มีประสิทธิภาพ และบรรลุวัตถุประสงค์ของการวิจัย จึงขอความอนุเคราะห์ท่าน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ฉันทส เพียรธรรม เข้าร่วมกิจกรรมสัมมนา และให้ข้อมูลอารยธรรมทวารวดีบ้านคูบัว เพื่อประกอบการวิจัยดังกล่าว ณ จิปถะภัณฑสถานบ้านคูบัว ในวันศุกร์ที่ ๕ สิงหาคม ๒๕๖๕ เวลา ๑๓.๐๐ น.เป็นต้นไป จนครบถ้วนแล้วเสร็จทุกขั้นตอน

เจริญพรมาเพื่อทราบ และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้ด้วย

ขอเจริญพร

(พระครูวิบูลเจตยานุรักษ์,ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ

ติดต่อประสานงาน:

- พระครูวิบูลเจตยานุรักษ์,ดร.
- ดร.เพ็ญพรรณ เพ็ญพลอย
- สำนักงานวิทยาลัย

โทรศัพท์ ๐๘๔ ๕๖๗ ๘๘๘๐

โทรศัพท์ ๐๖๒ ๖๙๗ ๘๙๓๒

โทรศัพท์ ๐๘๘ ๙๓๑ ๗๓๔๔



ที่ อว ๘๐๖๖.๒/พิเศษ



มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย  
วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ  
วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร อำเภอเมืองสุพรรณบุรี  
จังหวัดสุพรรณบุรี ๗๒๐๐๑

๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๕

เรื่อง ขออนุเคราะห์เข้าร่วมกิจกรรมสัมมนาเพื่อเก็บข้อมูลวิจัย

เจริญพร ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติอุทุมพร

ด้วยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ โดยอาจารย์ ดร.เพ็ญพรรณ เพ็ญพลอย ตำแหน่ง รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ ได้รับงบประมาณประจำปี ๒๕๖๕ จากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ ให้วิทยาลัยฯ ดำเนินการวิจัย ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง ทวารวดี : ประวัติศาสตร์ ความรู้ และการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย ซึ่งมีโครงการวิจัยย่อยที่ ๑ เรื่อง ประวัติศาสตร์และองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดี โครงการวิจัยย่อยที่ ๒ เรื่อง การออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี และโครงการวิจัยย่อยที่ ๓ เรื่อง การศึกษาเส้นทางการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี ซึ่งอยู่ในการกำกับดูแลของท่าน ตามความทราบแล้วนั้น

ดังนั้น เพื่อให้กระบวนการทำงานวิจัย ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย มีประสิทธิภาพ และบรรลุวัตถุประสงค์ของการวิจัย จึงขอความอนุเคราะห์ ท่านผู้อำนวยการพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติอุทุมพร และเจ้าหน้าที่ผู้เชี่ยวชาญ รวม ๒ ท่าน เข้าร่วมกิจกรรมสัมมนา และให้ข้อมูลอารยธรรมทวารวดีเมืองอุทุมพร เพื่อประกอบการวิจัยดังกล่าว ณ ห้องประชุมอาคารจัดแสดง ในวันพุธที่ ๒๔ สิงหาคม ๒๕๖๕ เวลา ๑๓.๐๐ น.เป็นต้นไป จนครบถ้วนแล้วเสร็จทุกขั้นตอน

เจริญพรมมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ และขออนุมัติมาขอคุณมา ณ โอกาสนี้ด้วย

ขอเจริญพร

(พระครูวิบูลเจตยานุรักษ์,ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ

ติดต่อประสานงาน:

|                                           |          |              |
|-------------------------------------------|----------|--------------|
| - พระครูวิบูลเจตยานุรักษ์,ดร. ผู้อำนวยการ | โทรศัพท์ | ๐๘๔ ๕๖๗ ๘๙๘๐ |
| - ดร.เพ็ญพรรณ เพ็ญพลอย หัวหน้าแผนงานวิจัย | โทรศัพท์ | ๐๖๒ ๖๙๗ ๘๙๓๒ |
| - สำนักงานวิทยาลัย                        | โทรศัพท์ | ๐๙๘ ๙๗๑ ๗๓๔๔ |

ที่ อว ๘๐๖๖.๒/พิเศษ



มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย  
วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรณภูมิ  
วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร อำเภอเมืองสุพรรณบุรี  
จังหวัดสุพรรณบุรี ๗๒๐๐๑

๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๕

เรื่อง ขออนุเคราะห์เข้าร่วมกิจกรรมสัมมนาเพื่อเก็บข้อมูลวิจัย

เจริญพร อาจารย์ฉัตริน เพียรธรรม

ด้วยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรณภูมิ โดยอาจารย์ ดร.เพ็ญพรรณ เพ็ญฟูลอย ตำแหน่ง รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ ได้รับงบประมาณประจำปี ๒๕๖๕ จากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ ให้วิทยาลัยฯ ดำเนินการวิจัย ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง ทวารวดี : ประวัติศาสตร์ ความรู้ และการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย ซึ่งมีโครงการวิจัยย่อยที่ ๑ เรื่อง ประวัติศาสตร์และองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดี โครงการวิจัยย่อยที่ ๒ เรื่อง การออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี และโครงการวิจัยย่อยที่ ๓ เรื่อง การศึกษาเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี ความทราบแล้วนั้น

ดังนั้น เพื่อให้กระบวนการทำงานวิจัย ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย มีประสิทธิภาพ และบรรลุวัตถุประสงค์ของการวิจัย จึงขอความอนุเคราะห์ อาจารย์ฉัตริน เพียรธรรม เข้าร่วมกิจกรรมสัมมนา และให้ข้อมูลอารยธรรมทวารวดีเมืองอู่ทอง เพื่อประกอบการวิจัยดังกล่าว ณ ห้องประชุมอาคารจัดแสดง ในวันพุธที่ ๒๔ สิงหาคม ๒๕๖๕ เวลา ๑๓.๐๐ น.เป็นต้นไป จนครบถ้วนแล้วเสร็จทุกขั้นตอน

เจริญพรมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ และขออนุมัติขอคุณมา ณ โอกาสนี้ด้วย

ขอเจริญพร

(พระครูวิบูลเจตยานุรักษ์,ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรณภูมิ

ติดต่อประสานงาน:

|                                            |          |              |
|--------------------------------------------|----------|--------------|
| - พระครูวิบูลเจตยานุรักษ์,ดร. ผู้อำนวยการ  | โทรศัพท์ | ๐๘๔ ๕๖๗ ๘๙๘๐ |
| - ดร.เพ็ญพรรณ เพ็ญฟูลอย หัวหน้าแผนงานวิจัย | โทรศัพท์ | ๐๖๒ ๖๙๗ ๘๙๓๒ |
| - สำนักงานวิทยาลัย                         | โทรศัพท์ | ๐๙๘ ๙๗๑ ๗๓๔๔ |







## แบบสำรวจ

### แผนงานวิจัย เรื่อง

ทวารวดี: ประวัติศาสตร์ ความรู้ และการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย

Dvaravati : History Knowledge and The Propagation of Buddhism in Thai Society

#### ส่วนที่ ๑ : สถานที่

##### ๑.๑ สถานที่ข้อมูลวิจัย

- |                                                               |                                                  |
|---------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------|
| <input type="checkbox"/> เมืองโบราณบ้านคูบัว                  | <input type="checkbox"/> พิพิธภัณฑ์บ้านดอนตาเพชร |
| <input type="checkbox"/> เมืองโบราณบ้านทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน | <input type="checkbox"/> เมืองโบราณอำเภ่อู่ทอง   |

##### ๑.๒ สถานที่ของข้อมูล จังหวัดสุพรรณบุรี

- |                                                   |                                                                |
|---------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------|
| <input type="checkbox"/> บ้านหนองแจง ตำบลไร่รถ    | <input type="checkbox"/> บ้านหนองราชวัตร ตำบลหนองราชวัตร       |
| <input type="checkbox"/> คูเมืองโบราณ ตำบลทุ่งคลี | <input type="checkbox"/> เมืองโบราณอำเภ่อู่ทอง ตำบลจรเข้สามพัน |

#### ส่วนที่ ๒ : ประวัติศาสตร์และองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดี

##### ๑.๑ ในพื้นที่แห่งนี้ แบ่งอารยธรรมทวารวดี ออกเป็นกี่ยุค

- |                                |                                |                                              |
|--------------------------------|--------------------------------|----------------------------------------------|
| <input type="checkbox"/> ๓ ยุค | <input type="checkbox"/> ๔ ยุค | <input type="checkbox"/> อื่นๆ โปรดระบุ..... |
|--------------------------------|--------------------------------|----------------------------------------------|

##### ๑.๒ หลักฐานทางโบราณคดีอะไรบ้างที่พบในพื้นที่ (ตอบได้มากกว่า ๑ ข้อ)

- |                                                      |                                 |                                 |
|------------------------------------------------------|---------------------------------|---------------------------------|
| <input type="checkbox"/> กลองสำริดแบบทองซอน          | <input type="checkbox"/> ต่างหู | <input type="checkbox"/> คันดิน |
| <input type="checkbox"/> ผังเมืองตามลักษณะภูมิประเทศ | <input type="checkbox"/> กำไล   | <input type="checkbox"/> ลูกปัด |
| <input type="checkbox"/> พระพุทธรูป                  | <input type="checkbox"/> ยักษ์  | <input type="checkbox"/> เจดีย์ |
| <input type="checkbox"/> อื่นๆ โปรดระบุ              |                                 |                                 |

.....

.....

.....

ส่วนที่ ๓ : ออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี

๓.๑ รูปผังเมืองโบราณ (เดิม)



๓.๒ รูปผังเมืองโบราณ (ปัจจุบัน)



### ๓.๓ ลักษณะของผังเมืองเป็นอย่างไร

- ☐ สี่เหลี่ยม ☐ มีรูปทรงตามลักษณะภูมิประเทศ  
☐ อื่นๆ โปรดระบุ

.....

.....

.....

### ๓.๔ สภาพของผังเมืองเป็นอย่างไรเมื่อเปรียบเทียบกับอดีต

- ☐ ทరుดโทรม ☐ ไม่แตกต่างจากเดิม  
☐ อื่นๆ โปรดระบุ

.....

.....

.....

### ส่วนที่ ๔ : การศึกษาเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี

#### ๓.๑ เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี

กลุ่มที่ ๑ พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ดินแดนทวารวดีตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๓ เป็นต้นมาและเจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่สมัยนั้นจนถึงสมัยทวารวดี ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๑- ๑๖

กลุ่มที่ ๒ พระพุทธศาสนาเข้ามาหลังพุทธศตวรรษที่ ๖

กลุ่มที่ ๓ หลักฐานเก่าแก่ที่แสดงให้เห็นการเข้ามาของพระพุทธศาสนาในราวพุทธศตวรรษที่ ๗ -๑๑

กลุ่มที่ ๔ หลักฐานที่แสดงถึงการเข้ามาตั้งมั่นของพระพุทธศาสนาในสมัยทวารวดี (อุทอง)โดยมีหลักฐานทางโบราณคดีที่ยืนยันว่าพระพุทธศาสนามีความเจริญตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๘-๑๖

- ☐ กลุ่มที่ ๑ ☐ กลุ่มที่ ๒ ☐ กลุ่มที่ ๓  
☐ กลุ่มที่ ๔  
☐ อื่นๆ โปรดระบุ

.....

.....

ดร.เพ็ญพรรณ เพ็ญฟูลอย / นางสาวภัทรกุล ศิลปรัตน์

แผนงานวิจัยเรื่องทวารวดี: ประวัติศาสตร์ ความรู้ และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย

วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ





### แบบสัมภาษณ์ (Interview Guide)

ทวารวดี: ประวัติศาสตร์ ความรู้ และการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย

Dvaravati: History Knowledge and The Propagation of Buddhism in Thai Society

**คำชี้แจง :** ขอความกรุณาให้ตอบแบบสัมภาษณ์ตามความเป็นจริงตามหัวข้อความที่ผู้สัมภาษณ์ได้

สอบถามซึ่งข้อมูลที่ได้จะแปลผลเฉพาะในภาพรวมเท่านั้น ไม่มีผลกระทบต่อนานเป็น

รายบุคคลแต่ประการใด

แบบสัมภาษณ์ฉบับนี้แบ่งออกเป็น ๓ ตอน ประกอบด้วย

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ ข้อมูลวิเคราะห์การศึกษาอารยธรรมทวารวดีและการเผยแพร่พระพุทธศาสนา

ในสังคมไทย

ตอนที่ ๓ ข้อเสนอแนะ

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

๑.๑ ข้อมูลทั่วไป

ชื่อ - นามสกุล ..... อายุ ..... ปี

สถานภาพ ..... ที่อยู่ .....

โทรศัพท์ .....

วุฒิการศึกษา ..... อาชีพ .....

๑.๒ ประเภทผู้ให้ข้อมูล

☐ กลุ่มประชาชนในพื้นที่วิจัย

☐ ประชาชนท้องถิ่นในพื้นที่วิจัย

☐ นักวิชาการด้านโบราณคดี

☐ ผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมด้านทวารวดี

☐ ผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้องกับภาครัฐและเอกชน ☐ อื่น ๆ โปรดระบุ.....

### ๑.๓ สถานที่ของข้อมูล

- ☐ เมืองโบราณบ้านคูบัว ☐ พิพิธภัณฑ์บ้านคอนตาเพชร
- ☐ เมืองโบราณบ้านทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน ☐ เมืองโบราณอำเภอบางช้าง

### ๑.๔ สถานที่ของข้อมูล จังหวัดสุพรรณบุรี

- ☐ บ้านหนองแจง ตำบลไร่รถ ☐ บ้านหนองราชวัตร ตำบลหนองราชวัตร
- ☐ คูเมืองโบราณ ตำบลทุ่งคลี ☐ เมืองโบราณอำเภอบางช้าง ตำบลจรเข้มสามพัน

## ตอนที่ ๒ การสืบค้นร่องรอยประวัติศาสตร์ และองค์ความรู้เรื่องอารยธรรมทวารวดีในสังคมไทย

### ส่วนที่ ๑ การศึกษาประวัติศาสตร์และองค์ความรู้เรื่องอารยธรรมทวารวดี

๑. ท่านมีความเห็นอย่างไร ถ้าจะแบ่งการศึกษาอารยธรรมทวารวดีออกเป็น ๓ ช่วงยุค คือ ยุคก่อนกำเนิด ยุคเจริญรุ่งเรือง และยุคเสื่อมสลาย

---

---

---

๒. ท่านมีความเห็นอย่างไร เกี่ยวกับการสะท้อนอารยธรรมทวารวดีด้วยความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในแต่ละช่วงยุค

---

---

---

๓. ท่านคิดว่ายุคก่อนกำเนิดอารยธรรมทวารวดีในพื้นที่แห่งนี้ เกิดขึ้นก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๑ ใช่หรือไม่ เพราะเหตุใด

---

---

---

๓.๑ ท่านมีความเห็นเกี่ยวกับวัฒนธรรมทวารวดีที่เกิดขึ้นในพื้นที่แห่งนี้ อย่างไรบ้าง

---

---

---

๓.๒ ในประเด็นดังกล่าว ท่านมีหลักฐานใดสนับสนุนบ้าง

๓.๓ ท่านคิดว่าพื้นที่แห่งนี้รับวัฒนธรรมทวารวดีมาจากแหล่งใด

๓.๔ ในประเด็นดังกล่าว ท่านมีหลักฐานใดสนับสนุนบ้าง

๓.๕ โบราณสถาน/โบราณวัตถุของยุคแรก ๆ ที่พบมากในพื้นที่แห่งนี้คืออะไร และสิ่งเหล่านั้นสะท้อนอะไรบ้าง

๔. ท่านคิดว่ายุครุ่งเรืองของอารยธรรมทวารวดีในพื้นที่แห่งนี้ เกิดขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๖ ใช่หรือไม่ เพราะเหตุใด

๔.๑ ท่านมีความเห็นว่า วัฒนธรรมทวารวดี เจริญรุ่งเรืองในพื้นที่แห่งนี้อย่างไร

.....

.....

.....

๔.๒ ในประเด็นดังกล่าว ท่านมีหลักฐานใดสนับสนุนบ้าง

.....

.....

.....

๔.๓ ในห้วงเวลาดังกล่าว พื้นที่แห่งนี้มีโบราณสถาน/โบราณวัตถุใด ปรากฏขึ้นมาบ้าง

.....

.....

.....

๔.๔ โบราณสถาน/โบราณวัตถุ ดังกล่าวเหล่านั้นสะท้อนเรื่องราวอะไรบ้าง

.....

.....

.....

๔.๕ โบราณสถาน/โบราณวัตถุในยุครุ่งเรือง ที่พบมากในพื้นที่แห่งนี้คืออะไร สิ่งเหล่านั้นสะท้อนอะไรบ้าง

.....

.....

.....

๕. ท่านคิดว่ายุคเสื่อมสลายของอารยธรรมทวารวดีในพื้นที่แห่งนี้ เกิดขึ้นในช่วงหลังพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ใช่หรือไม่ เพราะเหตุใด

.....

.....

.....

๕.๑ ท่านมีความเห็นเกี่ยวกับวัฒนธรรมทวารวดีที่เคยรุ่งเรือง เสื่อมจากพื้นที่แห่งนี้ได้อย่างไร



.....

.....

.....

๕.๒ ในประเด็นดังกล่าว ท่านมีหลักฐานใดสนับสนุนบ้าง

.....

.....

.....

๖. ท่านได้ศึกษาหรือได้รับความรู้เกี่ยวกับแหล่งวัฒนธรรมธรรมทวารวดี ในพื้นที่อื่นหรือไม่

.....

.....

.....

๗. ท่านได้ศึกษาหรือได้รับความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดีของแต่ละช่วงยุคหรือไม่  
อย่างไร

.....

.....

.....

ส่วนที่ ๒ การออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี

๑. ท่านมีความเห็นอย่างไรกับลักษณะผังเมืองโบราณ (เดิม) ในพื้นที่แห่งนี้

.....

.....

.....

.....

๒. ท่านคิดว่ารูปแบบผังโบราณ (ปัจจุบัน) ในพื้นที่แห่งนี้ควรเป็นอย่างไร

.....

.....

.....

.....

๓. ท่านคิดว่าลักษณะของผังเมืองโบราณเดิม และผังเมืองโบราณปัจจุบัน มีความแตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร

.....

.....

.....

### ส่วนที่ ๓ เส้นทางเผยแพร่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี

กลุ่มความเห็นเกี่ยวกับการเคลื่อนเข้ามาของพระพุทธศาสนา

กลุ่มที่ ๑ พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ดินแดนทวารวดีตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๓ เป็นต้นมาและเจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่สมัยนั้นจนถึงสมัยทวารวดี ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๑- ๑๖

กลุ่มที่ ๒ พระพุทธศาสนาเข้ามาหลังพุทธศตวรรษที่ ๖

กลุ่มที่ ๓ หลักฐานเก่าแก่ที่แสดงให้เห็นการเข้ามาของพระพุทธศาสนา ในราวพุทธศตวรรษที่

๗ -๑๑

กลุ่มที่ ๔ หลักฐานที่แสดงถึงการเข้ามาตั้งมั่นของพระพุทธศาสนาในสมัยทวารวดี (อุททอง)โดยมีหลักฐานทางโบราณคดีที่ยืนยันว่าพระพุทธศาสนามีความเจริญตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๘-๑๖

๑. ท่านมีความเห็นว่าการเคลื่อนของพระพุทธศาสนาเข้าสู่อารยธรรมทวารวดี อยู่ในช่วง อย่างไร

.....

.....

.....

.....

๒. ท่านมีความเห็นต่อเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดีตามกลุ่มที่ ๑ อย่างไร

.....

.....

.....

.....

๓. ท่านมีความเห็นต่อเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดีตามกลุ่มที่ ๒ อย่างไร

.....

.....

.....

.....

๔. ท่านมีความเห็นต่อเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดีตามกลุ่มที่ ๓ อย่างไร

.....

.....

.....

.....

๕. ท่านมีความคิดต่อเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดีตามกลุ่มที่ ๔ อย่างไร

.....

.....

.....

ตอนที่ ๓ ข้อเสนอแนะอื่นๆ (ถ้ามี)

.....

.....

.....

ดร.เพ็ญพรรณ เพ็ญพลอย

นางสาวภัทรกุล ศิลรัตน์

แผนงานวิจัยเรื่องทวารวดี: ประวัติศาสตร์ ความรู้ และการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย

วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ







### แบบสนทนากลุ่ม (FOCUS GROUP)

ทวารวดี: ประวัติศาสตร์ ความรู้ และการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย

Dvaravati: History Knowledge and The Propagation of Buddhism in Thai Society

ดำเนินกิจกรรมสนทนาเมื่อวันที่ ..... เดือน ..... พ.ศ. ....

เวลา ..... น. สถานที่ .....

ผู้ดำเนินรายการสนทนา .....

ผู้จัดบันทึก .....

ผู้บันทึกเสียง .....

คำชี้แจง : แบบบันทึกการสนทนากลุ่มนี้ แบ่งออกเป็น ๓ ตอน ประกอบด้วย

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปเชิงพื้นที่

ตอนที่ ๒ ข้อมูลประวัติศาสตร์ แหล่งโบราณสถาน/โบราณวัตถุอารยธรรมทวารวดี

ตอนที่ ๓ ข้อเสนอแนะอื่น ๆ (ถ้ามี)

#### ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปเชิงพื้นที่

๑. บริบทพื้นที่ .....

๒. หลักฐานที่พบในพื้นที่ .....

๓. ร่องรอยของโบราณสถาน / โบราณวัตถุ ที่พบในพื้นที่นี้ สี่หรือสะท้อนอะไรบ้าง

.....

**ตอนที่ ๒ ข้อมูลประวัติศาสตร์ แหล่งโบราณสถาน/โบราณวัตถุอารยธรรมทวารวดี**

๑. แหล่งอารยธรรมทวารวดี ในพื้นที่มีลักษณะแตกต่างกับแห่งอื่นอย่างไร .....
๒. โบราณสถานหรือโบราณวัตถุในพื้นที่นี้มีพบในพื้นที่อื่นหรือไม่อย่างไร .....
๓. ท่านคิดว่า ความเชื่อมโยงเชิงพื้นที่ในแต่ละช่วงเวลาควรเป็นอย่างไร .....

**ตอนที่ ๓ ข้อเสนอแนะอื่นๆ (ถ้ามี)**

.....

ดร.เพ็ญพรรณ เพ็ญฟูลอย

นางสาวภัทรกุล ศิลปรัตน์

แผนงานวิจัยเรื่องทวารวดี: ประวัติศาสตร์ ความรู้ และการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย

วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ









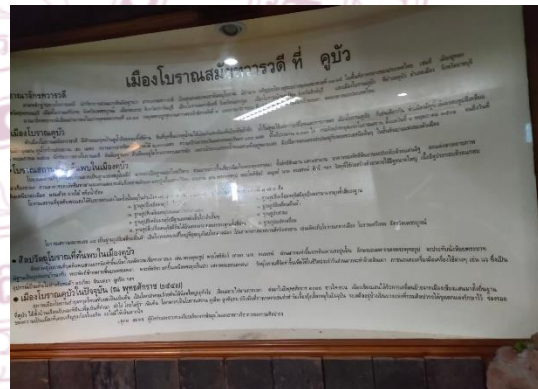




































กิจกรรมสัมมนา ทวารวดี : ประวัติศาสตร์ ความรู้ และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย

(Dvaravati : History Knowledge and The Propagation of Buddhism in Thai Society)

โครงการวิจัยย่อยที่ 1 เรื่อง ประวัติศาสตร์และองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดี

โครงการวิจัยย่อยที่ 2 เรื่อง การออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี

โครงการวิจัยย่อยที่ 3 เรื่อง การศึกษาเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี

| ลำดับที่                             | ชื่อ-ฉายา/นามสกุล               | หมายเหตุ                                            |
|--------------------------------------|---------------------------------|-----------------------------------------------------|
| <b>1. ผู้เชี่ยวชาญ/ผู้ทรงคุณวุฒิ</b> |                                 |                                                     |
| 1.                                   | พระครูโสภณวิธานวัตร, ผศ.ดร.     | ผู้เชี่ยวชาญ                                        |
| 2.                                   | ผศ.ดร.ฉันทัส เพียรธรรม          | ผู้เชี่ยวชาญ                                        |
| 3.                                   | ดร.อุดม สมพร                    | ผู้เชี่ยวชาญโบราณคดี/ปราชญ์ท้องถิ่น                 |
| 4.                                   | ทนายนิติศักดิ์ แป้ง บ้านพลูหลวง | ปราชญ์ท้องถิ่น                                      |
| 5.                                   | ผู้ใหญ่ติเรก สุริยจันทร์        | ปราชญ์ท้องถิ่น                                      |
| 6.                                   | นางสาวสุกัญญา เรือนแก้ว         | ภัณฑารักษ์ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติราชบุรี            |
| 7.                                   | อาจารย์ฉัตริน เพียรธรรม         | ผู้เชี่ยวชาญโบราณคดี                                |
| 8.                                   | ผู้ใหญ่น้ำทิพย์ สุทจิต          | ปราชญ์ท้องถิ่น                                      |
| 9.                                   | นางสาวชนัดดี ยังก               | ภัณฑารักษ์ปฏิบัติการ<br>พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติอุทอง |
| 10.                                  | นางสาวเจนจิรา วิริยะ            | ภัณฑารักษ์ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติอุทอง              |
| 11.                                  | นางวรพร พรหมใจรักษ์             | ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์                       |
| 12.                                  | นายภาคภูมิ จิตติโสภณ            | นักอนุรักษ์เขาดำเสือ                                |
| 13.                                  | นายไพบูลย์ สุภาพ                | ปราชญ์ท้องถิ่น                                      |
| <b>2. ผู้เข้าร่วมกิจกรรมสัมมนา</b>   |                                 |                                                     |
| 1.                                   | พระครูวิบูลเจติยานุรักษ์,ดร.    | หัวหน้าโครงการย่อย 1                                |
| 2.                                   | พระสมุห์สามารถ จตตมโล           | ผู้ร่วมวิจัยย่อย 1                                  |
| 3.                                   | พระสมุห์ยุทธนา มาลาวโส          | ผู้ร่วมวิจัยย่อย 1                                  |
| 4.                                   | พระวชิรวิชัย ฐิตวิโส,ดร.        | หัวหน้าโครงการย่อย 2                                |

|     |                              |                                |
|-----|------------------------------|--------------------------------|
| 5.  | พระครูอนุกุลกัลยาณกิจ,ดร     | ผู้ร่วมวิจัยย่อย 2             |
| 6.  | นายเอกมงคล เพ็ชรวงษ์         | ผู้ร่วมวิจัยย่อย 2             |
| 7.  | ดร.เพ็ญพรรณ เพ็ญพลอย         | หัวหน้าโครงการย่อย 3           |
| 8.  | พระครูสถิตธรรมมาลังการ,ดร.   | ผู้ร่วมวิจัยย่อย 3             |
| 9.  | ดร.เพ็ญพรรณ เพ็ญพลอย         | หัวหน้าแผนงานวิจัย             |
| 10. | นางสาวภัทรกุล ศิลปรัตน์      | ผู้ช่วยแผนงานวิจัย             |
| 12. | นางสาววิภาดา ศรีศักดิ์       | ประชาชน                        |
| 13. | นางสาวยุกิ ยามาเน่           | ประชาชน                        |
| 14. | นางสาวดาวรินทร์ แก้ววิจิต    | ประชาชน                        |
| 15. | นางสาววิลาวลัย บุญสุทธิ์     | ประชาชน                        |
| 16. | นางสาวณัฐนันท์ รังสีบุญยงค์  | ประชาชน                        |
| 17. | นายสมชาย ศรีเจริญ            | ประชาชน                        |
| 18. | นางสาวพิรุณวัลย์ บ้านพลูหลวง | องค์กรภาคประชาชน               |
| 19. | นางสาวปานรดา อีสราวดี        | องค์กรภาคประชาชน               |
| 20. | พระครูสุวรรณธรรมาภิรมณ์      | ผู้สนใจในพื้นที่               |
| 21. | พระครูปริยัติกิตติวงศ์       | ผู้สนใจในพื้นที่               |
| 22. | นายสมยศ ดวงประทีป            | ตัวแทนจากชมรมโบราณคดีสมัครเล่น |
| 23. | นายสุทิน ปัทวี               | ประชาชน                        |
| 24. | นายพงษ์ศักดิ์ อ่อนละมุล      | ประชาชน                        |
| 25. | นายอนุกุล รัชตางษ์           | ตัวแทนองค์กรการปกครองท้องถิ่น  |
| 26. | นายถวิล สังขะวรรณ            | ประชาชน                        |
| 27. | นางอนงค์ ปานน้อย             | ประชาชน                        |
| 28. | นายสมนึก ปทุมสุต             | ตัวแทนองค์กรการปกครองท้องถิ่น  |
| 29. | นางฐิติรัตน์ กิตยานันท์      | ตัวแทนองค์กรการปกครองท้องถิ่น  |
| 30. | นายอำนาจ ทับพันธุ์ลักษณ์     | ตัวแทนองค์กรการปกครองท้องถิ่น  |







**ใบรับรองจริยธรรมการวิจัยของข้อเสนอการวิจัย  
เอกสารข้อมูลคำอธิบายสำหรับผู้เข้าร่วมการวิจัยและใบยินยอม**

หมายเลขข้อเสนอการวิจัย ว.๑๑๓/๒๕๖๕

ข้อเสนอการวิจัยนี้และเอกสารประกอบของข้อเสนอการวิจัยตามรายงานการแสดงด้านล่าง ได้รับการพิจารณาจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยแล้ว คณะกรรมการฯ มีความเห็นว่าข้อเสนอการวิจัยที่จะดำเนินการมีความสอดคล้องกับหลักจริยธรรมสากล ตลอดจนกฎหมาย ข้อบังคับและข้อกำหนดภายในประเทศ จึงเห็นสมควรให้ดำเนินการวิจัยตามข้อเสนอการวิจัยนี้ได้

**ชื่อข้อเสนอการวิจัย:** ทวารวดี : ประวัติศาสตร์ ความรู้ และการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย  
(Dvaravati : History Knowledge and The Propagation of Buddhism in Thai Society)

**รหัสข้อเสนอการวิจัย:** MCU RS 800765004

**สถาบันที่สังกัด:** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรี  
สุวรรณภูมิ

**ผู้วิจัยหลัก:** ดร.เพ็ญพรรณ เพื่องฟูลอย

**เอกสารที่พิจารณาทบทวน**

|                                           |                               |
|-------------------------------------------|-------------------------------|
| ๑. แบบเสนอโครงการวิจัย                    | ฉบับที่ วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๕ |
| ๒. เอกสารชี้แจงข้อมูลผู้เข้าร่วมการวิจัย  | ฉบับที่ วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๕ |
| ๓. หนังสือแสดงเจตนายินยอมเข้าร่วมการวิจัย | ฉบับที่ วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๕ |
| ๔. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล        | ฉบับที่ วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๕ |

(พระสุพรรณเมธารักษ์, ผศ.)

ประธานคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย  
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย  
๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๕

**หมายเลขใบรับรอง:** ว.๑๑๓/๒๕๖๕

**วันที่ให้การรับรอง:** ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๕

**วันหมดอายุใบรับรอง:** ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๖



**ใบรับรองจริยธรรมการวิจัยของข้อเสนอการวิจัย  
เอกสารข้อมูลคำอธิบายสำหรับผู้เข้าร่วมการวิจัยและยินยอม**

**หมายเลขข้อเสนอการวิจัย ว.๑๑๔/๒๕๖๕**

ข้อเสนอการวิจัยนี้และเอกสารประกอบของข้อเสนอการวิจัยตามรายงานการแสดงด้านล่าง ได้รับการพิจารณาจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยแล้ว คณะกรรมการฯ มีความเห็นว่าข้อเสนอการวิจัยที่จะดำเนินการมีความสอดคล้องกับหลักจริยธรรมสากล ตลอดจนกฎหมาย ข้อบังคับและข้อกำหนดภายในประเทศ จึงเห็นสมควรให้ดำเนินการวิจัยตามข้อเสนอการวิจัยนี้ได้

**ชื่อข้อเสนอการวิจัย:** ประวัติศาสตร์ และองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดี  
(The History and Knowledge of Dvaravati Civilization)

**รหัสข้อเสนอการวิจัย:** MCU RS 800765004

**สถาบันที่สังกัด:** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรี  
สุวรรณภูมิ

**ผู้วิจัยหลัก:** พระครูวิบูลเจติยานุรักษ์, ดร.

**เอกสารที่พิจารณาทบทวน**

|                                           |                               |
|-------------------------------------------|-------------------------------|
| ๑. แบบเสนอโครงการวิจัย                    | ฉบับที่ วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๕ |
| ๒. เอกสารชี้แจงข้อมูลผู้เข้าร่วมการวิจัย  | ฉบับที่ วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๕ |
| ๓. หนังสือแสดงเจตนายินยอมเข้าร่วมการวิจัย | ฉบับที่ วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๕ |
| ๔. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล        | ฉบับที่ วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๕ |

(พระสุวรรณเมธาภรณ์, ผศ.)

ประธานคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย  
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย  
๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๕

**หมายเลขใบรับรอง:** ว.๑๑๔/๒๕๖๕

**วันที่ให้การรับรอง:** ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๕

**วันหมดอายุใบรับรอง:** ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๖





**ใบรับรองจริยธรรมการวิจัยของข้อเสนอการวิจัย  
เอกสารข้อมูลคำอธิบายสำหรับผู้เข้าร่วมการวิจัยและไบนยอม**

หมายเลขข้อเสนอการวิจัย ว.๑๑๕/๒๕๖๕

ข้อเสนอการวิจัยนี้และเอกสารประกอบของข้อเสนอการวิจัยตามรายงานการแสดงด้านล่าง ได้รับการพิจารณาจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยแล้ว คณะกรรมการฯ มีความเห็นว่าข้อเสนอการวิจัยที่จะดำเนินการมีความสอดคล้องกับหลักจริยธรรมสากล ตลอดจนกฎหมาย ข้อบังคับและข้อกำหนดภายในประเทศ จึงเห็นสมควรให้ดำเนินการวิจัยตามข้อเสนอการวิจัยนี้ได้

**ชื่อข้อเสนอการวิจัย:** การออกแบบผังโบราณคดีอารยธรรมทวารวดีในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี  
(The Archaeological Design of Dvaravati Civilization in Suphanburi Province)

**รหัสข้อเสนอการวิจัย:** MCU RS 800765004

**สถาบันที่สังกัด:** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรี  
สุวรรณภูมิ

**ผู้วิจัยหลัก:** พระวชิรวิชญ์ ฐิตวิโส, ดร.

**เอกสารที่พิจารณาทบทวน**

- |                                           |                               |
|-------------------------------------------|-------------------------------|
| ๑. แบบเสนอโครงการวิจัย                    | ฉบับที่ วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๕ |
| ๒. เอกสารชี้แจงข้อมูลผู้เข้าร่วมการวิจัย  | ฉบับที่ วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๕ |
| ๓. หนังสือแสดงเจตนายินยอมเข้าร่วมการวิจัย | ฉบับที่ วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๕ |
| ๔. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล        | ฉบับที่ วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๕ |

(พระสุวรรณเมธากรณ์, ผศ.)

ประธานคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย  
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๕

**หมายเลขใบรับรอง:** ว.๑๑๕/๒๕๖๕

**วันที่ให้การรับรอง:** ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๕

**วันหมดอายุใบรับรอง:** ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๖





**ใบรับรองจริยธรรมการวิจัยของข้อเสนอการวิจัย  
เอกสารข้อมูลคำอธิบายสำหรับผู้เข้าร่วมการวิจัยและยินยอม**

หมายเลขข้อเสนอการวิจัย ว.๑๑๖/๒๕๖๕

ข้อเสนอการวิจัยนี้และเอกสารประกอบของข้อเสนอการวิจัยตามรายงานการแสดงด้านล่าง ได้รับการพิจารณาจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยแล้ว คณะกรรมการฯ มีความเห็นว่าข้อเสนอการวิจัยที่จะดำเนินการมีความสอดคล้องกับหลักจริยธรรมสากล ตลอดจนกฎหมาย ข้อบังคับและข้อกำหนดภายในประเทศ จึงเห็นสมควรให้ดำเนินการวิจัยตามข้อเสนอการวิจัยนี้ได้

**ชื่อข้อเสนอการวิจัย:** การศึกษาเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี  
(A Study the Route of Buddhism Propagation in Dvaravati Civilization)

**รหัสข้อเสนอการวิจัย:** MCU RS 800765004

**สถาบันที่สังกัด:** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรี  
สุวรรณภูมิ

**ผู้วิจัยหลัก:** ดร.เพ็ญพรรณ เฟื่องฟูลอย

**เอกสารที่พิจารณาทบทวน**

|                                           |                               |
|-------------------------------------------|-------------------------------|
| ๑. แบบเสนอโครงการวิจัย                    | ฉบับที่ วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๕ |
| ๒. เอกสารชี้แจงข้อมูลผู้เข้าร่วมการวิจัย  | ฉบับที่ วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๕ |
| ๓. หนังสือแสดงเจตนายินยอมเข้าร่วมการวิจัย | ฉบับที่ วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๕ |
| ๔. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล        | ฉบับที่ วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๕ |

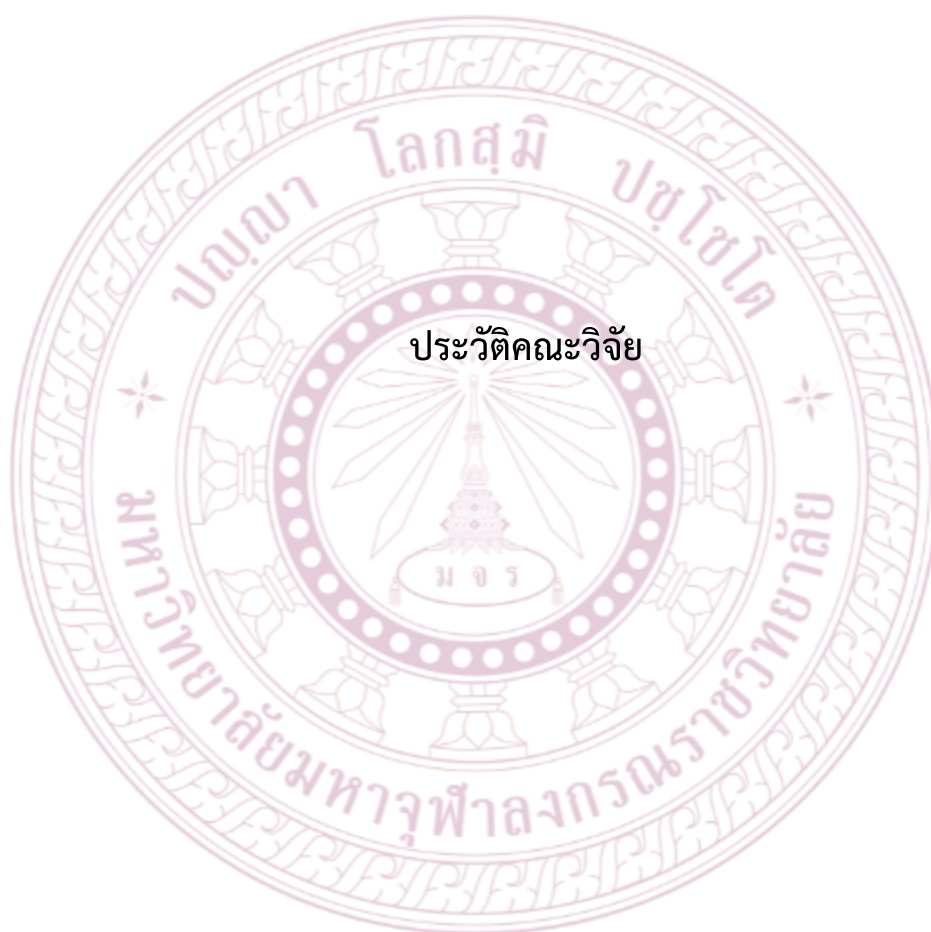
(พระสุวรรณเมธากรณ์, ผศ.)

ประธานคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย  
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย  
๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๕

**หมายเลขใบรับรอง:** ว.๑๑๖/๒๕๖๕

**วันที่ให้การรับรอง:** ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๕

**วันหมดอายุใบรับรอง:** ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๖



## ประวัตินักวิจัย ดร.เพ็ญพรรณ เฟื่องฟูลอย

### ส่วนที่ ๑ ประวัติส่วนตัว

|                         |                                                                                                     |
|-------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------|
| ชื่อ                    | ดร.เพ็ญพรรณ เฟื่องฟูลอย<br>Dr. Penphan Fuangfooloy                                                  |
| เกิด                    | ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๐                                                                              |
| รหัสบัตรประจำตัวประชาชน | x xxxx xxxxxxx x                                                                                    |
| ตำแหน่ง                 | รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ<br>วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย |

### ส่วนที่ ๒ วุฒิการศึกษาและการได้รับการแต่งตั้ง

|                                     |                                                    |
|-------------------------------------|----------------------------------------------------|
| วุฒิมหาบัณฑิต (จากสูงไปต่ำ)         |                                                    |
| ปริญญาเอก พธ.ด. (ปรัชญา)            | สถาบัน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๕๙ |
| ปริญญาโท บธ.ม.(การตลาดและการจัดการ) | สถาบัน มหาวิทยาลัยเวสเทิร์น พ.ศ.๒๕๕๓               |
| ปริญญาตรี ศ.บ. (เศรษฐศาสตร์การคลัง) | สถาบัน มหาวิทยาลัยรามคำแหง พ.ศ.๒๕๓๘                |

### ส่วนที่ ๓ ประสบการณ์ทำงาน

| การทำงานด้านธุรกิจ |                                                                    |
|--------------------|--------------------------------------------------------------------|
| ปี ๒๕๓๓ – ๒๕๓๗     | หัวหน้าฝ่ายขายและการตลาด บริษัท นาโตโก้ (ประเทศไทย) จำกัด          |
| ปี ๒๕๔๒ – ปัจจุบัน | กรรมการบริหาร บริษัท ตรีบุตรวดี เฟอร์ติไลท์เซอร์ แอนด์ ชายน์ จำกัด |
| ปี ๒๕๕๒ – ปัจจุบัน | กรรมการบริหาร บริษัท ไทย จีนเจีย คอนซัลมิต จำกัด                   |
| ปี ๒๕๕๘ – ๒๕๖๐     | อาจารย์พิเศษหน่วยวิทยบริการคณะสังคมศาสตร์ วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร     |
| ปี ๒๕๖๑ - ปัจจุบัน | อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ                    |

| การทำงานสายวิชาการ                                          |                                         |
|-------------------------------------------------------------|-----------------------------------------|
| พ.ศ.๒๕๕๗ - ปัจจุบัน                                         |                                         |
| - อาจารย์ประจำหลักสูตร และรับผิดชอบการสอนในรายวิชาปริญญาตรี |                                         |
| ๑. วิชาตรรกศาสตร์เบื้องต้น                                  | มจร วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ |
| ๒. วิชาปรัชญาเบื้องต้น                                      | มจร วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ |
| ๓. การบริหารจัดการงบประมาณ                                  | มจร วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ |
| ๔. มนุษย์กับการบริหารจัดการ                                 | มจร วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ |



|                                      |                                         |
|--------------------------------------|-----------------------------------------|
| ๕. การจัดการเชิงกลยุทธ์              | มจร วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ |
| ๖. เทคนิคการศึกษาระดับอุดมศึกษา      | มจร วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ |
| ๗. ปรัชญาการศึกษาและการพัฒนาหลักสูตร | มจร วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ |
| ๘. ศาสนาทั่วไป                       | มจร วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ |
| ๙. เศรษฐศาสตร์ร่วมสมัย               | มจร วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ |

- รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการวิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ

#### ส่วนที่ ๔ ผลงานทางวิชาการ (พ.ศ.๒๕๖๑ – ปัจจุบัน)

##### งานวิจัย

๑. ดร.นคร จันทราช , ดร.เพ็ญพรรณ เฟื่องฟูลอย และคณะ (๒๕๕๙) “การศึกษาเชิงประยุกต์หลักพุทธธรรมกับการแก้ปัญหาบริโภคนิยมของวัยรุ่น จังหวัดอุบลราชธานี” สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

๒. พระมหานันทกรณ ปิยภาณี , ดร.เพ็ญพรรณ เฟื่องฟูลอย และคณะ (๒๕๕๙) “พุทธจริยธรรมกับแนวทางการแก้ปัญหาคาสิโนในสังคมไทย” วิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ (IBSC) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

๓. พระมหาพรชัย สิริวิโร, ผศ.ดร. , ดร.เพ็ญพรรณ เฟื่องฟูลอย และคณะ (๒๕๖๐) “การศึกษาวิเคราะห์อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในจังหวัดแม่ฮ่องสอน” บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

๔. ผศ.ดร.สิปปมงคล ป้องภา, ดร.เพ็ญพรรณ เฟื่องฟูลอย และคณะ (๒๕๖๐) “ลิขบาบท ๑๕๐ ข้อ ในสมณวรรค ตักนิบาตร อังคุตตรนิกาย : ศึกษาวิเคราะห์และตีความ” มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

๕. เพ็ญพรรณ เฟื่องฟูลอย และคณะ (๒๕๖๓) “บทบาทหน้าที่กระบวนการชุมชนสร้างสรรค์ในสังคมไทย” มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ

##### บทความวิชาการ

๑. บทความวิชาการ เรื่อง ความเสมอภาคทางเพศในทัศนะของมิเชล ฟูโกต์ : เพศวิถี (Michel Foucault 's Gender Equality Concept : Transgender)

ปีที่ตีพิมพ์ ๒๕๖๑

แหล่งที่ตีพิมพ์ วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี จังหวัดนครปฐม

ชื่อวารสาร การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๑

๒. บทความวิชาการ เรื่อง The Roles of Sangha Administrators : Operational to Thailand ๔.๐  
ปีที่ตีพิมพ์ ๒๕๖๑  
แหล่งที่ตีพิมพ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร กรุงเทพมหานคร  
ชื่อวารสาร วารสารศิลปากรปริทรรศน์
๓. บทความวิชาการ เรื่อง นักไม่มีชน คนไม่มีการศึกษา ไปสู่จุดสูงสุดไม่ได้  
ปีที่ตีพิมพ์ ๒๕๖๑  
แหล่งที่ตีพิมพ์ รายงานการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๒ วิทยาลัยสงฆ์นครน่านเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดน่าน  
ชื่อวารสาร การวิจัยและนวัตกรรมเพื่อการพัฒนาจิตใจและสังคมอย่างยั่งยืนในยุค Thailand ๔.๐
๔. บทความวิชาการ เรื่อง Buddhist Ethics and Surrogate Problem in the Present Thai Society.  
ปีที่ตีพิมพ์ ๒๕๖๒  
แหล่งที่ตีพิมพ์ SOSHUM Jurnal Sosial dan Humaniora Volume ๙, Number ๑, ๒๐๑๙  
p-ISSN. ๒๐๘๘-๒๒๖๒ e-ISSN. ๒๕๘๐-๕๖๒๒ ประเทศอินโดนีเซีย  
ชื่อวารสาร Journal of Social Sciences and Humanities
๕. บทความวิชาการ เรื่อง การศึกษาสร้างคน คนสร้างประเทศชาติ (Education makes man ; man makes nation)  
ปีที่ตีพิมพ์ ๒๕๖๓  
แหล่งที่ตีพิมพ์ มจร วิทยาเขต สุรินทร์  
ชื่อวารสาร การประชุมวิชาการระดับชาติ มหาจุฬาฯ สุรินทร์ ครั้งที่ ๑  
เรื่อง “พุทธบูรณาการ อารยธรรมอันมั่งคั่งแห่งการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน”
๕. บทความวิจัย เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์อัตลักษณ์การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน จังหวัดแม่ฮ่องสอน (A Critical Study of the Cultural Tourism Identity for Sustainable Tourism in Mae Hong Son Province)  
ปีที่ตีพิมพ์ ๒๕๖๓  
แหล่งที่ตีพิมพ์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย ศาลายา จังหวัดนครปฐม  
ชื่อวารสาร วารสารพุทธมคค์ ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ หน้า ๑-๑๔.
๖. บทความวิจัย เรื่อง บทบาทหน้าที่ของชุมชนต่อกระบวนการพัฒนาชุมชนสร้างสรรค์  
ปีที่ตีพิมพ์ ๒๕๖๔  
แหล่งที่ตีพิมพ์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วังน้อย พระนครศรีอยุธยา  
รายงานรวมบทความวิจัยและบทความวิชาการจากการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๑๒  
วันที่ ๔ เมษายน ๒๕๖๔ หน้า ๓๓๐ – ๓๔๒.

## ประวัตินักวิจัย นางสาวภัทรกุล ศิลปรัตน์

### ส่วนที่ ๑ ประวัติส่วนตัว

|                         |                                                                                                                                  |
|-------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| ชื่อ                    | ภัทรกุล ศิลปรัตน์<br>Phattharakul Silparat                                                                                       |
| เกิด                    | ๑๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๑                                                                                                             |
| รหัสบัตรประจำตัวประชาชน | x xxxx xxxxxxx x                                                                                                                 |
| ตำแหน่ง                 | อาจารย์ประจำหลักสูตรครุศาสตร์บัณฑิต สาขาวิชาสังคมศึกษา<br>วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุพรรณภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย |

### ส่วนที่ ๒ วุฒิการศึกษาและการได้รับการแต่งตั้ง

|                            |                                                                                                     |
|----------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------|
| วุฒิการศึกษา (จากสูงไปต่ำ) |                                                                                                     |
| ปริญญาเอก                  | กำลังศึกษาต่อปริญญาเอก สาขาวิชาภูมิสารสนเทศ สำนักวิทยาศาสตร์<br>มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี         |
| ปริญญาโท                   | วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (ภูมิศาสตร์) ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์<br>มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๕๕๖ |
| ปริญญาตรี                  | อักษรศาสตรบัณฑิต (ภูมิศาสตร์) ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์<br>มหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ. ๒๕๕๓      |

### ส่วนที่ ๓ ประสบการณ์ทำงาน

|          |                                                                                                                                                                                                                             |
|----------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| ปัจจุบัน | อาจารย์ประจำหลักสูตรครุศาสตร์บัณฑิต สาขาวิชาสังคมศึกษา วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรี-<br>ศรีสุพรรณภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย                                                                                          |
| ๒๕๖๔     | อาจารย์พิเศษ สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์<br>วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุพรรณภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย<br>(วิชาภูมิศาสตร์ประเทศไทย และภูมิศาสตร์กายภาพ)                                                     |
|          | ผู้ช่วยสอนวิชา Geographic Information System: Theory and Applications,<br>Geoinformatics สาขาวิชาภูมิสารสนเทศ สำนักวิชาวิทยาศาสตร์<br>มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี                                                           |
|          | วิทยากรสอนโปรแกรม supermap กระบวนประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศภูมิศาสตร์<br>(GIS) เพื่อโครงการนำร่องพื้นที่ลุ่มน้ำน่านฝั่งตะวันออกตอนใต้ (อำเภอสันติสุข<br>จังหวัดน่าน) กรมทรัพยากรน้ำ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม |



**๒๕๕๖**      ประสานงานกิจกรรมของโครงการภูมิศาสตร์และภูมิสารสนเทศที่โรงเรียนวาริชียงใหม่  
จังหวัดเชียงใหม่ ๒๕๕๕  
ประสานงานกิจกรรมของโครงการภูมิศาสตร์และภูมิสารสนเทศที่โรงเรียนสันติสุข  
อ.ดอยหล่อ จังหวัดเชียงใหม่

**๒๕๕๓**      ผู้ร่วมวิจัยพื้นที่เสี่ยงและเฝ้าระวังต่อการแพร่ระบาดของโรคไข้หวัดนกในเป็ดไล่ทุ่ง  
กรณีศึกษาอำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม (โครงการนี้ได้รับทุนสนับสนุนจาก  
สถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยศิลปากร)

ผู้ช่วยวิจัย (ออกภาคสนาม) การวิเคราะห์ที่ตั้งและรูปแบบการพัฒนาสุขภาพอาหาร  
หาบเร่ แผงลอย กรณีศึกษา เมืองพัทยา จังหวัดชลบุรี (โครงการนี้ได้รับทุนสนับสนุน  
จากสถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยศิลปากร)

ผู้ช่วยสอนปฏิบัติการของโครงการอบรมการใช้ข้อมูลดาวเทียมไทยโชติสำหรับ  
เจ้าหน้าที่รัฐภาควิชาภูมิศาสตร์ ณ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร  
ผู้ช่วยสอนปฏิบัติการระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) สำหรับครุฑมัธยมศึกษา ณ  
โรงเรียนศรีประจันต์ “เมธีประมุข” อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี

#### ส่วนที่ ๔ ผลงานทางวิชาการ (พ.ศ.๒๕๖๑ – ปัจจุบัน)

##### งานวิจัย

- ๒๕๖๓**      อริศา จิระศิริโชติและภัทรกุล ศิลปรัตน์, “ภูมินามและลักษณะทางภูมิศาสตร์ของ  
หมู่บ้านในจังหวัดนครปฐม”, การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๑๗  
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน, ๒-๓ ธันวาคม ๒๕๖๓.  
Siripon Kamontum and Phattharakul Silparat, “Spatial and Temporal  
Analysis of Tuberculosis Patterns in Thailand” Association of American  
Geographers’ Annual Meeting ๒๐๒๐ (AAG ๒๐๒๐), ๖-๑๑ April, ๒๐๒๐, Denver,  
Colorado, USA.
- ๒๕๕๕**      ภัทรกุล ศิลปรัตน์, “การวิเคราะห์เชิงพื้นที่ของโรคปอดอักเสบในผู้ป่วยสูงอายุในจังหวัด  
สุพรรณบุรี” การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ๒๓  
พฤศจิกายน ๒๕๕๕, p.๑๒๑.

๒๕๕๔ ศศิพงศ์ โออินทร์, ภัทรกุล ศิลปรัตน์ และแพร์พรรณ เหมวรรณ, “พื้นที่เสี่ยงและเฝ้าระวังต่อการแพร่ระบาดของโรคไข้หวัดนกในเป็ดไล่ทุ่ง กรณีศึกษา อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม”, ศิลปการวิจัย ครั้งที่ ๔, ๒๑ มกราคม ๒๕๕๔, p.O-๑๒๐.

บทความวิชาการ

-

